André Maurois

Pământul Făgăduinței

Editura Eminescu

André
Maurois

Pământul Făgăduinței

In românește de
Elsa Grozea

Editura Eminescu

I

— CLAIRE... HAIDE, FATA MEA, vino !

În picioare, lîngă uşă, Léontine aştepta. Trupeşă, de neclintit şi respectuoasă. Claire, aşezată în faţa focului, pe un taburet scund, se prefăcea că nu aude. Îi plăcea suflarea dogoritoare a flăcărilor ce-i învăluiau mijlocul, spatele, ceafa. Ocrotită de suporţii din bronz negru ai căminului, se simţea atît de mică, încît nădăjduia, vag, că va putea rămîne acolo, neştiută, uitată, la căldură, toată noaptea.

— Claire !... N-o auzi pe Léontine ?

Ameninţarea se făcea mai aprigă. Mama îşi înălţase capul, părăsind-o, pentru o clipă, pe doamna în roşu şi albastru din tapiseria la care lucra. Ca să mai cîştige puţin timp, Claire trebuia să spună ceva.

— Ştii, mamă, azi după-masă am dat zahăr cailor...

— Nu de cai îţi vorbesc acum ! Du-te la culcare !

Mama îşi pleca privirile şi înfigea acul drept în inima doamnei în roşu şi albastru. Fetiţa cu guler de Irlanda suspina. Îi răsăreau în minte scara cea rece din turn şi patul cu aşternuturi jilave. Un buştean trosni, împroşcînd scîntei.

— O, mamă ! Ai văzut pata aceea mare de pe perete ?

Ştia preabine Claire că nu despre o pată era vorba, ci despre locul din care, în chip misterios, dispăruse un tablou ; şi înţelesese că dispariţia lui însemna umilinţă şi ruină.

— Ajunge, Claire !

De data aceasta vorbise colonelul. Bătălia era pierdută. Claire se ridică, își mai întinse o clipă, spre flacără, mîinile și brațele goale, apoi își dărui fruntea sărutului distrat al părinților.

— Poftim, pune-ți pelerina, să nu răcești pe culoar, zise Léontine, acoperind umerii fetiței cu un veșmînt de lînă împletită.

În culoarele casei căzută în paragină stăruia un iz de ploaie. Treptele scării care ducea în turn erau atît de tocite, încît Claire aluneca întruna pe muchiile rotunjite de vreme. Ținea strîns mîna Léontinei și căuta să se sprijine de peretele mereu umed.

— Titine, mi s-a și dus toată căldura...

— Vai de mine, fetiță dragă, da' gingașă mai ești ! Să nu-ți vină a crede ! Un firicel de vînt îți și zbîrlește pielea.

Ca să intri în camera ocupată de Claire, trebuia să ocolești pe la dreapta și să pășești peste o treaptă piezișă, mai înaltă decît toate celelalte. În șemineul îngust focul își dădea ultima suflare. La fereastră, o perdea din pluș roșu, legată într-o parte cu un șnur răsucit, de al cărui capăt atîrna un ciucure. De pe o comodă, o lampă umpluse camera cu miros de gaz. Lîngă ea, deasupra unui altar micuț, o Madonă albastră-aurie își legăna pruncul. Pe pereții circulari : săbii scurte damaschinate, stindarde verzi brodate cu o semilună, amintind astfel că cei din neamul Forgeaud se bătuseră, din tată în fiu, în Africa. Patru gravuri o înfățișau pe Ioana d'Arc : ascultîndu-și glasurile, la încoronare [1], la Orléans și pe rug.

— Spală-te și fă-ți rugăciunea, o îndemnă Léontine.

Înainte de a îngenunchea, Claire se apropie de foc.

— „Tatăl nostru carele ești în ceruri..."

Era în *Tatăl nostru* un cuvînt pe care nu-l putea rosti.

— „Dă-ne nouă astăzi pîinea cea de toate zilele..."

[1] Încoronarea lui Carol al V-lea. *(N.t.)*

— Ce-aud ? sări Léontine. Pîinea noastră „zilnică“... Trebuie să spui ca Mîntuitorul nostru...

— „Pîinea noastră zilnică“...

— Și acum : „Ție mă închin, Marie...“

— „Ție mă închin, Marie, cea plină de haruri.“ Titine, ce înseamnă : „Și Isus, rod al pîntecului tău... ?“

— Asta nu-i pentru fetițe. Mergi mai departe. Acum *Crezul*...

În timp ce recita *Crezul*, Claire își evoca necontenit aceleași imagini : staulul cu boul și cu asinul, soldații de pe Drumul Crucii și un vitraliu aparținînd bisericii din Sarrazac, în care Sfînta Fecioară împrumuta chipul mătușii Caroline Forgeaud, donatoarea acelei ferestre.

— Și acum, culcă-te.

Claire se arunca în pat, așa cum un înotător se aruncă în apa rece. Știa că o așteptau cearșafuri umede ; o văzuse pe Maria întinzîndu-le în livadă, la ceasul în care ceața se înălța peste văi. Și, ca să fugă de pînza udă, își aduna genunchii la gură.

— Gata, fetița mea, zise Léontine. Noapte bună !

— Nu mă lăsa singură, Titine, te rog mult ! Mi-e frică...

— Frică ! La șase ani !... Nici nu poate încăpea vorbă de-așa ceva ! Trebuie să arăți că ești fiică de soldat.

Pe Claire, o puteai convinge cu ușurință speculîndu-i orgoliul.

— Bine, Titine... Dar cîntă-mi ceva înainte de a pleca... Cînți așa de frumos, scumpa mea Titine !

— Fie... Un cîntecel... Dar unul singur, și-atît... Pe care îl vrei ?

— *Regele Renaud !*

Claire alesese fără să mai stea pe gînduri ; ca și cum ar fi scos un strigăt. Bătrîna slujnică înălță din umeri, privi cu înduioșare în ochii scînteietori ațintiți asupra ei, luă între mîinile sale mîna înghețată a fetiței și începu :

Riga Renaud se-ntoarce din bătaie,
Ținînd în palme a sale măruntaie...

Claire încerca și groază, și plăcere... *Măruntaie*... Din nou cuvîntul acesta crud... Vedea un rege palid, sprijinit de războinicii săi, îi vedea mîinile roșii, năclăite de sîngele

care se scurgea picătură cu picătură în drumul colbuit... Ştia pe dinafară, de multă vreme, toată balada, moartea regelui Renaud, durerea reginei :

Deschide-te, despică-te, pămînt,
Să ştiu că lîngă regele meu sînt !...
Profund se despică pămîntul şi
Frumoasa-n bezna veşnică porni...

Nu înţelegea cuvintele. Îi plăcea însă norul de tristeţe ce învăluia balada.

— Încă o dată, Titine...

— Nu, acuma trebuie să dormi !

Léontine deschise uşa, stinse lampa şi ieşi repede.

— Titine ! Te rog mult !... Nu pleca ! Mi-e aşa de frică în bezna asta !

Dar, între timp, paşii cei grei răsunau în scara turnului. Făcută ghem, cuprinzîndu-şi genunchii în palme, copila tremura. Cînd şi cînd focul se înviora ; zvîcnea atunci cîte o flacără mai înaltă aruncînd lumină peste cele patru gravuri din perete. Şi atunci, Claire o zărea pe Ioana d'Arc pe rug şi-i pizmuia sfintei, în acelaşi timp, gloria şi supliciul.

„Focule ! Focul meu drag !... Nu mă părăsi, tu măcar... M-au lăsat singură-singurică... Vezi bine ce nefericită-i Claire, că-i este frig... Micuţă şi sărmană Claire... Focule ! Focul meu drag !...“

Pe pereţi, umbra flăcărilor murea. Lemnele trosneau tot mai slab, atît de slab, încît Claire se încorda să nu le piardă. Pînă la urmă nu mai desluşi nimic. Nici un licăr nu mai străpungea opacitatea vîscoasă a nopţii. Ca să poată lupta împotriva tăcerii, Claire îşi depăna singură o poveste. Se făcea că este odraslă de rege, fereoată în turnul ei. Suferea de frig şi de foame. Pe lespezi se tîrau şerpi, mişunau şobolani. Într-o zi avea să-i fie dat să audă pe scara de piatră paşi mai uşori decît cei ai temnicerilor. Paşii prinţului. Şi, ca prin minune, uşa cu zăvoare grele avea să se deschidă în faţa lui. Odată cu venirea prinţului avea să prindă iarăşi viaţă focul, scăldînd odaia în lumină... Şi Claire adormea în dulcele leagăn al imaginarei vîlvătăi.

II

DUMINICA, FETIȚA SE TREZEA ÎN dangătul vesel al clopotelor din sat. Cînd deschidea ochii, zărea pe un scaun, lîngă pat, rochia de catifea pregătită de Léontine. De sub ferestre răzbătea tropot de copite în pietrișul aleii. Erau caii pe care-i înhăma Larnaudie – grădinar în timpul săptămînii, vizitiu duminica. De cum împlinise Claire șase ani, contesa Forgeaud hotărîse să o ia cu ea duminica la slujba cea mare.

— E mult prea devreme ! spusese colonelul. O să se plictisească și nici nu o să se poarte ca lumea.

Colonelul se înșela ca mai totdeauna cînd încerca să prevadă acțiunile oamenilor. Claire îndrăgise ceremoniile religioase. Setea ei de glorie găsise împlinire : avea un loc în rîndul întîi, un scaun de rugăciune din catifea roșie, plăcuță din alamă pe care sta scris : colonel conte Forgeaud. Cînd întorcea capul, vedea la stînga un vitraliu cu Bunavestire ; la dreapta un vitraliu cu Fuga în Egipt. De îndată ce se pricepuse să descifreze inscripțiile, descoperise că amîndouă fuseseră o danie a familiei Forgeaud. Mai jos, într-o firidă consacrată sfîntului martir Siméon, închipuit ca un copil cu păr lung, chiar tatăl ei ; fetița știa, pozase cîndva pentru asta.

„Dar eu ? gîndi ea, voi avea oare cîndva vitraliul meu ?“ Iar copiii din sat zice-vor oare : „Vedeți voi, sfînta asta e domnișoara Claire “.

Cînd la 15 august preotul, prieten al părinților ei, i-a spus pentru prima oară să strîngă obolul credincioșilor și cînd, în văzul tuturor, s-a înclinat în fața altarului făcînd o genuflexiune, i s-a părut că, de fericire, o să leșine. A ieși din rîndul neștiuților însemna pentru ea o adevărată nevoie. Dorința de a străluci mergea atît de departe în gîndurile ei tainice, încît îi era cu neputință să audă pomenindu-se despre un sacrificiu, al fiului lui Abraham sau al fiicei lui Jephté, fără să se închipuie ea însăși, cu bucurie și înfiorare, victima acelei jertfiri. A le găsi în chiar inima unei ceremonii și a suferi i se părea a fi, totodată, o încîntare și un lucru de temut.

Dar biserica nu-i aducea numai orgoliului ei mulțumire. Aburii tămîii i se păreau încărcați de taine divine. Miș-

cările copiilor ce oficiau în strană o fermecau. O, de ce nu erau primite acolo și fetițele ! Claire și-ar fi împlinit datorințele cu meticuloasă ardoare și cu atentă desăvîrșire, căci gesturile repezite ale băieților îi răneau sufletul, asemenea unei stridențe nelegiuite. Nu-i erau dragi și îi pizmuia.

Deseori se lăsa legănată de sunetele pe care orga le răspîndea în jur, dulci și vibrante. Tîrgușorul Sarrazac avea un noroc : organistul bisericii era un muzician adevărat, Marcel Gontran, fiu al unui proprietar de prin împrejurimi, artist cinstit dar timorat, căruia i s-ar fi cuvenit o altă soartă. Cînd cînta, Claire închidea ochii și dădea uitării toate pornirile de ură. Se lăsa dusă în voia unei unde puternice și calde. Pe sub pleoapele închise vedea perindîndu-se nori repezi, vedea alergînd arabescuri colorate și sute de copii care gesticulau, îmbrăcați în veșminte negre și roșii.

Unul dintre cele mai îndrăgite jocuri ale ei erau baloanele de săpun ; învățase să guste cu plăcere clipa în care sfera fără cusur, irizată și rotofeie este atît de aproape de dispariție, încît o privești cu o admirație și cu o dragoste mult sporite de certitudinea inevitabilului dezastru. Cele mai înălțătoare momente ale muzicii îi evocau neliniștea aceasta. Era atît de fericită, încît își simțea bucuria gata-gata să se spulbere. Un miraj violet, galben, albastru, roșu se legăna pe globul fragil și străveziu, plăsmuit de propria-i închipuire. Apoi, un ultim acord sfărîma, în același timp, imaginea și vraja.

— *Oremus*, glăsuia preotul.

III

ÎN FIECARE DUMINICĂ, DUPĂ CE ieșeau din biserică, părinții o luau pe Claire cu ei la cimitir. Mormintele familiei Forgeaud se înălțau chiar în mijlocul lui ; le chenăruia o perdea de chiparoși ce păreau să comande batalioanele celor trecuți în neființă. Claire citea, plină de mîndrie : „Generalul conte Forgeaud. 1768—1845“ „Senator, conte Forgeaud, primar al Sarrazacului, 1820—1892“. Se mai găsea acolo și mormîntul

unui prunc, Patrice Forgeaud, mort la zece luni. Îl străjuia o coloană spartă. Aşadar, deşi micuţ, avea dreptul la un monument. Claire pizmuia toţi morţii. Îşi dorea să se săvîrşească din viaţă de tînără, după ce va fi făptuit lucruri mari, să strălucească în memoria oamenilor.

Toţi cei din neamul Forgeaud, ţărani francezi de spiţa cea mai bună, cultivaseră încă din veacul al cincisprezecelea un mic domeniu, nu departe de Limoges. În timpul Revoluţiei, unul dintre fii, Antoine-Arthème Forgeaud, intrase în armată ; ofiţer încă din 1792, apoi, sub Napoleon, colonel şi conte al Imperiului, se retrăsese la Sarrazac în 1815, adăugase fermei străvechi două corpuri de clădire şi cumpărase micul conac care, din vîrful colinei, domina satul. Colonelul Forgeaud desţelenise cîmpuri întinse şi introdusese în ţinut cultura porumbului. După ocuparea Algeriei, reintrase în armată la cererea regelui şi, fiind avansat general, comandase una dintre coloanele care cuceriseră Constantine-ul. Bustul său împodobea, în Sarrazac, piaţa primăriei.

Fiul lui, Pierre-Antoine Forgeaud, fusese în tinereţe ofiţer în Algeria ; mai tîrziu, dîndu-şi demisia şi stabilindu-se în ţinutul natal, devenise primarul Sarrazac-ului, senator al regiunii Haute-Vienne şi, vreme de cîteva luni, în 1890, ministru al Agriculturii. Raoul-Antoine Forgeaud, „fiul precedentului“ şi tată al micuţei Claire, intrase la Saint-Cyr şi îşi cîştigase în Africa, cu iuţeală uimitoare, cele dintîi grade. Bărbat chipeş, cu ochi de un albastru intens, călăreţ minunat, soldat destoinic, părea să fi fost menit, prin nume şi virtuţi, unor înalte rosturi militare. Mai apoi, în vremea ministerului Combes şi a Legii congregaţiilor, părăsise armata pe neaşteptate, deşi era cel mai tînăr colonel al ei.

Întîmplarea, astăzi căzută în uitare, făcuse mare vîlvă în presa franceză din 1902. Stîrnise patimi aprinse şi punea în lumină un caz de conştiinţă pe care ziarele îl rezolvau în fel şi chip, potrivit propriilor opinii. Era pe vremea în care un bătrînel cu cioc alb, înfăţişat de caricaturiştii dreptei asemenea unui diavol, nu lăsa oamenilor bisericii, fie bărbaţi, fie femei, dreptul de a preda. Cînd călugării se împotriveau, îi alunga din mînăstiri cu jandarmii. În Bretania şi în multe alte provincii populaţia

protestă și se împotrivi expulzărilor. Așa se întîmplă că și colonelul Forgeaud, care comanda la Rennes un regiment de dragoni, primi ordin să meargă într-un sat breton, să închidă o școală de călugărițe. Veni acasă tulburat și îi povesti soției discuția avută cu șeful său, generalul Ledoux. Doamna Forgeaud, femeie înaltă, uscățivă și energică, își spuse răspicat părerea :

— Nu te poți supune ; ai fi dezonorat.

— Nu-i chiar atît de simplu, zise colonelul ; este un ordin. Am oare dreptul să-l discut ?

— Ești creștin, i-o întoarse doamna Forgeaud, nu poți pune poruncile oamenilor mai presus de cele ale Domnului.

Femeile vin în treburile obștești cu înflăcărările primitive, aproape sălbatice, care le dau atîta forță în celc ale sufletului. Ele disprețuiesc, în discuție, argumentele și chiar faptele. Ura și iubirea le sînt prielnic tărîm. Nu dreptatea. Doamna Forgeaud îl ura din adîncul sufletului pe domnul Combes. L-ar fi jupuit de viu, l-ar fi tras pe roată, ori ars fără milă.

— Dar cum îndrăznește generalul să-ți dea asemenea ordin ? întrebă ea.

În picioare, în fața căminului, colonelul își îndoia și dezdoia genunchii într-o instinctivă mișcare de cavalerist.

— Generalul nu face decît să-mi transmită un ordin al prefectului. Nu mi-a ascuns că el însuși îl dezaprobă.

— Bine, dar atunci nu-i un ordin militar, exclamă triumfătoare doamna Forgeaud ; ci unul de-al autorităților civile.

— O mobilizare, precizează colonelul, este și un ordin al autorităților civile.

Doamna Forgeaud era o femeie energică. Născută Henriette de Hocquinville, făcea parte din mica nobilime normandă și aparținea unei familii sărace, căzută aproape în mizerie ; se resemnase, în pragul celor treizeci de ani, că va rămîne fată bătrînă și începuse să joace un rol activ în Crucea Roșie. Trimisă în Senegal ca infirmieră-șefă într-un spital militar, îl cucerise, în timpul plimbărilor călare, pe maiorul Forgeaud care, în 1895, o luase de nevastă. Să-i fi părut rău cumva ? Tot ce se poate. Fusese iubit de femei ; și acum le mai era pe plac, iar cînd

doamna Forgeaud dădea cîte-o scrată pentru familii ofițerești, tot mai schimba ici-colo ocheade cu fragede frumuseți. Dar coloneleasa conducea regimentul și pe colonel.

— Trebuie să cîntărești bine urmările unei împotriviri. Ar însemna să fiu pus în discuția consiliului de război...

— Te-ar achita.

— Nu-i lucru sigur. Armata nu mai este ce era odată. Oricum, chiar achitat, m-ar trece din oficiu în rezervă.

— Foarte bine. O să ne retragem la Sarrazac. Și o să cultivi pămîntul.

— Casa din Sarrazac e cam pe ducă, o știi prea bine. Plouă în pod. Repararea acoperișului și amenajarea cîtorva încăperi mi-ar cere un capital pe care nu-l am.

— Îl vei împrumuta de la fratele tău.

— Asta nu se știe. Charles este bogat, nu-i însă și darnic. Mi-ar displace să-i cer bani... Și-apoi, Claire împlinește curînd șapte ani. Vrei s-o crești la țară ?

— De ce nu ? Mai bine crescută la țară decît purtătoare a unui nume disprețuit.

Colonelul oftă. I se cerea un sacrificiu pe care, cu o zi înainte, nici nu și l-ar fi putut închipui. Își iubea meseria ; mulțumită campaniilor coloniale fusese avansat repede și era încredințat că, într-o bună zi, avea să comande un corp de armată. Cine știe dacă, mai tîrziu, n-ar fi putut deveni una dintre marile căpetenii ale Revanșei ?

— Mă duc din nou la general, zise el, încheindu-și nasturii dolmanului, să-l rog să numească alt ofițer.

— Și dacă se împotrivește ? întrebă doamna Forgeaud.

Știind că totdeauna își respectă cuvîntul dat, ținea ca soțul să se angajeze față de ea printr-o făgăduială. Colonelul șovăi :

— Nu-mi poate refuza asta.

— N-ar trebui. Dar dacă totuși o face, am făgăduiala ta ?

— Da, încuviință colonelul cu deznădejde în suflet.

Generalul Ledoux, candidat la Consiliul superior de război, nu voia să se pună rău cu guvernul, oricare ar fi fost acesta, și își menținu ordinul însoțindu-și-l de îndatoritoare păreri de rău. Colonelul Forgeaud nu execută ordinul și fu trimis în fața consiliului de război. Egalii

săi nu-l putcau achita, întrucît greşeala era de netăgăduit şi, dealtfel, mărturisită. Fu condamnat la o zi de închisoare, cu scuze şi elogii.

Dar generalul André, ministrul de război, care îi atribuia colonelului Forgeaud intenţii politice, învinuindu-l de clericalism şi reacţionarism, îl trecu în disponibilitate prin demitere din serviciu, ceea ce însemna scoaterea din cadrele active ale armatei, permiţîndu-i totodată să-şi păstreze gradul în rezervă şi să fie chemat în caz de mobilizare. În ziua plecării colonelului, toţi ofiţerii garnizoanei veniră la gară. Colonelul purta haine civile şi o ţinea de mînă pe Claire, care avea şase ani. În ce priveşte contesa Forgeaud, mîndră de glorioasa dizgraţie, domina cu silueta ei înaltă grupul şi conducea un ultim cerc.

Trenul intră în gară. Şi, pentru că la Rennes trebuia să stea zece minute, ofiţerii rămaseră în faţa vagonului. Micuţa Claire, pe care nimeni nu o băga în seamă, asculta ce vorbeau. Înţelegea că i se întîmpla o mare nenorocire.

— Barnabé nu vine cu noi, mămico ? întrebă ea.

— Nu, hotărî doamna Forgeaud, aspru. Barnabé a fost ordonanţa tatălui tău, care de acum înainte nu va mai avea ordonanţă.

— De ce, mămico ?

— Ţi-am mai spus de nu ştiu cîte ori. Fiindcă nu va mai avea regiment.

Trenul se puse în mişcare gîfîind. Claire tăcea dar, prin geamul portierei, privi la strălucitorul grup de dragoni care îşi pocneau călcîiele şi salutau.

IV

ÎNTORCÎNDU-SE ÎN SATUL PESTE care, de un veac, familia sa era atotstăpînitoare, colonelul Forgeaud gîndea că-i va deveni primar şi că, astfel, va pătrunde în viaţa politică, menită a-i temeinici activitatea. Dar nu izbutise să fie ales în Consiliul municipal şi se plîngea de „spiritul nesănătos" al acelor campanii. Nu înţelegea că, mai mult decît regiunea Limousin, familia Forgeaud era aceea care îşi schimbase tabăra. Bunicul său

reprezentase în ţinut elementele înaintate, bonapartiste, apoi orleaniste, care se opuneau monarhiei tradiţionale. Tatăl său fusese un republican ostil lui Mac-Mahon, moderat dar liberal. În ochii fermierilor radicali, colonelul celei de a treia generaţii apărea drept un duşman al Republicii, întrucît vedeau cu neplăcere instalîndu-se în ţinut un om pe care ziarele „tăticului Combes“ îl condamnaseră cu asprime. În ce priveşte boiernaşii de prin împrejurimi, odinioară aceştia îi cam întîmpinaseră cu răceală pe alde Forgeaud, conţi ai Imperiului ; dar admirau curajul colonelului în afacerea congregaţiilor, astfel că primirea lor se dovedi bună. S-au răcit însă, după ce au descoperit că nu credea în vinovăţia lui Dreyfus.

— Totuşi, domnule colonel, două consilii de război... îi spuneau oamenii.

— Ştiu, ştiu foarte bine, dar sînt prietenul maiorului de Bréon, care a votat achitarea, şi nu cunosc om mai cinstit ca el... Iar Bréon mi-a spus că nu a existat nici o dovadă... Şi-apoi mai este şi sinuciderea lui Henry...

De îndată ce fură cunoscute cuvintele acestea, mulţi castelani spuseră :

„Cînd eşti din topor, din topor rămîi !“

Doamna Forgeaud însă, regalistă şi necruţătoare duşmană a lui Dreyfus, avu parte de aceeaşi dizgraţie ca şi soţul şi îl făcu să simtă ura ascunsă ce i-o păstra. Uitînd că purta răspunderea demisiei lui, îl învinuia că o condamnase să trăiască într-un sat oarecare.

Claire nu înţelegea prea limpede locul pe care familia ei îl ocupa în ţinut. Pentru copiii fermierilor care îi vorbeau cu sfială, ea rămînea domnişoara de la castel, icoana avuţiei şi a puterii ; dar conversaţiile auzite seara în salon îi dezvăluiau faptul că lipsa banilor devenise pentru părinţi grija cea mai mare. Ştia că tablourile dispăreau, pentru că erau vîndute. Cînd îşi dezvăluia cîte o dorinţă, tatăl îi răspundea cu amărăciune :

— Şi cine va plăti ?

Uriaşul acoperiş al castelului şi ardezia lui veche, zdrenţuită de viforniţi, îl îngrijorau mult pe colonel.

— Şaizeci de mii de franci înseamnă bani mulţi, Titine ? întreba Claire.

— De ce vrei să știi ?

— Fiindcă aseară tata a spus : „Șaizeci de mii de franci pentru ardezie ; altminteri grinda cea mare se duce pe copcă...“ Ce-i asta, Titine, grinda cea mare ?

— O să te iau, într-una din zilele astea, cu mine în pod și o să ți-o arăt.

Fetiță însinguratã, Claire asculta cu nesaț discuțiile părinților. Aproape în fiecare seară, după ce își citea ziarul, colonelul comenta cu amărăciune evenimentele zilei :

— Curată sminteală ! spunea el.

Doamna Forgeaud își înălța bărbia deasupra tapiseriei.

— Despre ce sminteală vorbești, Raoul ?

Colonelul se ridica din fotoliu și, cu mîinile la spate, începea să măsoare încăperea în lung și în lat, ca o fiară în cușcă.

— Cum adică ? Ia te uită la domnul Pelletan, ministrul marinei... De acolo, de la Bizerta, sfidează o lume întreagă în numele Franței ! După el, Corsica țintește Italia drept în inimă, Bizerta și Toulon-ul înfruntă Malta și Gibraltarul... Ascultă aici !

Și, apucînd în trecere ziarul, se opri lîngă o lampă, să citească :

„Firește, nu eu sînt acela care ar dori un conflict între popoare, nici împotriva Angliei, nici împotriva Italiei ; dar, întrucît nu știm ce au de gînd să facă ceilalți, este de datoria noastră să pregătim războiul sfînt al patriei franceze împotriva dușmanilor acesteia, oricare ar fi ei...“ Iar cînd îi reproșezi președintelui Consiliului afirmațiile incendiatoare ale ministrului său, știi ce răspunde ?... „Că nu trebuie să se dea nici o importanță unor cuvinte însăilate în fierbințeala comunicativă a unui banchet...“ Dar ce naiba ! Dacă domnul Combes disprețuiește pînă într-atît *însăilările* domnului Pelletan, pentru ce-i încredințează Apărarea națională ? Pentru ce-i îngăduie să amenințe întreg universul, într-un moment în care nu sîntem pregătiți ?

Doamna Forgeaud înălța din umeri și nu răspundea. Părea să nutrească pentru bărbatul ei un sentiment de tainică ură și, din cînd în cînd, îi arunca priviri disprețuitoare, pe care Claire le prindea din zbor, deși avea aerul a fi cucerită de cartea cu poze. Neînțelegerile dintre tată

și mamă deveniseră pentru Claire un dureros subiect de meditație. La Rennes locuiseră amîndoi într-o cameră situată sub a ei și auzise ades zgomotul iscat de certurile lor. Dar la Sarrazac, doamna Forgeaud se instalase singură în „odaia stăpînilor". Colonelul dormea pe o sofa într-o cameră de la parter ; „din pricina hoților", spunea el. Dar hoți nu erau. Într-o zi Claire îl auzise pe măcelar rîzînd și spunînd Léontinei :

— Mare crai colonelul ăsta al vostru.

„*Crai ?* Cum *crai ?* se întreba Claire. Oare pentru că știa să călărească atît de frumos ?"

Duminica, după ce plecau de la cimitir, înainte de a urca în trăsură, doamna Forgeaud se oprea la cofetarul Queyrolas, să cumpere obișnuitele *choux à la crème* din toate duminicile. Cofetarul era un vechi cavalerist, care împărtășea vederile politice ale colonelului :

— Să nu vă vină a crede, domnule colonel ! Noul brigadier de jandarmi este un „roșu" !

— Se gîndește la avansarea lui, spunea cu mîhnire colonelul. Dar s-ar putea înșela. Franța își va veni în fire.

— Nu știu, domnule colonel. Este de necrezut cîtă ură poate exista pretutindeni... Mai rău ca-n timpul Revoluției.

Duminica după-amiază și-ar fi dorit mult să se reîntoarcă în sat pentru vecernii, ca să mai simtă o dată mireasma sfîntă a tămîii, să audă *Magnificat*-ul și să se scalde în valurile sonore ale orgilor, dar colonelul nu îngăduia :

— Nu-i cu putință... Caii ar obosi peste măsură... Joacă-te...

De jucat nu era ușor. Nu avea prieteni ; anumite uși îi erau închise de către vendetele locale, iar multe familii din sat își petreceau iarna la Paris sau la Limoges. După dejun, Claire se refugia în bucătărie, unde mașina de gătit păstra o căldură molcută. Maria cea voinică, legată la cap cu un fular, scotea mărunțaiele dintr-un pui sau curăța mazăre. Oricînd avea și pentru Claire cîte o treabă.

— Uite, pisează-mi niște zahăr... După aia să-mi bați albușurile...

Ce plăcere să baţi repede cu telul, să vezi cum creşte spuma albă, în timp ce tragi cu urechea la îndrăzneţele sporovăieli ale slujnicelor.

Dar Léontine, suflet cinstit şi cucernic, se socotea răspunzătoare de educaţia copilei şi o lua de-acolo, de cum i se părea că se vorbeşte necuviincios.

— Ce zicea Marie ?... Lămureşte-mă, Titine, ce zicea ?... O fată îmbrîncită de un băiat... Ce-i de rîs în asta ? Spune-mi, Titine ?

Şi Léontine era de prin partea locului, dar mama ei, cameristă la un senator, o educase în principii severe. Citea mult şi, din cei treizeci de franci salariu lunar, plătea un abonament la *Veghile în colibe*, o publicaţie romanţioasă şi religioasă pe care, săptămînal, o împrumuta soţilor Larnaudie.

— Personalul trebuie ferit de lecturi proaste, spunea ea.

Léontine ştia pe de rost versuri de Louise Ackermann şi de Marceline Desbordes-Valmore. Duminica după-amiază citea cu glas tare, pentru Claire, *Jurnalul Margaretei*, o mizerabilă poveste moralizatoare. Margareta pleca în insula Bourbon, cu toată familia ; frăţiorul ei, un prunc, murea la bordul navei ; cea mai bună prietenă, Maria, îşi dădea şi ea duhul, puţin mai tîrziu. Claire nu se plictisea nicodată de povestea aceasta.

— Da' ce-ţi place în cartea asta ? o întrebase mama ei, uimită şi maliţioasă.

— Moartea bebeluşului şi moartea Mariei.

— Oare de ce-o fi avînd copila asta o fire atît de întunecată ? suspina doamna Forgeaud.

O altă poveste pe care Léontine trebuia să i-o recitească era *Misterul Froid-Pignon*. Exista în cuprinsul ei scrisoarea unei tinere fete pe care o găsea sublimă : „A ta, comandorule, pe viaţă... Marie-Thérèse Gardavô." Claire era în stare să-şi repete ore în şir : „A ta, comandorule, pe viaţă". Nu ştia ce este un comandor şi nu acorda un sens precis expresiei : „A ta, comandorule, pe viaţă". Dar cuvintele aveau pentru ea o valoare muzicală. Multă vreme se arătase potrivnică mătăniilor, dar prinsese gust pentru ele, de cum aflase că asta însemna „a-şi spune rozariul".

„Rozariul" evoca grădini fermecate, arcade înflorite și coloane înfășurate în ghirlande. Două mătuși Forgeaud se călugăriseră, iar Claire știa că una dintre ele, maica Agnès-Angélique, se afla la mînăstirea „Păsările". Claire și-o închipuia în mijlocul unei colivii uriașe, în timp ce pe o alta, maica Marie-Joseph, despre care preotul spunea că aparține unui „ordin *contemplativ*", și-o reprezenta într-o necurmată imobilitate. Orice cuvînt, odată pătruns în cuget, încolțea, rodind sumedenie de imagini și presupuneri.

Spre seară, se ducea să dea zahăr cailor și se înapoia acasă la ceasul în care din vale urcau, în albe volute, cețurile nopții. Din clipa aceea știa că duminica se va asemăna cu toate celelalte zile. Mai întîi, cina în timpul căreia tatăl avea să vorbească despre ardezie, recolte și armată ; apoi seara, pe care avea să și-o treacă lîngă suporții pentru bușteni ai căminului, în timp ce doamna Forgeaud va lucra mai departe la tapiseria ei, iar colonelul, cu mîinile la spate, își va vărsa tot focul pe ocîrmuire ; apoi va intra Léontine, după aceea va urma scara înghețată a turnului, moartea plăpîndului foc de lemne și, în sfîrșit, în spaimele nopții, descătușarea de toate prin somn.

V

COLONELUL FORGEAUD NU ERA om rău, dar în treizeci de ani de comandă, se obișnuise să i se dea ascultare. Chipul frumos și calm, ochii candizi trădau simplitatea inimii sale, glasul îi răsuna răspicat, neiertător.

— Taci ! Fără comentarii !... Să nu aud o vorbă !

Astfel de răspunsuri primea Claire ori de cîte ori punea o întrebare. Cînd într-o seară în care încerca să mai amîne momentul plecării la culcare, mărturisi că-i era frică de întuneric, colonelul îi porunci să iasă, imediat și singură, în noapte :

— Te vei duce pînă la brazi și îmi vei aduce o creangă, drept dovadă că misiunea a fost îndeplinită.

Neliniștită, Léontine îi pusese pe umeri un palton, o întovărășise pînă la ușă și o întrebase șoptit :

— Vrei să merg cu tine ?

Claire se împotrivise cu sălbăticie. Era o noapte fără lună, iar aleea cea mare din faţa castelului alcătuia un fel de tunel întunecat. Micuţa înainta încet, pipăind bezna cu mîinile întinse, pentru a se feri de arborii ale căror umbre ameninţătoare şi zgrunţuroase le simţea foarte aproape. La dreapta, un zgomot de apă şi bule de aer care se spărgeau întruna vesteau vecinătatea eleşteului şi prezenţa broaştelor. În adîncul văii, departe, gîfîitul unui tren cu mers silnic îi evoca monştrii din basme. Odată eleşteul depăşit, pădurea de brazi nu mai putea fi departe. Se poticni de un dîmb, alunecă, se prăbuşi, scoase un ţipăt, dar simţi sub palme vîrfurile răşinoase ale acelor de pini. Se ridică, dădu peste o creangă înţepătoare, o frînse şi se întoarse încet spre casă. Drumul de înapoiere se dovedi mai uşor, deoarece ferestrele luminate scînteiau în depărtare, călăuzind-o. Cînd intră în salon, întinse tatălui ramura, cu un aer sfidător şi fără să scoată un cuvînt. După această întîmplare, noaptea nu a mai înfricoşat-o niciodată.

Altă dată, vrînd să taie pîine, la bucătărie, se răni foarte tare. Durerea şi sîngele o făcură să plîngă în hohote, lucru care atrase atenţia colonelului.

— Nu ţi-e ruşine, zise el, să ţipi pentru un fleac de tăietură, cînd pe cîmpul de bătaie există răniţi cărora un obuz le-a smuls o mînă ori un picior şi care aşteaptă cu răbdare să fie ridicaţi ? !

Claire se simţi umilită şi, din ziua aceea, fără să scoată vreo vorbă, se antrenă în fel şi chip să-şi învingă sensibilitatea. În fiece dimineaţă, la dejun, îşi ţinea tot mai mult mîna pe ceainicul fierbinte. „Nu vreau !“ îşi repeta ea. „Nu vreau ! Nu vreau !“ Veni o vreme cînd putu să apuce, fără nici un fel de suferinţă, obiecte al căror contact ar fi făcut-o, cu şase luni în urmă, să urle.

— Copila asta nu simte nimic, zicea mama.

De fapt, nici nu voia să simtă. Totuşi nu se putea obişnui cu o altă hachiţă de-a tatălui : nevoia de a-i sili pe cei care depindeau de el să aibă a îndeplini mereu o treabă anume. Colonelul nu putea suporta ca o fiinţă omenească să stea de pomană, ziua-n amiaza-mare, să cadă pe gînduri ori să viseze.

— Haide ! Haide ! o îndemna el. Fugi de-ţi ia cercul.
— Am încercat, spunea Claire. E prea frig.
— Frig ? Ai zăpadă în sînge !
— Claire s-a născut gata îngheţată, îşi dădea şi doamna Forgeaud cu părerea. N-a mai izbutit să se încălzească de cînd a venit pe lume.
— Aiurea ! se irita colonelul. Nu face destulă mişcare ! În sfîrşit, la naiba, poţi să-mi explici ce cauţi acolo singură pe scară ?

Nu, nu avea cum să explice că-şi spunea o poveste, că degetele erau eroii acesteia, că ele alcătuiau o trupă de actori, cu roluri foarte precise pentru care avea de născocit întruna scenarii. Auricularul era un copil ; inelarul, mama acestui copil ; arătătorul şi mijlociul, soţi şi taţi ; degetul cel mare, un măscărici ori un vrăjitor. În visările sale punea şi personajele existente în tapiseriile din salon. Le dăduse nume : domnul Polydore Carget, baroana de Valfleury, Nellie La Verdure. Enrico Sacchi era un bandit periculos. În ce priveşte cele două tablouri de pe palier — o străbunică a doamnei Forgeaud, pictată de Van Loo şi portretul, semnat de Ingres, al primei contese Forgeaud, o femeie senină, calmă şi cu aer batjocoritor — le adora ; multe lacrimi a vărsat în ziua în care, după tainice negocieri, un om nesuferit le-a dus cu trăsura lui. Răpirea aceasta şi o îndelungă captivitate adăugară sinistre episoade istoriei Doamnelor de pe Palier. Claire nu-şi destăinuia nimănui închipuirile. Se temea de ridicol şi se ferea de ironiile părinţilor.

Atmosfera din casa Sarrazac amintea zilele acelea de vară în care cerul este senin, dar în care o ameninţare nedesluşită şi apăsătoare vesteşte furtuna. Claire nu înţelegea ce anume îi despărţea în taină pe părinţii ei ; ştia doar că nu se înţeleg şi că nu va avea niciodată, ca alţi copii, o familie fericită şi veselă.

Durerea aceasta şi părerile de rău se ascuţiră şi mai mult din ziua în care fratele tatălui, Charles Forgeaud, împreună cu fiica sa Sibylle petrecură la Sarrazac cîteva zile. Claire îşi făuri atunci o imagine despre legăturile dintre părinţi şi copii mult diferită de propria-i experienţă.

Unchiul Charles locuia în Paris, unde era agent de schimb. Contrariu fratelui său mai vîrstnic, era bogat, iar Claire o auzise deseori pe mama ei spunînd tatălui :

— Pentru ce să nu-i cerem lui Charles să ne ajute ?

— Mai degrabă crăp ! răspundea colonelul.

Dar în 1905, cînd sosi vremea vacanței, unchiul Charles scrise că el și fiica sa au de gînd să facă o călătorie cu automobilul și că se vor opri la Sarrazac. Era văduv, iar Sibylle, deși doar cu un an mai mare decît Claire, își însoțea tatăl. Nemaipomenita autoritate a verișoarei o umplu pe Claire de uimire și admirație. De îndată ce limuzina albastră se opri în fața peronului, Sibylle împărți porunci în privința geamantanelor, cu siguranța degajată a unei tinere femei. Era îmbrăcată într-un costum de voiaj în carouri ecosez, cu un mantou asemănător rochiei și părea să iasă, în chiar clipa aceea, dintr-o cutie. Unchiul Charles, un uriaș voios cu barbă cînepie, vorbea cu fală despre recordul Paris—Sarrazac :

— Patru sute douăzeci de kilometri în douăsprezece ore, bătrîne !... Asta face, în medie, cam treizeci și cinci pe oră...

— Tata conduce nebunește, observă Sibylle.

— Taci, Sibe !... Roagă mai degrabă pe verișoara ta să-ți arate camera... Frumușică verișoara, dar și-a înghițit limba... Oare cum se numește ?... Claire ?... Da' firește, ca pe bunica noastră... Claire, Clara, Clarissima !... Ce ne mai poate spune domnișoara Clairon ?

Sibylle o luă pe Claire de braț, fîstîcită de neobișnuita importanță ce i se dădea și o trase după ea.

— Asta e camera mea ? zise Sibylle. Dar e uriașă ! Unde-i lumina electrică ?... Cum ? Încă mai aveți lămpi cu petrol ? Ce drăguț ! Parc-am fi într-un roman din colecția „Bibliothèque Rose" !... Ar trebui să te numești Camille sau Madeleine... Și-apoi, nu știu de ce îți spun *dumneata* ; ești doar vara mea bună... Bună ziua, micuță Claire, sînt fericită să te cunosc !

Claire o asculta, așa cum ar fi ascultat o pasăre cuvîntătoare ; cu uimire, fără vreo dorință de a da și răspunsuri. Se uita la Sibylle cum își despacheta rochiile și o trusă de toaletă.

— Știi, asta a fost a mamei ; tata ține mult să mă servesc de ea... Spune-mi, la tine aici trebuie să ne îmbrăcăm pentru cină ?... Îmi aduci aminte de Françoise, premianta clasei... O invit cînd și cînd, dar pe tata îl plictisește... Nu-i plac decît fetele sportive și nostime... Tata e grozav de amuzant !

Cînd coborîră în salon, Charles, răsturnat într-un fotoliu, fuma o țigară de foi ; colonelul măsura încăperea în lung și în lat ; doamna Forgeaud, tăcută, lucra la tapiseria ei.

— Nu, sărmanul meu Raoul, nu, spunea Charles, nu te aprob... Gestul tău a fost foarte nobil, poate, deși nu sînt prea sigur de asta, dar acum, ce ?... N-ai o para chioară, ești de prisos și îți regreți regimentul... Nu zic că politicienii ăștia ar fi simpatici, dar ei guvernează Franța, sînt atotputernici, trebuie să trăim alături de ei... Eu am în sarcină conturile mai multor miniștri... Asta mi-e de folos. Sînt bine informați. Vînd ce vînd ei ; cumpăr ce cumpără. Am un coleg, unul Vanekem, prieten cu Rouvier... Te asigur că deține știri grozave și că nu-ți pierzi vremea dacă stai să-l asculți !

Doamna Forgeaud își înălță capul :

— Nu-ți înțeleg indulgența, Charles ; oamenii ăștia ne duc țara de rîpă !

— Nu crede așa ceva, Henriette ! Mulți dintre ei sînt tot atît de patrioți ca mine și ca dumneata.

— Asta nu-i împiedică să depopuleze Franța printr-o politică antireligioasă, spuse colonelul. În sfîrșit, îți mai amintești, Charles, de satul ăsta pe vremea copilăriei noastre ? Familiile numărau în sînul lor între șase și zece copii. Astăzi mai au doar cîte doi, trei... În 1870 populația Franței era egală cu cea a Germaniei. Acum, Germania are șaizeci și cinci de milioane de locuitori ; Franța, patruzeci... Cifrele acestea sînt grăitoare.

— Foarte bine ! Să facem copii ! Eu o vreau din toată inima. Este un exercițiu minunat, zise Charles rîzînd. Numai că noi nu prea sîntem o pildă, noi, cei din neamul Forgeaud, cu cîte o fată doar.

Chipul doamnei Forgeaud se înnoră.

— Știi mai bine ca oricine, Charles, că în ceea ce ne privește, pe mine și pe Raoul, nu avem cu ce întreține o familie.

Cele două fetițe se așezaseră una lîngă alta, pe o canapea, iar Sibylle își trecuse brațul pe după umerii verișoarei Claire, care se arăta plină de uimire, fericită și descumpănită. Ascultau în tăcere spusele celor mari. Claire se simțea umilită de mărturisirea mamei, întrebîndu-se dacă părinții puteau hotărî numărul copiilor lor ; Sibylle, expertă, arunca verișoarei priviri complice și rîdea. La masă, ea îl cuceri pe colonel vorbindu-i despre cai, despre vînătoarea cu gonaci, iar doamna Forgeaud povestind cum a urmat catehismul la Saint-Philippe din Roule. Apoi cei doi frați discutară despre războiul ruso-japonez care mira atunci lumea.

— Cavaleria ta nu prea pare să joace în treaba asta un rol de seamă, își dădu Charles cu părerea.

— Cavaleria, i-o întoarse cu aprindere colonelul, nu-și va îndeplini din nou rolul decît dacă va fi găsit mijlocul de a o blinda împotriva focului... Am în privința asta niște idei... Dar fie că este vorba de cavalerie sau de cine știe ce altă armă nouă — va fi totdeauna nevoie de o forță mobilă care să poată semăna dezordinea în spatele liniilor dușmane. Acolo se cîștigă războaiele.

Claire își admira tatăl cînd vorbea despre bătălii și despre soldați. O făcea cu o forță care îi inspira încredere în el, în ea însăși.

— Și ce-ai face tu acum, Raoul, dacă ar fi război ?

— Aș comanda un regiment de rezervă.

După cină, Claire o luă pe Sibylle și, pînă la ora la care Léontine veni după ele, fetele discutară cu însuflețire, destăinuindu-și mari taine. Sibylle știa că tatăl ei se vedea ades cu o doamnă care cînta la Opera Comică.

— Se numește madam Janin, dar eu și prietenele mele îi zicem madam Fichini.

Claire povesti istoria cu demisia tatălui ei, apoi cea cu fata „răsturnată“. Discutau aprins și rîdeau mult. Cînd peste două zile Sibylle plecă la Biarritz, fetițele își făgăduiră să-și scrie și se înțeleseră asupra unui cod prin care să-și numească părinții, pe madam Janin și alte mistere.

VI

VIZITA UNCHIULUI CHARLES ŞI A fiicei sale lăsă urme de neşters în cugetul copilei. Sibylle deveni pentru Claire un model căruia se străduia să-i semene. Şi-ar fi dorit să fie îmbrăcată ca ea, să vorbească la fel, să aibă şi ea o maşină. Băgînd de seamă că verişoara era tratată ca un om mare, încercă şi ea să obţină acelaşi privilegiu. Săptămînă de săptămînă, doamna Forgeaud se ducea la Limoges ; Claire încercă s-o înduplece :

— N-aş putea merge şi eu, mamă ?

— Nu, m-ai stînjeni. Cine să vadă de tine cît stau la dentist ?

— Pot să aştept în maşină.

— Claire, cînd spun nu, e nu.

— Bine, mamă, dar Sibylle...

— Fără comentarii ! interveni colonelul.

Episodul acesta mărunt îi întări şi mai tare credinţa că este copilul cel mai nefericit. În fiece seară şi-o aducea în faţă pe Sibylle, dimpreună cu afecţiunea superioară, proteguitoare, pe care aceasta i-o dovedise. Visa la o lume în care, la rîndu-i, să o poată domina şi ocroti pe Sibylle.

Cînd Charles Forgeaud se întoarse la Paris, trimise nepoatei sale, la Sarrazac, un fonograf, aparat nou, de forma unui trunchi de con pe care se înfigeau cu multă grijă cilindri din ceară străjuiţi de pîlnia unui difuzor. Claire socoti cilindrii aceştia de ceară drept obiecte magice şi instrumente de cult ce se cădeau a fi învelite în cîrpe cu delicate gesturi de ritual. De îndată ce părinţii plecau, se închidea în casă „cu frumosul ei fono“ şi asculta la nesfîrşire cei douăzeci de cilindri trimişi de unchiul Charles (altele nu i-a mai fost dat să aibă vreodată). Astfel a aflat despre *Manon*, *Thaïs*, *Carmen* şi a cunoscut vocile mai mult decît omeneşti care cîntau rostind cuvinte îmbătătoare.

Nimeni, niciodată nu vorbise în faţa ei despre iubirea romantică, dar un anume instinct o avertiza în legătură cu încîntătoarea şi primejdioasa putere a unor cuvinte ca : *inimă, sărut, fior, dezmierdare.* Suspina alături de Faust : „O, linişte ! O, fericire ! Inefabil mister“ şi alături de Werther : „Voi fi strîns la pieptu-mi pe cea mai divină...“

Voci bărbăteşti, desprinse de orice formă trupească, o iniţiau, într-un chip abstract şi suav, în vocabularul iubirii. Cînturile acestea evocau lumi neştiute. Căuta prin cărţi şi în jurnalele de călătorie imagini de-ale Egiptului legate de *Thaïs*, de-ale Spaniei evocînd-o pe *Carmen* şi pe cele ale Veneţiei din *Povestirile lui Hoffmann*. În locurile acestea, născute pentru fericire, îşi situa poveştile şi dramele de ea născocite. Îşi botezase cele două păpuşi cu numele de Manon şi Thaïs şi le murmura ariile fonografului învăţate pe de rost. Pe nevestite, apărea colonelul.

— Ce tot faci acolo ? Mergi de te plimbă ori ajută-l pe Larnaudie la grădina de zarzavat.

Claire se ridica suspinînd, îşi lua păpuşile :

— Hai, vino, Manon, tu nu o bruftuieşti pe sărmana Claire, tu măcar...

Nu peste mult timp, cînd Léontine îi dădu să citească o istorie a Franţei, păpuşile fură botezate Isabela şi Eleonora. Pentru Claire, ca şi pentru Léontine, istoria nu era decît o altă carte de poveşti : Atila devenea Căpcăunul ; sfînta Genoveva o zînă bună. Isabela de Bavaria o cucerise mai întîi pentru că o anume gravură o înfăţişa tare frumoasă cu boneta-i conică. Peste părul blond al păpuşii ea aşeză un coif din hîrtie albastră în care înfăşurase vîrful unei căpăţîni de zahăr. După aceea, Claire descoperi crimele Isabelei şi îşi stîlci păpuşa în bătaie.

— Eşti nebună ? zise Léontine. Îţi omori fata !

— Prea este rea...

Cînd cunoscu nenorocirile lui Carol al VI-lea şi „marea descumpănire a regatului Franţei“ trădat de regină, Claire apucă păpuşa de picioare şi o izbi de perete. Capul păpuşii se sparse bucăţele. Stîrnită de zgomot, doamna Forgeaud veni repede.

— Proastă mai eşti ! Dacă nu-ţi mai era dragă păpuşa asta, de ce n-ai dat-o unei fetiţe din sat ? Ce mulţumită ar fi fost !

— Mulţumită cu aşa o rea ? îşi arătă Claire tot dispreţul. Ciudată fetiţă ar mai fi !

— Oricum, alte păpuşi tu nu mai capeţi !

— Mi-e totuna... Nici nu mai vreau... Sînt prea mare.

Dar a păstrat multă vreme, într-o cutie, sfărîmăturile Isabelei. Ochii de sticlă, o frîntură de obraz trandafiriu,

părul încă lipit de o bucată de țeastă printr-un lac ce se cojea treptat alcătuiau un spectacol care o înfricoșa și o atrăgea totodată. Trecîndu-și mereu prin mînă aceste rămășițe auguste și jalnice, încerca un simțămînt de groază amestecată cu voluptate.

Nu regăsi atmosfera de farmec din *Faust* și *Manon* decît în ziua în care Blaise Forgeaud, un văr destul de îndepărtat, de curînd căsătorit, traversă regiunea Limousin, înapoindu-se din călătoria de nuntă și veni să o prezinte pe tînăra-i soție familiei Forgeaud din Sarrazac. Oare pentru ce apropiata sosire a nou-înfiripatului menaj o mișca atît de mult pe Claire ? Cuvinte prinse din zbor o tulburau : *Lună de miere... Voiaj de nuntă... Odaie nupțială*... Primirea pe mai multă vreme a unei perechi necunoscute însemna, pentru cei de la Sarrazac, un eveniment nemaipomenit. În ce cameră aveau să fie găzduiți tinerii ?

— În odaia albastră, hotărî colonelul.

— Ce idee ! zise doamna Forgeaud. Odaia albastră se află lîngă a mea. S-ar simți stînjeniți. Tinerii căsătoriți au dreptul la singurătate. O să le pregătesc camera din turnuleț, cea de deasupra odăii fetei noastre.

Cînd Léontine și doamna Forgeaud se duseră să cerceteze încăperea, Claire le luă urma pe vîrful picioarelor. Odaia „mirosea a închis".

— N-are-a-face, zise Léontine. O să ținem, pînă cînd or veni, geamurile deschise. Dar mobila...

— O să le dau patul meu și o comodă, spuse contesa Forgeaud.

Claire asculta înmărmurită. Voia mama ei să cedeze patul cu coloane ? De ce ? În camera din turnuleț se și găseau două paturi gemene. Invitații așteptați fiind însă doi : Blaise și Catherine, însemna că, de fapt, ar fi fost nevoie de două paturi. Mîndră foarte la gîndul că avea să vină cu un sfat util, Claire uită înțeleapta hotărîre de a trece neobservată.

— Bine, mamă, dar o să fie Blaise *și* Catherine...

Doamna Forgeaud se răsuci spre ea.

— Ce cauți aici, Claire ?... Vezi-ți de treaba ta... Du-te în grădină.

Trebuia să bată în retragere. În loc să se ducă în grădină, Claire intră în bucătărie. Acolo o găsi pe trupeșa

Maria curăţînd cartofi. Aşezat pe un scaun din lemn alb, Larnaudie îşi fuma pipa.

— Ştii ceva, Marie ? Mama o să împrumute patul ei invitaţilor.

— Crezi că mă priveşte ?

— Da' n-or să aibă decît un singur pat, iar ei sînt doi.

Larnaudie rînji :

— Limpede pentru mine, în toată treaba asta, e că o să am de cărat trei paturi !... Doamnei contese nu-i pasă de nimeni...

— Doar n-oi vrea ca cele două turturele să doarmă separat ?

Cum adică *turturele ?* Turturelele sînt porumbei micuţi. Claire nu se gîndise niciodată cum ar putea doi oameni să împartă unul şi acelaşi pat ; doar în vreo cocioabă, din prea mare sărăcie. Uneori, aflîndu-se în trecere pe la arendaşi, auzise văicăreli ca aceasta : „N-avem decît un singur pat pentru toţi trei !“ Dar persoane din familia ei, nişte Forgeaud, să fie condamnaţi să doarmă împreună, iată o idee foarte nouă. Cînd o regăsi în salon pe doamna Forgeaud, întrebă sfioasă :

— Mamă, spune-mi, te rog, o să aduci în camera ta cele două paturi aurite din turnuleţ ?

Spre marea ei uimire, nu fu repezită.

— Nu. Doar unul... Două mi-ar încurca locul în cameră.

— Atunci, pe celălalt mi-l poţi da mie, mamă ?

— Este tocmai surpriza pe care voiam să ţi-o pregătesc... Te-ai făcut prea mare pentru un pat de copil... Va fi patul tău de domnişoară.

Catherine şi Blaise sosiră a doua zi. Claire găsi că sînt frumoşi ca două personaje de legendă şi preocupaţi unul de celălalt într-un chip cam ciudat. Ori de cîte ori Blaise era aşezat lîngă soţia lui, o cuprindea cu braţul. Cînd Catherine trecea lîngă doamna Forgeaud, Blaise se ridica, se plimba nerăbdător prin salon, iar cînd ajungea lîngă Catherine, se sprijinea de umărul ei şi o săruta.

— Blaise, te rog ! îi spunea ea drăgăstos, fii cuminte !

Colonelul rîdea. Cu nestăpînită furie, doamna Forgeaud îşi înfigea acul în pîntecele unei doamne în verde şi tran-

dafiriu. Claire se întreba dacă la micul dejun frumoasa Catherine mînca mlere de lună şi dacă nu cumva asemenea hrană feerică făcea ca tenul să-i fie atît de luminos, de transparent.

VII

ÎN ANUL 1906, CLAIRE ÎMPLINI zece ani. Nu învăţase niciodată într-o şcoală. Educaţia i se făcuse la întîmplare, pe bucăţele. Léontine o învăţase să scrie şi să citească. Învăţătoarea din Sarrazac îi dădea lecţii de aritmetică şi geografie ; organistul Marcel Gontran, lecţii de solfegiu. Ştia pe dinafară versuri multe şi zilnic învăţa altele, din plăcere. Dar timpul nu-i era bine împărţit şi multe erau ceasurile pe care şi le petrecea în bucătărie sau în spălătorie.

Într-o seară, după ce Claire ieşi din salon pentru a se duce la culcare, doamna Forgeaud spuse soţului ei că fetiţa ar avea nevoie, acum, de o învăţătoare.

— Doar nu Léontine o să-i facă educaţia, observă doamna Forgeaud. În ce mă priveşte, nu am nici timpul să mă ocup de ea, nici vocaţia de a da lecţii.

— O iei cam uşor ! i-o întoarse colonelul. Dar cheltuiala ?

— Cheltuiala nu va fi mai mare decît cea făcută cu toate lecţiile astea particulare... Am găsit în *Acclimatation* multe anunţuri date de englezoaice... Unele se învoiesc cu o sută de franci pe lună, plus hrana şi locuinţa, care nu ne-ar costa mare lucru.

— O englezoaică ! sări colonelul. Pentru ce o englezoaică ?

— Am fost crescută de o englezoaică, zise doamna Forgeaud. Ele ştiu să-i înveţe pe copii bunele maniere.

La cîteva zile după aceea, ghemuită lîngă foc, Claire auzi cu groază vorbindu-se despre o *miss* Brinker cu care coresponda mama ei şi care avea să vină, poate, să se ocupe de ea. O englezoaică ? Voiau să o încredinţeze unei englezoaice ! Se gîndea la Ioana d'Arc pe rug, împresurată de soldaţi englezi.

— O, sărmana mea copilă ! o căină Léontine, cînd Claire îi povesti cele auzite. Dacă or să te dea pe mîna unei englezoaice, o să facă un muştru cu tine ! Iar pe femeile astea de la bucătărie o să le dispreţuiască... N-o s-o mai vezi nici pe Maria, nici pe draga ta Léontine. Şi-apoi, englezii sînt cu toţii nişte eretici... Cine o să te pregătească pentru prima împărtăşanie ?

Claire plînse ; colonelul bodogăni ; Léontine conspiră ; dar îndărătnica vrere a doamnei Forgeaud birui. Într-o zi, Larnaudie primi poruncă să înhame şi să meargă la gară, să o aducă pe *miss* Brinker. În timp ce cobora din trăsură, Claire o privi îndelung, cu îngrijorare. Purta un taior gri ; chipul îi era uscat, osos ; silueta, graţioasă, tînără. *Miss* Brinker vorbea franceza cu accent englezesc ; în zgomotosul vălmăşag de vorbe al lui Larnaudie şi Léontine, glasul ei molcom uimea, marcînd însă cumpănita ei autoritate. Îndărătul unor aparenţe de răceală şi politeţe, *miss* Brinker nutrea pasiuni puternice, dintre care cele mai aprige erau fanatica ei dragoste de ţară, certitudinea că obiceiurile engleze erau superioare şi un plin de curtenie dispreţ faţă de moravurile familiei Forgeaud. Ea nu-i ascunse Clairei că Sarrazac o dezamăgise. Deplina lipsă de confort o şoca. Servitorii nu erau stilaţi.

— Nu te-a învăţat nimeni, niciodată, cum să mănînci ? o întrebă ea pe Claire. O fetiţă bine crescută nu-şi înmoaie pîinea în cafea.

— Bine, dar Léontine îmi dădea voie...

— Léontine este o ţărancă.

Oricum ar fi fost afară vremea, ea ţinea să deschidă ferestrele din camera copilei ; o serie de bronşite îi dovedi şubrezenia copiilor francezi. Duşurile reci fură suprimate şi ele, după cîteva triste experienţe. Totuşi, *miss* Brinker izbuti să impună trecerea pe sub braţe a unui băţ care să ţină drept spatele fetiţei în timpul plimbărilor şi reuşi să imprime elevei sale o mai semeaţă atitudine a corpului, mult potrivită, dealtfel, cu firea ei mîndră. Noile rînduieli o revoltară la început pe Claire, iar aparenta asprime a guvernantei o dezgustase. Mai apoi, destul de repede, începuse să-şi îndrăgească învăţătoarea, fiindcă i se părea dreaptă. *Miss* Brinker nu pedepsea decît dacă

îi era violat codul și își ținea totdeauna făgăduielile. Nu-i vorbea niciodată de rău, în spate, pe membrii familiei Forgeaud, cum făceau femeile de la bucătărie. Era mai puțin distractiv, însă Claire, care avea simțul dreptății, socotea că așa se cuvenea.

Lecțiile, munca începuseră acum să o pasioneze. Inteligentă, pătimașă, curioasă, Claire își căutase pînă atunci hrana spirituală în gazeta *Nopți albe în colibe* și, cînd nu o supraveghea nimeni, în dicționarul Larousse. *Miss* Brinker, în al cărei spirit o anume îngustime se întîlnea cu o reală măreție, deschise Clairei o lume sublimă. Îi îndrăgea pe Shakespeare, Milton, Goethe, Shelley, Dickens. De îndată ce Claire înțelese engleza (iar progresele ei se dovediră grabnice), *miss* Brinker o puse să citească *Povestiri după Shakespeare*, de Charles Lamb, *Oliver Twist*, *David Copperfield* și mai multe romane de Walter Scott. În privința problemelor religioase, luă o poziție sinceră :

— Ești catolică. Eu, protestantă. Nu am prin urmare căderea să-ți dau și învățătura religioasă. Te voi duce la catehism ; te voi pune să-mi spui pe de rost lecțiile. Îți voi respecta credințele ; mi le vei respecta pe ale mele.

Mai mult decît orice altă virtute, *miss* Brinker lăuda puritatea. Cele trupești și tot ceea ce le putea aminti o scîrbeau. Îi spuse fetei că a-și privi trupul într-o oglindă însemna o greșeală gravă. Se arătă scandalizată cînd auzi pe Claire și pe celelalte fetițe din Sarrazac punînd întrebări legate de Bunavestire în timp ce ieșeau de la catehism :

— *Ea n-a cunoscut bărbatul...* Ce înseamnă asta, *miss* Brinker ?

— Ți-am spus, Claire, că nu voi discuta niciodată cu tine chestiuni religioase ; întreab-o pe mama ta.

Doamna Forgeaud răspunse evaziv :

— E vorba de un miracol... Miracolele nu au explicație...

Dezamăgită, Claire îndrăzni să o întrebe din nou pe *miss* Brinker care, ieșindu-și din obișnuita rezervă, își îngădui o izbucnire :

— Uite ce se întîmplă cînd i se acordă Fecioarei Maria un loc prea mare. În religia *mea*...

În aceeași clipă își curmă vorba și discuția nu mai fu reluată. O altă pricină de neliniște pentru Claire a fost apoi examenul de conștiință care a premers împărtășaniei : „Gînduri, discuții, lecturi potrivnice neprihanei. Fapte vinovate, singură sau cu alții. Atingeri necurate. Spectacole rele sau primejdioase. Îmbrăcăminte nemodestă. Legături afective neîngăduite..."

— Spune-mi, mamă, întrebă Claire, cum pot ști dacă am săvîrșit asemenea păcate, de vreme ce nu înțeleg nimic din toate astea ?

— Nu mă plictisi, Claire... Dacă nu înțelegi, înseamnă că nu le-ai săvîrșit... Și acum ajunge ! Dă-mi pace. Curiozitatea ta devine de nesuferit.

Însuși tonul cu care erau date aceste răspunsuri îi sporeau credința că există în ele o taină. Una dintre evanghelii ce-i fusese dată atunci să o învețe pe de rost, o tulbura într-un chip ciudat. „Din cauza aceasta, bărbatul își va părăsi tatăl și mama și se va lega de femeia aceasta și vor fi, amîndoi, un singur trup..." Fraza îi amintea de patul cu coloane în care dormiseră Blaise și Catherine. Citise în *Basmele* lui Lamb o versiune siropoasă a piesei *Romeo și Julieta ;* îi vedea pe îndrăgostiții din Verona sub trăsăturile lui Blaise și ale Catherinei. Cele două perechi erau încîntătoare și, cu toate acestea, se părea că în iubirea unei femei pentru un bărbat dăinuia un lucru rușinos pe care sfîntul Paul îl denumea „tribulațiile cărnii" și de care nu scăpau decît „cei ce nu au cunoscut păcatul trupesc, întrucît sînt neprihăniți". Claire își spunea că, fără îndoială, *miss* Brinker era fecioară ; deoarece pentru ea virginitatea era sinonimă cu curăția. Uneori, fiind vorba de cine știe ce lectură, *miss* Brinker vorbea cu asprime despre primejdiile iubirii.

— Bărbații sînt nestatornici și mincinoși. Ei inspiră unei fete tinere simțăminte de nemărturisit, pentru că vor să-și satisfacă niște instincte rele... Apoi le părăsesc pe nefericitele care au căzut în slăbiciunea de a le da crezare.

Asemenea vorbe i se păreau nelimpezi și înspăimîntătoare.

— Dar nu *toți* bărbații, nu-i așa, *miss* Brinker ?... Romeo este credincios Julietei...

— Pentru că moare tînăr, observa cu amărăciune *miss* Brinker. Să nu devii niciodată o romanţioasă... Nu ştii cît de fericită eşti în clipa asta... Peste cîţiva ani vei avea o inimă zdrobită şi îţi vei dori să nu te fi născut...

Oare *miss* Brinker suferise ? Claire ar fi vrut să o întrebe, dar nu se încumeta. Într-o zi găsi într-o carte ce aparţinea institutoarei sale o fotografie, aproape ştearsă, înfăţişîndu-o pe *miss* Brinker călare alături de un tînăr cu păr cîrlionţat şi destul de chipeş.

— Este fratele dumitale, *miss* Brinker ?

— Nu, îi răspunse ea. *Never ask personal questions* [1].

În lecţiile de istorie, *miss* Brinker punea accentul pe evenimentele care scoteau în lumină nesăbuinţele pasiunii. Cum îngăduise Samson, bărbat puternic prin excelenţă, ca Dalila, cochetă şi perfidă, să-l ducă la pieire ? Pentru ce Holophern se găsea dormind lîngă străina aceea, în clipa în care Iudit îi tăia capul ? Şi de ce Antoniu, brav oştean, se lăsase cucerit de Cleopatra pînă la a-i sacrifica gloria, cariera şi viaţa ?

— Cum de pot face oamenii mari asemenea prostii, *miss* Brinker ?

— Numai oamenii mari le fac. Copiii sînt încă puri.

Într-o zi, pe cînd vizita capela unui castel din vecinătate, Claire văzu un mormînt pe a cărui lespede erau sculptaţi *gisanţi*, un senior şi doamna sa, culcaţi pe spate, cu o spadă între ei. Îi contemplă îndelung. Erau frumoşi în liniştita lor rigiditate — el în armură, ea într-o rochie lungă. cu pliuri drepte. Amîndoi aveau mîinile împreunate pe piept şi chipuri dezvăluind seninătate. Era pentru prima oară că vedea un bărbat şi o femeie culcaţi unul lîngă celălalt, fie şi aşa, într-o imagine. Şi-i închipui pe Blaise şi pe Catherine astfel alungiţi, fără să se atingă, pierduţi în aceeaşi netulburată contemplare. Gîndul îi făcu plăcere.

Treptat, i se alcătuiau în cuget două chipuri ale iubirii, diferite şi aproape potrivnice. Într-unul apărea actul sălbatic şi ciudat care făcea ca o femeie să treacă într-o clipită de la starea de virginitate, plăcută Domnului, la cea de necinstire. Actul acesta însemna o crimă de cumplită

[1] Să nu pui niciodată întrebări cu caracter intim. *(Engl.)*

gravitate. Într-o zi colonelul vorbise în faţa copilei, fără să observe privirile iritate ale nevestei, despre o păstoriţă pe care un vagabond o necinstise într-o pajişte. Un iz înţepător de poftă animalică impregna viaţa acestor sate. Fetele, înştiinţate de propriile instincte, ştiau că prin rîpi dădea tîrcoale anticul Satir şi se întorceau de la şcoală cîte două. „Vezi tu, bărbaţii sînt aidoma animalelor“, spusese mai de mult Léontine. Nu uitase niciodată fraza, iar în ce priveşte animalele, le vedea uneori împreunîndu-se prin păşuni ori în ogradă. Aşadar, imagini de năvală şi atac, de ruşine şi sînge simbolizau desfrîul. În faţa lor, se păstra curată, frumoasă şi blîndă imaginea gisanţilor şi aşteptarea unei comuniuni tăcute, nemişcate şi desăvîrşite, care unea un cuplu întru veşnicie.

VIII

DESEORI CLAIRE ÎŞI SPUNEA CĂ SE simte în Sarrazac ca o prizonieră care, întemniţată într-o celulă şi lipsită de spectacolul lucrurilor, încearcă să ghicească ce se petrece înafară, interpretînd sunetele vag percepute şi umbrele unduind pe pereţi. Ostatecă a părinţilor ei, a sărăciei şi orgoliului lor, nu putea cunoaşte lumea nici oamenii, dar vedea trecînd prin cărţi reflexele patimilor şi auzea, în tragedii şi poeme, ecoul strigătelor slobozite de victimele acestora.

Puterea de înrîurire a institutoarei creştea. Claire se afla într-o stare de revoltă împotriva mamei sale, care o trata ca pe un copil şi-i dădea porunci fără să i le explice vreodată. De cînd citise *Ifigenia* lui Racine, o poreclise în taină pe doamna Forgeaud : Clytemnestra. Începuse să cunoască aventurile tatălui rămas un galant şi îi ţinea, în inimă, parte. Şi l-ar fi dorit mai duios, mai intim. Institutoarea şi eleva formau, împotriva părinţilor, un front comun.

— Domnule colonel, spunea *miss* Brinker hotărîtă, Claire *trebuie* să viziteze castelele din împrejurimi ; va fi cea mai rodnică lecţie de istorie... Într-adevăr... Cea mai bună...

Coloneiul, pe care *miss* Brinker îl intimida, sfîrșea prin a ceda și îl punea pe Lamaudie să înhame caii. Astfel vizită Claire castelele Jumilhac, Hautefort, Pompadour. De fiecare dintre aceste case cu turnulețe se lega cîte o dramă sentimentală povestită de ghid ori de portar. Castelana de Montal își așteptase douăzeci de ani soțul plecat la cruciadă și gravase, în sfîrșit, pe frontoanele sculptate ale înaltelor vitralii, cuvintele : „Nici o speranță !“ Țesătoarea din Jumilhac, întrucît se hrănise cu o „dragoste neîngăduită“, fusese închisă de bărbatul ei într-o cameră din donjon, unde trăise patruzeci de ani, torcînd lînă, pictînd fresce pe pereții celulei și visînd la iubitul ucis de soț. Frumosul castel din Hautefort fusese construit în evul mediu, dar în veacul al XVII-lea Marie de Hautefort adăugase, între turnurile feudale, o nobilă și semeață alcătuire arhitectonică, denumită „aripa Favoritei“, pentru că iubirea lui Ludovic al XIII-lea dăruise Mariei averea care prilejuise construirea acestui palat. La castelul Pompadour, ghidul arătă că „vestita marchiză“ era o fată din popor, născută Poisson, pe care Ludovic al XV-lea, fiindcă ea știuse să-i fie pe plac, o făcuse marchiză de Pompadour.

Atentă și tăcută, Claire dădea umbrelor acestora un tîlc. Afla că femeile au asupra bărbaților o putere nemăsurată. În Homer le întîlnise pe Elena din Troia, pe Circe, pe Calipso, Sirenele... Una dintre tapiseriile de pe scară îl înfățișa pe Renaud dîndu-se bătut în fața farmecelor Armidei, într-o grădină înflorită cu vrăji. Fi-va și ea dăruită într-o zi cu o asemenea putere magică ? Și oare în ce stătea puterea aceasta ? În frumusețe ? Claire nu credea că va putea fi vreodată frumoasă.

— Spinarea ți-e adusă... Ești cam albă la față... Ai un aer de bătrînică, îi spunea mama ei.

Léontine îi peria părul cu fir subțire și neted, prea bălai și suspina :

— Ah, părul ăsta cînepiu ! N-are o tărie a lui, îți scapă printre degete !

Bătrînul doctor Tourey o găsea „limfatică“, iar *miss* Brinker zicea :

— *Sit straight... Don't bend like a weeping willow... You are untidy : your hair looks like a nest...* [1]

Spiritul ? Încerca să scrie poeme, romane, dar părinții ei o luau în rîs cînd, din întîmplare, găseau vreun manuscris și fu aspru certată pentru că scrisese un vers pe care nici ea nu-l înțelegea :

„Sfîntă de-aș fi, regină sau mare curtezană..."

— *Curtezană* [2] *?*... De unde-ai luat cuvîntul ăsta ? sărise mama.

Claire nu-și mai amintea ; căutase mult o rimă la *paysanne ;* credea că o curtezană este o doamnă de la curte. Sincer în versul ei era tainicul sentiment nestăpînit al unei dorințe de mărire, de revanșă, speranța de a vedea sfîrșindu-se într-o bună zi lunga sclavie, izbăvirea prin neprihană, prin putere, prin bărbatul-mîntuitor. Dar bărbatul care în visele ei o smulgea frigului ucigaș îndurat la Sarrazac nu mai era fermecătorul prinț din nopțile copilăriei ; era Musset sau Racine ; uneori — Mozart ori Chopin. *Miss* Brinker, bună muziciană, îi dădea lecții de pian. Muzica o transfigura. Cînd cînta la pian *Appasionata, miss* Brinker părea să poarte o pătimașă conversație. Tulburată la *allegro*, căpăta un aer de celestă serenitate cînd ajungea la *andante.* În anumite pasaje mîinile ei atacau, dincolo de clape, un adversar invizibil. După ce sfîrșea, o întreba pe Claire :

— Înțelegi muzica asta ?

— Îmi place mult, *miss* Brinker.

— A-ți plăcea nu înseamnă nimic... O înțelegi ? Înțelegi oare că este vorba de o luptă între două teme, între lume și suflet ?... Ascultă !

Încetul cu încetul, Claire sfîrși prin a găsi în muzicienii preferați conflictul care creștea în propriul ei suflet, conflictul dintre dorința de puritate și nevoia de a ști, între dorința sfințeniei și cea a dominației, între teama de ființa bărbatului și speranța unei plăceri tainice, supraomenești.

Într-o zi, mama ei o duse să viziteze la Limoges un așezămînt de binefacere, în care doamne vîrstnice, dibace

[1] Stai dreaptă... Nu te îndoi ca o salcie plîngătoare... Ești neîngrijită ; părul tău arată ca un cuib de ciori... *(Engl.)*

[2] În franceză, *courtisanne. (N.t.)*

în ale broderiei, expuneau chiar atunci trusoul fiicei unui mare industriaș. Bogăția și înfățișarea îndrăzneață a lenjeriei aceleia o uluiră. Purtase, dintotdeauna, cămăși de noapte din madipolon alb, strînse la gît și la încheietura mîinilor. Dar aici, furourile din satin roz se deschideau pe piept în tăieturi ascuțite și adînci, erau străbătute de dantele străvezii. Un *déshabillé* de Chantilly negru, ca pînza de păianjen, evoca scandaloase nudități. Surorile Legay, foarte mîndre de arta lor, arătau cu naivitate instrumentele acestea de pierzanie. La plecare, Claire spuse :

— Bine, mamă, de ce se face rufărie de noapte atît de puțin călduroasă ?

— Ești cam prostuță, Claire... Ceea ce ai văzut acum este un trusou pentru o călătorie de nuntă... Se cade ca, înainte de toate, tînăra femeie să placă bărbatului ei...

Și astfel se mai adăuga o piatră la edificiul de gînduri clădit de Claire Forgeaud. Însăși mama ei spunea, așadar, că „înainte de toate" important era să placi bărbaților, să le placi prin înfățișarea trupului tău. Cît de departe erau toate acestea de învățăturile institutoarei Brinker ! Dar unde stătea adevărul ? Claire îl căuta cu înfrigurare prin romane. Încetul cu încetul, îndemnată stăruitor de *miss* Brinker, doamna Forgeaud îi lărgea cercul lecturilor. Îi dădea copilei un volum mare de Balzac și îi spunea :

— Poți să citești *Eugénie Grandet*, dar nimic altceva...

Claire citea, fără remușcări, cele zece romane cuprinse în volum, iar *Verișoara Bette* îi aducea revelații extraordinare privind slăbiciunile bărbaților în fața unei femei pe care o doresc. Dar ce doresc ei, mai exact ? Și oare cum află femeia fericire în dragoste ?

Claire căuta. Citea pe Racine, pe Molière, *Mizerabilii*, romanele scriitoarei George Sand, versuri de Musset, Byron, Tennyson. Într-o zi auzi pe o prietenă de-a mamei sale vorbind nemaipomenit de elogios despre cartea lui Maupassant : *O viață.*

— Nu înțeleg, spunea blînda și înfocata doamnă de Saviniac, cum poate un bărbat să descrie cu atîta adevăr senzațiile unei femei ?

— Avem cartea asta, observă doamna Forgeaud. Mai bine zis, Raoul o are în biblioteca lui... Eu nu citesc romane. Are viaţa, şi aşa, destule drame !

În seara aceea, după ce toată casa se cufundă în somn, Claire coborî, cu o lampă în mînă, şi luă de pe un raft bine ştiut cartea lui Maupassant. Îşi trecu noaptea întreagă citind-o, după ce mai întîi întinsese o pînză în faţa uşii, spre a camufla lumina. Romanul o tulbura peste măsură. Presimţirile ei ,cele mai curate, invectivele domnişoarei Brinker îşi găseau deplină îndreptăţire ; dar, în acelaşi timp, găsea în povestea aceasta făgăduiala unei plăceri ruşinoase şi sfîşietoare. Un pasaj, mai ales, îi cuceri într-atît atenţia, încît îl reciti de trei ori. Eroina, Jeanne, fusese pînă atunci „revoltată în carnea ei de neostoita poftă a bărbatului, nesupunîndu-se decît în silă, resemnată dar umilită, văzînd în treaba asta un lucru bestial, degradant, în sfîrşit o murdărie...“ Apoi, într-o zi, în timpul unei plimbări pe munte, aproape de un golf albastru în care se oglindesc stînci de un roşu aprins, cuplul ajungea într-o viroagă :

„Dintr-o dată, îi inundă soarele, citea Claire. Li se păru că ies din infern. Le era sete ; o dîră umedă îi călăuzi printr-o învălmăşire de pietre pînă la un izvoraş cu albie săpată într-un lemn găunos, să fie spre folosinţă păstorilor de capre. Un covor de muşchi acoperea locul. Jeanne îngenunche să bea, iar Julien făcu la fel. Şi pe cînd se îmbăta de prospeţimea apei, el o cuprinse pe după mijloc şi încercă să-i fure locul de la capătul jgheabului din lemn. Ea se împotrivi. Buzele lor se loveau, se întîlneau, se respingeau. În zvîrcolirile luptei apucau rînd pe rînd capătul subţire al jgheabului şi îl muşcau, să nu-l scape. Firicelul de apă rece, prins şi părăsit fără încetare, se frîngea şi se reînnoda, le stropea chipul, gîtul, hainele, mîinile. Picături mici, ca nişte perle, scînteiau în păr. Şi sărutări lunecau în apa curgătoare. Deodată, Jeanne fu străbătută de o inspiraţie erotică. Îşi umplu gura cu limpedea apă şi, cu obrajii rotunjiţi ca nişte burdufuri, îi dădu lui Julien să înţeleagă că voia, unindu-şi buzele, să-l facă să bea astfel. El îşi întinse gîtul, rîzînd, cu capul pe spate, cu braţele

deschise și sorbi pe nerăsuflate din izvorul acela viu care îi turna în adîncul ființei o dorință fierbinte.

Jeanne se sprijinea de el într-o pornire de dragoste neobișnuită. Inima i se zbătea puternic ; sînii îi palpitau... Ochii ei păreau muiați în apă. Și murmură abia auzit : «Julien ! Te iubesc», apoi, atrăgîndu-l spre ea, se răsturnă și își ascunse în palme fața îmbujorată de rușine. El i se lăsă peste trup și o îmbrățișă pătimaș. Femeia gîfîia sufocată de încordare și, deodată, scoase un strigăt, lovită ca de trăsnet de senzația pe care o aștepta... Le-a trebuit mult timp să urce pînă pe creastă, într-atît rămăsese de istovită. Abia seara ajunseră la Evisa. Pe Jeanne o hăituia însă o anume neliniște. Oare avea să regăsească în brațele lui Julien șocul acela straniu și vehement, simțit pe Valea Ota, pe mușchiul izvorului ? Singuri în camera lor se temea, încă o dată, că va rămîne de gheață sub sărutările lui. Dar se liniști curînd. A fost prima ei noapte de dragoste..."

În patul ei, Claire tremura. Oare avea să cunoască vreodată „trăsnetul acesta al simțurilor" ? Puse cartea la loc, în raft, înainte de ivirea zorilor, dar o luă iarăși noaptea următoare și învăță pe de rost pagina aceasta cumplită și amețitoare. Se simțea împărțită mai mult ca oricînd, simțea două teme luptînd în ființa ei, ca în muzica lui Beethoven. Căuta puritatea, pe gisanți. casta și recea virtute ? Sau simțirea năucitoare, „straniul și brutalul șoc", care coboară femeia în bestialitate ? I se părea că orgoliul alegea rochia de piatră și, pe lespedea înghețată, somnul cel veșnic, august și respectat.

Sub influența institutoarei, devenea ordonată, maniacă, obsedată de o nevoie a simetriei. Rostuia văsăria din bufet, reașeza cărțile în bibliotecă, îndrepta un tablou înclinat sau alinia două glastre gemene pe o consolă. O rochie mototolită îi pricinuia o stînjeneală de neîndurat. O pată îi strica toată ziua. O scrisoare era o pagină cu rînduri impecabile, cu majuscule înflorite și paragrafe echilibrate. O indispunea să vadă cum zăceau în camera doamnei Forgeaud ziare desfăcute și sticluțe cu produse de spițeric. Neorînduielii lucrurilor, care amenința întotdeauna casele și viața, ea îi spunea, ca și durerii : „Nu vreau !"

IX

CLAIRE DEPĂȘISE PUȚIN PRAGUL celor șaptesprezece ani, cînd luă hotărîrea să țină un „jurnal". Léontine, care i se păstra sincer atașată, îi făgădui să ascundă în cufărul ei caietul cu scoarțe roșii cuprinzînd note zilnice și încercări poetice. Totuși, dintr-o prevedere naivă, pe mama o numi Clytemnestra, pe tată Agamemnon iar pe *miss* Brinker, Boadicea.

Jurnalul Clairei

1 iulie 1912. Încep un jurnal. Voi spune în el totul. Altfel ce rost ar avea ? Dacă după moarte mi se va găsi caietul, vreau să se știe exact ce am fost. Am nădăjduit că voi deveni, ca și George Eliot, o mare scriitoare. Știu acum că nu-i cu putință. De la vîrsta de șapte ani scriu romane și versuri. Dar cînd îmi compar poemele cu cele ale autorilor pe care îi iubesc, văd că nu am talent. Este trist și nu înțeleg totuși de ce, căci trăiesc sentimente puternice, încerc să le exprim cît pot de bine, dar există ceva care mă trădează întruna. Cuvintele mele rămîn reci, stîngace.

Umilă vin la tine, Stăpîne, resemnată
Că n-am nici măreție, nici forță și nici har ;
Primindu-mi astfel soarta, cu inima pe jar,
Cutez a-ți cere-o 'naltă favoare, Ceresc Tată.

De mă socoți nedemnă să cînt puterea ta,
Nu s-ar putea-n divina-ți alcătuire, oare,
Să-i afli alte rosturi acestui cuget, care
Doar semnul tău l-așteaptă spre-a ți se devota ?

Stăpîn suprem ce dărui poeților chemare,
Cum n-am asemeni daruri, nu-i pot fi slujitoare
Acelui ce creează — deci slujitoarea ta ?

Îngăduie-mi ca barem prin glasul altcuiva
Să dau cuvînt, Stăpîne, așa cum se cuvine,
Ardorilor nelimpezi ce clocotesc în mine.

Da, să fii soţia unui poet, să-l vezi lucrînd, să-l înspiri, ar fi frumos. Mi-ar place asemenea viaţă. Îmi va fi ea oare hărăzită ? Ceea ce trebuie să fac este să îndepărtez tot ce-mi va apare mediocru şi să mă păstrez pentru un om mare... Ştiu că va veni. *„Aştept un lucru necunoscut.“*

3 iulie 1912. Plimbare lungă cu Agamemnon. Este atît de drăguţ. În copilărie mi se părea aspru şi autoritar. Acum, dimpotrivă, mă impresionează dorinţa lui de a-mi fi pe plac. De nu mi-ar fi tată, aş zice că-mi face curte. Trebuie să fi fost fermecător cu femeile. Firește, nu avea să mi-o vorbească de rău pe Clytemnestra, dar se înfrîna greu. De fapt o urăşte. L-am întrebat (cît mai pe ocolite) cum s-a căsătorit cu ea.

— Ce vrei, mi-a răspuns, ne găseam în chiar inima Africii... Călărea bine. Mă plictiseam.

Se dezvinovăţea atît de mult, încît am spus :

— Dar nu-ţi fac nici o vină !

A rîs.

4 iulie 1912. Iată planul vieţii mele : pînă la douăzeci şi unu de ani, perfecţionare. Boadicea mă mai poate învăţa multe lucruri. Trebuie să fac o listă cu cele o sută de cărţi mari ale omenirii şi să le citesc pe toate. Să studiez istoria, toată istoria. Şi pe toţi filozofii. Să mă pregătesc să devin tovarăşa unui bărbat demn de visele mele. De la douăzeci şi unu de ani să încep a-l căuta. Să plec cu orice preţ din Sarrazac. Dacă va fi să-l întîlnesc vreodată, să mi-l apropii. Vreau o viaţă *înălţătoare*, dăruită poeziei şi iubirii. Mi-e totuna de mor tînără, dar vreau să trăiesc şi să mor în chip ales.

5 iulie 1912. Scrisoare de la Sibylle. Rămîne prietena mea şi o iubesc foarte mult, dar găsesc că este zăpăcită, frivolă. Îmi vorbeşte des de menajul Blaise-Catherine, care mi-a plăcut atît de mult în copilărie (lună de miere şi miere de lună). Se pare că frumoasa Catherine are deja trei fete. „Teribil procreator mai e şi Blaise“, scrie Sibylle, „iar Catherine nu mai are talia de odinioară“. Sibylle

are un stil (sau nu are stil) *matter of fact* [1], care mă șochează totdeauna puțin... Oare doresc să am copii ? Nu știu. În orice caz, asta nu va constitui niciodată rațiunea de a fi a vieții mele.

9 iulie 1912. Mă plictisesc. Mă plictisesc. Mă plictisesc. O, casa asta în care nu se întîmplă niciodată nimic ! Mă scol dimineața și știu că o voi vedea pe Boadicea, că mă va pune să traduc din Shakespeare ori din Tennyson, că Agamemnon și Clytemnestra se vor certa, că doamna de Saviniac va veni la gustarea de după-amiază... Curios este că, în clipa în care ajung pînă la adîncul deznădejdii mele, regăsesc un soi de fericire ciudată și atunci am poftă de scris.

10 iulie 1912. Viața ! Ce aventură nebună ! Iată-i adunați laolaltă, în această casă veche, pe Agamemnon și pe Clytemnestra, care se detestă. pe Boadicea, care nu a trăit niciodată, și pe mine, care am șaptesprezece ani, o aprigă dorință de a trăi și care mă vestejesc în singurătate. Pentru ce, Dumnezeule, asemenea lucruri și nu altele ? Și totuși lumea ta, Doamne, e uneori frumoasă ! (Involuntar alexandrin.) Ieri, m-am dus în puterea nopții pînă la brazi, așa cum mă silise tata în copilărie. Aerul era călduț, licuricii scînteiau în iarbă, stelele tremurau pe cer, cucuvelele își presărau chemările în depărtare. Iar eu, singură, deschideam brațele spre a cuprinde nu știu ce minunată prezență. *„Aștept un lucru necunoscut."*

11 iulie 1912. Aceste *Poezii alese* ale lui Verlaine, pe care mi le-a împrumutat doamna de Saviniac, îmi prilejuiesc nespuse încîntări. *Miss* Brinker spune că era un om fără căpătîi, urît, adesea beat mort, că-și bătea nevasta și trăgea cu pistolul în prieteni. Urît, da. Bețiv ? Poate. Rău ? Greu îmi vine a crede. Versurile sale sînt atît de calde, atît de muzicale, de mlădioase. În ele poezia se află ca la ea acasă ; pare că se contopește cu viața.

[1] De fapt. *(Engl.)*

Ce-nmiresmate-s florile dintîi
Şi cît de dulce freamătă întîiul
„Da“ murmurat de buzele-adoratei !...

Cui voi spune cuvîntul „da“ ? Şi oare îl voi rosti vreodată ? Uneori mi se pare că tot trupul meu spune : „Nu !“

14 iulie 1912. Sărbătoare naţională. Stindarde. Defilarea pompierilor prin faţa bustului Strămoşului. Este ziua în care Agamemnon, în pofida împotrivirii Clytemnestrei, se împacă în fiecare an cu primarul din Sarrazac. În uniformă colonelul este încă tînăr şi chipeş. Sper să-i semăn puţin. Fără îndoială că de la el am moştenit setea de sacrificiu. Îl iubesc mult cînd vorbeşte despre Armată, despre Franţa. Îl simţi cît era de brav şi cît de pregătit să-şi dăruie viaţa.

Da, dragostea de ţară-i iubirea cea dintîi
Şi cea din urmă, după iubirea întru Domnul...

Două versuri care par a fi de Victor Hugo, dar care aparţin dragului meu Verlaine. Înapoindu-ne pe jos, mi-a vorbit despre Africa şi despre lucrul minunat pe care îl fac francezii de cum ies din învrăjbirile de grup. L-am simţit că suferă văzîndu-i pe oamenii generaţiei sale : pe Drude, pe Lyautey cucerind imperii, în timp ce el trece în revistă pompieri. Bietul tata care şi-a jucat viaţa pe un cuvînt — şi care a pierdut !

18 iulie 1912. Doamna de Saviniac a venit la gustarea de după-amiază. A vorbit mult despre căsnicia lui Philippe Marcenat, fiul senatorului. Asta mă interesa, pentru că am văzut-o în urmă cu doi ani pe Odile Marcenat şi pentru că îmi amintesc de ea ca de o prinţesă din basme Am auzit povestindu-se atunci, în faţa mea, despre căsătoria aceasta romantică, despre logodna la Florenţa, despre furia părinţilor Marcenat. Biruinţa aceasta a dragostei asupra convenţiilor m-a făcut să mă simt fericită. Iată că acum doamna de Saviniac pretinde cum că Odile nu-l mai iubeşte pe Philippe şi că s-a dus să se întîlnească, în Bretagne, cu un ofiţer de marină. Sper să nu fie adevărat... Odile... Catherine... Ah ! Să fii o astfel de frumuseţe

desăvîrşită ! În *Jurnalul* Mariei Bashkirtseff găsesc ruga aceasta : „Ajută-mă, Doamne, să nu am niciodată vărsat de vînt, să fiu frumoasă, să am un glas plăcut, să fiu fericită în căsnicie şi să trăiesc mult..." Sărmana ! A fost fermecătoare ; n-a avut vărsat de vînt, ci tuberculoză ; şi a murit fecioară, la douăzeci şi patru de ani, după ce şi-a pierdut vocea... Eu însă n-aş fi cerut nimic din toate astea. Aş fi spus : „Fă, Doamne, să fiu foarte frumoasă, să fiu iubită de un geniu, să fiu nefericită dacă nefericirea este necesară spre a mă feri de indiferenţă şi să nu trăiesc prea mult !" Privilegiul moartelor tinere este că nu lasă în urmă decît portrete ce sînt privite cu plăcere. Maria Bashkirtseff nu va avea niciodată mai mult de douăzeci şi patru de ani, în timp ce regina Victoria (care a fost cîndva proaspătă şi graţioasă) rămîne pentru veşnicie o văduvă obeză, de forma unui cozonac. Este atît de cald, încît adorm peste caiet.

20 iulie 1912. Am discutat cu Boadicea despre căsnicia Marcenat. I-am spus : „Cum poţi să fii iubit şi să nu iubeşti ?" Zicînd acestea şi deschizînd cu ea pe Byron, din care mă pune să traduc, dau de versurile :

De i-ar fi fost mireasă Laura lui cea dragă,
Ar mai fi scris Petrarca sonete viaţa-ntreagă ?

I-am spus lui Boadicea :

— Ambiţia *mea* ar fi să devin soţia lui Petrarca şi să reuşesc a-l face să scrie toată viaţa lui sonete pentru mine.

Mi-a răspuns cu seriozitate :

— Nu există asemenea pilde în literatură.

„Draga de ea !"

X

— IA TE UITĂ, IA TE UITĂ ! ZISE colonelul, isprăvind de citit o scrisoare. Sibylle s-a logodit ; Charles ne invită la nuntă şi o vrea pe Claire domnişoară de onoare.

— Sibylle logodită ? exclamă doamna Forgeaud, părăsindu-şi dintr-o dată acul în scurta unui senior galben şi albastru. Dar nu are decît nouăsprezece ani !

— Ei şi ? Ce vreţi să vă fac ? *Este* logodită... Citiţi şi voi ! Cu un domn Roger Martin, inginer la uzinele Larraque... Îl cunosc pe Larraque ăsta ; constructorul de automobile ; cînd a trecut pe-aici, Charles avea o maşină Larraque... Ştii, cu semnătura pe capotă... Ce le răspundem ?

— Cum ce le răspundem ? Visezi, Raoul ? Nu *putem* refuza, spuse doamna Forgeaud cu suverană autoritate... Dacă vrem să o măritäm pe Claire, trebuie să o scoatem în lume. S-o găsi vreo rudă, în familia mea sau într-a dumitale, care să ne găzduiască la Paris.

Claire asculta. În doi ani se transformase într-un chip miraculos. După un şir de rapide şi aproape nesimţite metamorfoze, dintr-o fetiţă clorotică răsărise o domnişoară frumoasă. Părul de un blond deschis, pe alocuri auriu, ochii de culoarea acvamarinului uimeau ; uneori, în privirea aceasta limpede, apărea o anume duritate ; dar gura era spirituală, profilul delicat, cu linii hotărîte.

— Cine-ar fi crezut ? îi spunea bătrîna Léontine. Acu semeni cu preabuna mămică a tatălui tău !

Claire semăna într-adevăr acum cu prima contesă Forgeaud ; Doamna de pe Palier, cu păr lins şi batjocoritoare, al cărei portret îl pictase Ingres.

După îndelungi negocieri, doamna Forgeaud obţinu pentru o lună, de la o mătuşă din Hocquinville care se stabilise pentru un timp în Sud, un apartament şi chiar slugi. Aranjamentele acestea avantajoase au îngăduit familiei să o ia şi pe *miss* Brinker, astfel că sub vegherea ei porni Claire să descopere Parisul. Frumuseţea oraşului o făcu să scoată strigăte de admiraţie şi fericire.

— Eşti stranie, draga mea, zicea *miss* Brinker. Ai la dumneata, în Sarrazac, peisaje minunate ; abia de le privești, iar aici te minunezi de fiece faţadă !

— O, dar aici, îi răspunse Claire, respirînd cu încîntare aerul uşor al Parisului, aici totul are viaţă, totul este omenesc, cald.. Am impresia că regăsesc un întreg

paradis pe care îl pierdusem... Chiar și numele : Luvrul, Panteonul, Notre-Dame !

Miss Brinker și eleva ei își petrecură împreună dimineţile prin muzee. Claire privea îndelung fiecare tablou, îi plăcea să studieze în ghid istoria, compoziţia. Uneori, neplăcut impresionată de cîte un subiect prea liber, *miss* Brinker se străduia să o smulgă din locul acela. Cînd Claire se opri în faţa tabloului *Romanii Decadenţei* care, încununaţi cu flori și tolăniţi pe paturi aurite, în faţa unor mese încărcate cu bucate bizare, ţineau înlănţuite femei pe jumătate goale, glasul institutoarei deveni stăruitor :

— *Come along ! Come along !* [1]

Același lucru se petrecu și în faţa adolescenţilor din marmură, cu virilităţi marcate și dure. *Miss* Brinker se alarma fără de rost. Singurul tablou pe care Claire păru să-l contemple cu voluptuoasă neliniște fu *Sacrificiul lui Callirhoé* în care o fecioară frumoasă, cu sînii descoperiţi, și cunună de trandafiri, gătită cu văluri, așteaptă moartea, cu simţirile pierdute, la picioarele marelui preot Coresus care se înjunghie cu pumnalul pentru a o salva.

— *Come along !* zise *miss* Brinker. Ce găsești la tabloul ăsta ?

Dar Claire, neclintită și încordată, zăbovi în faţa acestui Fragonard dăunător. Vru să meargă, firește, și la Comedia Franceză ; văzu *Ifigenia* și *Polyeucte*. Orice tragedie clasică părea să-i fie pe plac ; iubea în ele catastrofele maiestoase, demnitatea palpitantă și ceremonialul. Ea însăși avea cînd și cînd, în glas, intonaţii teatrale.

— O, ce prinţesă îndepărtată ai devenit ! observă verișoara ei Sibylle. Ei nu, ia te uită la ea, Roger ! Nu găsești că e frumoasă domnișoara mea de onoare ?... Poate niţeluș prea palidă, niţeluș prea blondă... Ţi-ar trebui puţintel fard, Melisando... Vino la mine să te machiez.

Claire o urmă în camera de toaletă.

— Uite așa, draga mea... Pomeţii... Buzele... Acum o umbră de rimel pe gene, pentru a pune în valoare albastrul ochilor... Și gata... Tabloul e gata... Îţi vine strașnic, păpușico !... Uită-te și tu...

[1] Haide ! Haide ! *(Engl.)*

Și o conduse pe Claire în fața oglinzii. Roșul aprins de pe buze, genele devenite negre scoteau în lumină albastrul unduios al ochilor și tonurile de grîu în pîrg ale părului. Claire, căreia mama ei îi spusese atîta vreme că este urîtă, se păstrase modestă, plină de îndoieli ; dar nu se putea opri să nu iubească uluitoarea imagine pe care i-o trimitea oglinda.

A doua zi doamna Forgeaud o duse la un croitor. Cel care dăruia rochiile de nuntă era unchiul Charles și deschisese pentru cumnata sa credit la Doucet.

— Avem nevoie de două rochii, zise doamna Forgeaud vînzătoarei. Una pentru biserică... (Cunoașteți mostra, este rozul acela, produsul dumneavoastră...) Cealaltă, decoltată, pentru seara în care va fi semnat actul... Sînt de părere să o fac din catifea neagră.

— N-o să prea fie ca pentru o fată tînără, își dădu cu părerea vînzătoarea, deloc încîntată.

— Așa este, dar fiica mea se poartă ca domnișoarele mai mari, iar catifeaua neagră îi scoate în evidență albul pielii.

O croitoreasă dibace, care se îndeletnicea cu probele, o îmbrăcă pe Claire cu un furou de catifea neagră, tivit cu hermină, apoi o puse să-și tragă deasupra o rochie grea, de infantă, dintr-un pluș de culoarea jadului, pe care un guler cu broderie venețiană o mai deschidea puțin. În picioare, tăcută, Claire își auzi cu uimire mama spunînd croitoresei :

— Decolteul să nu fie prea închis... Umerii și despicătura sînilor sînt ceea ce are ea mai frumos ; să le dezvăluim vederii.

Speriată de privirea maternă care părea că-i cîntărește carnea trupului, Claire se gîndea la un tablou din Luvru reprezentînd *Tîrgul de sclavi*. Pentru prima oară în viața ei înțelese că era stăpînă pe un lucru ce avea preț și că lucrul acesta era ea însăși.

Cu o seară înainte colonelul o dusese la operă să vadă *Faust* de Gounod. În trăsură, pe cînd se întorcea de la croitor, doamna Forgeaud își spuse părerea :

— Eu nu te-aș fi luat să vezi opera asta, găsesc că are un subiect dezgustător ; tatăl tău, care de la o vreme

nu-ţi mai refuză nimic, a vrut aşa ; foarte bine, dar cel puţin să-ţi fie de învăţătură... Ai văzut ce i s-a întîmplat Margaretei dacă i-a dat ascultare lui Faust ? În casa unchiului Charles vei întîlni tineri... S-ar prea putea să te curteze. Ţine-i *pe toţi* la o distanţă respectuoasă. Spune-ţi că sîntem săraci şi că nu ai în viaţă decît o singură avuţie : puritatea ta de fată. Iată cu ce-ai putea atrage un bărbat. Dacă te laşi sărutată, dacă lumea începe să spună că eşti o uşuratică, vei pierde în ochii lui orice valoare.

— Bine, mamă, dar dacă iubesc un tînăr şi mă iubeşte...

— Atunci trebuie să te ia de soţie. Ai auzit aseară : *Nu deschide poarta, mîndro, dacă n-ai inel !* Ai înţeles, sper ?... Iar un simplu inel nu ajunge... Căsătoria nu este o împerechere, ci o rostuire... Se cuvine ca cel care te vrea de soţie să-ţi poată oferi o viaţă decentă. Copiii nu se hrănesc cu iubire şi cu apă chioară. Trebuie să te gîndeşti şi la tatăl tău, şi la mine.

Claire recită ca pentru sine :

De i-ar fi fost mireasă Laura lui dragă.
Ar mai fi scris Petrarca sonete viaţa-ntreagă ?

— Am renunţat la orice lux, pentru a-ţi da o educaţie aleasă, urmă doamna Forgeaud. Ţi-am ales o institutoare minunată ; cheltuim pentru tine, în luna aceasta cît stăm la Paris, veniturile noastre pe un an întreg. Se cade totuşi ca, într-o bună zi, să ne recăpătăm banii. Avem de menţinut un rang în Sarrazac, avem de reparat un castel. Interesul tău, ca şi al nostru este să asigurăm dăinuirea bunurilor noastre. Sarrazac se perpetuează în familia tatălui tău de o sută de ani. Dacă pui mîna pe un bărbat darnic, dacă se leagă cum am spera, de Limousin, viitorul este salvat. O fată de obîrşia ta nu se gîndeşte numai la sine ; ea are datoria să salveze avutul familiei. Tatăl tău este un om foarte de treabă, dar nu un om de afaceri. Dumnezeu mi-e martor că nu mă plîng ! Dar este datoria noastră, a femeilor, să luăm în mînă soarta familiei.

Claire îşi spuse, ironică şi de gheaţă :

Voi şti la o adică, ascultătoare jertfă,
Să-ntind spadei lui Calchas un cap nevinovat.

Trăsura urca pe Champs-Elysées. Pe terasele cafenelelor, perechi fericite respirau aerul primăverii. Mai mult ca să guste din viaţa aceasta se simţea Claire gata să se folosească de puterea încă nouă a trupului ei tînăr şi preţios decît pentru a drege şarpantele putrede ale castelului din Sarrazac. Dintr-o dată, îi fu recunoscătoare mamei pentru că-i vorbise cu atîta realism.

„Prefer aşa, gîndi ea. Astăzi, cel puţin, Clytemnestra spune ce are pe inimă."

Uşor batjocoritoare, Claire întrebă :

— Dar dacă îndrăgesc un bărbat sărac, mamă ?

— Cînd nu vrea, acest lucru nu i se poate întîmpla unei fete înţelepte. Nu trebuie să dai crezare poveştilor din romane. Dragostea nu este o boală ce se ia ca un guturai. Este o atracţie pe care, la început, o poţi stăvili ori încuraja...

— Cu toate astea ai acceptat să te măriţi cu tatăl meu, care nu era bogat ?

Se aştepta să fie bruftuită ; dar, în decorul acesta nou, doamna Forgeaud părea să-şi trateze fiica de la egal la egal.

— Pe vremea aceea tatăl tău era socotit drept un om cu viitor strălucit... Chiar şi părinţii mei credeau că această căsătorie era pentru mine cea mai bună cu putinţă... Aveau trei fete de măritat, trei fete de aceeaşi vîrstă, de vreme ce doar cu un an sînt mai mare decît gemenele... Pe drept ori nu, mă socoteau cea mai frumoasă dintre toate trei ; tăiam surorilor calea... dealtfel cea mai vîrstnică *trebuia* să se căsătorească prima, aşa se obişnuieşte la noi... Poate că părinţii mei s-au cam grăbit... Dar nu aveau cum să ştie că tatăl tău îşi va da demisia... Cei din neamul Forgeaud alcătuiau o familie de militari vestiţi.

Claire, care privea cu însetare, răsfrînte în oglindă, vitrinele de pe bulevardul Victor Hugo, se gîndea la duetele Faust—Margareta, Paulina—Polyeucte. Ar fi vrut ca şi în viaţă iubirea să fie ca la teatru, o ceremonie sentimentală şi sublimă.

— Ai înţeles ? întrebă mama.

— Claire răspunse : „Da, am înțeles“, dar în sine își spunea : „Am înțeles că sfaturile Clytemnestrei sînt monstruoase și că nu trebuie să țin seama de ele“.

Blaise Forgeaud veni să ia cina cu părinții Clairei, la unchiul Charles, dar neîntovărășit de soție. Avea deja trei fete ; Catherine aștepta cel de-al patrulea copil, astfel că nu mai ieșea în lume. Claire dori să-i facă o vizită ; contesa Forgeaud o însoți.

Apartamentul era foarte, foarte mic ; un pat de copil în sufragerie, un altul în salon ; prin ușa întredeschisă a unei bucătării se vedeau scutece puse la uscat pe o sfoară. Cele trei micuțe se certau, iar strigătele lor ascuțite făceau imposibilă orice conversație. Ațintindu-și cu îndărătnicie ochii asupra Catherinei, Claire încerca zadarnic să regăsească transparenta frumusețe a tinerei femei și nu vedea decît două lucruri : un chip slăbit, gălbior și un pîntece convex, ovoid, a cărui nemăsurată deformare era și mai vădită din pricina unei fuste prea strînse pe trup. Nașterea se apropia. Catherine nu vorbea decît despre biberoane, scutece și alăptare. Cita cu mîndrie „cuvintele“ fără de noimă ale fetei celei mari.

— Îmi pare rău, spuse Catherine că nu voi fi de față la căsătoria Sibyllei... Dar sînt în luna a opta... Mi-ar fi trebuit niște rochii făcute anume.

— Lasă, zise doamna Forgeaud, o cheltuială inutilă.

Familia Blaise Forgeaud locuia pe o străduță din Auteuil, la liziera fortificațiilor.

— Cu greu am putut-o recunoaște pe frumoasa noastră Catherine de Sarrazac ! își spuse Claire, la ieșire, părerea.

— Uite ce face sarcina dintr-o femeie frumoasă, zise doamna Forgeaud. Scump plătită clipa de plăcere !

Tulburată, Claire își întipări în minte fraza și nu o uită cît trăi.

XI

CU ATÎTA VIGOARE SE ÎMPOTRIvise Sibylle ideii unei rochii de catifea neagră pentru seara oficierii căsătorici, încît doamna Forgeaud se dăduse bătută.

— Ascultaţi-o pe Sibe ! le povăţuise unchiul Charles. Sibe ştie ce spune... Dar Claire ? Ce zice ea, frumoasa asta mută ? Să te aud, domnişoară Clairette ?... Puţin îţi pasă, nu-i aşa ?... Plutești deasupra tuturor nimicniciilor ăstora...

Aşadar, cînd Claire urcă scara unchiului Charles, în seara intrării ei în lume, era îmbrăcată în tul alb. Un şal Marie-Antoinette, tivit cu dantelă de Valenciennes, îi dezvăluia gîtul şi umerii ; o fustă scurtă în volane lăsa să se vadă pantofii de saten. Pieptănată lins, cu cărare la mijloc, cu cîţiva trandafiri prinşi la cingătoarea albastră, încerca, ori de cîte ori trecea pe lîngă vreo oglindă, o tresărire plăcută, pentru că se recunoştea în necunoscuta aceea atît de frumoasă, îmbrăcată cu un gust desăvîrşit.

Neprihănită-n totul, precum un crin sfielnic...

Alexandrinul acesta cînta în toată fiinţa ei. Oare îi aparţinea ? Era, poate, vreo reminiscenţă ? Bună, rea ? Ce importanţă avea asta ? Pătrundea într-o lume ireală, sclipitoare, în care cristalele şi diamantele răsfrîngeau albul luminilor şi al umerilor. Munţi de flori albe în toate colţurile. Feciori în pantaloni bufanţi purtau platouri imense încărcate de cupe blonde şi licăritoare. „Balul Cenuşăresei“, gîndea Claire. Se simţea veselă şi uşoară. Sibylle i-l prezentă pe Claude Parent, cu care urma să facă obişnuita chetă din ziua nunţii.

— Eu l-am ales pentru tine, Claire, dintre toţi prietenii lui Roger, pentru că tu eşti un şoarece de bibliotecă... iar Claude vrea să scrie, a şi publicat nişte articole ; sînt sigură că vă veţi înţelege de minune.

Jurnalul Clairei

3 mai 1913. Primul meu bal. *Lovely !* Sibylle mi l-a prezentat pe cavalerul meu de onoare, pe Claude Parent. L-am cercetat cu ochi critic. Ca talie ? Este bine. Înalt, mai înalt decît mine. Chipul ? Nu arată rău. O romantică şuviţă de păr, ochi inteligenţi, obraji puţin prea plini. Ar avea nevoie de un regim care să-l facă să slăbească. Glasul ? Ciudat. Puţin bolovănos. Familia lui trebuie să fie de la Correze. Eleganţă ? Nu peste măsură. Haina nu-i stă bine.

Cultură ? Strălucită. Pentru prima oară pot vorbi cu un bărbat despre cărţile pe care le iubesc. Nu numai că le cunoaşte pe toate, dar şi multe altele de care eu nu ştiu. Cariera ? A luat Concursul pentru afacerile străine şi urmează să fie numit ataşat de ambasadă la Stockholm. Îl invidiez. Impresia pe care i-am produs-o ? Bună, cred. Şi-a dat multă osteneală să fie pe plac Clytemnestrei...

*

Claude Parent, îndatoritor şi cu darul vorbirii, se apucase de îndată să descrie Parisul şi lumea acestei provinciale a cărei frumuseţe îl măgulea :

— Vino să vezi darurile... Unul este amuzant, reprezintă macheta vilei oferite lui Roger de către patron... Da, Larraque este omul căruia îi place să-şi ţină în jur colaboratorii, pînă şi în vacanţă... De aceea a cumpărat în Bretagne o peninsulă, unde a construit case pe care le oferă ori le împrumută prietenilor.

— Este, deci, foarte bogat ?

— Larraque ?... Pui întrebări adorabile ! Mi se pare că dă de lucru la treizeci de mii de muncitori... Larraque este un Ford francez, dar un Ford care nu face doar automobile... Fabrică şi locomotive, maşini agricole... Într-o zi Roger m-a prezentat. Este un personaj oarecum uimitor.

— Inteligent ?

— În meseria lui, da, firește... Puţin confuz ori de cîte ori pretinde că reconstruieşte lumea, ceea ce i se întîmplă cînd şi cînd, ca tuturor bogătaşilor... Nu ai băgat de seamă că oamenii cu prea multă putere sau prea avuţi se sfîntesc ?

— Nu am cunoscut niciodată oameni cu putere, zise Claire.

— Ai noroc ! Pe cine ai cunoscut ?

— Am cunoscut arendaşi, vecini din sat, apoi pe Goethe, Shakespeare, Racine, Balzac...

— Nu-i chiar rău, să ştii ! Îţi place Racine ?

— Mai mult ca oricare altul. Am văzut, joi, *Ifigenia*, la Comedia Franceză, dar ştiam piesa pe dinafară.

— Fără îndoială că eşti singura de-aici, în seara asta, care ştie *Ifigenia* pe dinafară ! Verişoara dumitale Sibylle

e mai degrabă genul „stea de plajă“... îmi place mult Sibe, este o camaradă bună și sînt sigur că va fi și o soție minunată, dar nu deschide niciodată o carte, nici un pian... Cred că la ea asta e un principiu.

— Dar dumneata ? întrebă Claire cu îndrăzneală. Dumneata ce faci ? Ce-ți place ?

— Ce fac ? Un stagiu la Quai d'Orsay [1]... Ce-mi place ? Meseria pe care o am, istoria, anumite cărți... Îi cunoști pe Gide, Claudel, Barrès ? Nu ?... Ah ! iată decalajul dintre cei de la țară și parizieni ; ești încă la clasicii de ieri... Dealtfel nu-i lucru sigur că ai fi în pierdere... Oricum însă, trebuie să ajungi la zi. Ai văzut baletul rus ?

— Nu... E bun ?

— Trebuie să-l vezi neapărat ! hotărî Claude Parent pe un ton răspicat. Înțelegi, o să-ți ofere în trei ore un fel de sinteză a artei moderne... Costumele sînt ale lui Bakst ; libretele poartă semnătura lui Cocteau și Ménétrier ; partiturile sînt de Dukas, Ravel, Stravinsky, Debussy... Vei căpăta astfel imaginea timpului nostru.

Mîndră la începutul discuției, Claire se simțea acum rușinată că nu cunoaște atîtea personalități, atîtea opere pe care tînărul acela părea să le socotească ilustre. Orchestra începu un tangou. Claude Parent se ridică :

— Dansezi ?

Claire luase cîteva lecții, dar încerca o anume repulsie la gîndul de a se apropia așa mult de un bărbat. Cum să îndure rochia ei de tul atît de proaspătă contactul unor mîini greoaie ? *„Neprihănită-n totul, precum un crin sfielnic...“* Piciorul lui Claude Parent atinse pantoful alb. „O să-mi facă pete și, pe deasupra, o să-mi frîngă glezna... Doamne ! Are putere, nu încape îndoială... Vai de mine ! Iar tangoul pe care îl dansează nu este cel al lui Roberto...“ Ce plictis ! Nu ar fi fost mai bine să șadă lîngă ea și să vorbească ? Îl găsise interesant, foarte informat, bun de „răsfoit“. Dar se temea, pentru rochia-i albă, de mîinile acestui dansator gras. „Fruntea i se acoperă de broboane“, gîndea Claire. „Semn rău. Trebuie să se odihnească.“

— Să ne așezăm, zise ea. Sînt obosită.

[1] Sediul Ministerului de Externe al Franței. *(N.t.)*

Găsiră un colţişor liniştit într-un salon în care muzica răzbătea doar cînd şi cînd, în valuri :

— Sibylle mi-a spus că ai scris articole, urmă Claire.

— O, nu mare lucru... În afară de un studiu asupra lui Barrès de care sînt destul de mulţumit... Şi dumneata, mi s-a spus, şi dumneata scrii ?

— Cine s-a apucat să-ţi spună asta, roşi Claire. Sibylle ? Ei bine, o să-i spun eu ce gîndesc despre ea !... Îmi jurase doar că... Da, am scris versuri, cîteva, pentru mine, dar atît de proaste, încît le voi distruge.

Unchiul Charles, care tocmai trecea, strălucitor în jiletca-i albă încrucişată pe piept şi cu o rozetă uriaşă, le adresă un zîmbet larg :

— Ei, frumoasă Clarisse !... Ne distrăm ?

Nu aşteptă însă răspunsul.

— Dar Larraque ? îşi întrebă Claire însoţitorul. E pe-aici ?

— Nu. Nu vine niciodată la asemenea serate, îi răspunse Claude Parent. Nu poate fi văzut decît în mijlocul micii sale curţi... Menţine în juru-i mister... Fiindcă are treburi multe, zice el, şi fiindcă găseşte firesc ca restul omenirii să-şi treacă viaţa aşteptînd bunul său plac... Ca să fii, precum Roger, unul dintre favoriţii săi, nu ajunge să lucrezi pentru el ; trebuie să-i împărtăşeşti gusturile, plăcerile, dezgusturile... Prietenia unui Larraque este, poate, o binefacere a zeilor dar, dacă ar fi să-i dau crezare lui Roger, este o binefacere care se plăteşte şi încă foarte scump !... Te interesează ?

— Numai pentru că va fi patronul Sibyllei... Vreau să spun al soţului ei.

— Ai spus bine : şi al Sibyllei... Verişoara dumitale va face de-aci înainte parte din echipă... Larraque este un ins absorbant.

— Pentru că este absorbit ? întrebă Claire.

Claude Parent se miră dintr-o dată pentru cîtă plăcere avea să stea de vorbă cu o copilă. Ce spirituală putea fi provinciala aceasta cu ochi limpezi.

Puţin mai tîrziu, întîlnind-o pe Sibylle care circula printre grupuri, utilă şi familiară, Claude îi spuse :

— Sibe, trebuie să-ți mulțumesc... Mi-ai dăruit o tovarășă agreabilă.

— Eu ?... A, vorbești de verișoara mea Claire ?... Adevărat ? Nu-i prea „Sarrazac“ pentru dumneata ?

— Deloc. Este spirituală și originală.

— Mare noroc, observă Sibylle. Unchiul meu Raoul e un urs, nu altceva... Mă rog, dacă ursoaica cea mică e drăguță, cu atît mai bine... Unde ai lăsat-o ?

— Dansează cu tînărul Lacour.

— Drace ! Își alege numai băieți pe sprînceană puiul ăsta de urs !

Ceva mai tîrziu, Claire veni să se așeze lîngă Parent.

— Cum îl găsești pe Lacour ? întrebă el.

— Stupid și grosolan, declară cu severitate Claire, privindu-și neliniștită tulul boțit al corsajului.

Preachipeșul Lacour îi vorbise despre Auteuil, despre Longchamp, despre afacerile tatălui său și despre bîrfelile mondene privind perechile pe care ea nu le cunoștea. Fusese neplăcut impresionată cînd îl auzise enumerînd legături adultere ca pe niște relații firești, admise. Era fericită că-l regăsea pe Claude Parent care, cel puțin. avea cu ea prieteni comuni : pe Hamlet, pe Britannicus, pe Fortunio.

— Ești severă, observă Claude.

— Nu, dar găsesc că viața este scurtă și că trebuie să-i umpli toate clipele... Eu mai cu seamă, care mă voi reîntoarce în deșertul meu, trebuie să savurez fiecare minut petrecut la Paris... Prostiile acestui băiat atît de plin de sine m-au scos din fire... Spune-mi lucruri foarte importante !

— Îți pot spune că ești cea mai fermecătoare ființă de pe lume. Este important ?

— Ar fi important, dacă ar fi și adevărat, dar...

În spatele lor se auzi un glas :

— Mare plictiseală... Ce-ar fi să ne mutăm în altă parte ?...

Întoarseră capetele : era frumosul Lacour. Claire și Claude schimbară între ei un zîmbet de milă.

Cu aceeași plăcere îl revăzu pe Claude Parent în ziua căsătoriei, la Saint-Augustin. Ceremonia însemnă pentru

ea un ceas de încîntare. Prin toate ale ei : frumusețea sunetelor de orgă și a corurilor, lumina catifelată din biserică, florile, armonia celor douăsprezece rochii roz care păreau să cînte la unison un imn de mare bucurie, cuvintele simple și nobile ale preotului și zgomotul solemn al halebardei paznicului bisericii care pășea înainte, spre altar.

După biserică și dejun, o însoți pe Sibylle pînă la casa ei. Taiorul de călătorie al verișoarei sale era aproape o capodoperă. Deodată, Claire descoperi în propria-i inimă, nu fără anume neliniște, o nesățioasă sete de lux și fericire. Claude Parent veni să-și ia rămas bun :

— Mi-ai mărturisit că scrii versuri, spuse el. Îmi vei trimite și mie cîteva ?

— Nu știu. Dacă îmi va îngădui mama...

— *Dacă-mi va îngădui mama !*... Cît ești de drăguță !... Tare aș vrea să te păstrez aici la Paris, pentru mine... Ești unică !

„Oare ce-a vrut să spună ?“ se întreba ea, cînd se întoarse acasă.

S-ar fi zis că-i plăcea să șadă cu ea, de vreme ce nu o părăsise nici la familia Forgeaud, deși după slujbă nimic nu i-ar fi fost mai lesne.

— A, *miss* Brinker ! exclamă ea, cînd rămase singură cu institutoarea. Aș vrea să am și eu parte, într-o bună zi, de un măritiș așa de grandios ca al Sibyllei...

Miss Brinker își trase mănușile cu un gest de dezgust, pierzîndu-și obișnuitul control asupra propriei sale persoane :

— Cum poți spune așa ceva, scumpa mea ? Nu înțelegi că ceremonia, muzica, tămîia, florile albe nu se află acolo decît pentru a masca actul groaznic ce urmează a se împlini ? Gîndește-te la înfiorătoarea scenă care va avea loc deseară, gîndește-te la verișoara dumitale dăruită, fără de apărare, acestui bărbat !... Nu știi ce înseamnă o noapte a nunții ? Îți imaginezi umilința de a te dezbrăca în fața unui bărbat ? De a rămîne goală la libera lui voință ?... O, ce poate fi mai cumplit !

În timp ce își descheia rochia roz, Claire o privi pe *miss* Brinker cu oarecare milă.

XII

DUPĂ LUNA ACEEA PETRECUTĂ la Paris şi după îmbătătoarea fericire de a place, Sarrazac păru tare monoton. Imaginea pe care Claire şi-o făurise cîndva despre viaţă i se părea acum naivă şi amăgitoare. Înţelesese cît de mic era locul pe care părinţii ei îl deţineau în rînduiala lumii. Unchiul Charles şi Sibylle ocupau un rang mai vrednic de invidiat, dar pînă şi ei nu erau decît nişte pioni fără importanţă, într-un joc ale cărui piese-cheie se aflau altundeva. Oare mai avea putinţa, ea, Claire Forgeaud, să cîştige partida vieţii ? Ceasuri întregi îşi privea, cu rece obiectivitate, chipul în oglindă. Că era în stare să atragă atenţia unor bărbaţi, de asta nu se mai îndoia. Putea-va oare să cucerească un erou vrednic de visele ei, un erou care să o smulgă din monstruosul plictis ? Dar dacă nu va izbuti, ce alte mijloace avea spre a birui ? Cu o înduioşare amuzată şi uşor zeflemitoare, îşi amintea de un vers din copilărie :

Sfîntă de-aş fi, regină sau mare curtezană !...

Regină ! Ar fi trebuit să cucerească un rege şi, cu toate că dădea cuvîntului un înţeles pe deplin simbolic, nu vedea cum i-ar putea fi hărăzit un asemenea noroc ! Curtezană ? Ştia acum ce anume înseamnă şi cuvîntul acesta, iar reflecţiile auzite la Paris o făcuseră să priceapă că multe femei aşa-zis „preacinstite“ erau, în fapt, curtezane.

„Chiar şi Clytemnestra m-ar vinde de-ar putea, gîndea Claire. Foarte scump... Legal şi religios... Dar m-ar vinde... Agamemnon ar spune sigur, cu un sentiment de mulţumire : «Vîntul îmi este iarăşi prielnic şi îmi readuce olanele pe acoperiş...» Iar Calchas ar avea menirea să celebreze ceremonia... O foarte frumoasă ceremonie... Halebarda omului bisericii ar lovi dalele... Un tîrg solemn şi vrednic de preţuire.. Apoi, seara, ar trebui, cum zice *miss* Brinker, să rămîn goală, la bunul plac al cumpărătorului... Dar o fată tînără n-are voie să spună asemenea lucruri, nici măcar să le gîndească. Pînă şi *miss* Brinker

nu le rostise decît într-un moment de isterie... Totuşi, aşa este lumea..."

Mai rămînea sfînta. Claire se păstra catolică, supunîndu-se practicilor religiei sale ; era credincioasă, dar într-un fel călduţ pentru care se mustra. La gîndul unei iubiri curate, spirituale şi calde, ca iubirea gisanţilor, ca cea a cuplurilor lirice nu voia să renunţe. I se mai întîmpla ades să scrie pentru ea însăşi versuri în Caietul roşu :

Visează ţesătoarea la cîte-au fost cîndva.
Se pleacă-n somn obrazu-i peste depănătoare.
Visează la viteazul ce-n inimă-i răsare,
La plasa ce-o-nfăşoară-n strînsoare tot mai grea,

La cel ce-o să sfărîme zăbrelele din prag.
Ca să răzbească pîn'la firava Melusină...
Ce-i lumea ! Verişoară vicleană şi haină,
De ce-ai dat oare taina cea mare în vileag ?

Ci uite, trece-un licăr de rază prin perdele,
Un braţ vînjos dă-n lături canaturile grele
Şi somnul mi-l destramă, fierbinte, sărutarea.

Să te primesc degrabă în inimă, cu dor,
Şi să mă bucur, poate, stăpîn izbăvitor,
Că-mi eşti atît de-aproape, sau să-mi regret visarea ?

Iarna lui 1913—1914 şi-o petrecu toată citind cu ardoare. Cărţile recomandate de Claude Parent nu puteau fi găsite în Sarrazac, în afară de cele ale lui Maurice Barrès, dar pe Gide şi pe Claudel îi împrumută prin organistul Marcel Gontran. Şi îi plăcură. Din Anatole France, despre care Claude pomenise de asemenea, doamna de Saviniac avea *Crima lui Sylvestre Bonnard* şi *Thaïs*. Ca toţi anglo-saxonii, *miss* Brinker gustă ironia cristalină a lui France şi i-o spuse Clairei, care făcu o mutrişoară destul de dispreţuitoare :

— Scrie bine, da, răspunse ea, chiar prea bine. Nu ia viaţa în serios... Suferinţa şi dragostea sînt pentru el doar pretexte în fraze bine dăltuite. Mie îmi place ca un scriitor

să se dezvăluie întreg... Îmi plac : *Înțelepciune* și *Destin* de Maeterlinck ; îmi place *Jean Christophe* de Romain Rolland ; îmi place *Roadele pămîntului* a lui Gide.

— Draga mea, nu ai simțul umorului, zise *miss* Brinker.

— Cum să nu, în viață cred că am un anume simț al umorului, cel puțin încerc ; în artă, nu ; doresc ca arta să fie teribil de serioasă. Umorul mi-l strică pînă și pe Dickens-ul dumneavoastră care, cînd vrea, știe să fie totuși tare trist.

— Să nu mai spui niciodată așa ceva, sări *miss* Brinker, neplăcut impresionată, ca de un blestem.

Claire îi scrise Sibyllei, fiindcă voia neapărat să afle vești privind viața conjugală a verișoarei și primi un răspuns scurt, așternut cu scrisul acela mare, îndrăzneț, impersonal și atît de asemănător cu Sibylle însăși :

„Ai fost drăguță că te-ai gîndit la mine, micuța mea Claire. Nu am timp să scriu, fiind ocupată cu mobilarea apartamentului și, închipuiește-ți, cu a unei garsoniere moderne pentru Albert Larraque ! Da, patronul îmi face onoarea să aibă încredere în gustul meu ! O responsabilitate înspăimîntătoare, care-l face pe Roger să tremure. Eu nu. Am impresia că l-am înțeles pe patron și că am asupra lui o oarecare influență... «Numai de-ar ține !», zice tata. Dar dacă ține, sîntem făcuți. De pe acum, la șarja Forgeaud, rînduielile Larraque asigură o nouă prosperitate. Lucru pentru care tata mă binecuvîntează și mă copleșește cu daruri. Viața este frumoasă ! Dar tu, Melisando, ce faci ? Gîndește-te să te căpătuiești și tu curînd. Multe persoane îmi vorbesc, aici, de tine. Tata zice : «Da' domnișoara Clairon, Clairette, Clara ? N-are de gînd să vină pe la noi ?» Claude Parent nu te uită ; acum se găsește la legația din Bruxelles și vine din cînd în cînd la Paris. Frumosul Lacour, care a dansat cu tine, este logodit ; se însoară cu cineva din petrol. Închei acum în mare grabă, văd că bucătăreasa face niște ochi la mine !... Patronul ia diseară masa la noi și este înnebunită. N-are de ce ; el

habar n-are ce mănîncă. Nu-i ca tata ! Te sărut, îngeraşule !

Sibe

P.S. Mă întrebi cum îmi place măritată ? E nostim şi deloc plicticos.“

În păşunile şi crîngurile Sarrazacului vara anului 1914 se dovedi frumoasă. Fericită că se putea scălda în căldura aceea aurie, Claire se plimba ziua întreagă cu tatăl ei sau cu *miss* Brinker, care îi era acum mai mult prietenă decît institutoare şi căreia îi zicea, pe un ton familial, „Missy“. Frumuseţea nopţilor îi inspira un sentiment de aşteptare fericită. Ce aştepta oare ? Se gîndea cu speranţă că aştepta iubirea. Dar veni războiul.

Peste Sarrazac, unde doar colonelul Forgeaud citea în gazete telegramele externe, războiul acela din 1914 căzu ca o furtună iscată din senin. Însuşi colonelul, care prevestise catastrofa în 1909 şi în 1913, încetase să mai creadă în ea în 1914. Fu numaidecît mobilizat. Timp de cincisprezece zile comandă un regiment de rezervă în armata Lanzerac ; apoi, cînd Joffre începu să pună „în disponibilitate“, un mare număr de generali inapţi, i se încredinţă lui Forgeaud — care era brevetat şi ale cărui notări, înainte de dizgraţie, fuseseră strălucite — o brigadă. În bătălia de la Marna, generalul Forgeaud avu o conduită frumoasă, fu rănit de o schijă în pulpă şi, întrucît era diabetic, muri din pricina acestei răni dealtfel uşoare. Doamna Forgeaud îşi suportă, curajoasă, doliul. Eroismul soţului îi asigură un prestigiu local de care avu parte din belşug. Preaplină de glorie şi de suferinţă, Claire ar fi vrut să plece pe front, ca infirmieră ; dar mama ei nu-i îngădui.

Dintre scrisorile primite la moartea tatălui, cea mai emoţionantă veni de la Claude Parent. Ca diplomat, el ar fi putut scăpa lesne de mobilizare, dar era locotenent în rezervă şi ceruse să meargă pe front. Din întîmplare, fusese vărsat la brigada Forgeaud în momentul bătăliei de la Marna. În scrisoare, schiţă un frumos portret al comandantului său : „Dacă generalul Forgeaud ar fi supravieţuit, scria Claude, ar fi devenit unul dintre marii noştri oşteni.

Avea instinctul cîmpului de bătaie şi un curaj nedrămuit..." Claude Parent primise el însuşi Crucea de Război şi fusese avansat căpitan. Descria cu emoţie soldaţii de sub comanda sa şi strecura în istorisirile de front evocări literare care o emoţionau pe Claire.

Şi întrucît spunea că-i ducea în raniţă pe Vauvenargues şi Vigny, vru să-i citească şi ea. Răspunzînd lui Claude Parent, îi pomeni despre impresia lăsată de aceste lecturi. El îi mulţumi, pe cît de repede o îngăduia poşta în armată, pentru acea „peste măsură de încîntătoare, de profundă şi chiar foarte frumoasă scrisoare, care mi-a făcut mult bine. Sînt atît de singur în tranşeele mele, între moarte şi oamenii mei, încît imaginea unei lumi ca a dumitale, în care mai supravieţuiesc muzica, florile, ideile îmi este o tovarăşă preţioasă". În încheiere spunea : „Şi fiindcă acum există naşe de război, vrei să fii a mea ?" Ea acceptă, se obişnui să-i scrie săptămînal şi chiar să-i trimită versuri anume închinate lui.

El se simţi cu atît mai mişcat, cu cît era trist, departe de toate, în necurmată primejdie, amintindu-şi cu admiraţie de dansatoarea sa cu ochi de culoarea acvamarinului. Îşi împodobea versurile cu expresii ca : „prietenie", „scumpul meu prieten", fiindcă i-o cereau ritmul sau rima. Licenţele acestea poetice îl înflăcărară pe căpitanul Parent. Îndrăzni să vorbească despre dragoste :

„Ceea ce voi scrie acum ar putea fi socotit temerar — orî indiscret — în alte împrejurări, dar a-ţi spune că te iubesc, aici sub nasul nemţilor care, la numai o sută de metri, ocupă creasta Colinelor, este astăzi pentru mine o cale de a-mi afirma credinţa în Franţa. Există, te asigur, clipe în care, în faţa grozăviei acestor grămezi de leşuri, mă scutură un fior de îndoială sau de revoltă. Îmi spun : «La ce bun ? Viaţa nu preţuieşte oare mai mult decît gloria şi chiar mai mult decît onoarea ?» Şi atunci mă gîndesc la dumneata ; îmi aduc în faţa ochilor chipul dumitale fermecător, părul ca de in, ochii limpezi ; îmi zic : «Ne batem pentru ca astfel de femei să rămînă franceze, mîndre de noi, sigure de ţara lor...» Şi răspunsul acesta al eului meu îndrăgostit către eul meu nefericit, al eului meu donquijotesc către eul meu Panza izbuteşte să mă convingă şi să mă liniştească.

La urma urmei, reveriile oricărui francez sînt un necontenit dialog între istorioarele populare şi poemele epice ale evului mediu. Mulţumită dumitale, epopeea triumfă în inima mea şi ştiu foarte bine că cei mai buni oameni ai mei, încîntătorul meu locotenent, bravii mei sergenţi păstrează cu toţii, într-un ungher al minţii lor, imaginea delicată a unui profil de femeie care îi ocroteşte şi le dă încredere. Sfîntă Clara din Sarrazac, roagă-te pentru mine !"

Cînd îi răspunse, nu vorbi despre declaraţia aceasta, dar nu protestă şi îi îngădui lui Claude să continue a-i scrie pe acelaşi ton.

XIII

DOAMNA FORGEAUD ŞI CHIAR *miss* Brinker priviră cu anume neliniște interesul manifestat de Claire faţă de o corespondenţă neclandestină, dar din ce în ce mai caldă şi chiar pătimaşă. Era greu să te opui, în vreme de război, unei prietenii care începuse prin comuniunea de simţăminte închinate amintirii unui erou ; totuşi, doamna Forgeaud îşi îngădui să o avertizeze cu prudenţă :

— Firește, nu vreau deloc să-l lipsesc pe băiatul ăsta — care azi-mîine poate fi ucis — nici de interesul pe care i-l porţi, nici de scrisorile tale, dar fii atentă. Nu te înflăcăra. La ce te-ar putea duce toate astea ? Nu la o căsătorie...

— De ce ? întrebă Claire.

— Ar fi o nebunie... I-am cerut lui Charles informaţii despre tînărul acesta. Este un băiat drăguţ, inteligent, curajos, împotriva căruia nu ai nimic a spune. Numai că este fiul unui profesor pensionar care nu posedă, propriu-zis, nimic... Ce se poate alege, după război, din căpitanul Parent ?... În cel mai bun caz, un secretar de ambasadă în cine ştie ce colţ îndepărtat... Dar un secretar de ambasadă sărac şi însurat, împovărat curînd de copii mici... Ai duce o viaţă grea şi ridicolă.

— Nu văd deloc de ce ar fi ridicolă, observă Claire. Nu mi-e teamă de sărăcie... Sînt gata să fiu gospodină.

— Așa se spune, de obicei, Claire !... Și-apoi, odată clipa venită, regreți amarnic asemenea lăudăroșenii... Te cunosc ; ești orgolioasă ; ai suferi mai mult decît oricare alta dacă ai deveni cenușăreasa unei ambasade.

— Claude nu este doar un diplomat. El vrea să scrie. În meseria lor, romancierii izbutesc.

— Claire, nu cred că băiatul ăsta va deveni vreodată un mare scriitor și nici măcar un mare diplomat. Și-apoi, ca să-ți spun adevărul, mi s-a părut destul de vulgar, în pofida culturii sale. Are un accent ciudat, iar în privința talentului nu uita că pînă în prezent n-a produs nimic. Oamenii de geniu debutează mult mai devreme !

— Nu toți, i-o întoarse Claire. A și scris dealtfel un foarte frumos articol despre Barrès.

În realitate, atașamentul acesta pentru Claude Parent era făcut mai mult din îndărătnicie și imaginație. În afară de mește romantică de pe frunte, abia de-și mai amintea chipul lui. Dar scrisorile căpitanului deveneau tot mai sentimentale și mai lirice, iar în iunie 1915, după o rănire ușoară, Claire îl lăsă să vorbească de logodnă. „Dacă ai îngădui-o, scrise el puțin mai tîrziu, aș profita de permisia mea de convalescență și aș veni în regiunea dumitale, ceea ce mi-ar fi ușor, deoarece am un unchi la Brive."

Cerîndu-i-se părerea, doamna Forgeaud nu făcu stîngăcia de a se opune :

— Nu-ți interzic, desigur, să primești un ofițer care s-a aflat sub comanda tatălui tău. Dar, pentru început, nu vreau să vină la noi... Tot ținutul ar spune că ești logodită... Dacă vrea să ia masa prin apropiere, la hotelul Brantôme de exemplu, unde să ne întîlnească așa, ca din întîmplare, n-am nimic împotrivă.

Pe drumul spre Brantôme, în timp ce Larnaudie își mînuia biciul și limba spre a da ghes cailor vlăguiți, doamna Forgeaud continuă, cu netulburată viclenie, să mineze poziția căpitanului Parent :

— Nu-ți cer decît un singur lucru, zise ea fiicei sale. Păstrează-ți simțul critic.., Observă.., Privește ; ascultă-l...

Dacă îţi place cu adevărat, atunci... Dar cunoscîndu-ţi gusturile, m-aş mira...

Claire încerca să nu se lase cîştigată de părerile mamei sale, încerca să imagineze, pe malul rîului, sub sălciile pletoase ale drumului-promenadă, un duet eroic, lipsit de orice notă falsă. Văzduhul vestea furtună, iar caii, sîcîiţi de muşte, îşi măturau crupele cu coada. Doamna Forgeaud închisese ochii. Hurducăturile trăsurii pe pavajul din faţa hotelului Brantôme o treziră. Claire revăzu cu plăcere ierburile grase culcate pe fundul apei cristaline a Dronnului şi frumosul pod cotit, sculptat cîndva de călugării mînăstirii. În faţa hotelului, un ofiţer măsura cu paşi mari pavajul vrîstat de muşchi şi, de cum zări trăsura, porni grăbit spre ea.

— Ce drăguţ din partea dumneavoastră ! spuse el, ajutînd-o pe doamna Forgeaud să coboare.

Claire îl privea mirată. Cît stătuse în spital se îngrăşase, astfel că uniforma îi sta strînsă pe trup, gîtuită pe alocuri în dreptul nasturilor. De atîtá mers prin soare, faţa i se înroşise : era lac de sudoare şi gîfîia. Chipiul, prea strîmt, îi dungase fruntea cu o linie piezişă aducînd a cicatrice. Părea obosit şi mult mai vîrstnic decît la balul Sibyllei. Doamna Forgeaud se arătă peste măsură de prietenoasă.

— Sînt încîntată să vă văd ; sper că veţi lua masa cu noi.

Apoi îl întrebă despre generalul Forgeaud. Îl descrise în picioare, cu bastonul în mînă, nepăsător sub gloanţe.

— Mult prea viteaz poate, adăugă el. Experienţa ne-a învăţat repede că datoria comandantului nu este să se expună fără rost.

Pînă la ora mesei, le vorbi despre viaţa de tranşee — grea, sordidă, monotonă.

— Închipuieşte-ţi, îi spuse el Clairei, scrisorile dumitale nimerind într-un asemenea infern... Pala aceasta de aer proaspăt...

Doamna Forgeaud îl întrerupse, candidă, pentru a reglementa chestiunea meniului.

— Ştii, zise ea, în provincia noastră bucătăria este pe bază de trufe... Omleta, puiul, pateul de ficat, toate cu trufe... Vă plac ?

— O, doamnă ! Totul mi se va părea delicios...

Într-adevăr, mîncă mult, cît patru, goli singur toată sticla de Monbazillac, vin dulce dar vîrtos, iar la sfîrşitul mesei trebui să-şi dea drumul la centură. Cînd propuse o plimbare pe jos, doamna Forgeaud răspunse, uimind-o pe Claire...

— Nu am chef să merg prin soare... Îmi stîrneşte migrena... O să stau aici, la umbră, dar asta nu vă împiedică pe voi, tinerii, să vă plimbaţi pe unde aveţi poftă... Vă aştept ; nu-mi duceţi grija ; n-am citit ziarele de dimineaţă... Mergeţi, copii, mergeţi... Aveţi timp două ore.

Claude îi strecură o privire plină de recunoştinţă şi plecă cu Claire spre Parcul Călugărilor. Pentru întîia oară în viaţa ei, Claire rămînea singură cu un bărbat care, pe deasupra, îi trimisese scrisori de dragoste. Ce avea să-i spună ? Aştepta cu o curiozitate pe care ea însăşi se mira că o simte obiectivă, detaşată. Tonul corespondenţei lor fusese atît de artificial, încît reluarea lui în viaţă, cînd în fapt abia se cunoşteau, ar fi fost ridicol, cu neputinţă. Claude părea stingherit şi, pentru a-şi ascunde tulburarea, adoptă un ton cavaleresc care o surprinse şi o răni. Ar fi putut place cu uşurinţă, dacă ar fi mărturisit, firesc, că situaţia i se pare stînjenitoare, dar Montbazillac-ul şi căldura îl congestionaseră şi, ca să poată învinge toropeala care îl biruia, repezea cuvintele, ceea ce îi sublinia şi mai mult vorbirea bolovănoasă.

Cînd în timpul lunilor trecute, în singuratica-i viaţă din Sarrazac, Claire îşi imaginase întrevederea aceasta, o preschimbase într-un rechizitoriu împotriva mamei sale, într-un conciliabul de îndrăgostiţi persecutaţi ; iată însă că, în timpul dejunului, doamna Forgeaud nu numai că nu se arătase potrivnică, dar fusese chiar prima care vorbise de o eventuală căsătorie. Spusese că nu este ea femeia care să intervină în viaţa intimă a fiicei sale, dar că trebuia să se ţină seama de două lucruri : de ajungerea ei la majorat şi de terminarea războiului.

— Cît de înţeleaptă este doamna, mama dumitale ! se arătă Claude încîntat. Firește, sînt primul care nu vrea să lasé în urmă o văduvă de douăzeci de ani. Viaţa unui ofiţer de infanterie nu reprezintă, în războiul acesta, un risc avantajos, ar spune companiile de asigurări...

Fraza aceasta nu-i plăcu Clairei. După el, odată cu terminarea războiului, căsătoria lor devenea lucru sigur. De ce ? Îi făgăduise oare ceva ? Dar știa oare ea însăși ce voia ? Și-apoi, încotro o conducea acum, pe drumul acela bolovănos ca și glasul lui ? Își puse în gînd să se așeze cu ea pe o bancă din insula Călugărilor, una din acele bănci de piatră, oarecum romantică și ocrotită de un acoperiș sculptat ; dar toate erau ocupate de bătrîni din ospiciu care își fumau pipa, scuipau, se încălzeau la soare și păreau hotărîți să șadă acolo pînă la Judecata de apoi.

— Oamenii aceștia, zise Claude, mă duc cu gîndul la bătrînii care, de pe zidul Troiei, priveau la trecerea Elenei.

Claire nu răspunse ; se simțea tristă și descurajată. Și atunci, întrucît căldura devenea de nesuportat, el propuse să intre într-un han cu frunzare, aflat în marginea drumului. Claire îl urmă, neîncrezătoare, sfîrșită. Locul era murdar, respira sărăcie. Găinați impestrițau scaunele verzi cu șipci frînte. Claire, care purta o foarte gingașă rochie de muselină albă, în pliseu soleil, schiță un gest de nerăbdare, apoi se mustră : „Bietul băiat ! Cîte nu vede prin transee. Noi, cei din spate, nu avem dreptul să ne plîngem.“ Își desfășură batista pe o bancă și se așeză, curajoasă ; în fața ei, Claude își ștergea fruntea brobonită de sudoare. Încercă un surîs drăgăstos.

— Așteptarea mi se va părea nesfîrșită, spuse el.

— Așteptarea ? întrebă ea. Ce așteptare ?

— O, Claire ! Așteptarea căsătoriei noastre, a păcii...

— Ne vom scrie, veni răspunsul.

Se mira ea însăși de iritarea ce răzbătuse în glasul ei. Apăru o slujnică arțăgoasă ; nu era oră de masă.

— Ce vor să servească domnul și doamna ?

Claire nu avea poftă de nimic. El comandă „două siropuri de agrișe cu sifon“, dar de îndată ce paharele se găsiră pe masă, cîteva viespi începură să le dea tîrcoale și să zumzăie în jurul celor doi tineri.

— Firește, zise el, ne vom scrie. Îți ador scrisorile... Ah, ce vietăți scîrboase ! exclamă el, alungînd o viespe... Da, scrisorile dumitale sînt încîntătoare, adevărate piese antologice... Sînt tare mîndru că le-am inspirat... Știi că le

port în dolman, pe inimă ? Sînt sigur că ar tăia calea unui glonte.

Claire își spuse : „Asta ar depinde de viteza proiectilului..." Claude își deschcie dolmanul și scoase din buzunar un teanc de scrisori. Ea roși, într-un fel mulțumită.

— Dar și dumneata îmi vei scrie. Vreau să-mi spui tot : primejdiile prin care treci, proiectele de lucru, ideile...

— Îți voi spune totul !... În afară de unele aspecte ale dragostei mele pe care, din păcate, sînt încă nevoit să ți le ascund.

— De ce ?

Și pe loc regretă întrebarea, fiindcă el se ridică, veni să i se așeze alături și făcu un gest să și-o apropie. Ea respiră un miros acru de sudoare și se ridică brusc, speriată. El îi prinse amîndouă mîinile :

— Ce ai ?... Ți-e frică de mine ?... Nu vrei să mă săruți ?... Dar îmi datorezi de atîta vreme un sărut de logodnă...

Cum să i se împotrivească ? Trebuia să închidă ochii și să-i dăruie buzele : regula jocului. Își aplecă deci pleoapele și așteptă ; se gîndea nu la Faust și la Margareta, ci la clipa în care, pe scaunul dentistului, prima săgetare dureroasă. Gura aceea apăsîndu-i-o pe a ei nu-i trezi nici o plăcere ; două brațe uriașe o striveau ; buzele lui Claude, mari și cărnoase, îi astupau nările și, fiindcă își prelungea nebunește sărutarea, cu înfocarea omului lipsit de așa ceva, Claire se întreba înfricoșată : „Cum să respir ?" Își mai spunea că răsuflarea lui Claude duhnea a vin de Monbazillac și se mustră pentru asemenea gînd. O viespe se roti pe lîngă chipurile lor îngemănate, dar nici unul, nici celălalt nu încercă să o îndepărteze. Ar fi fost un sacrilegiu.

Cînd, în sfîrșit, își slăbi strînsoarea, Claire trase adînc în piept aerul încins și din nou închise ochii. El își închipuia că dragostea o amețea ; amețită era, însă, din lipsă de aer. Apoi aruncă o privire furișă rochiei și o văzu, deasupra șoldurilor, boțită, pătată. „Mîinile lui umede", își spuse. „Ca la balul Sibyllei..." Încerca un simțămînt de plictis chinuitor și de tristețe.

— Să ne întoarcem la hotel, spuse ea. Să nu se pălinistească mama.

— O, nu, doar nc-a dăruit două ore ; mai avem una întreagă... Să ne așezăm... Gîndește-te că aștept clipa asta de luni și luni... Îmi spuneam : „Să fiu singur cu ea, într-o grădină, într-o frumoasă zi de vară, ar însemna cu adevărat Paradisul...“ Dar, ca toate paradisurile, și acesta mi se părea inaccesibil... Și iată că am fost primit... E minunat !

Din nou apropie de ea mîini înfometate, iar Claire se simți cuprinsă de panică :

— *Vreau* să mergem la mama, ceru ea, aproape cu asprime... Vino !

Claude își încheie încet dolmanul.

— O clipă, zise el, trebuie să plătesc.

Slujnica cea arțăgoasă se făcu îndelung așteptată. Cuplul aștepta în tăcere, oarecum rușinat. Claude nu înțelegea pentru ce întîiul sărut, așteptat și dorit de celelalte fete, o supărase. Ea, crispată, dezamăgită, ostilă, visa la înlănțuirile acelea ale tenorilor, atît de caste, care lasă buzelor libertatea de a cînta. Cînd păși din nou alături, pe caldarîmul fierbinte, el spuse :

— Scuză-mă, am greșit ; am vrut să trec peste unele etape... Iartă-mă... O singură zi aveam de petrecut cu dumneata...

— Eu sînt cea care trebuie să ceară scuze... Am fost stupidă, însă nu m-am așteptat...

Amuzată, mulțumită, doamna Forgeaud îi văzu înapoîndu-se cu o oră mai devreme, amîndoi cu obrajii încinși, îngînduraţi și tăcuți. Ea îi spuse lui Larnaudie să înhame și, pînă în clipa plecării, discută veselă cu Parent. Claire tăcea. La întoarcere, în trăsură, o întrebă timid pe mama ei :

— Ce crezi despre el ?

— Cred că-i un băiat de treabă, pe care nu-l iubești și pe care nu-l vei iubi niciodată... În afară de asta, e foarte prost crescut... Ai văzut că m-a lăsat să plătesc eu masa ?

— Dumneata îl invitaseși.

— Fără îndoială. Nu puteam face altfel... Dar un om bine crescut mi-ar fi smuls nota din mînă, în ciuda protestelor mele, care ar fi fost slabe și puține... La restaurant un bărbat nu acceptă să fie invitat de două femei.

Claire își spuse : „Of, ce talent are Clytemnestra să aducă totul la nivelul cel mai de jos !...“ Și răspunse :

— Asta nu-i foarte grav, mamă.

— *Faptul* nu e grav, i-o întoarse, dogmatic, doamna Forgeaud, dar *sensul* are importanța lui.

Și închise ochii, prefăcîndu-se că picotește. Claire asculta la pocnetele de bici ale lui Larnaudie și la rostogolirile de tunet, îndepărtate și slabe, ale unei furtuni ce se prevestea. „Mai grav, își zise ea, este ceea ce a făcut el din ziua asta, care ar fi trebuit să fie cea mai frumoasă amintire a mea...“

XIV

MISS BRINKER LE AȘTEPTA CU NErăbdare și, de îndată ce o văzu pe Claire singură în camera ei, intră. Tînăra fată își dezbrăcase tocmai rochia și privea cu neliniște muselina boțită a corsajului.

— Ei ? Ce-mi poți spune despre tînăr ? întrebă *miss* Brinker.

Claire, cu umerii și brațele goale, o privi surizînd. Apoi, cu o ciudată dezinvoltură.

— Gata, Missy ! Ca și pierdut, zburat, lichidat !... Crezi că pata asta o să se ia ?

— Habar n-am, draga mea. Dar ce s-a întîmplat ? stărui englezoaica, iscoditoare și satisfăcută.

— Nimic... Sau aproape nimic... Mama a fost iscusită ; Claude nu. Mama a cîștigat.

— Sărmană Claire ! Ești tare nefericită ?

— Nu. Mai degrabă ușurată. Eram pe cale să fac o prostie ; din pricina prea multelor romane citite și a febrei războiului. Mi-am descoperit la timp greșeala, mulțumită mamei, soarelui de iulie și vinului de Monbazillac. La urma urmei, am avut noroc... Crezi că Léontine o să-mi poată scoate pata ?

— Ce vrei să spui și despre ce vorbești, Claire ? Nu înțeleg.

În picioare, în fața toaletei, Claire își freca dinții cu un fel de îndîrjire ispășitoare. Se opri, să răspundă :

— Este totuşi foarte simplu. După dejun am plecat la plimbare, singură cu Claude. M-a dus într-un han groaznic... O, în grădină, Missy, fii liniştită !... Vreme de cîteva clipe ne-am spus lucruri banale, foarte banale. Pe urmă s-a aşezat lîngă mine, m-a luat de braţ şi m-a sărutat pe gură... Asta nu mi-a plăcut, Missy ; o, da, chiar deloc...

— Sărmană copilă nevinovată ! zise *miss* Brinker, pe un ton indignat. Cum a îndrăznit, mizerabilul ?

— Nu-i un mizerabil, Missy, e un bărbat ca toţi ceilalţi... Dar mama are dreptate, este un bărbat pe care nu-l iubesc.

Miss Brinker se duse şi ciocăni la uşa doamnei Forgeaud, pe care o găsi culcată în şezlong.

— Ştiţi ce s-a întîmplat ? se arătă speriată *miss* Brinker. Claire este un copil pierdut. A fost asaltată de un nemernic.

O clipă, contesa Forgeaud fu neliniştită, crezînd că poate Claire făcuse institutoarei destăinuiri îngrozitoare. Cînd înţelese că „atentatul" nu mersese mai departe decît sărutul despre care avea deja cunoştinţă, se domoli şi rîse cu poftă. Totuşi, cînd puţin mai tîrziu Claire, neobişnuit de drăgăstoasă şi de supusă, intră în camera mamei sale, ceea ce nu făcuse aproape niciodată, doamna Forgeaud reveni asupra subiectului :

— Ai văzut că astăzi te-am lăsat să acţionezi după bunul tău plac... M-am gîndit că o experienţă ca asta era urmarea necesară şi firească a mirajului creat de depărtare şi război... Vreau totuşi să-ţi dau un sfat : să nu o reînnoieşti... S-a sfîrşit cu bine, pentru că, de data asta, omul pleca imediat... Dacă ar fi rămas, nu ştiu — nici tu nu ştii — ce s-ar fi întîmplat. Nu cunoşti bărbaţii ; nu sînt stăpîni pe instinctele lor. Dacă ar şti să se oprească la un sărut, n-ar mai exista atîţia copii din flori... Ştiu şi eu că în ziua de azi fetele sînt lăsate mai libere decît pe vremuri. Cred că este o greşeală... Îmi păstrez părerea că pînă la măritiş o fată nu trebuie să acorde *nimic*... Cea care îşi dăruie buzele, dăruie totul.

Claire se aşezase lîngă mama ei şi o asculta cu încordare :

— Dar pentru ce, mamă ? După aceea nu face decît ce vrea.

— Să nu crezi asta !... Fata trezește o dorință, iar bărbatul, stîrnit, deschide bătălia menită a împlini dorința... Sărmanul tău tată spunea totdeauna că o bătălie defensivă este dinainte pierdută... Mai cu seamă cînd apărătorul se dovedește în stare, ca în cazul de față, să treacă la inamic.

Niciodată nu fusese atît de des pomenit generalul Forgeaud ca după moartea sa. După un răstimp de tăcere. Claire zise :

— E groaznic.

— Groaznic ? De ce groaznic ? zise doamna Forgeaud. Nu ! Primejdia asta ne dă și tăria de care avem nevoie... Tocmai pentru că bărbații ne doresc fizic atît de mult, pe noi femeile, tocmai de aceea avem asupra lor atîta putere. În asta dăinuie arta noastră. Pudoarea, cumpănirea înflăcărează o pasiune pe care o victorie grabnică ar stinge-o repede. În brațele bărbatului, femeia nu este decît un instrument de plăcere. În clipa aceea este dezarmată... O femeie isteață negociază înainte de înfrîngere și se lasă învinsă doar după ce i-a biruit o mare parte din putere... Înțelegi ?

— Înțeleg prea bine, mamă, dar continui să găsesc că este înfiorător... Oare o femeie nu poate nutri o iubire cu totul diferită, o iubire dezinteresată, pentru un bărbat pe care să-l dorească, să-l admire și să-l respecte totodată ?... Un bărbat față de care ar fi de prisos să te mai gîndești la apărare, de vreme ce el însuși ar fi cel mai bun apărător ?... Un bărbat de care *ai dori* să fii învinsă ?

— O, firește, îi răspunse cu amărăciune contesa Forgeaud, iubirea desăvîrșită poate exista în imaginație... dar să o întîlnești e cu totul altceva !

Un glas voios cînta în inima tinerei fete : „Eu îmi voi găsi zeul !“ Și nu mai răspunse.

A doua zi își petrecu toată dimineața în cameră, să închege o scrisoare pentru Claude Parent. Și se cocoță pe înalte cataligе morale. Avea să accepte, în aventura aceasta, toată vina. Bietul băiat plecase iarăși pe front ; avea drept la îngăduință, la afecțiune ; avea să se străduie să-l păstreze ca prieten. Făcu trei ciorne una după alta și sfîrși prin a scrie următoarele :

„Sper, prietene, că nu ai luat cu dumneata o amintire prea urîtă despre soare, viespi și copila nesuferită care te însoțea. Nu am știut să-ți explic ceea ce simțeam. Nu-mi purta pică. Sînt timidă, fără experiență, dar aș vrea să fiu foarte cinstită cu dumneata. Imaginează-ți, te rog, că mai sînt așezată în fața dumitale sub castanii hotelului Brantôme. Voi încerca să-ți scriu tot ce ar fi trebuit să spun în clipa aceea.

Am fost sinceră, Claude, cînd te-am lăsat să crezi, în scrisorile mele, că într-o zi ne-am putea căsători. Te asociam primei mele șederi la Paris, memoriei tatălui meu și fervoarei pe care mi-o inspiră combatanții. Tot ceea ce știam despre atitudinea dumitale, despre voința de a lupta, cînd de fapt ai fi putut scăpa de primejdie, despre curajul și însușirile dumitale de comandant, te făcea să crești nespus în ochii mei. Te admiram mult, Claude ; te admir și acum... Dar nu te iubesc.

Cum te-aș putea iubi ? Și cum m-ai iubi ? Nu ne cunoaștem. Te-am văzut doar cîteva ore la căsătoria Sibyllei. Restul a fost oarecum literatură. Ne-a plăcut să discutăm, în scrisorile noastre, despre cărțile pe care le îndrăgeam ; era o legătură intelectuală, pentru mine foarte plăcută ; era poate și punctul de plecare al unei prietenii. Îmi plăceau stilul dumitale, ideile ; aveam multă stimă pentru spiritul dumitale, Claude ; mi-o păstrez, dar nu te iubesc.

Nu că mi-ar fi drag altcineva. Căpitanul Claude Farent a avut în mintea mea, cînd l-am întîlnit la Brantôme, în carne și oase, un singur rival : eroul care îmi scrisese lucruri atît de frumoase și care, sper, îmi va mai scrie la fel și de aici înainte. Dacă încetăm să fim logodnici (lucru pe care, ca și mine, îl vei socoti necesar) nădăjduiesc din toată inima că vom rămîne prieteni. Căci îmi ești foarte drag, Claude ; și te admir ; și te stimez ; și te-aș fi putut, foarte bine, iubi — dacă te-aș fi iubit.“

Își reciti scrisoarea și se simți mulțumită. La cea de a doua lectură, șterse cuvintele „în carne și oase“.

„Întîi și întîi, asta e banal“, gîndi ea. „Și-apoi ar putea crede că fac aluzie la plinătatea sa trupească.“

Timp de o lună aşteptă nerăbdătoare un răspuns pe care îl bănuia generos, melancolic şi drăgăstos. Nu i-ar fi displăcut să-l vadă pe Claude Parent tîrîndu-i-se pe dinainte cu o inimă însîngerată. În sfîrşit, factorul îi aduse plicul purtînd un scris drept, cu trăsături frumoase.

„*Domnişoară*, spunea Claude Parent, *la început am fost ispitit să nu răspund unei scrisori a cărei intenţionată preţiozitate însemna ea însăşi o jignire. Dar vreau să cred că nu ai fost conştientă de răul pe care avea să mi-l facă, în infernul în care trăiesc, tonul acela superior, aproape zeflemitor, şi îţi scriu pentru ultima oară. Îţi voi fi poate util dacă îţi voi spune cîteva adevăruri destul de aspre ; împrejurările îmi dau ascmenea drept.*

Eşti, domnişoară, un copil răsfăţat, cu capricii imprevizibile. Crezi că o femeie îşi poate bate joc, fără urmări, de sentimentele unui bărbat, ale unui bărbat care îşi riscă viaţa clipă de clipă. Te înşeli. Ţi s-a spus — poate — că, întinzînd o momeală şi trăgînd-o repede înapoi, stîrneşti mai tare dorinţa şi curiozitatea ? Este adevărat, fără îndoială, pentru unii bărbaţi — nu pentru mine, te asigur.

Dar te menajez mult acuzîndu-te de cochetărie. Cocheta ar fi totuşi, în felul ei, o îndrăgostită, pe cînd dumneata... Încă de la prima noastră conversaţie ar fi trebuit să înţeleg că eşti o fiinţă de gheaţă, fără instincte, o puritană crescută de o fată bătrînă în spiritul ipocriziei victoriene. Nu te-am ţinut în braţe decît o clipă, dar mi-a fost destul ca să pot măsura atîta răceală şi împotrivire, încît nu numai că nu regret ruptura noastră, dar mă şi felicit că nu mi-am legat viaţa de cea a unei femei a cărei insensibilitate este împotriva naturii.“

După ce citi scrisoarea, pe care nu o arătă nimănui, Claire plînse îndelung. Cele mai multe din reproşurile acestea i se păreau monstruos de nedrepte, căci fusese de bună credinţă şi nu căutase „să-şi bată joc de sentimentele“ lui Claude Parent ; dar se recunoştea în cuvintele *răceală* şi *împotrivire*. Seara, cînd se culcă în camera din turnuleţ, se gîndi la vremea în care îşi aşeza mîinile pe un ceainic fier-

binte, spunind : „Trebuie !" Toată educaţia ei nu avusese oare drept ţintă să-i mutileze instinctele şi să-i suprime reacţiile spontane ?

„Ce aşteptam de la ziua aceea petrecută la Brantôme ?" se întreba Claire. „O scenă asemănătoare cu cea din *Lacul* lui Lamartine, cuvinte sublime schimbate în lunecarea peste un element fluid şi vaporos, o strîngere de mînă, săruturi fugare, aproape nepămîntene... Sinceră să fiu cu mine însămi, asta mi-ar fi plăcut... Dar putem face oare ca soarele să nu fie dogoritor, sudoarea să nu fie umedă şi nici buzele cărnoase ?... Ori accepţi, ori abdici... Să abdic ? Să devin fată bătrînă ? Asta vreau eu oare ?... Nu, doresc afecţiunea unui bărbat, păstrîndu-mi însă capul pe umeri, vreau căldura lui lîngă a mea... Unirea în neclintire, în armonie, în ordine..."

Se întinse cu faţa în sus pe patul rece şi îşi împreună mîinile pe piept.

„Are dreptate bietul băiat, gîndi ea. Sînt născută să fiu statuie..."

XV

LUNILE CE AU URMAT RUPTURII cu Claude Parent se dovediră cele mai triste, poate, din viaţa tinerei fete. Se lăuda că descoperise la timp o greşeală. Dar de cînd nu mai aştepta scrisori şi, mai cu seamă, de cînd nu mai scria, zilele i se părcau nesfîrşite. Nu înţelegea egoista seninătate a mamei sale ; nici pe cea a lui *miss* Brinker. Părcau să fie mulţumite de rutina zilnică, de lectura ziarelor pe care Claire le găsea atît de seci, de mesele luate împreună, de plimbarea din fiecare dimineaţă ori seară, de venirea factorului care nu aducea şi nu putea să aducă niciodată nimic.

Spre toamna lui 1916 îşi reluă *jurnalul*, pe care îl părăsise încă de la începutul războiului. Nu mai avea pentru ce să-l ascundă în cufărul Léontinei. *Miss* Brinker îi respecta independenţa, iar doamna Forgeaud nu mai urca deloc pînă la odăiţa din turn.

10 octombrie 1916. „*Pentru o inimă plictisită — O încetinceală a vieții !*“ Într-o bună zi, copiii vor citi, poate, în manualele școlare : „Marele război european a durat cinci ani“, iar comentariul profesorilor care se vor gîndi la Războiul de șapte ani, la cel de treizeci, la cel de o sută, va suna cam așa : „Războiul acesta mare a fost un război scurt“. Dar pentru noi, cei care îl trăim, o, Dumnezeule, ce lung pare ! S-ar zice că de un an n-am mai făcut un pas ! Un singur lucru nou : Verdunul, care a dovedit tăria Franței. Acum este sigur că *ei nu vor trece* și că învingători vom fi noi. Da, dar cît va trebui oare pentru asta ? Între timp, tinerețea mea se duce și cei mai frumoși ani mi se scurg într-o temniță.

Mă întreb ades care să fie înțelesul tuturor acestor lucruri. Pe alcea principală din Sarrazac există un furnicar. În fiecare zi mă opresc în fața lui și urmăresc uluitoarea activitate a furnicilor. Ele se înșiruie pe un soi de pistă largă, de-a lungul căreia tîrăsc cadavre de insecte, așchii de lemn, frînturi de paie. Se întîlnesc, se ating, pleacă iarăși, cuprinse de înfrigurare. Mă distrez tulburîndu-le cu vîrful umbrelei și îmi spun : „Pesemne că fiecare vietate de aici crede că ceea ce face are o importanță universală. Fiecare salvează furnicarul și lumea. Iar eu, dacă aș voi, cu o singură stropitoare de apă fiartă aș nimici poporul acesta și orgoliul său“. Pentru ce nu distruge Dumnezeu neroadele noastre furnicare ?

14 octombrie 1916. Ieri scriam. Pentru ce nu distruge Dumnezeu neroadele noastre furnicare ? Dimineață am aflat răspunsul. Coborîsem în sat, la slujbă, cu inima pustie. O predică mediocră a sărmanului nostru preot, care lunecă în neputință, nu îmi îndrepta defel starea sufletească ; dar iată că Marcel Gontran, organistul, s-a apucat să cînte o „fugă“ de Bach. Era atît de frumos și simplu, încît brusc m-am simțit înălțată deasupra mea însămi — și salvată. Totul se limpezea. Am înțeles, dintr-o dată, că de vreme ce poate fi un Bach, ori un Shakespeare, ori un Racine „omul depășește infinit omul“... și furnica... Dar vai, cît

de greu ajunge el să exploreze această înaltă parte a spiritului său !

Cînd am plecat de la slujbă, mama a mai zăbovit, schimbînd cîteva cuvinte cu doamna de Saviniac. De o lună, aceasta găzduieşte o femeie tînără, o refugiată din nord, şi pe cei doi copii ai săi. În biserică o privisem cu destulă atenţie pe această doamnă Reval ; are un chip inteligent şi pur. Vedeam că-i place, ca şi mie, muzica, dar nu vorbisem niciodată una cu alta. Dimineaţă a venit spre mine şi mi-a spus :

— Cît a fost de frumos, nu-i aşa ? Puţine biserici din Paris au un asemenea organist.

— Ştiţi, i-a spus mama, că cea care a cîntat *Kyrie* este Jeanne Gontran, soţia lui ?

— Are un glas minunat.

— Da, a încuviinţat mama... Este o femeie de mare frumuseţe, dar de mică virtute... Tot Limoges-ul o porecleşte „Asemănare Garantată", pentru că are cinci copii, dintre care vîrstnicul este leit taică-su, pe cînd ceilalţi patru amintesc vădit patru legături succesive...

Am simţit că doamna Reval era iritată de „bîrfa" care întîna omul căruia îi datoram o atît de profundă emoţie. Le-am lăsat, pe doamna de Saviniac şi pe mama, să se îndrepte spre dugheana patisierului şi am urmat, la oarecare distanţă, cu doamna Reval.

— Muzica asta îmi face, în fiecare duminică, mult bine, mi-a spus ea. Este autentic, net religioasă.

— Da, i-am răspuns, cu sporită încredere, văzînd-o serioasă. Te duci cu gîndul la o lume în care josniciile acesteia nu ar mai avea nici o importanţă.

— Şi-a pus mîna pe braţul meu, ceea ce mă face să schiţez totdeauna, în prima clipă, un gest de fereală.

— Foarte bine zici, a răspuns ea cu aprindere. Este o idee pe care am întîlnit-o şi eu deunăzi, admirabil exprimată în *Cîntul lumii* al lui Christian Ménétrier... Cunoşti cartea, nu ?... Ei, bine ! Ménétrier încearcă să demonstreze acolo că, aşa cum în strigăt puritatea cîntului este prezentă, dar de nesesizat şi nu-şi aşteaptă decît artistul care să o elibereze, aşa există Dumnezeu în fiecare dintre noi şi în

lumea întreagă, recunoscut doar de inimile cu adevărat evlavioase.

— Mi-ar place să citesc cartea asta. Am impresia că în ea se cuprinde ceva ce simt dar nu pot exprima.

— Aș fi încîntată să ți-o împrumut, a spus doamna Reval. Un lucru pe care nu-l știu este acela că mă interesezi de cînd am venit aici... Ești enigmatică.

— Eu ? De ce enigmatică ?

— Nu știu... Părul acesta atît de bălai, ochii atît de albaștri și uneori atît de aspri, pielea atît de albă... Ai un aer puțintel ireal.

Am răspuns :

— Mă amuză că-mi spuneți asta, pentru că mă *simt* nespus de ireală.

Ne-am înțeles să vină marți la mine, pentru gustarea de după-amiază, cînd îmi va aduce și cartea. În timp ce urca în trăsură, mama mi-a spus :

— Fii cu băgare de seamă. N-am deloc idee cine este această doamnă Reval.

Mi-a stat pe limbă să-i răspund : „Eu știu foarte bine cine este cea mai inteligentă femeie de prin partea locului...“ Dar cum zicea și tata : „Cu mama e mai bine să nu discuți și să faci după capul tău“.

16 octombrie 1916. Doamna Reval a venit. Se numește Edmée și am căzut de acord să-mi spună Claire. În pofida groazei pe care mi-o stîrnește familiaritatea, am spus : „da“. Îi place tot ce-mi place. Este doar cu puțin mai vîrstnică decît mine. Singura deosebire e că s-a măritat la optsprezece ani și că are deja doi copii, Dominique și Gilles, despre care vorbește cam mult. Își adoră soțul, care se află pe front, și suferă cumplit din pricina despărțirii. Mărturisirea aceasta a făcut-o în legătură cu cartea adusă : *Cîntul Lumii*. Am întrebat :

— Este un roman ?

— Nu, un eseu... Dar nu te îngrijora, vorbește destul despre dragoste și chiar mai cu har decît într-un roman... Și-apoi, tema lui Ménétrier este aceasta : așa cum sunetul

pur se află în strigăt, așa dragostea pură este prezentă în instinct, de unde trebuie doar descătușată.

— Este exact cartea care-mi trebuie.

A rîs și a întrebat :

— De ce ?

— Pentru că mă tem atît de mult de instinctele mele, încît risc să le înăbuș.

— Să nu faci niciodată asta ! Dimpotrivă, învață să te folosești de ele, fără să pierzi cîrma.

— Pare contradictoriu.

— Nădăjduiesc să te ajute cartea... Să știi că l-am cunoscut foarte bine pe Ménétrier la Paris, pe cînd eram domnișoară... Se ascamănă cu ce scrie, dar dovedește tinerețe mai multă și mai puțină gravitate... Uneori este chiar frivol.

— Chipeș ?

— Nu ; în înțelesul monden al cuvîntului, deloc... Dar ca să mă exprim în „maniera Ménétrier", aș spune că există în el o anume frumusețe pentru cine știe să o vadă... Privirea este admirabilă... Ai citit *Fecioarele la Mormînt* ? Te întreb, fiindcă există în cartea aceasta un personaj pentru care s-a slujit puțin de mine...

— Este căsătorit ?

— Da, de cinci ani, cu o sculptoriță destul de cunoscută, Fanny Périer.

Am întrebat-o pe Edmée Reval dacă a trăit la Paris într-o lume literară.

— Tatăl meu a fost editor, mi-a răspuns ea. Primea mulți scriitori, dar Christian nu venea să cineze decît în intimitate. Îi e groază de grupurile mari. Și-apoi, de cum e prezent undeva, nu mai ai chef să-l asculți decît pe el.

— Și nu ți-a părut rău că trebuia să părăsești, căsătorindu-te, Parisul ?

— Am *crezut* că voi suferi. Dar m-am înșelat. E atît de minunată o căsătorie într-adevăr reușită !

— Secretul ?

— Ți-l voi spune cînd ne vom cunoaște mai bine.

19 octombrie 1916. Pentru întîia oară, de foarte multă vreme, am încercat să scriu versuri. Aveam o idee pe care o cred frumoasă, dar n-am ştiut să o exprim.

Gisanţi, solemne cupluri pe pietrele tombale,
Scutiţi în somnul veşnic de gesturi şi cuvinte,
Daţi-ne nouă pildă, perechi de-a dreptul sfinte,
Iubirea voastră demnă de-auguste catedrale

Departe de conflicte, de pasiuni orbişe,
De jalnice războaie cu vane încleştări,
Voi vă purtaţi în pace, puternici seniori,
Măreaţa nemişcare, în sepulcrale nişe.

Veţi colinda-mpreună prin veşnicii, prin toate.
Cu mîinile unite, cu pleoapele lăsate,
Proptindu-vă piciorul de-o formă şui-bizară.

Cînd carnea-ajunge marmor, căinţele-i dau pace
Aici, o armă albă între doi morţi tot zace :
Pe veci uniţi gisanţii-s prin ceea ce-i separă.

Mai întîi mă gîndisem să arăt sonetul lui Edmée Reval Dar nu îndrăznesc. Versurile mele rămîn stîngace, puţin înscorţoşate, ca mine, din nefericire !

20 octombrie 1916. Vizită : Edmée. Îmi citeşte cîteva scrisori de-ale soţului ei, cu adevărat mişcătoare, nu prin stil, ci prin adîncimea simţămintelor. Mai întîi, patriotismul său lucid, total ; credinţa lui : simţi în el omul pentru care creştinismul este viu, omul „care ştie că este adevărat" ; şi apoi, dragostea dăruită soţiei. O, ce mult mi-ar place ca un soţ să aibă a vorbi şi despre mine, cîndva, cu atîta afecţiune plină de încredere ! Am întrebat-o :

— Aţi ajuns de la bun început la comunitatea aceasta desăvîrşită ?

Mi-a răspuns :

— De la bun început ? Nu chiar... Căsătoria mea a fost o căsătorie de convenienţă. Dar eram hotărîtă să fac din ea un succes, iar părinţii îmi aleseseră un bărbat pentru care nutream o stimă nemăsurată. Încetul cu încetul, ochii

mei l-au încununat cu aura fericirii pe care i-o dăruiam. Pe urmă au venit copiii, atît de înlănţuitori... În Lille duceam o viaţă simplă, tihnită, de provincie. Împărţeam cu el grijile afacerilor, citeam aceleaşi cărţi.

Am întrebat :

— Dar acum, îl iubeşti ?

— Din tot sufletul, a răspuns Edmée.

Pizmuiesc încîntătoarea ei seninătate.

21 octambric 1916. Scotocind prin debara, am găsit, într-un butoiaş plin cu hîrtii vechi, scrisorile străbunicii mele, Doamna de pe Palier, contesa Forgeaud de Ingres căreia, se zice, îi semăn atît de mult. Ce puţin se schimbă lumea ! Aceleaşi istorii legate de război, de iubire, de case, de repararea acoperişurilor, de copiii care urmează să vină pe lume. Dar scria mai bine decît mine. Şi, cînd mă gîndesc că femeile din secolul al XVII-lea, o doamnă de La Fayette, o doamnă de Sévigné scriau (şi mai ales gîndeau) şi mai bine, mă întreb la ce bun atîtea vorbe despre progres.

3 noiembrie 1916. După slujbele de la Sărbătoarea tuturor sfinţilor şi de la Ziua morţilor, am hotărît să iau lecţii de orgă cu Marcel Gontran. Mă fascinează instrumentul acesta cu tuburile, registrele şi frumoasele denumiri ale acestora : glasuri cereşti, glasuri omeneşti, cimpoi, violoncel, harfă eoliană... În realitate, o fac mai ales pentru a-mi mărturisi stima faţă de un mare artist despre care se spune că este foarte nefericit.

6 noiembrie 1916. Ciudată întîmplare. În timp ce urcam scara spiralată, întunecoasă şi pieptişă a orgilor, am alunecat, mi-am pierdut echilibrul şi m-am prins de Marcel Gontran. A fost nevoit să mă apuce de braţul gol, să mă strîngă la piept, spre a mă susţine, şi atunci, pe neaşteptate, am trăit o clipă de uimire puternică, nemaipomenit de plăcută. Nimic mai straniu ! Bărbatul acesta este cu treizeci de ani mai în vîrstă decît mine. Nu-mi place deloc. Dar n-am încercat, simţindu-l atît de aproape, sila pe care mi-o inspiraseră dansatorii de la balul Sibyllei, altfel tineri şi arătoşi. Să fie de vină prestigiul pe care i-l atribuie muzica ? Ori pentru că Marcel Gontran, pe care l-am cu-

noscut dintotdeauna, nu mă intimidează ? Ori pentru că îmi este milă de el ? Nu știu, dar mă simțeam năucită, furioasă împotriva mea însămi și chiar în aceeași zi am pus capăt lecțiilor de orgă zicînd că mă obosesc. Mama, care lucrează tapiserie de patruzeci de ani, i-a spus institutoarei :

— Claire n-are șir în ce face !

Claire are în prea mare măsură.

XVI

22 MAI 1917. ÎI CITESC PE BALZAC : *Memoriile a două tinere căsătorite.* Multă vreme vocabularul lui Balzac mi-a displăcut ; dar nu-i decît un costum de epocă. Pe sub crinoline, trupurile sînt adevărate trupuri de femei. O frază a uneia dintre eroine, rostită imediat după căsătorie, mă îndeamnă la meditare : „*Legile au fost făcute de bătrîni, femeile își dau seama de lucrul acesta ; ei au decretat, înțelepțește, că dragostea conjugală, lipsită de patimă, nu ne înjosește și că o femeie trebuie să se dăruie în neiubire, de îndată ce legea îi îngăduie bărbatului să-i devină stăpîn. Mai înainte am fost o ființă, acum sînt un lucru*“. Toate neliniștile mele...

*

— Domnișoară Claire !... O scrisoare !

Din scara turnului, Maria, bucătăreasa, o striga pe Claire, care de multă vreme nu mai pîndea poștașul, căci de nouă ori din zece nu aducea decît *Courrier du Centre* și *Le Figaro*. Închise cu un gest brusc Caietul roșu, fără să-și încheie fraza.

— Vin acum, Maria !

Coborî. Bucătăreasa îi întinse un plic albastru cu margine albă ; pe care deslușî îndată scrisul cu linii hotărîte și viguroase al Sibyllei :

„*Paris, 20 mai 1917.*

Închipuiește-ți, micuță Claire, că am aflat ce mai faci, în urmă cu cîteva zile, prin Edmée Reval, al cărei soț este

prieten cu Roger. Mi-a spus că locuieşte aproape de tine, că eşti tare izolată, că eşti foarte frumoasă şi că te plictiseşti. Asta m-a pus pe gînduri (da, Claire, uneori mă şi gîndesc, orice-ar zice Graxitatea-Ta), şi vreau să-ţi fac o propunere cinstită.

Roger, căci de la începutul războiului a fost ţinut în rezervă prin intervenţiile patronului, a plecat de curînd, la cererea sa, pentru a se înrola într-un regiment de artilerie. Întîi, am încercat să mă împotrivesc. Patronul era furios, zicea că nu se poate lipsi de bărbatul meu şi că mai important este să fabrici zece mii de tunuri decît să comanzi o baterie. Dar Roger nu-şi mai găsea locul. Pretindea că, de nu va lupta, nu va mai îndrăzni să-şi privească în ochi colegii din X. În sfîrşit, ştii (sau mai degrabă nu ştii) ce sînt bărbaţii. Am simţit că trebuie să mă dau bătută.

Iată-l aşadar plecat. Sînt foarte mîndră de el, dar găsesc că (pentru motive pe care ţi le voi explica) viaţa unei femei tinere şi singure la Paris este grea. Tata m-a chemat să stau la el şi asta ar fi fost soluţia ideală, dacă nu ar exista madam Janin. Dar există. Ştii că este iubita lui. Nu-i deloc o femeie rea şi, la urma urmei, mai mult îmi place să-l văd cu ea decît cu alta. Numai că, de cînd m-am măritat, a luat obiceiul să comande în casă. Apare la orice oră din zi şi din noapte. N-ar fi cu putinţă. Ori i-aş stînjeni, ori m-ar stînjeni. Şi-apoi, ca să fiu sinceră, madam Janin mă plictiseşte de moarte.

Atunci, iată ce propun. N-ai vrea să vii să-mi ţii de urît ? Asta i-ar face plăcere lui Roger ; şi mie, poate că şi ţie ; căci, pare-mi-se, viaţa la Paris ţi-a plăcut. Este încă fermecătoare, te asigur. N-am văzut familia Gothas mai mult decît de trei ori în iarna asta. Iar ei nu sînt în măsură, cum zice eroicul meu tată, să sperie o Forgeaud... Mai rămîne, se înţelege, părerea mamei tale. Spune dimparte-mi mătuşii Henriette că răspund de tine, că-ţi voi fi dădacă şi că-ţi voi găsi un bărbat (nu glumesc, se învîrtesc în jurul patronului ingineri tineri foarte drăguţi, iar cînd cinezi la Ambasador este plin tot de uniformele albastre ale celor aflaţi în permisie). Tata, care în treaba asta, în calitate de tutore, are un cuvînt de spus, îmi aprobă întru totul proiectele.

Iată deci, frumoasă Melisandă, că mi-am golit sacul. Nu trebuie să-mi răspunzi decît printr-o simplă telegramă : „Sosesc în ziua cutare, ora cutare". Voi veni la gara d'Orsay. Te sărut.

Sibe

P.S. *Pe* miss *Brinker nu o invit, pentru că nu am decît o singură cameră de oaspeţi. Spune-i mătuşii Henriette, căreia îi plac ştirile de familie, că alde Blaise au şi a cincea fată ! Trag tare ! Eu aştept, spre a înmulţi populaţia celui de al saisprezecelea arondisment, victoria şi pacea".*

Claire alergă pînă la camera mamei sale pe care o găsi întinsă în şezlong şi savurînd *Curierul Centrului.* Îi arătă scrisoarea, fără să scoată un cuvînt. Doamna Forgeaud citi, cugetă cîtva timp în tăcere, apoi zise :

— Nu m-am gîndit niciodată la aşa ceva, dar, la prima vedere, nu mi se pare deloc a fi o idee rea... Aici, te macini, nu vezi pe nimeni. La Paris vei fi mai fericită. Şi-apoi, Sibylle e isteaţă, ştie ce vrea ; s-ar prea putea să-ţi prilejuiască un măritiş bun... Mă întreb *cine* o fi madam Janin ?

— Ai văzut, mamă, că Sibylle nu o invită şi pe *miss* Brinker ?

— O femeie tînără n-are poftă să ţină la ea o guvernantă. N-ai nevoie de *miss* Brinker. Te dădăceşte ea Sibylle, dar ce mă nemulţumeşte este că trebuie să te las să faci singură o călătorie lungă cu trenul. N-aş găsi încă că ar fi înţelept să te însoţesc la Paris ! Un dus şi un întors m-ar costa peste o sută de franci !... Ar fi, într-adevăr, nişte bani azvîrliţi pe fereastră.

— Şi ce se va face sărmana *miss* Brinker ?

— De ce „sărmana" ? O să fiu foarte mulţumită să o păstrez lîngă mine la Sarrazac. Îmi va ţine de urît, va supraveghea slujnicele ; cunoaşte casa ca şi mine şi ne împăcăm de minune.

— A venit la noi ca să-mi poarte mie de grijă...

— Ce vrei ? E război. În Anglia nu mai are pe nimeni, trebuie să trăiască şi ea undeva şi parcă n-aş crede că se plictiseşte la noi. Îşi are obiceiurile ei, este independentă...

Dealtfel, nu de *miss* Brinker este vorba, ci de tine, de viaţa şi viitorul tău. Ce vrei ?... Înţelege şi tu că este un prilej nesperat.

O clipă Claire şovăi.

— O, voi fi fericită să mă duc la Paris !

— Atunci scrie verişoarei tale că accepţi... N-ar avea nici un rost să mai cheltuieşti şi pe o telegramă. cum zice ea.

La o săptămînă după aceea, *miss* Brinker, scorţoasă din pricina emoţiei, o conducea pe Claire la gară, în trăsura lui Larnaudie. Claire învălui în priviri aleea, heleşteul, pădurricea de brazi şi, în vale, satul cu clopotniţă ascuţită, ascuns între copaci. O plictiseală nesfîrşită o făcuse să-i pară ţinutul învăluit de un farmec neînţeles şi stăruitor, asemenea izului de odaie bătrînească — amestec de creton, colb, lavandă şi lemn mîncat de cari — iz de care, pînă la urmă, nu te mai poţi lipsi.

— *Good bye, my dear*, spuse *miss* Brinker. *Be good and drop me aline from time to time, instead of scribbling bad poetry* [1].

Claire avu norocul să rămînă singură o bucată de drum. Luase cu ea, să o termine de citit, cartea *Memoriile a două tinere căsătorite*, şi se simţi în întregime absorbită de lectura ei.

„A fi adorată : o temă pentru tinere fete, bună pentru cîteva primăveri, nepotrivită însă pentru o femeie — soţie ori mamă... Lasă-mă să-ţi repet că te vei pierde în fericire, aşa cum alţii se pierd în nefericire... Pilda vieţii tale clădite pe un egoism cumplit, deşi ascunsă de poezia inimii, m-a întărit în hotărîrea mea...“

„Un egoism cumplit, îşi repetă Claire, închizînd pentru o clipă cartea. Mă întreb dacă nu aici se află tăinuita mea greşeală... Doar o mare iubire m-ar putea smulge acestei sterile griji de mine însămi...“

[1] La revedere, draga mea. Fii bună şi scrie-mi un rînd-două, cînd şi cînd, în loc să zgîrîi hîrtia cu poezii proaste. *(Engl.)*

La Châteauroux urcară în același compartiment doi ofițeri care, prin răbdătoare strădanii, încercară să-i cucerească atenția. Erau drăguți, distractivi, astfel că fata sfîrși prin a ceda ispitei de a le vorbi. Părerea lor era că războiul mergea prost :

— O să vedeți, domnișoară, că totul se va duce de rîpă. Oamenii noștri sînt luați drept carne de tun. Într-o bună zi vor osteni și treaba se va dovedi urîtă... Totuși, dacă ați ști ce soldați minunați sînt francezii cînd sînt bine comandați !

Claire le spuse că este fiica generalului Forgeaud, căzut pentru Franța, ceea ce le impuse tinerilor locotenenți să facă în sinea lor „drepți". La gara d'Orsay o găsi pe Sibylle, elegantă și preocupată, cu o floare la reverul taiorului și, ca totdeauna, o desăvîrșită organizatoare.

— Ai bonul de bagaje ? Dă-mi-l... De ele o să vadă Eugen... Eugen este șoferul patronului, care mi-a împrumutat limuzina să-ți putem transporta cufărul... Uite, Eugen, ia valiza domnișoarei Forgeaud... Noi te așteptăm în mașină.

O brumă albastră-aurie, atît de proprie văii Senei, înveșmînta copacii de pe chei. Frunzișul și terasa Tuileriilor erau primăvăratice, îmbietoare. Luvrul domnea, suveran. În depărtare, un zumzet de avion.

— A, ce fericită sînt că te văd, sufletelule ! exclamă Sibylle. Mai întîi pentru că te iubesc mult, asta se înțelege... Și-apoi, pentru că... Dar uite mașina : asta albă, de patruzeci cai putere... Patronul are întotdeauna numai mașini albe...

Eugen se înapoie cu bagajele. În mașină, Sibylle explică situația :

— Știi că Roger a devenit mîna dreaptă a patronului ? Larraque e remarcabil și chiar genial, în ce privește invenția tehnică, dar toată lumea recunoaște că nu este un bun administrator. Detaliile îl plictisesc. Înoată în dosare. Roger spunea : „Sînt un Berthier al acestui Napoleon..." Ce mai încolo și-ncoace, patronul ne-a adoptat pe amîndoi... O să vezi și tu cum e Larraque. Mereu are nevoie de un stat major în jurul lui. La Versailles, la capul Fréhel, la Paris nu ne despărțeam niciodată. Era minunat cît timp era și Roger... Cînd a plecat, patronul i-a spus : „Fii pe pace,

dragul meu, voi avea grijă de Sibylle". S-a ţinut de cuvînt. Ei da, se poate spune că s-a ţinut de cuvînt !... De o lună încoace mă invită să merg cu el la teatru, să petrec duminica la ţară ; seara, la Paris, se invită la mine... Şi sînt încîntată, mă-nţelegi... *Trebuie* să fiu intimă cu patronul, pentru ca Roger să poată găsi, după război, o situaţie neştirbită ; atîţia „prieteni dragi" visează să-i ia locul. Dar se iveşte şi o latură stînjenitoare... Dacă patronul ar fi un babalîc, mai treacă-meargă, dar este destul de tînăr (patruzeci şi cinci de ani, pe care nici nu-i arată)... Ştii lumea... Izbutind cum a izbutit, Roger este invidiat de bunii săi colegi... Se vor găsi iute cîţiva clevetitori... Pe de altă parte, nu-l pot „spaţia" pe patron de care depinde viitorul nostru, care ne-a făgăduit că-l ia pe Blaise în afaceri şi care, la urma urmei, nu mi-a spus pînă acum nici un cuvînt deplasat... Înţelegi, aşadar, situaţia. Este delicată... şi, cum spune Roger, trebuie manevrat.

— Bine, dar de vreme ce domnul Larraque nu-ţi face curte... îşi arătă Claire nedumerirea.

— Pînă acuma, nu, sufleţel... Numai că eu îi cunosc pe bărbaţi. E destul o singură împrejurare şi chiar cei mai cinstiţi îşi pierd capul. Nu vreau să mă expun... De aceea ţi-am scris că, în afară de plăcerea de a te vedea, prezenţa ta mi-ar putea fi utilă. De-aci înainte, cînd patronul mă va invita la teatru sau la restaurant, îi va fi greu să nu te invite şi pe tine, ceea ce o să închidă unor scorpii gura.

— Asta o să-l înfurie, poate ?

— Nu, pentru că nu are gînduri ascunse... Îl iubeşte mult pe bărbatul meu... Şi-apoi, eşti arătoasă, draga mea ! Va fi fericit să plimbe două femei frumoase în loc de una... Ai să vezi ce fel de om este... Singurătatea îl îngrozeşte, dar nu manifestă nici o înclinare pentru conversaţia sentimentală... Iar în rest, are ce-i trebuie. În clipa de faţă favorita este Rolande Verrier, soţia lui Guillaume Verrier, un coleg de-al lui Roger... Dar frumoasa Rolande are nişte socri pe care îi menajează şi o ipocrizie înnăscută, aşa că, ce mai încoace şi încolo, sub pretextul că nu vrea să compromită fericirea familiei Verrier, ea salvează aparenţele

cu ostentaţie şi nu iese, seara, decît cu bărbatul ei... De-aici vine deci şi nevoia de a-l ocupa pe patron !

— Vorbeşti de el, zise Claire, cum vorbea ducesa de Bourgogne despre Ludovic al XIV-lea... Trebuie să fie de nesuferit !

— Nicidecum. Are un anume farmec şi o tinereţe sufletească neaşteptată. Trebuie să-ţi mărturisesc că nu totdeauna, cînd se apucă să explice ceva, îl ascult... Nu, nici chiar aşa... Dar e plin de viaţă... Dealtfel o să-l vezi diseară, vine aici să ia cina... Ai ce-ţi trebuie ? Adică o rochie de seară, pentru interior ?

— O am pe cea de la balul tău ; n-am mai avut prilejul s-o îmbrac.

— O rochie de-acum patru ani ? Spui prostii, drăguţa mea !... Oricum, asta nu are nici o importanţă ; avem aceeaşi talie ; îţi împrumut eu ceva pentru diseară.

Claire se declară încîntată de camera primită. Pereţii, tapetaţi cu pînză de Jouy [1] ; mobilă Directoire : o comodă, un birou, un şezlong, o toaletă cu oglinzi vechi. Decorul se asemăna cu cele în mijlocul cărora trăia Claire în romanele de ea imaginate. Sibylle, stăpînă pricepută, adusese acolo flori albe, roz şi cîteva cărţi luate la întîmplare din biblioteca lui Roger : *Viaţa martirilor, Gaspard, Războiul Doamnă, Crinul roşu.* Către ora şapte, o cameristă, meticuloasă ca şi Sibylle, pregăti baia. Claire se simţi stînjenită văzînd-o pe fata aceea rînduindu-i rufăria rustică, apoi se mustră pentru pornirea aceasta vanitoasă. Atît de multe erau oglinzile din baie, încît ţi-ar fi fost cu neputinţă să respecţi modestia recomandată de *miss* Brinker. În reflectarea tuturor oglinzilor acelora, Claire zări imaginea unui trup tînăr, cu membre zvelte, cu sîni mici şi pietroşi, pe care nu se putu stăpîni să nu-i găsească plini de graţie, foarte asemănători cu cei ai unei Diane din marmură, admirată la Luvru.

[1] Localitate din departamentul Yvelines, în care, încă din 1759, s-a dezvoltat manufactura pînzeturilor devenite mai apoi vestitele pînzeturi de Jouy. *(N.t.)*

XVII

CU PUȚIN ÎNAINTE DE CINĂ, Sibylle veni în camera ocupată de Claire, o luă de mînă, o făcu să se rotească și o admiră :

— Bine mai ești făcută, suflețelule !... Ai umeri fermecători pentru vîrsta-ți crudă... Ar trebui să porți rochii fără umeri... Vrei să-ți împrumut un colier ? Ba nu, te prefer naturală... Să-ți explic, acum, cu cine o să iei cina. Firește, o să fie de față patronul. Despre el ți-am mai vorbit. Recomandări noi nu am, doar aceea că trebuie să-l asculți cu luare-aminte. Are *groază* de conversațiile particulare, vreau să spun de cele ale altora. Cînd vorbește el, toți ceilalți de la masă trebuie să tacă. Se răspunde doar cînd pune o întrebare ; i se dă riposta pe loc, de cum s-a oprit.

— Bine, dar e un tiran ! zise Claire.

— Nu, e patron... O să te obișnuiești... I-am invitat și pe soții Verrier, fiindcă trebuie să-i cunoști. El este Guillaume Verrier, inginer, deosebit de instruit, îndemînatic și cinic. În principiu îl înlocuiește pe Roger cît este în armată ; în realitate este mult inferior soțului meu... Oare știe că nevasta lui e încurcată cu patronul ? Roger spune că nu, dar el este îngăduitor ; eu, care sînt neîngăduitoare, cred în complezența „conștientă și organizată“ a seniorului Verrier, dar nu am dovada ei. În orice caz, sînt sigură că și dac-ar ști, i-ar fi totuna. Cariera, meseria, banii, puterea, reușita, iată ce are preț în ochii lui... O cheamă Rolande, mi-e greu să-ți vorbesc despre ea fără părtinire, fiindcă ne urîm. Roger pretinde că are calități, că poate fi o prietenă sigură și că este o bună sfătuitoare a patronului. Dar asta-i o judecată de bărbat, iar Rolande știe cum să-i ia pe bărbați. Larivière spune despre ea că și dac-ar cocoța-o cineva pe un vîrf de munte, tot foarte accesibilă ar fi. Este inteligentă și posedă arta de a fi măgulitoare ; are mici gesturi familiare : o mînă pusă pe genunchiul interlocutorului, un sărut în glumă care nu e tocmai glumă, un zîmbet complice, tot soiul de lucruri care nu par cine știe ce, dar care dau roade... Acum, dacă vrei să cunoști și judecata mea, de femeie : Rolande este o persoană primejdioasă, de o ambiție fără margini, în stare să calce peste trupul celei

mai bune prietene — dacă ar avea o astfel de prietenă — pentru a-şi satisface ambiţia.

— *Iar în ce priveşte micul marchiz...* zise Claire rîzînd.

— Ce spui ?

— Nimic, îl citez pe Molière.

— O, sufleţelule, mie nu trebuie să-mi ceri să cunosc clasicii... Citesc ce apare, cînd nu e prea greu, dar nu trec niciodată dincolo de 1900... Dacă vrei să vorbeşti în seara asta despre literatură, îl vei avea la dispoziţie pe François Larivière, un alt om din cercul patronului... Spre deosebire de ceilalţi, care îi alcătuiesc banda, el nu este inginer... A fost camarad de regiment cu patronul şi de atunci nu s-au mai despărţit. Ciudat totuşi, fiindcă se deosebesc foarte mult. François a făcut Şcoala normală, dar profesoratul nu-l atrăgea. Este, dacă se poate spune aşa, ministrul de externe al patronului. El stabileşte legăturile cu ministerele, cu parlamentul, cu presa şi chiar cu sindicatele muncitoreşti. Se dovedeşte isteţ, mlădiu ; are tact... Îndeplineşte şi funcţia de secretar de Belle-arte. Casele lui Larraque de la Paris, de la Versailles, de la capul Fréhel au fost mobilate de Larivière şi ai să vezi ce reuşite sînt. Lui François îi place să colecţioneze bibelouri, să umble prin magazinele de antichităţi... Drept este că-i mult mai uşor astfel, cu credite nelimitate... Oricum, există însă interioare bogate şi vulgare ; casele patronului sînt de un gust ales — iar gustul acesta este al lui François.

— Fiindcă domnul Larraque nu-l are ?

— Patronul ? Dacă îţi închipui că are timp să se gîndească la asta, Melisando !... Aş fi vrut să te aşez la masă alături de François, pentru că este holtei şi pentru că, la urma urmei, în pofida celor douăzeci de ani mai mult, ar însemna pentru tine o partidă minunată — dar nu mergea... Pe patron îl fac să prezideze în faţa mea ; vei fi între el şi Verrier... Nu arbora aerul ăsta fîstîcit, Melisando ; nu vei avea de scos nici un cuvinţel... Vei asculta !

Îşi privi ceasul şi hotărî :

— A sosit timpul să mergem în salon ; patronul e punctual ca un orologiu.

Într-adevăr, soneria ţîrîi în acecaşi clipă în care cele două verişoare intrau în salon. Prin cîteva gesturi Sibylle

redării suplețe florilor din marile glastre. Ușa se deschise Larraque îi adusese pe ceilalți trei oaspeți cu mașina sa Sybille spuse :

— Bună seara, frumoasă Rolande... Patroane, iat-o pe verișoara mea Forgeaud, care a venit să-mi țină de urît și să cunoască Parisul... Claire, domnul Larraque, Guillaume Verrier... François Larivière...

Larraque dădu mîna cu Claire, care îl privea plină de curiozitate. Era mult diferit de ceea ce își închipuise. Un chip neliniștit, ușor asimetric, pleșuv, cu arcadele sprîncenelor ieșite în afară, cu o frunte largă și bombată, cu obraji supți, îți evoca mai degrabă un călugăr artist decît un om de acțiune. Cînd vorbea, se arăta volubil ; totuși destul de greoi, căci se poticnea uneori în căutarea cîte unui cuvînt — în timp ce toți cei din jur așteptau într-o tăcere cuviincioasă.

— Ce vești de la soț ? o întrebă el pe Sibylle.

— Deloc proaste. Divizia lui a fost adusă în spatele frontului, în Champagne. Dar Roger se plictisește.

— A cui e vina ? zise Larraque. De ce ne-a părăsit ? Pentru a lua parte la o ofensivă care nu putea reuși. I-am spus-o de nu știu cîte ori. Fronturile, așa cum sînt alcătuite astăzi, nu vor fi niciodată rupte prin mijloace deja folosite : pregătire de artilerie, atac de infanterie... Experiența am făcut-o noi, au făcut-o nemții. Este hotărîtoare. Singurul rezultat ce poate fi atins prin metodele acestea, cu prețul a mii de morți, este să creăm un întrînd vulnerabil, pe care inamicul să-l lichideze la primul prilej ivit. Statele majore știu lucrul acesta sau ar trebui să-l știe... Bun ! Asta e. Să trecem la altceva.

— De un an spui treaba asta, patroane, sublinie Rolande.

— Da' firește ! exclamă Larraque. I-am spus-o lui Briand, lui Ribot, lui Painlevé. Și nu am fost singurul. Generalul Estienne i-a spus-o lui Joffre. Swinton și Fuller lui Haig... Nu-i nimic de făcut... Curaj ? Cît vrei... Imaginație ? A secat.

Cu discretă îndemînare, Sibylle își conduse prietenii la masă, așezîndu-i pe locurile lor, fără să întrerupă monologul patronului ; apoi, deîndată ce el tăcu, îl stîrni din nou :

— N-ai vrea, patroane, să explici pentru Claire, care nu-ţi cunoaşte ideile, ce ar însemna războiul *dumitale*, dacă ai putea conduce operaţiile ?

Toţi meseniii, în afară de Claire, ştiau ce anume avea să spună Larraque, dar nimeni nu schiţă vreun semn de nerăbdare sau de neatenţie. Nici chiar Larraque nu încercă să protesteze. Un altul ar fi spus, poate : „Nu vreau să repet ce-aţi auzit cu toţii de atîtea ori..." sau „Oare discuţiile astea tehnice ar putea interesa o copilă ?" Dar patronul îşi întoarse spre Claire ochii adînciţi în orbite, ochi care păreau să nu o vadă, apoi îl îndepărtă cu un gest brusc şi de nemulţumire pe mai-marele chelnerilor care îi oferea peşte şi căruia Sibylle îi făcu semn să nu mai stăruie.

— Aşadar... începu Larraque, e lucru dovedit că atacurile frontale nu dau rezultate... Ce-i de făcut ? Prima metodă : să ocoleşti fronturile. Obiectivul expediţiei Dardanelelor ar fi fost o idee excelentă dacă ar fi fost dusă pînă la capăt... Teza ar mai fi îmbrăţişată, cred, de numeroşi englezi. iar la noi de către Briand, care crede într-o rupere a frontului în Balcani. *Dar* nu o să obţinem niciodată de la marile cartiere generale mijloacele necesare... Asta nu mai este o chestiune de mecanică, ci una de psihologie... De fapt, marii noştri şefi, francezi ori englezi, *se află* pe frontul occidental... Ei nu vor admite să renunţe la trupele lor întru profitul unor teatre de operaţii pe care le socot secundare, fiindcă nu sînt ei acolo... De unde nevoia de a se recurge la cea de a doua metodă : ruperea frontului printr-o metodă nouă... Or, metoda există. Este tancul de infanterie. L-aţi văzut ?

— Nu, niciodată, mărturisi Claire cu interes şi uşor măgulită de a fi principala auditoare.

— Veţi veni mîine la uzină. Vi le voi arăta... Să o duci la Saint-Denis, Sibe... François, să rezervăm un sfert de oră după dejun... Îi dăm un loc între Loucheur şi Estienne... Tancul de infanterie este pur şi simplu un tractor pe şenile, protejat de un blindaj, purtător de mitraliere şi tunuri, menit să-i apere pe infanteriştii de mitralierele inamice... Şenilele îi îngăduie să treacă peste şanţuri, masa lui să traverseze reţelele de sîrmă ghimpată... Cu tancurile, ruptura este posibilă fără mari cheltuieli.

— Dar atunci, întrebă sfioasă Claire, de ce nu se încearcă ?

— *S-a încercat,* preciză Larraque. Nivelle a avut tancuri de asalt în ofensiva din aprilie... Dar a neglijat două puncte esențiale. *Unu :* tancurile trebuie folosite masat, spre a se obține un front de ruptură larg ; dar iată că armata le comandă cu țîrîita ; Renault și cu mine am putea, fiecare dintre noi, să fabricăm o mie pe lună, dacă ni s-ar cere să o facem — și nu sîntem singurii în Franța, din fericire. ...*Doi :* ținem morțiș să precedăm atacul de o pregătire de artilerie... Rezultatul : tancul nu întîlnește decît un teren răvășit și pîlnii unde rămîne în pană... Or, marele avantaj al tancului este tocmai acela de a face posibil un atac aproape nepregătit și, ca atare, de a realiza o surpriză totală... L-am trimis pe François să spună toate acestea lui Briand, de cum am aflat despre eșecul ofensivei din aprilie... Și ce ți-a răspuns ?

— Mi-a spus că ar trebui să vă adresați marelui stat major.

Larraque ridică din umeri.

— Strașnic sfat !... Adresează-te militarilor cînd e vorba să încerci ceva nou !... Cînd întreaga suflare militară tinde să se inspire din istorie și să pregătească războiul precedent !... Ia spune, Verrier, ce zicea mai deunăzi Clemenceau ?

— Că de la Hanibal încoace, militarii nu au imaginat altă bătălie decît cea de la Cannes, patroane.

— Învăluirea flancurilor ? îndrăzni, timid, Claire. Poate că nu există altele.

Bărbații o priviră uimiți. Sibylle spuse ca pentru a o scuza :

— Știți, Claire este fiică de general, patroane... Îi apără pe militari.

Larraque nu era supărat :

— Nu-i atac pe militari, zise el. Au virtuțile lor. Dar au nevoie de sprijin și de idei proaspete, cu care noi, tehnicienii, putem veni.

— N-ai mîncat nimic, patroane ! observă Sibylle. Eu, care am comandat supa de vită anume pentru dumneata.

— Am vorbit prea mult, zise Larraque. E vina acestor ochi frumoși... Spune-mi, Sibylle, ne-am înțeles, nu-i

așa ? Vii mîine cu mine la teatru... O să trebuiască să o iei și pe verișoară... Avem un loc pentru dînsa, François ?

— Desigur, patroane, loja este încăpătoare... Și-apoi, amicii Verrier ne părăsesc.

— Mă duc la socrii mei, în Normandia, spuse Rolande. În ce mă privește, *week-end*-ul la țară e lucru sfînt... Billy *trebuie* să ia aer.

Cînd se ridicară de la masă, François Larivière trecu pe lîngă Claire și murmură cu glas scăzut :

— Bravo !...

XVIII

ÎN SALON, CLAIRE FĂCU ÎN AȘA fel încît să se așeze lîngă Larivière, al cărui chip spiritual și comportament abil îi plăcuseră. Față de Larraque, el manifesta un respect amical, dar era lesne de bănuit că știa, la nevoie, să mînuiască firea aceasta cu șurubărie simplă. Uscățiv, ironic, Larivière se întoarse spre frumoasa vecină tocmai cînd ea îl întreba sfioasă :

— Oare n-a spus domnul Larraque că mîine seară mergem la teatru ?... Ce vedem ?

— *Jean de La Fontaine*.

— E bună piesa ?

— O piesă de-a lui Sacha Guitry nu-i nici rea, nici bună... E o piesă de Sacha... Ai fi avut chef de altceva ?

— Am citit prin ziare că a fost reluată *Fedra* la Comedia Franceză, într-o distribuție nouă, despre care se spune că este minunată.

— Piérat ?... Da, e de înaltă clasă... Dar să-l hotărăști pe patron să meargă la *Fedra*, știi... poate că într-o bună zi o să reușești... Pe mine însă m-ar repezi... Nu fiindcă nu i-ar place lucrurile frumoase... Din cînd în cînd descoperă cîte o capodoperă și o îndrăgește cu fermecătoarea încîntare a omului nu prea cultivat, dar deschis și inteligent... Numai că se ferește de tot ceea ce nu cunoaște, se duce la teatru ca să se destindă... Gîndește-te că omul ăsta lucrează douăsprezece, patrusprezece ore pe zi !

— Îl admiri ?

— Fireşte, a creat, prin mijloace proprii, o maşină uriaşă, un element de forţă pentru ţară... Ştii cum a debutat ?

— Nu, deloc.

— Atunci o să-l facem să povestească asta pentru dumneata... Aşteaptă puţin !

În ciuda împotrivirilor Clairei, Larivière se ridică şi se duse să-i spună cîteva cuvinte lui Larraque, care stătea de vorbă cu Rolande. Aceasta păru să protesteze ; Larivière parlamentă. Peste cîteva clipe reveni, îşi plesni palmele una de alta şi spuse :

— Fiţi drăguţi !... Patronul vrea să istoriască, pentru domnişoara Forgeaud, începuturile carierei sale.

Sibylle trecu lîngă Claire care îi şopti :

— Îmi pare foarte rău, Sibe... N-am cerut nimic.

— Nu te necăji, Melisanda mea, murmură Sibylle. Larivière ştie că patronului îi place să o facă... O să auzi povestea începuturilor sale o dată pe săptămînă... De două ori chiar, dacă ai noroc.

Larraque, cu o ţigară în mînă, fu instalat într-un fotoliu din mijloc şi, adresîndu-se Clairei, începu :

— Nu ştiu de ce vor să asculţi povestea asta răsuflată... Dacă într-adevăr te interesează, să presupunem că nu de mine este vorba... Poate vei desprinde din ea o pildă în privinţa a ceea ce poţi face, dacă ai voinţă... Aşadar, iată : părinţii mei au fost industriaşi în Amiens ; fabricau catifea. Se bucurau de bunăstare (nu pretind că aş fi rodul muncii mele) şi îşi doreau să le devin urmaş în afaceri. Mie însă, pe vremea cînd eram doar un puşti, nu-mi plăcea decît mecanica. Îmi construiam în cameră modele mici de maşini, de motoare. Tot mobilierul meu era trucat. Dulapul se lumina cînd îi deschideai uşa. Aveam, la pat, un aparat de băut, alcătuit dintr-o sticlă care mi se aşeza drept în faţa gurii. O ţeavă acustică mă lega de bucătărie... La liceu nu învăţam prea bine, în afară de matematici şi fizică, dar mă dovedeam neobosit în faţa unui banc, cu o pilă, o clemă sau un ciocan... Ce mai încolo şi încoace, la şaisprezece ani, în vacanţă, mi-am înjghebat un atelier mic în curtea părinţilor şi mi-am vîrît în cap să fac o maşinuţă care să meargă prin propriile ei

mijloace... Reține că nu era o idee nouă... Poți vedea la Muzeul de arte și meserii o mașină cu vapori construită încă din 1771... În Franța, între 1890 și 1900 numeroși ingineri au dat noi impulsuri acestui lucru : Panhard, de Dion, cei trei frați Renault, fără a-l mai pune la socoteală pe Ford din America, pe Benz și Daimler din Germania, pe Rolls din Anglia... Singura mea originalitate, dacă putea fi vorba de vreuna, era aceea de a *nu* fi inginer, ci doar un puști cu mîini îndemînatice...

— Inginer poate nu, patroane, interveni Rolande, dar *ingenios* da, în cel mai înalt grad...

Larraque se încruntă, arătîndu-se preocupat de scrumul țigării ; Sibylle se grăbi să-i ofere o scrumieră, așa cum diaconul prezintă preotului potirul.

— Ingenios, dacă vreți, completă Larraque pe un ton morocănos. Asta nu-i împiedica însă pe părinții mei să fie îngrijorați. Căzusem la bacalaureat ; nu voiam să mă mai prezint a doua oară ; refuzam să intru în afacerile lor. Îmi petreceam zile întregi într-un hangar, în fața unui banc... Se întrebau dacă aveam într-adevăr de gînd să sacrific un viitor lesnicios și sigur pentru niște jocuri care li se părcau absurde... În sfîrșit, am construit, în 1898, un fel de triciclu cu motor, iar peste trei ani, o mașinuță care făcea cincisprezece-douăzeci de kilometri pe oră... Familia renunțase să se mai împotrivească vocației mele, dar mă socotea pe jumătate smintit... Între timp, cîțiva prieteni îmi cereau să le fac și lor mașinuțe ca a mea. Curînd am avut destule comenzi astfel încît să pot da de lucru la vreo doisprezece lucrători. Uzina Larraque luase ființă. Cînd îmi vei face onoarea mîine să vii la Saint-Denis, îți voi arăta atelierul de început, celula din care s-a născut afacerea noastră... Am transportat-o la Amiens, piatră cu piatră, am reconstruit-o și toată uzina este clădită în jurul ei... Astăzi avem treizeci de mii de muncitori... Iată ce înseamnă o vocație !

— Ce poveste frumoasă ! exclamă Claire, ca într-un nestăpînit suspin de admirație.

— Bine-ai mai zis-o, Melisando, murmură Sibylle, după ce Larraque fu din nou acaparat de Rolande și Verrier veniț să-i țină nevestei, cu magistrală autoritate, isonul.

— Am fost sinceră, mărturisi Claire, apărîndu-se. Este o istorie uluitoare... Nu găsești ?

— Ba da, frumoasă inocentă... E minunată !... Numai că eu o știu pe dinafară.

A doua zi, cele două verișoare se duseră la uzinele Larraque. Sibylle purta un taior din stofă buclată gri închis și o vulpe. Înainte de plecare venise să vadă cum s-a îmbrăcat Claire.

— O, nu cu pălăria asta mare, îi spusese. Una simplă, de fetru... Ținută de lucru.

Și oftă :

— Nu mi-ar mai fi trebuit deloc să vizitez uzina pentru a o suta cincizecea oară, cu atît mai mult cu cît, făcută cu patronul, o să însemne o alergătură îndrăcită. Dar avea aerul că ar ține mult la treaba asta... Și-apoi, pe Rolande o cam sîcîie că-l interesezi.

— De ce să-l interesez ? întrebă Claire ridicînd din umeri.

— Fiindcă ești hidoasă, Melisando, fiindcă ai ochi urduroși, o piele de crocodil și un păr nemătăsos, de culoarea zidurilor vechi... Patronul e înnebunit după mecanică, se știe, dar nu înseamnă că un constructor nu-i și bărbat... Se pricepé la fete bine făcute... Iar Rolande e o icepușoară, numai că acum e mult prea sigură de puterea pe care o are asupra lui ; îl irită ; devine plictisitoare... Într-una din zilele astea o să se întoarcă roata și s-a zis cu frumoasa Rolande. Nu o să am de ce plînge... Ești gata ? Patronul a trimis mașina. Nu prea știu de ce ; am fi putut merge cu a mea... Dar dacă tot a venit...

Mașina albă, de o formă alungită, se afla în fața ușii. Cu cascheta în mînă, șoferul deschide zîmbitor portiera.

— Bună ziua, Eugen, spune Sibylle familiar, iar Claire, mai novice, repetă după ea :

— Bună ziua, Eugen.

Vizitarea uzinelor Larraque a rămas în amintirea Clairei ca o viziune de apocalips. O mașinuță, pilotată chiar de Larraque, alerga din atelier în atelier. În niște săli imense, numai geamuri, o sumedenie de mașini-unelte se învîrteau, pileau, sudau, raclau cu un zgomot sacadat. Cădeau șpanuri, țîșneau scîntei, poduri rulante plimbau peste capul

vizitatoarelor lanţuri uriaşe ce se încheiau cu nişte cîrlige monstruoase. Larraque îşi urla explicaţiile acoperite de vuietul maşinilor. Claire nu înţelegea nimic, dar puterea lui o impresiona.

— Ce faci, Lucas ? strigă Larraque către un muncitor.

— Un arbore de diferenţial, domnule Albert.

— Ce număr de ordine ?

— G 135—23, domnule Albert.

Într-o altă sală se opri să se uite la un muncitor care pilea o piesă.

— Nu aşa, bătrîne... Stai puţin !

Patronul îşi scoase haina şi i-o dădu Sibyllei, care se arătă prevenitoare şi amuzată. Pe urmă trecu în locul muncitorului.

— Uite aşa... O să-ţi meargă de două ori mai repede !

În timp ce le conducea la maşină, vorbi despre revoluţia rusă care începuse atunci, înfricoşînd mulţi burghezi :

— Capitalism ? Comunism ? De ce să-mi pese ? Sînt doar nişte cuvinte... În orice regim este nevoie de tehnicieni buni. Cine ar mai putea conduce, în afară de mine, uzina asta ? *Nimeni*. Eu am făcut-o, o port în sînge, trăiesc cu ea. Daţi-i Franţei un guvern socialist, comunist... Dacă va voi tancuri pentru a se apăra împotriva germanilor, va avea nevoie de Albert Larraque. Şi atunci, de ce m-ar îngrijora doctrinele ? Faptele cîntăresc. Iar faptele sînt eu !

Claire îşi spuse : „Pînă la noi ordine", dar se feri să scoată vreun cuvînt. Cînd cele două verişoare rămaseră singure în maşină, Sibylle întrebă :

— Eşti mulţumită ?

— Sînt năucită ! îi răspunse ea. Şi mă doare capul. Dar, sînt mulţumită... Uzina asta are un fel de frumuseţe crudă. Şi-apoi, în ea, am sentimentul că mă aflu, în sfîrşit, în viaţa timpului meu... La Sarrazac trăiam în neştiut... ori în cimitir.

Se întrebă ce făceau oare în clipa aceea mama şi *miss* Brinker. Doamna Forgeaud înţepa desigur, cu acul, războinici de tapiserie. *Miss* Brinker explica pesemne Mariei, cu un aer distant şi jignitor, cum se prepară *porridge*-ul şi

bread and butter pudding, doar dacă nu cumva împletea ciorapi kaki. Păşunile începuseră să şi răspîndească, fără îndoială, miresme de fin cosit. Şi poate că în adîncurile cele mai umede ale văii vieţuiau încă narcise.

XIX

LA ÎNCEPUTUL LUI IULIE, CLAIRE primi o scrisoare tulburătoare. Fusese scrisă de un camarad al lui Claude Parent, expediată la Sarrazac şi trimisă de *miss* Brinker.

„Domnişoară, o înştiinţa locotenentul Estève, am dureroasa îndatorire de a vă aduce la cunoştinţă că prietenul şi comandantul meu, căpitanul Parent, a fost ucis ieri. Mă rugase, în cazul în care avea să i se întîmple vreo nenorocire, să distrug scrisorile dumneavoastră de care nu s-a despărţit niciodată şi să vă spun că nu a încetat nicicînd să vă iubească. Aş vrea să cunoaşteţi admiraţia pe care, cu toţii, am avut-o pentru curajul său. A fost citat prin Ordin de zi pe armată..."

Urmau cîteva amănunte privind lupta.

Claire se mustră îndelung şi aspru : „N-am fost capabilă să-l preţuiesc pe sărmanul băiat. Era un erou. L-am judecat după trăsături fără importanţă. Am fost meschină, egoistă, uşuratică. Dacă în ziua petrecută la Brantôme aş fi ştiut să mă înfrîng şi să mă stăpînesc, ultimii doi ani ai vieţii sale ar fi fost mai fericiţi..." După aceea gîndi : „Da, însă dacă ar fi supravieţuit, la ce ar fi putut duce minciuna, dacă nu la alte neînţelegeri şi mai grave ?"

De două luni Sibylle îi prezentase o mulţime de tineri : aviatori glorioşi decoraţi cu înalte Cruci de război încărcate de palme, tineri englezi purtînd distincţia *Military Cross* violet cu alb. Nici unul nu o atrăgea. Cîţiva încercaseră, în timpul cîte unui dans sau favorizaţi de întuneric, să o tulbure. De fiecare dată evitase gesturile familiare, apropierile complice, săruturile furişate.

— Băieţii zic că eşti un sloi de gheaţă, Melisanda mea, o dojeni Sibylle.

— Dimpotrivă, Sibe, tocmai fiindcă sînt o romanţioasă, refuz mărunţişul marilor sentimente... Dealtfel nici tu nu te-ai lăsa sărutată de primul venit...

— La mine este altceva ; sînt măritată, îl iubesc pe Roger ; mă păstrez pentru el. Tu însă eşti liberă.

— Tocmai. Liberă să mă păstrez pentru un bărbat cu adevărat demn de a fi iubit.

— De aceeaşi părere, sufleţel... Dar te lipseşti de unele plăceri... Un sărut prelung, nişte buze dulci, braţe puternice şi un trup care te apasă sînt lucruri foarte plăcute...

— Să fie oare realmente atît de plăcut, Sibe ? Sau poate că femeile îşi înflăcărează mintea citind în cărţi, scrise aproape toate de bărbaţi, cît de minunat este să te dărui ?

— Nu ştii despre ce vorbeşti, sufleţelule... E foarte plăcut să faci dragoste. Nu la început, nu oricum, nu cu orice partener... Dar este o plăcere perfect autentică, cum s-ar exprima Larivière. Vei şti asta într-o zi.

Claire îşi spuse că verişoara ei era sinceră şi că îl iubea pe Roger Martin, dar că în acelaşi timp dragostea făcea din ea o sclavă. Una ca Rolande Verrier ducea o viaţă mai cutezătoare. Claire nu avea pentru Rolande nici un sentiment de prietenie, dar îi admira dibăcia şi puterea. O vedea ades, în casa Larraque, cum îşi întindea năvodul spre a prinde pe cîte un ministru ori ambasador de care avea nevoie pentru cine ştie ce plan misterios. Treaba era totdeauna bine făcută, iar vanitatea de necrezut a bărbaţilor făcea ca jocul acesta să fie lesnicios.

„Dacă aş vrea..." îşi spunea cîteodată Claire.

Dar nu voia, continua să se păstreze pentru o aventură minunată şi îşi repeta, ca odinioară la Sarrazac : „*Aştept un lucru necunoscut*".

Între timp se bucura, cu fericirea aceea naivă a fiinţelor neblazate, de viaţa plină de încîntări ce i se dezvăluia zilnic. A trăi în siajul Larraque făcea ca existenţa reală, în pofida războiului, să devină un basm din „O mie şi una de nopţi". Toate căile erau netezite, toate uşile deschise. „Masa domnului Larraque !", striga chelnerul-şef al restaurantului „Voisin", şi masa era pregătită, plină de flori. „Loja domnului Larraque", spuneau controlorii de bilete,

iar o plasatoare le deschidea, cu aer prevenitor, drumul. „Mi-ar place să văd într-o zi vitraliile de la Chartres“, îi destăinuise Claire lui Larivière, iar a doua zi maşina prelungă, albă se şi supunea vrerii sale.

Camera i se umplea de cărţi frumos legate, alese de Larivière ; erau daruri ale patronului. Ceasul împodobit cu briliante de la încheietura mîinii i-l dăruise el, ca pe o jucărie, într-o zi în care Claire întîrziase şi îl făcuse să aştepte zece minute. O „filipică“ uşor cîştigată împotriva bărbatului distrat de către copila ordonată îi adusese un colier cu acvamarine ca ochii ei. Duminica, cele două verişoare se duceau să dejuneze la Versailles, în căsuţa deloc mare, dar desăvîrşită, pe care, cu multă dragoste, Larivière o mobilase în cel mai curat stil Ludovic al XVI-lea. O grădină clasică, de tip franţuzesc, în care colonade împrejmuiau bazine, prelungea parcul Trianon. Aproape totdeauna cei invitaţi pentru a petrece *week-end*-ul aici erau oameni interesanţi. Numeroşi politicieni veneau anume ca să obţină sprijinul lui Larraque, căruia îi erau credincioase două ziare, unul de dimineaţă, altul de seară. Claire îl întîlni acolo pe Briand, căruia îi făcu plăcere să stea cu ea de vorbă şi să-i istorisească frumoase întîmplări marinăreşti. Avea imaginaţie de celt şi spirit de vechi parlamentar. Unchiul Charles era un obişnuit al Versailles-ului şi ţinta săgeţilor prieteneşti ale patronului. Prietena lui, madam Janin, cîntăreaţă fără har, pentru ai cărei ochi frumoşi comandita Opera comică, venea la dejun duminica, dar pleca seara, ascunzînd cu pudoare o legătură ştiută de toată lumea.

— Domnişoara Claire se face foarte frumoasă ! zicea unchiul Charles. E leită bunica noastră Forgeaud... Mulţumită de viaţă Clarissa noastră ?

— Pe cît poţi fi mulţumit în timpurile astea, unchiule, îi răspundea Claire.

Era vara cea mai proastă a războiului. După ofensiva pierdută, o sumă de hărţuieli agitaseră puternic, vreme de cîteva săptămîni, armata franceză. Rusia slăbea, Anglia se dovedea înceată, Franţa împărţită. Caillaux şi Briand se opuneau lui Clemenceau, partizan al războiului fără limite. Preşedinţii Consiliului îşi pierdeau iute puterea.

— Clemenceau va fi ultima noastră carte, spunea Larraque, dar Poincaré îl detestă.

Claire cerea adeseori patronului explicaţii asupra situaţiei militare şi politice. Larraque avea o minte limpede, care ştia să distingă esenţialul. Cînd i-o spuse lui Larivière, acesta o luă puţin în derîdere :

— Ce descoperire ! Cum crezi că patronul a devenit ceea ce este ? În industrie nu există miracole. Un om care creează, cum a creat el, plecînd de la nimic, trebuie să aibă o anume genialitate. Altă explicaţie nu există.

— Adevărat. Dar la prima vedere nu-ţi dai prea bine seama, pentru că pare un om foarte simplu.

— Cu dumneata, prinţesă ! încheie Larivière.

În luna august 1917, Larraque hotărî să petreacă două săptămîni la vila sa de la capul Fréhel, în Bretania. Se simţea obosit, iar medicul îi ceruse să-şi ia o vacanţă. Lansase producţia pe 1918 : fusese adoptat un tip de tanc şi nu mai rămînea decît fabricarea lui în serie mare. La nevoie, uzina o putea conduce, în timpul acesta, Verrier.

— Pentru Marly [1]-ul acesta, zise Larivière parodiindu-l pe Saint-Simon, le Roy a hotărît că doamna Verrier, doamna de Martin şi domnişoara de Forgeaud aveau să meargă şi ele, urmînd să călătorească în caleştile sale...

— Vei avea o femeie în plus, îl şfichiui Rolande.

— Cu atît mai bine ! zise Larivière. Patronul nu are chef de necunoscuţi. Pentru *week-end*-uri o să invităm bărbaţi.

Sibylle îi spuse verişoarei sale :

— Trebuie să ne ocupăm de îmbrăcămintea de plajă... Ai costum de baie ?

— Nu... Şi-apoi, Sibe, un costum indecent...

— Oricum, i-o curmă Sibylle, nu poţi purta pantaloni cu volănaşe şi cămăşi unduitoare, ca doamnele de la curtea împărătesei Eugenia !... Fără să mai punem la socoteală că ai să fii tare frumoasă în costum negru ; o să-ţi pună în valoare pielea.

[1] Aluzie la o reşedinţă aparţinînd lui Ludovic al XIV-lea, lîngă pădurea Marly şi existentă pînă în secolul al XIX-lea. (*N.t.*)

Rolande făcu în așa fel încît să călătorească în mașina patronului, întrucît a ei avusese, chiar în dimineața plecării, o pană ireparabilă și providențială. Pe drum îi vorbi de Claire :

— Sînt *foarte* încîntată că ai invitat-o pe micuța Forgeaud... Duce o viață atît de tristă. Nemăritată la douăzeci și doi de ani, nici o șansă de a o face înainte de sfîrșitul războiului, fără zestre și nici un tînăr care să-i dea tîrcoale, ceea ce este, oricum, ciudat, căci nu arată rău... Nu găsești ?

— Cine ? întrebă Larraque, care nu-i dăduse ascultare, căci de două zile îl preocupa un proiect de reorganizare a uzinelor ; luase planul cu sine, ca să lucreze la el în Bretania.

— Claire Forgeaud.

— Claire Forgeaud... Ce-ți veni ?

— Zic că nu arată rău, repetă Rolande, neplăcut impresionată de bruscheța lui.

— Nu arată rău ? Îți bați joc de oameni ? Este frumoasă, chiar foarte frumoasă...

Claire admiră vila, terasa întesată de mușcate, grădina de trandafiri și mica plajă particulară, pe care se însoreau oaspeții patronului. Larraque și Larivière își înăbușiseră cu greu o exclamație de încîntare, cînd Claire își desfăcu, pentru întîia oară și nu fără sfială, halatul alb. Rolande, într-un costum „două piese", de culoarea pielii, foarte îndrăzneț, descoperindu-i jumătate din pîntece, și Sibylle, sportivă, cu picioare lungi, stîrniră și ele un anume efect. Dar patronul părea fascinat de Claire. Fata înota prost, iar el voi să-i dea lecții. Se întindea lîngă ea pe nisip și îi făcea destăinuiri.

— Nimeni nu poate gusta ca mine asemenea clipe de destindere, pentru că de la șaisprezece ani nu m-am odihnit niciodată... Nu ai idee ce a fost viața mea... O luptă de fiecare zi împotriva timpului. A trebuit să fac totul singur, să organizez, să prevăd... Un șef e foarte singur, știi, nu se poate bizui pe nimeni... Roger Martin era cel mai bun adjunct pe care l-am avut vreodată ; m-a lăsat, ca să o facă pe zuavul. Verrier nu-i un nepriceput, dar nici om de mîna-ntîi nu-i. Execută ; nu concepe... Și-apoi, singurătatea morală... Seara, cînd vii acasă, după o zi de

lucru, ai dori să te bucuri de o primire duioasă. Şi ce găseşti ? Clanuri potrivnice, prieteni dezbinaţi, intrigi de serai... Te asigur că sînt zile în care mă simt ispitit să dau afară pe toţi figuranţii ăştia şi să mă duc să trăiesc singur în biroul meu din uzină. Oamenii îşi închipuie că bogăţia, puterea, trebuie să fie minunate. Nicidecum ! Sînt doar poveri... Şi ce o să rămînă din toată strădania mea ?... Nici măcar nu am un fiu care să mă moştenească...

În clipa aceea se apropie de ei Rolande aruncînd cu pietricele :

— Haideţi, în apă, leneşilor !... Abia mai aveţi timp să faceţi o baie înainte de masă.

Larraque se ridică iritat :

— Fii atentă, Rolande ! Erai să mă chiorăşti cu pietricelele dumitale.

Claire îl privi îndelung. Trupul lui era mai tînăr decît chipul frămîntat.

— Dragule, îi spuse Rolande lui Larraque, ai fi tare amabil dacă mi-ai aduce ochelarii de soare şi port-ţigaretul... Le-am uitat dimineaţă pe măsuţa de lîngă patul tău.

Larraque o fulgeră cu o privire furioasă, arătînd înspre Claire. Dar, cu netulburată inocenţă, doamna Verrier se trînti pe nisip, lîngă ei.

XX

RAREORI VIAŢA ÎN COMUN A UNUI grup de oameni se poate scurge fără furtuni. Într-o după-amiază, pe cînd se reîntorcea de la plajă, Rolande, care urca scara însoţită doar de Claire, i se adresă acesteia pe neaşteptate :

— Claire, vrei să vii o clipă în camera mea ?... Aş dori să-ţi vorbesc.

— Îndată, doamnă... Să mă îmbrac mai întîi pentru cină.

— Nu-i nevoie... De ce ? Vino aşa cum eşti...

Claire, în halat de baie, intră, se aşeză într-un fotoliu, văzu cu uimire o fotografie mare de-a lui Guillaume Verrier pe masa de scris şi aşteptă, neliniştită puţin, dar

pregătită pentru bătălie. Rolande își aprinse o țigară și se întinse pe pat.

— Micuța mea, începu Rolande, sînt o femeie foarte deschisă, foarte loială, o prietenă fără gînduri ascunse și îmi plac situațiile clare... De o săptămînă încoace te observ, te privesc și te văd pornită într-o direcție primejdioasă... O alta și-ar zice : „La urma urmei prea puțin îmi pasă de puștoaica asta, n-are decît să se ardă ! O privește...“ Dar mie îmi este foarte milă de fetele tinere. Am avut și eu, nu chiar demult, vîrsta dumitale și aceeași lipsă de experiență... Îmi amintesc cu părere de rău prostiile făcute ; aș vrea să te feresc de ele. De aceea m-am și hotărît să-ți vorbesc... Dacă vrei o țigară, găsești în cutie, lîngă dumneata.

— Nu, mulțumesc, spuse Claire, așezîndu-se picior peste picior. Nu fumez niciodată.

— Ești foarte bine făcută, draga mea, zise Rolande. Ai niște ochi nemaipomeniți, un păr mătăsos, umeri sculpturali. Pe deasupra, ești și inteligentă, știi multe lucruri... Toate astea sînt atuuri în jocul dumitale, care nu-i prost... Poți și trebuie să te căsătorești cu un om de vază. Dacă vei fi înțeleaptă, te voi ajuta. Dar în momentul de față te lansezi într-o istorie fără ieșire — cucerirea patronului.

— Eu ? exclamă Claire.

— A, nu ! Te rog ! Să nu jucăm comedie. Eu îți spun totul verde, așa că trebuie să dovedești aceeași loialitate... Îi faci curte patronului, asta se vede de la o poștă ; îi aștorni pe dinainte erudiția, naivitatea și formele dumitale feciorelnice ; îl asculți, îl admiri, îl cauți... Și asta n-ar fi rău, dacă totuși ar fi ceva de făcut. Numai că, îți spun eu clar, nu-i *nimic* de făcut... *Nimic*. Și asta din mai multe motive. Mai întîi, ce speri ? Că o să te ia de nevastă, bănuiesc, fiindcă doar n-ai de gînd să-ți faci debutul în iubiri de curtezană ?... Ei bine, drăguța mea, află că patronul nu se va însura *niciodată !* A spus-o și răsspus-o de sute de ori. Întreabă-l pe Larivière. Are sau nu dreptate, el socotește că însurătoarea l-ar da înapoi, că i-ar răpi o parte din independență... Ca senzualitate, prea iubește mult *femeile*, încît să jure credință doar

uneia... În afară de toate astea, e și prea bătrîn... Albert are cincizeci de ani.

— Patruzeci și cinci, o corectă Claire, fără voie.

— *Spune* patruzeci și cinci și, ce-i drept, se ține bine, dar *știu* că a trecut de cincizeci. Dealtfel, asta nu are nici o importanță. Nu se va căsători... Și atunci, ce se poate întîmpla ? Dacă te dorește mult, o să-ți dea de bărbat pe cine știe ce tînăr cumsecade din anturajul lui, ca să te ia pe urmă de ibovnică... Da, da, drăguța mea, a mai făcut-o !... Cred că așa ceva nu te ispitește, nu-i așa ?... Poți avea parte de ceva mai bun... Mai adaugă, la toate, și faptul că, în momentul acesta, și sper că pentru multă vreme încă, îmi aparține. Da, fetița mea, nu mi-e frică de cuvinte... Albert îmi aparține ; îl iubesc ; țin la el și îl păstrez... O să-mi spui că sînt măritată. Este adevărat și îmi ador bărbatul... Chiar așa, îl *ador* pe Billy, îi sînt pe deplin devotată, l-am adus unde este, adică pe anumite culmi ale mizeriei sale... Numai că îl iubesc cu afecțiune, cu prietenie, nu cu patimă. De trei ani, între Billy și mine nu mai există decît o asociere. Dar sîntem parteneri credincioși și ținem amîndoi să păstrăm, față de copilul nostru, imaginea fictivă a unei căsnicii unite... Larraque, dimpotrivă, mă iubește ; are nevoie de mine... Și, îți repet, țin la el, vreau să-l păstrez și îl voi păstra.

Iritată de conversația aceasta, Claire schiță o mișcare, în semn că ar vrea să se ridice.

— Nu, nu ! spuse Rolande. Nu am isprăvit. Pentru ce dumneata, tînără fată cinstită, educată sever, proaspăt sosită din provincie, vrei să te arunci într-o aventură fără de ieșire ? Cred, draga mea, că nici nu-ți dai seama. Dar eu, care am oarecum experiența femeilor — și a bărbaților — te pot lămuri... Ai fost împinsă pe drumul acesta neocolit de către verișoara dumitale Sibylle Martin. O cunosc eu bine pe Sibe ; nu-i lipsită de malițiozitate, în pofida aerelor ei de fată cumsecade ; a început să-mi poarte pică, de cum a văzut că am influență asupra lui Larraque... Cînd Roger al ei a vrut să plece pe front (între noi fie spus, eu i-am vîrît ideea asta în cap) și cînd Guillaume al meu a ocupat, cu titlu temporar, locul lui Roger (T.T., cum zice patronul) Sibe s-a temut. Atunci, și-a spus că

temporarul ar putea deveni definitiv. „T.T.-ul s-ar putea transforma în T.D. Atenţie !“ Dar cum să se apere ?

Rolande îşi stinse ţigara strivind-o într-o scrumieră, se ridică de pe pat şi veni să se aşeze pe o pernă, la picioarele fetei care se simţea stînjenită.

— Sibylle ar fi putut, continuă Rolande, să încerce ea însăşi să-l cucerească pe patron. Dar în afară de faptul că o cred întru totul credincioasă lui Roger, tip chipeş, dealtfel, Sibe are prea mult bun-simţ ca să-şi închipuie că ar putea lupta cu mine pe un asemenea teren... Şi atunci, ce era de făcut ? Firește, să-mi azvîrle între labe o rivală care să-i fie aliată. Deci apare, ca prin minune, blonda verişoară. Undeva, în Limousin, fusese ţinută în păstrare o frumuseţe rară şi intactă, o statuie de carne tînără. Lucru ispititor pentru poftele, oarecum blazate, ale unui bărbat de cincizeci de ani. Manevra se porneşte. Frumoasa Claire este invitată (cu toate că de patru ani nu se ocupa nimeni de ea), să vină la Paris ; este plasată lîngă sultan ; şi toată lumea aşteaptă inevitabilul rezultat... Numai că, în toată istoria asta, sînt jertfite două fiinţe : favorita, adică eu, şi tînăra sclavă, adică dumneata, draga mea... Firesc ce-ar fi ? Ca cele două victime să se unească, spre a zădărnici complotul. Este ceea ce îţi şi propun.

Fremătînd, pe punctul de a izbucni în lacrimi, Claire se agita. Rolande îşi lăsă palma pe genunchii dezveliţi ai tinerei fete şi o sili să nu se ridice :

— Ascultă-mă cu atenţie, scumpa mea... Împreună putem face lucruri mari. Îţi propun să încheiem un pact. Ceea ce îţi cer este să-l respingi îndată pe Albert. Lucru foarte uşor. Dar, fără să te şi strici cu el ; chestiune de atitudine, de ton, de gesturi... În nici un caz, nu-i pomeni nimic Sibyllei despre conversaţia noastră, care nu ne priveşte decît pe noi ; ţine însă piept încercărilor ei menite să te arunce într-o suspectă intimitate cu un bărbat care ţi-ar putea fi tată... În schimb, eu mă angajez să-ţi găsesc, foarte repede, un bărbat de mare clasă. Nu voi avea nici un merit în asta ; eşti o bucăţică pe cinste şi te tragi dintr-o familie bună. Eu am la picioare întreg Parisul. O să-mi spui ce gen de viaţă te interesează : diplomaţia. armata, literatura, politica, afacerile şi te voi lansa în mediul ales... Acolo vei întîlni bărbatul care îţi trebuie, tînăr,

strălucitor, fără să aibă, ca unul de cincizeci de ani, viitorul în urma lui. Peste şase luni vei fi măritată şi încă bine. După aceea vei face tot ce vei voi, dar nu te lăsa compromisă de Larraque ; asta ţi-ar îngreuna căsătoria... Ne-am înţeles ?

În clipa aceea Rolande vru să o cuprindă în braţe pe Claire, care se ridicase, şi să o sărute. Dar, smulgîndu-i-se din strînsoare, Claire spuse : „E groaznic de tîrziu ; trebuie să mă îmbrac". Şi dispăru.

XXI

CÎND, DUPĂ DISCUŢIA ACEASTA, Claire se întoarse în cameră, găsi deschisă uşa dinspre apartamentul Sibyllei, care se şi ivi, îmbrăcată în rochie de seară şi prinzîndu-şi pe mînă o brăţară.

— Ce-ai făcut pînă acum ? o luă ea la rost pe Claire. Nu mai ai decît zece minute pînă la cină ! Unde-ai stat ?... Eşti roşie ca un cocoş !

— Am şi de ce, răspunse Claire. Dacă ai şti ! Văd că tu eşti gata, Sibe. Rămîi cu mine, pînă mă îmbrac... Trebuie să-ţi vorbesc.

Aşezată în faţa toaletei, îşi răsucea în spirală două coşiţe blonde. Între timp îi istorisi Sibyllei scena pe care i-o făcuse Rolande Verrier.

— Ce nerușinată ! Cînd este vorba de ea, nimic nu mă mai miră, spuse Sibylle. Sper că ai pus-o la punct ?

— Nu... Am fost atît de uluită, încît nu am ştiut ce să spun. Dar o să vorbesc mîine dimineaţă cu domnul Larraque, să-l vestesc că voi pleca. Nu vreau să-i tulbur iubirile.

— Nu lua hotărîri pripite, o domoli Sibylle. Stai puţin, să te închei la rochie... Roger spune că în situaţiile grave trebuie totdeauna să laşi să treacă o noapte, şi abia pe urmă să vorbeşti... Oricum, înainte de toate, nu trebuie să-l şifonezi pe patron.

— Nu am deloc intenţia să o fac ; îl găsesc simpatic, iar în ce mă priveşte a fost necontenit amabilitatea întruchipată. Dar nici nu mă pot lăsa batjocorită de femeia asta !

— Firește, sufletel, dar astă-seară să nu faci nimic... Dacă voi avea cumva prilejul, voi strecura eu o vorbuliță patronului.

În aceeași clipă se auzi clopoțelul vestind cina, așa că cele două verișoare coborîră în sufragerie. Acolo îl găsiră pe Larraque și pe Larivière destul de posomorîți.

— Comunicatul nu-i deloc favorabil, spuse patronul. Verrier mi-a telefonat mai adineauri din Paris. Bătălia de la Ypres merge prost. Ce vrei ? Mereu aceeași poveste. Se fac pregătiri de artilerie care durează cîteva zile, și după aceea se așteaptă ca adversarul să fie surprins... Politica potrivit căreia ne închipuim că adversarul este idiot nu a dus niciodată la nimic. Mai bună ar fi presupunerea că-i înzestrat cu o inteligență medie. Nici o victorie fără surpriză. Nici o surpriză fără rapiditate. Lucruri elementare. Unde-i Rolande ?

— N-a coborît încă.

— Ei bine, n-are decît ; ne așezăm la masă, este opt și zece.

Rolande sosi în aceeași clipă în care se aducea la masă consomeul rece ; zîmbitoare, foarte frumoasă, într-o rochie din jerseu de mătase, alb cu broderii țărănești. Larivière, care luase parte la prima bătălie de la Ypres, în zilele de început ale războiului, descrise terenul : glodul galben al Flandrei, în care săparea galeriilor era cu neputință, tranșeele care se surpau, un oraș în ruină. Claire se gîndea, cu remușcare, la contrastul dintre mizeria în care se zbăteau luptătorii și luxul vieții sale.

„O să plec mîine, își spuse, și o să-i cer mamei să mă lase să mă angajez ca infirmieră. La urma urmei sînt majoră."

Cînd cafeaua fu adusă pe terasă, după cină, ea se așeză departe de Larraque, alături de Larivière, iar Rolande veni îndată lîngă ei. „Mă supraveghează, își spuse Claire, ca să nu-i povestesc cumva lui François conversația noastră." Mișcările acestea îi izolară pe Larraque și pe Sibylle, care, cînd noaptea îi învălui, șopotiră multă vreme. Claire, distrată, îl asculta, fără să-l audă, pe Larivière vorbindu-i despre Bretagne.

— *Ador* ținutul ăsta ! mărturisea doamna Verrier.

Claire se întreba dacă verișoara ei va avea curajul să-i istorisească lui Larraque scena provocată de Rolande. Cum avea să reacționeze, în cazul acesta, patronul ? O singură dată i se păru că deslușește izbucnirea unui glas și două cuvinte rostite de Sibe : „Nu acum...“ Apoi, Larraque și Sibylle se ridicară și porniră spre grădina cu trandafiri.

Cînd se înapoiară, Larraque anunță că se duce sus, să se culce. Claire pîndi, nu fără un dram de îngrijorare, tonul cu care avea să-i spună bună seara. Dar tonul se dovedi părintesc, amical. Fără îndoială că Sibylle îi vorbise, iar el ținea cu Claire. Rolande strînse îndelung mîna acesteia :

— *Good night, darling,* zise ea, *and sweet dreams.* [1]

Claire nu răspunse.

Cîteva clipe mai tîrziu, cele două verișoare se regăsiră în odaia Sibyllei.

— I-am povestit totul, o vesti ea pe Claire. Este furios. Cred că i-o plătește acum frumoasei Rolande !

Se opri, ridică un deget și făcu semn verișoarei să o asculte.

— A și început, zise ea.

— Ce-a spus, Sibe ?

— „De ce se bagă unde nu-i fierbe oala ? Își închipuie că sînt proprietatea ei ? Nu-i sînt dator cu nimic. *Ea* mi s-a atîrnat de gît.“ I-am spus patronului că vrei să pleci, pentru că te-a jignit Rolande. „Dacă una dintre ele va trebui să plece, aceea va fi Rolande !“ mi-a răspuns el.

— Nici asta nu vreau, Sibe... O, nu ! Aș avea aerul că o alung pe favorită ca să-i iau locul.

— El știa foarte bine că nu vrei și nu poți să-i devii ibovnică... Numai că n-aș fi deloc mirată dacă într-una din zilele astea ți-ar face o altă propunere... de necrezut... nesperată !

— Ce propunere ?

— Să te ceară de nevastă.

— Pe mine ? sări Claire.

[1] Noapte bună, draga mea... Și vise plăcute. *(Engl.)*

— O, nu mi-a spus-o... Dar un anume gînd nu-mi dă pace... Felul în care mi-a vorbit despre ea, despre neruşinarea ei, apoi despre tine, despre graţia, candoarea şi inteligenţa ta, despre dorinţa de a pune capăt intrigilor şi aventurilor... În sfîrşit, vom vedea dacă mă înşel... sau nu... Spune drept, Claire, ţi-ar veni să crezi ? Să devii doamna Larraque, plină de avuţie şi putere, cînd în urmă cu trei luni te găseai la Sarrazac, păstorindu-ţi oiţele !... Ştii, parizienii ar rămîne înmărmuriţi... Îţi poţi închipui că mi-ai fi patroană ?... Nu te-aş pizmui... Deloc chiar. Dimpotrivă, m-aş bucura că am prilejuit o asemenea căsătorie.

— Eşti nebună, Sibylle ! N-aş accepta niciodată.

— Fără copilării, sufleţel... Cine refuză căsătoria cu un Larraque ? Gîndeşte-te la rolul pe care l-am putea avea cu toţii : tu, eu, Roger, tata... Nu mai vorbi, Melisanda mea. N-ai înşira decît prostii. Du-te la culcare ; dormi, ca să fii frumoasă mîine... Vrei o pastilă de Veronal ?... Sărută-mă, sufleţelule, sînt foarte tulburată.

Claire dormi somn adînc. A doua zi îşi simţea capul greu şi nu se trezi de-a binelea decît în clipa în care Thérèse, camerista, veni să deschidă obloanele.

— Domnişoara ştie că doamna Verrier ia, la Dinard, trenul de ora prînzului ?... Da, domnişoară... A telefonat dis-de-dimineaţă la Paris... Pe urmă mi-a spus să-i fac geamantanele, în mare grabă, pentru că nu vrea să-l lase singur pe domnul Verrier, care găseşte că vremea trece încet şi care se plictiseşte fără doamna.

Claire, în halat de mătase albă, cu părul răsfirat pe spate, dădu buzna în camera Sibyllei care, întinsă pe covor, îşi făcea gimnastica.

— Sibe, ea pleacă !

Sibylle se rostogoli pe spate pînă în clipa în care genunchii îi atinseră fruntea.

— Perfect ! Evenimentele se precipită.

La aceeaşi oră, Larraque îl chemase pe Larivière.

— Dragul meu, în noaptea asta am luat o hotărîre mare... Mă căsătoresc... Da, cu Claire Forgeaud... Nu te miri ?

— *Nu* mă mir, patroane.

— Adevărat ? Te aşteptai la asta ?... Ei bine, eşti mai perspicace decît mine... Iată ce s-a întîmplat. Rolande a fost neghioabă, neîndemînatecă, obraznică. Mititica a vrut să plece. Rezultatul : am descoperit două lucruri. *Unu* : nu mai pot sta fără Claire. *Doi* : nu o mai pot suporta pe Rolande. Prin urmare, poftim şi hotărîrile : *Unu,* rup legătura cu Rolande ; *doi,* mă însor cu Claire... Încuviinţezi ?

— Cu entuziasm. Dar, ca să vorbesc ca dumneata, patroane, încuviinţez cu două condiţii : *Unu,* să fie consultată domnişoara Forgeaud şi să consimtă ; *doi,* ruptura cu doamna Verrier să nu atragă după sine demisia lui Verrier care, în momentul de faţă, ar fi de neînlocuit.

— Întru totul de acord. În privinţa lui Verrier am eu grijă. Încă din dimineaţa asta mă voi duce la Saint-Denis, unde voi sta douăzeci şi patru de ore, ca să pun totul la punct... Doar n-o să-mi poarte pică Verrier că vreau să-i înapoiez nevasta.

— Nu se ştie, spune Larivière. Căile soţilor sînt de nepătruns.

— În ce-o priveşte pe Claire, ai menirea să te ocupi de ea. Pe mine mă intimidează cu ochii aceia limpezi. Şi-apoi, la drept vorbind, nu am vreme de gîngurit. Sibylle şi cu tine o să-mi aranjaţi în aşa fel lucrurile, încît mîine, cînd mă voi întoarce, să nu mai am decît a-mi rosti declaraţia.

— Nu credeţi, îşi dădu cu părerea Larivière, că va fi dezamăgită, rănită în sufletul ei, dacă nu va fi obiectul unei *cereri* după tot tipicul ?

— Ţi-am mai spus, dragul meu : nici o victorie fără surpriză, nici o surpriză fără grabă. Este tot atît de adevărat în dragoste ca şi în campanii... Dacă m-aş apuca să-i fac curte după tipic, lucru în care m-aş descurca foarte prost, mi-ar cere timp de gîndire, timp să mă studieze... Iar eu, în clipa de faţă, cu toate angaralele care îmi stau pe cap, *nu pot* trăi în incertitudine... Ar fi chiar mai bine să nici nu o mai revăd înainte de plecare. Fug cu maşina peste un sfert de oră. Nu vreau ca Rolande să afle asta. Mi-ar cere să vină şi ea ; ar încerca să pună iarăşi stă-

pînire pe mine în timpul călătoriei... şi ar fi în stare să izbutească.

Către ora unsprezece, Rolande veni pe plajă, să-şi ia rămas bun de la Sibylle şi de la Claire. Părea să fie în largul ei, chiar veselă :

— Închipuiţi-vă, dragele mele, că sînt nevoită să mă întorc la Paris... Da, mi-a telefonat Billy azi-dimineaţă : nu se simte prea bine ; căldurile şi munca, la un loc, l-au dărîmat... În sfîrşit, zice că are nevoie de prezenţa mea şi, ori de cîte ori este vorba de bărbatul meu, nimic altceva nu mai are preţ pentru mine... Şi-apoi, mai este ceva : ambasada Angliei îmi cere să accept preşedinţia primirii soldaţilor britanici... Dumnezeu ştie cît de tare ocolesc onorurile şi ceremoniile, dar nu refuz niciodată o îndatorire... Firește, îmi pare rău că trebuie să vă părăsesc... Era foarte drăguţ aici... *We were a happy family* [1]... Dar sînt fericită că-l voi revedea pe Billy-Willy al meu... Şi *ador* Parisul vara !

O îmbrăţişă pe Sibylle, o îmbrăţişă şi pe Claire. Larivière o însoţi pînă la gară. La ora dejunului, Sibylle îl întrebă pe Honoré, *maître d'hôtel* :

— Spune-mi, Honoré, Parisul a chemat-o pe doamna Verrier azi-dimineaţă sau doamna Verrier a chemat Parisul ?

— Doamna Verrier a chemat... De două ori, doamnă.

— Îţi mulţumesc, Honoré.

XXII

CONVERSAŢIA PE CARE CLAIRE O avu cu Larivière îi purtă gîndurile către ambasadorii aceia care, odinioară, veneau să ceară în căsătorie, prin procură, pe cine ştie ce prinţesă îndepărtată. Părea să nu admită nici o clipă că ar putea refuza, şi ceea ce o uimea şi mai mult pe Claire era că pînă şi ea însăşi nu se gîndea cu seriozitate la posibilitatea unui răspuns negativ. Totuşi,

[1] Eram o familie fericită. *(Engl.)*

încercă să-i spună lui Larivière de ce nu e sigură că ar face bine acceptînd :

— Știu, spuse ea, că nu-i ușor să vă fac să simțiți ce sentiment mă încearcă, deoarece — pentru a-l înțelege — ar trebui să-mi fi cunoscut copilăria. Pe vremea aceea eram asuprită de părinți severi — sau așa mi s-a *părut* a fi, întrucît acuma știu că a existat în toate o parte de iluzie și una de melodramă — dar, iluzie ori realitate, am suferit sau am *crezut* că sufăr, din pricina unei anume nedreptăți ; în sfîrșit, am fost în propriii mei ochi un fel de nouă Cenușăreasă... De-aici îmi și vine, îmi dau bine seama, o dorință de răzbunare, care face ca ispita de a nu pierde șansa ce mi se oferă să fie de neînfrînt... Dar, în același timp, am fost o copilă hrănită cu romane, cu poeme, înfricoșată și, totodată, fascinată de sentimentul iubirii. Trăiam însingurată ; nu știam aproape nimic despre viața reală, așa cum am văzut-o la Paris de cîteva luni încoace ; nu-i cunoșteam pe bărbați decît din cărți, din spectacolele de operă. Mă păstram pentru un erou care avea să fie fermecător, generos, cutezător, cultivat... Uneori mi se părea că nu m-aș fi putut mărita, ca lumea, decît cu un poet... sau cu un muzician... Mă găsiți absurdă ?

— Deloc, răspunse Larivière, dar cred că patronul este, în felul lui, un poet... Am avut, ca și dumneavoastră, o adolescență livrescă și m-aș fi arătat indignat, la douăzeci de ani, dacă mi s-ar fi descris atunci viața mea de-acum. Totuși, vă asigur că am ajuns să socot uzina aceasta uriașă drept un poem în acțiune. Patronul este un creator ; îl respect. În afară de asta, am pentru el afecțiune.

— Și eu, spuse Claire. Îl găsesc atrăgător ; întrezăresc, oarecum, ce-aș putea face pentru el și, mai cu seamă, mulțumită lui... Numai că *nu-l iubesc*... Și vă mai mărturisesc că nu am admis niciodată ca un bărbat de valoarea lui, cu autoritatea și îndatoririle pe care le are, să accepte să-și lege viața de cea a unei Rolande Verrier... O să vă par demodată, poate, dar nutresc un dispreț fără de margini față de femeile care trec de la un amant la altul, cel mai adesea fără să iubească, din motive de prestigiu sau carieră... Mă dezgustă și le detest.

— Nu fiţi prea aspră, spuse Larivière, mirat de vehemenţa ei. O cunosc bine pe Rolande. Are calităţi. Sînt totuşi fericit că-l văd pe patron despărţindu-se de ea, pentru a-şi întemeia un cămin. Îi veţi transforma viaţa. Şi asta e foarte important. Gîndiţi-vă că de el depind treizeci de mii de familii. Imaginaţi-vă binele pe care îl puteţi face !

Ştiu să o convingă pe Claire. Mai puţin prin cuvintele folosite şi mai mult prin liniştita certitudine, împărtăşită în aceeaşi măsură de Sibylle, privind imposibilitatea unui refuz. S-ar fi zis că cererea aceasta în căsătorie reprezenta în ochii lor o mobilizare sentimentală. Un soldat care primeşte ordin de chemare poate încuviinţa ori nu războiul, dar se duce să lupte. Claire se simţi ca şi molipsită. Seara, singură cu Larivière şi Sibylle, ajunse să vorbească ca însăşi despre ceea ce, dimineaţa, nu fusese decît un proiect, ca despre un plan acceptat care avea să intre pe făgaşul îndeplinirii.

Larraque se înapoie a doua zi, la ora cinei, plin de vervă şi, în tot timpul mesei, descrise situaţia politică văzută la Paris.

— Mai devreme ori mai tîrziu, zise el, va trebui să ne mulţumim cu Clemenceau. Are un caracter infect, dar ceilalţi nu au caracter deloc. Dacă ar fi să mă iau după ce-mi place, îl prefer de o sută de ori pe Briand ; instinctiv însă, ştiu că singurul care poate face ca noi să cîştigăm războiul este Clemenceau. Briand va trece la rînd mai tîrziu. Pacea, el ar trebui să o facă.

— Din nefericire, zise Larivière, pacea o va face cel care va cîştiga războiul.

— Ieri am cinat la Larue, cu Briand şi Loucheur, spuse Larraque. Evident, dacă-l asculţi pe Briand, eşti ispitit să crezi că o pace de compromis, încheiată imediat, ar lăsa în urma ei o Europă mai viabilă decît ar face-o un război prelungit. Dar nici Camera lorzilor, nici ţara, nici englezii n-ar fi de acord...

— În privinţa lui Verrier, patroane, sînt ceva dificultăţi ?

— Nici una... Are nevoie de cîteva zile de odihnă... Cînd ne vom întoarce acasă, săptămîna viitoare, o să-l trimit în vacanţă... cu nevasta.

După cină Sibylle şi Larivière dispărură discret, fără să mai aştepte să fie servită, pe terasă, cafeaua. Claire, mai mult curioasă decît emoţionată, pîndea inevitabila convorbire. Îi ghicea în penumbră, de sub trandafirii agăţători ai pergolei, chipul hotărît şi neliniştit, arcada profundă a sprîncenelor, ochii adînciţi în orbite, fruntea larg croită de linia retrasă a părului său negru.

— Ştii ce anume îţi voi cere, se făcu auzit glasul, acum iarăşi cel obişnuit.

— Da, răspunse ea simplu.

— Te-am admirat, Claire, din ziua în care te-am văzut pentru întîia oară. De atunci te-am observat, studiat şi te cred în stare să fii tovarăşa ideală a unui bărbat care poartă pe umeri, aşa cum port eu, grele sarcini... Ştiu că sînt mult mai vîrstnic, că asta ar putea fi un obstacol...

— Nu, zise Claire. Tinerii nu mi-au plăcut niciodată... Mărturisesc însă că mi-e oarecum teamă...

— Teamă de ce anume ?

— Că te-aş putea dezamăgi... Totuşi accept... O să mă străduiesc... Dar nu mă pot logodi înainte de a fi vorbit cu mama, iar ea se află în Limousin.

— Vei avea mîine o maşină care te va duce acolo, zise Larraque. Voi da ordinele trebuitoare... Vreau ca totul să meargă repede... Sînt tare fericit, Claire... Şi *vom* fi fericiţi.

Se ridicase şi se apropiase de ea. Claire se ridică la rîndu-i, dar pe loc o încercă apriga dorinţă de a fugi. El îi luă însă mîna, i-o sărută la încheietură, apoi buzele îi zăboviră la îndoitura cotului. Şi atît. Îi fu recunoscătoare că nu încercase reeditarea unei scene în care sărmanul Claude Parent îşi distrusese cariera de logodnic.

A doua zi, una dintre marile maşini albe *Larraque*, din „flota“ patronului, părăsi garajul ca să o ducă pe Claire în Limousin. Şovăise în a şi-o face tovarăşă de drum pe Sibylle, care ar fi dorit nespus să vadă efectul produs de uimitoarea veste asupra mătuşii Henriette. Dar, cumpănind

mai bine, Claire preferase să fie singură cu mama ei, astfel că Sibylle trebuise să renunțe la călătorie. Pe Claire o izbi ciudata și inconștienta deferență cu care o tratau atît verișoara, cît și Larivière. Cu cîteva minute înainte de plecare, acesta îi aduse un portvizit și o hîrtie.

— Secretarul patronului mi-a spus să vi le înmînez...

Claire luă hîrtia și o citi :

„1. Vei găsi în portvizitul acesta zece mii de franci pentru săracii din Sarrazac ; este bine ca dania să însoțească vestea logodnei ; vei împărți cum vei crede de cuviință partea primarului și a preotului.

2. A fost expediată o telegramă doamnei general Forgeaud spre a-i vesti ora aproximativă a sosirii dumitale.

3. Ești rugată să profiți de șederea la Sarrazac, pentru a-ți procura actul de botez, pe cel de naștere și un certificat de domiciliu. Documentele acestea vor fi necesare pentru anunțul de la primărie.

4. Ar fi de dorit ca doamna mama dumitale să ia măsurile cuvenite de venire la Paris cît mai curînd cu putință. Domnul Larraque îi va pune la dispoziție un apartament ! Vei locui cu dînsa.

5. Dacă doamna contesă Fourgeaud binevoiește să ne comunice numele notarului său, cel al domnului Larraque va lua îndată legătura cu el“.

Claire roși peste măsură și întrebă :

— Un notar ?... Dar nu am zestre, o știu prea bine.

— Nu despre asta-i vorba... Dimpotrivă, patronul ține să vă atribuie, prin contract, o anume avere...

— Vă rog ! se mînie Claire. Nu vreau să aud vorbindu-se de bani.

Larivière își spuse : „Nobilă atitudine ; totuși va accepta cele trei sau patru milioane care îi vor cădea din cer... Sau mama le va accepta în locul fiicei...“ Cu glas tare spuse doar atît :

— Vă înțeleg.

În mașină găsi un coș cu flori albe, uriaș. Șoferul Eugen știa cum stau lucrurile și se comportă, față de viitoarea patroană, cu un respect nuanțat de o anume familiaritate.

În timpul drumului destul de lung, Claire cugetă la destinul ei ciudat. „Oare sînt fericită ?“ se întreba ea. „Da, întărîtată şi fericită...“ Dar fericită pentru ce ? Din pricina forţei acesteia noi, a triumfului. Din pricina uimirii pe care se aştepta să o stîrnească în fiinţa mamei sale şi a domnişoarei Brinker. Îndrăgostită ? Deloc. Dealtfel nu-şi dorea să se trezească singură cu Larraque. Răsuflase a uşurare, deşi se simţise oarecum jignită că nu-l văzuse apărînd în clipa plecării. Ar fi primit, fără aprinse păreri de rău, să nu-l mai vadă niciodată. „Am făcut o cucerire, îşi spuse ea. Dar nu sînt şi cucerită. Poate că-i mai bine aşa ?“ Închipuirea îi aducea, nerăbdătoare, în faţă aleea cea mare din Sarrazac, pădurea de brazi, orăcăitul broaştelor, scrîşnetul pietrişului, iar pe peron — emoţionată şi rece — *miss* Brinker.

Totul se petrecu aşa cum se aşteptase. *Miss* Brinker se afla în faţa casei împreună cu Léontine.

— *Well, my dear ?* întrebă ea. *What happened ? You quarrelled with Sybil ?... Of course !... I always knew it would end that way* [1].

— Nu, *miss* Brinker. N-ai ghicit. Unde-i mama ?... Bună ziua, Léontine !... Vezi, te rog, de bagajele mele ; ajută-l pe Eugen.

Trupeşă, artritică, doamna Forgeaud cobora scara. Claire alergă să o sărute.

— Fii atentă ! îi stăvili elanul doamna Forgeaud, mă doare umărul. Ce-i cu tine ? De ce te-ai întors ?

Îşi privea cu luare-aminte fiica, impresionată de frumuseţea ei, dar şi de un anume aer de sănătate, de maturitate, pe care Claire nu le avusese cînd părăsise Sarrazacul. Cele trei femei intrară în salon. Claire istorisi, deformînd puţin, dar păstrîndu-se cît mai sinceră, evenimentele din ultimele luni. În versiunea aceasta cenzurată, bună pentru Limousin, Rolande Verrier nu fu pomenită deloc, ca şi cum nici nu ar fi existat.

— *It was love at first sight ?* [2] întrebă *miss* Brinker.

[1] Ei, draga mea, ce s-a-ntîmplat ? Te-ai certat cumva cu Sibylle ?... Mă aşteptam eu la asta !... Dintotdeauna am ştiut că aşa o să se termine. *(Engl.)*

[2] A fost oare dragoste la prima vedere ? *(Engl.)*

— Da, Missy, o adevărată lovitură de trăsnet... Încă din prima seară, la cina de la Sibylle, n-a vorbit decît cu mine ; mi-a povestit tinereţea lui, debutul în industrie... A doua zi m-a dus chiar el să vizitez uzina...

— Încă din luna mai ? zise doamna Forgeaud, ridicîndu-şi capul plecat asupra unei căprioare în care înfigea acul. Din scrisorile tale nu se vedea însă nimic.

— Trebuie să mă înţelegi, mamă... Nu-ţi puteam împărtăşi toate astea, pînă cînd nu a fost vorba de căsătorie... Se teme, cred eu, ca nu cumva diferenţa de vîrstă...

— A fost înţelept şi nu a grăbit lucrurile.

— *When did he actually propose to you ?* [1] întrebă *miss* Brinker.

— Alaltăieri, răspunse Claire, pe o terasă de la marginea mării. Este ciudat însă că omul acesta atotputernic părea intimidat... Firește, am răspuns că voiam să te consult *pe dumneata*, mamă, dar Sibylle şi Larivière păreau atît de siguri că vei încuviinţa, încît nu mai ştiam ce să spun... Am lăsat, desigur, impresia că accept... Ce părere ai, mamă ?

— Ce părere vrei să am ? Sînt uluită, mulţumită, miscată... Pe tine ar trebui să te întreb... Eşti fericită ?

— Închipuieşte-ţi că nu ştiu. Ciudat, nu-i aşa ? Am impresia că povestea nu-i adevărată, că nu eu îi sînt eroina... Ştii, îl cunosc de prea puţină vreme.

— Care îi este prenumele ?

— Albert... Dar tocmai asta e, că nu mă gîndesc niciodată la el sub acest nume. Pentru mine, ca şi pentru Sibylle, el rămîne Larraque — sau patronul.

— Părinţii lui trăiesc ?... E fiu unic ?

— N-am habar ! Este un bărbat căruia nu-i pui întrebări ; vorbeşte, iar ceilalţi îl ascultă... Diferenţa de vîrstă nu te sperie, mamă ?

— Ba da, puţintel... Dar atît de multe alte avantaje compensează inconvenientul... Cîţi ani are, de fapt ?

— Patruzeci şi cinci.

— Cum arată ?

[1] În fapt, cînd ţi-a făcut propunerea ? *(Engl.)*

— Nu-i urît. O faţă cu trăsături neregulate, oşoasă, frămîntată, dar viguroasă... În conversaţie se arată iute şi precis. Zice aşa : „E da sau ba ?“... Îşi numerotează argumentele : „*Unu — Doi — Trei*“. O, stai puţin ! Ţi-a trimis un bilet.

Îşi scoase din geanta cu fermoar lat de baga (un dar de-al lui Larraque, pe care doamna Forgeaud îl şi băgase de seamă), nota încredinţată de Larivière şi i-o dădu mamei sale.

— Cum ? zise doamna Forgeaud. Vrea să celebreze căsătoria la Paris ?... Este împotriva tuturor uzanţelor. Parohia fetei are întîietate.

— Dar bine, mamă, nu poate părăsi uzina. Nici nu-ţi închipui ce răspunderi are ! Şi-apoi, îţi mărturisesc că o nuntă mare, la Paris, ca cea a Sibyllei, îmi va face plăcere. Nu te măriţi decît o dată.

— Să sperăm ! zise doamna Forgeaud. Oricum, frumos din partea lui că s-a gîndit la binefaceri pentru Sarrazac. Asta o să producă o impresie foarte bună... Unde vrei să locuieşti ? Îţi pot da camera albastră, cea a lui Blaise.

— Pentru nimic în lume ; vreau camera *mea*. Poate că dorm în ea pentru ultima oară.

— Foarte bine... Draga mea Brinker, vrei să rînduieşti treaba asta cu Léontine ?...

— Vin şi eu, *miss* Brinker, spuse Claire. Mă amuză... Pe curînd, mamă.

În vestibul, Claire luă, drăgăstoasă, braţul domnişoarei Brinker :

— Dar dumneata, Missy, ce crezi despre întîmplarea asta ?

— *Well, my dear,* răspunse *miss* Brinker, *it had to come, sooner or later. And I am glad to see you marry a real man, not one of those silly boys.* [1]

Obloanele de la ferestrele camerei erau închise ; mirosul de levănţică şi praf îi evocă fetei zile aproape uitate : cutia de carton cu Isabela în bucăţele, Ioana d'Arc pe rug, cîn-

[1] Ei bine, draga mea, mai devreme sau mai tîrziu tot trebuia să se întîmple. Şi sînt mulţumită să văd că te căsătoreşti cu un om adevărat şi nu cu unul din băieţii aceia nerozi. *(Engl.)*

tecul de jale al regelui Renaud, lectura din Maupassant și prosopul așternut în dreptul ușii, pentru a ascunde dunga de lumină. Seara, cînd se culcă, regăsi așternutul umed și aspru al copilăriei. Era o noapte frumoasă de vară, nici o flacără nu-și pierdea vlaga în căminul îngust. Dar Claire se gîndea la ultimele zvîcniri ale focului, pîndite cîndva pe pereți. Își aduse genunchii la gură. Odinioară, gestul acesta preceda trecerea în lumea viselor. Nici că și l-ar fi închipuit atunci pe eroul izbăvitor avînd trăsăturile frămîntate și energice ale aceluia care avea să-i devină bărbat !

„Dar ce voiam eu oare ? Ce speram ?“ își spuse.

Îi evocă pe Faust și pe Margareta în grădină, cast înlănțuiți, apoi pe gisanții din piatră, în drăgăstoasa lor neclintire. Se înfioră și adormi. În vis îi apăru o ghilotină ; în jurul ei, bărbați și femei înveșmîntați ca pe vremea Revoluției ; ea, Claire Forgeaud, era victima, iar călăul semăna cu Larraque.

XXIII

SAPTAMÎNILE DINTRE LOGODNA și căsătorie se dovediră încărcate de treburi frivole, mărunte și tradiționale, care nu-i lăsară decît un prea mic răgaz pentru fericire ori neliniște. Fu comandat un trusou, se văzu nevoită să îndure lungi ședințe de probă, să aleagă haine de blană într-un august furtunos și fierbinte, să ia parte la dineuri oferite de către membrii îndepărtați ai familiei Forgeaud sau de către prietenii lui Larraque. El însă, și-ar fi dorit o căsătorie rapidă și simplă, la Versailles.

— Mi-e groază de ceremonii, îi mărturisi el viitoarei soții. Scutește-mă, te rog, de cortegii, de marșuri nupțiale... E război... Pentru ce să tulburăm zadarnic patru mii de persoane ?

Claire se ținu tare, cu o îndărătnicie ciudată, pe care ea însăși o socoti copilăroasă. A fi lipsită de rochia albă i s-ar fi părut un semn rău prevestitor pentru viața ei conjugală. Totuși, se mustră : „Are dreptate. Sîntem în război, iar în ce-l privește, mai mult decît pentru oricare altul, o

simplitate absolută ar fi de bun-gust..." Cîteva cuvinte rostite odinioară de către *miss* Brinker jucau un anume rol în dorința aceasta bolnăvicioasă de a se găsi, în ziua măritișului, în inima unei ceremonii impunătoare. „Nu vezi, spusese *miss* Brinker, cînd Sibylle se măritase cu Roger Martin, că orga, florile, tămîia nu se află acolo decît pentru a ascunde înfiorătorul act ce urmează a se săvîrși ?"

Teama de bărbat, deșteptată în Claire de învățămintele acelei fete bătrîne, amorțise, datorită vieții sale noi, agitate, dar se tîra în adînc, în jungla lucrurilor nespuse, strecurîndu-și cînd și cînd marele fior prin făptura fecioarei care își știa sorocul aproape.

Își amintea, cu neliniște, o replică din Molière : „Cum să poți îndura gîndul de a te culca lîngă un bărbat cu desăvîrșire gol ?" Molière nu ticluise gîndul decît pentru a lua în derîdere „prețioasa" care se împotrivește realităților căsătoriei. Dar pe Claire o năpădea o teamă cumplită la imaginea aceasta a bărbatului „cu desăvîrșire gol", împărțind cu ea camera, patul. Uneori, cînd îl vedea pe Larraque intrînd, încerca senzația nedorită că se adună în ea însăși. Totuși, viitorul ei soț se păstra respectuos și distant. Nu era niciodată singur cu ea. În timpul săptămînii luau masa la doamna Forgeaud, la Sibylle sau cu amîndouă în vreun restaurant din pădure. Duminica și-o petreceau la Versailles. Camerele în care locuia Claire erau, prin grija lui Larraque, necontenit umplute cu flori albe. Aproape în fiecare seară primea un dar prețios. Inelul pe care i-l dăruise Albert Larraque reprezenta un diamant de o puritate nemaipomenită, șlefuit ca smaraldul ; se mira că-i place să-l privească. „Simbol ?" se întreba ea, mîngîind masa cu piatra netedă, rece, strălucitoare și dură.

— Cel mai frumos solitar, spusese bijutierul, zîmbind măgulitor, a așteptat multă vreme la noi, pînă la venirea celei mai frumoase logodnice...

Ceremonia a fost ceea ce și-a dorit. O slujbă gregoriană *(Pro sponsa et sponso)*, un *Introït* de Fauré, *Panis angelicus* de Franck. Piramide de crini, brațe de călini. La sacristie, toate uniformele națiunilor aliate. În timp ce cobora treptele bisericii Madeleine, în spatele a doi halebardieri,

se simţea ameţită, sfîrşită de puteri şi se sprijinea, cu toată greutatea, de braţul bărbatului.

Fusese luată hotărîrea ca soţii să nu plece în călătorie de nuntă. Albert nu putea lipsi prea mult de la uzină ; casa de la Versailles avea să slujească drept loc de retragere pentru o scurtă lună de miere. În maşina care îi ducea într-acolo, el îi luă mîna.

— Ei bine, iată... S-a făcut...

— Da, răspunse Claire. S-a făcut...

Îşi întoarse capul spre el şi zîmbi ; întîlni o privire fericită şi recunoscătoare.

„Poate că nu va fi chiar aşa de cumplit", gîndi ea.

Larraque dăduse dispoziţii ca o masă de seară, rece, să fie servită într-un salon învecinat cu dormitorul, spre a nu avea de a face cu servitorii.

— Thérèse rămîne, firește, la dispoziţia dumitale, dacă ai nevoie de ea ; nu trebuie decît să o suni.

Claire îşi scosese pălăria şi jacheta. Gîtul gol şi alb, de sub ceafa blondă, îl ispiti. Se apropie de ea şi o sărută la rădăcina părului. Apoi, cum nu-i dăruia buzele, îi ridică bărbia şi îi sărută colţul gurii. Pînă aici, totul era suportabil, dar Larraque îşi reveni şi suspină îndelung :

— Să cinăm, mai zise. Dacă o să continuăm jocul...

Claire gîndi : „Trebuie să plătesc... şi încă din seara asta".

Cu destulă îndemînare, Larraque destupă o sticlă de şampanie, umplu o cupă şi i-o oferi.

— Ştii că nu beau niciodată vin, spuse ea.

— Ce păcat ! Culoarea şampaniei ţi-ar veni atît de bine... Nu vrei, nici chiar în seara asta, să te ameţeşti puţin ?... Ai vedea cum totul ţi s-ar părea mult mai uşor.

— Nu, crede-mă. Nu vreau ; m-aş îmbolnăvi.

Larraque schiţă un gest de ciudă, apoi o întrebă ce anume ar dori să mănînce.

— Puţină friptură de pui rece şi cîteva fructe de la gheaţă.

— Homar nu vrei ?... Sau pateu ?...

Îşi aminti de visul avut la Sarrazac şi gîndi : „Masa cea de pe urmă a condamnatului".

Albert Larraque însă mînca zdravăn, dar părea intimidat și vorbea cu o nestăpînită înfrigurare ce-i trăda stînjeneala. Se lăsa noaptea. Claire se sprijini în coate pe pervazul ferestrei și privi grădina. O briză ușoară înfiora frunzișul ; în centrul unui bazin, o nimfă oarecare turna, în fir subțire, apă. Claire murmură :

Luna albă
Strălucește în pădure.
Din fiecare creangă
Un glas țîșnește
De sub ram...

Și ar fi voit ca un ecou duios să-i răspundă : „O, iubită !"

— Ce tot îngîni acolo, micuță Claire ? întrebă Albert Larraque, care se apropiase de ea și îi mîngîia șoldurile.

— Recitam din Verlaine, știi : „Este ceasul de vrajă..." Ar trebui să coborîm în grădină ; e atît de frumos afară...

— A, nu ! hotărî el. Fie-ți milă de nerăbdarea mea ! Avem ceva mai bun de făcut... Vrei să te duci în camera ta ? Vin și cu peste un sfert de oră.

Rămasă singură, Claire privi patul mare cu așternut trandafiriu și se dezbrăcă încet. Ca de gheață și tremurînd toată, își puse o cămașă lungă din saten alb și se așeză într-un fotoliu, resemnată, mută. Diamantul strălucea asemenea unui strop de lumină. „*Nu deschide poarta, mîndro, dacă n-ai inel*", gîndi ea. „Iată inelul." Cînd Larraque intră, fără să bată, era îmbrăcat cu o pijama albastră încinsă în talie cu cordon. Se apropie în grabă de ea și, luînd-o de mînă, o făcu să se ridice.

— Vino în pat, spuse el, nu-ți fie teamă... Nu te voi brusca.

O culcă lîngă el și își trecu palma peste trupul întins și rece ca gheața.

— Cît ești de bine făcută ! spuse. Dar ești înghețată... Ce s-a întîmplat ?... Nu te simți bine ?

Claire încercă să zîmbească ; dinții îi clănțăneau. Dinspre grădină urcau adieri înmiresmate.

— Vino, te voi încălzi.

O luă în brațe, iar ea se lăsă în voia lui, încrezătoare, cu ochii închiși. O clipă o strînse la piept și, primind cu încîntare căldura vie a bărbatului, Claire se simți bine.

Dar, deodată, o gură însetată i-o căută pe a ei, iar greutatea celuilalt trup o strivi. Deschise ochii şi văzu deasupra chipul bărbatului devenit, pe neaşteptate, ciudat, dur.

— Nu te încorda, draga mea... Lasă-mă pe mine...

Claire se crispa, lucidă. Ştia că va trebui să îndure bărbatul. Voia să-şi impună din toate puterile consimţământul, dar o rezistenţă sălbatică o făcea să se încordeze. „Nu vreau să simt" îşi spunea. „Nu vreau, nu vreau", repeta ea ca odinioară, cînd, fetiţă în Sarrazac, îşi aşeza palmele pe ceainicul fierbinte. Izbuti să se înfrîngă, să cedeze. O durere surdă, ritmată o sfîşie. În sfîrşit, bărbatul scoase un strigăt de plăcere. Peste o clipă, îndestulat, mulţumit, se lăsase să cadă alături şi o privea cu înduioşată mîndrie, ca şi cum ar fi săvîrşit cine ştie ce faptă de glorie.

Claire părăsi repede patul. Prin fereastra camerei de toaletă, zări pe deasupra masei întunecate a copacilor scînteieri stelare într-un cer de catifea neagră. Şi repeta, cu amară ironie : „Este ceasul de vrajă..." Se gîndi la *miss* Brinker ; apoi, în chip ciudat, la Callirhoe cu simţirile pierdute, goală aproape, la picioarele marelui preot. „De neşters întinare", spusese *miss* Brinker. „Ca un brăzdar sfîşietor", a spus Baudelaire. Totul era, din nefericire, adevărat. Pînă şi acel „fruct lăuntric" care îi tulburase într-atît copilăroasa-i inocenţă. Izbucni în lacrimi şi plînse îndelung, în tăcere. Cînd întredeschise uşa de la cameră, îl văzu pe patron dormind cu gura deschisă. Nu îndrăzni să se întindă lîngă el, de teamă să nu-i redeştepte dorinţa ; îşi făcu un culcuş între pernele şezlongului şi aşteptă tremurînd zorile. În sfîrşit auzi un cocoş cîntînd şi păsări ciripind. Respiraţia egală a bărbatului măsura scurgerea timpului. Claire se îmbrăcă în deplină linişte şi se hotărî să coboare în grădină.

XXIV

CASA TOATĂ DORMEA ÎNCĂ. PE cînd cobora scara din marmură roz, Claire trăi o clipă, în pofida unei adînci oboseli, fericirea de a se simţi singură şi liberă în mişcări. Intră în bibliotecă şi deschise obloanele de la uşa-fereastră. O rază de soare tînăr şi matinal pă-

trunse vesel și scăldă în lumina sa aurul de pe legătura cărților. Se aflau adunate acolo mii, și Claire se bucură la gîndul că-i aparținea. Luă una, aproape la întîmplare și se îndreptă spre aleea de carpeni.

Aerul era răcoros, ușor. Broderii de merișor tiveau aleea ; cercul de piatră care încingea bazinul strălucea într-o lumină aurie ; la stînga, pe sub spaliere înflorite, cîteva fotolii de pînză în dungi portocalii și albastre păreau a fi în așteptare. Claire se așeză și privi în jur. „Ce desăvîrșită frumusețe !“ își spuse. „Pentru ce dragostea și viața nu sînt, ca și grădina aceasta, orînduite cu grijă, călduțe și grațioase ?“ Deschise cu aer distrat cartea scoasă din raft. Era un volum de memorii din secolul al XVI-lea. Citi : *„Pe vremea aceea o femeie tînără de la Curte avea grijă să-și sporească într-un fel prețuirea, acceptînd purtările zeloase ale curtenilor dăruiți cu favoruri regești, dar pe care vîrsta îi făcea mult mai în stare a fi îndatoritori decît întreprinzători. Ducesa de Tallart zicea că așa trebuie să facă orice femeie ; era lucru stabilit. Dacă aveai treizeci de ani, dacă izbutiseși să fii ceva, pentru că te găseai pretutindeni, adică la supeuri, baluri, spectacole ori în călătorii, începeai să trăiești puțin pentru tine, iar curtenii cei bătrîni te rugau să fii bună cu tinerii care le aparțineau...“*

Își înălță capul și căzu în visare. Ce coincidență ciudată să nimerească peste asemenea pagină ! Prin urmare, din totdeauna fusese la fel ; tinerețea femeilor, primele lor înflăcărări aparțineau, prin legea firii, „bătrînilor curteni dăruiți cu favoruri regești“ sau bogaților constructori puși în valoare de tîrgurile Republicii, pînă în ziua în care, „găsindu-te pretutindeni“, avînd diamant la deget, casă la Versailles, la Paris și în Bretagne, o femeie putea „fi bună“ cu tinerii. „Dar nu-mi doresc deloc niște tineri“, gîndi Claire. „Nu, ceea ce aș vrea în căsătorie este comuniunea spiritelor pregătind și aducînd după sine pe cea a trupurilor... De ce n-aș încerca să ajung aici cu Albert ?... Cred că mă iubește în felul său și are, așa cum spune Larivière, un fel de geniu... Dar am pornit-o prost.“

Dincolo de aleea cu carpeni, pietrișul scîrțîi sub pași. Deslușind rîcîit de greblă, își privi ceasul de la mînă :

„Ora şapte..." Fără îndoială că toată casa, ca şi grădina avea să se deştepte. Claire se ridică şi se întoarse în bibliotecă. Acolo se aşeză în faţa biroului, trase un sertar, ca să caute o hîrtie, un creion... Un vers de-al lui Samain îi străbătu, stăruitor, memoria. „Muzică, tămîie, parfumuri, otrăvuri, literatură..." După ce muşcă de cîteva ori, uşor, capătul creionului, scrise :

Cîntări, tămîi, parfumuri, otravă, dulci lecturi...
Preziceri mincinoase de scurte desfătări,
Ah, farmecele voastre, făţarnice splendori
De ce le-mprumutaraţi mişelnicei naturi ?
S-ar cuveni, spre-a scoate fecioarelor centura
Să juri iubire unor făpturi neştiutoare
Lăsînd fără să-ţi pese masculilor în gheare...

Claire se opri. Ce rimă are *cingătoare ?... Prinsoare...* „*Ta-ta-ta... Ta-ta-ta şi dulce prinsoare ?* Da, dar cu ce să umplu. *Ta-ta-ta-ta-ta-ta ?* Şi, în timp ce căuta, se deschise o uşă — *maître d'hôtel* Honoré se opri, uluit că-şi găseşte noua „stăpînă", mai devreme de opt dimineaţa, într-o încăpere pe care oricum şi-ar fi închipuit-o pustie.

— Doamna s-a şi sculat ? Să mă ierte doamna... Am venit să deschid ferestrele... Aţi luat cumva micul dejun ?

— Nu, îi răspunse ea. Îl aştept pe domnul... Îţi mulţumesc, Honoré.

Claire rupse hîrtia pe care scrisese pînă atunci şi se duse iarăşi în grădină. Un glas se auzi strigînd de la primul etaj :

— Claire !

Ea îşi înălţă privirile. În pijamaua lui albastră, Larraque se apleca peste pervazul ferestrei de la camera lor.

— Doamne, cît eşti de matinală !... Eu abia am făcut ochi... Nu vrei să vii puţin sus ?

— Nu, îi răspunse ea. Coboară ; vom lua dejunul pe terasă ; o să fie tare plăcut.

Bărbatul dispăru. „Trebuie, cu orice preţ, să mă obişnuiesc să-l tutuiesc şi să-i spun Albert..." Cînd el coborî, Claire îl întîmpină drăgăstoasă şi îi oferi singură buzele. O privi cu atenţie.

— Arăţi ca un om care n-a dormit... Ochii ăştia încercănaţi !... Micuţa mea !... Ce idee să te scoli la ora asta ! Nici nu te-am auzit.

— Era aşa de frumos afară, iar grădina asta e încîntătoare.

— Ei bine, e a ta.

Honoré aduse dejunul şi întrebă ce alte porunci sînt.

— Ce-ai de gînd să faci astăzi, Clairette ?... Nu mare lucru, îmi închipui.

— Mi-ar place să merg cu tine, să mă plimb prin parc, îi răspunse ea. Atîta tot... În afară de asta, să citesc, să mă încălzesc la soare...

— Nu-ţi doreşti să iei masa undeva prin împrejurimi ? La Rambouillet ? Sau chiar la Dreux ? Asta ar mai aduce o schimbare... Nu ? Ei bine, atunci, să ştii, Honoré, că doamna şi cu mine vom dejuna şi cina aici, singuri... Dacă-mi dai voie, o să lucrez pînă la douăsprezece ; am adus un dosar urgent... Pe urmă ieşim.

Îmbrăcat astfel, în flanelă gri, elegant, activ, redevenea pentru ea „patronul", cel pe care îl cunoscuse şi acceptase. Cînd îi luă braţul ca să intre în parcul castelului, Claire spuse :

— Sînt mulţumită că vin aici cu dumneata... cu tine... Este un loc care-mi place nespus... Aş vrea să merg spre scările acelea mari ale livezii de portocali, pe deasupra căreia, în afară de nori, nu mai vezi nimic... Cînd i-am descoperit prima oară, în timp ce mă plimbam cu *miss* Brinker, am avut impresia că dungile acelea lungi de umbră şi lumină alcătuiau o scară uriaşă care ducea drept la cer.

Ea încercă să-i stîrnească admiraţia pentru toate statuile de acolo, pentru grupurile lui Marmousets şi, mai cu seamă, pentru minunata trecere de la parc la natura sălbatică ce se deschidea dincolo de bazinul elveţian, ca şi pentru vaporosul peisaj slujind drept fundal la atît de multă şi aleasă severitate. El o asculta, fiindcă era mîndru de frumuseţea ei şi fiindcă-i plăcea să prindă din zbor privirile admirative ale soldaţilor, dar părea distrat. Pe sub colonada Mansart, unde erau singuri, vru să o cuprindă în braţe.

— Fii cu băgare de seamă ! spuse ea. Am putea fi văzuţi...

— Şi ? Sîntem în călătorie de nuntă... Dar ai dreptate... Să aşteptăm seara...

Claire îşi îndreptase privirile spre centrul colonadei, unde Pluton o răpea pe Proserpina. Aceasta îşi întindea rugătoare braţele şi întorcea capul. „Zadarnic !“ se amărî Claire, iar gîndul îi otrăvi tot restul plimbării.

În timpul prînzului, bărbatul îi făcu un „rezumat“ privind puterea băncilor şi propria-i independenţă.

— Forţa unui om ca mine, arătă el, stă în aceea că nu datorez nici un bănuţ bancherilor. Toată casa asta am făcut-o cu capitalurile *mele*. Încă de la început am vîrît din nou în afaceri tot ceea ce cîştigam. De aici, numeroase avantaje — *unu* : nici o criză nu mă poate atinge ; *doi* : sînt propriul meu stăpîn ; *trei* : nu împart beneficiile cu mînuitorii de capitaluri...

Claire era gata să-l aprobe şi chiar să-l admire, dar de interesat nu o interesa. Erau subiecte la care nu se gîndise niciodată şi asupra cărora nu avea păreri.

Învăţat să fie tot timpul în acţiune, Albert era un om greu de distrat. Către ora trei, după ce, fără succes, încercase să o atragă pe Claire în dormitor „pentru o siestă“ căreia ea i se împotrivi cu dibăcie, Albert se întoarse la dosarul său. În grădină, Claire închise ochii şi adormi, simţindu-se istovită după noaptea de nesomn. Avu un vis ciudat : un şarpe se tîra printre arabescurile de merişor ; îi era scîrbă de el şi, totuşi, îl prindea în mîini. În aceeaşi clipă se deşteptă îngheţată.

Vedea cu groază că se-apropie noaptea. Toată seara vorbi întruna, descrise Sarrazac-ul, pe părinţi, pe *miss* Brinker şi se strădui să fie amuzantă, ca să-l ţină cît mai mult timp cu putinţă pe bărbatul ei în tihnita beznă a grădinii, dar cînd se apropie ora zece el deveni nerăbdător, iar ea trebui să se supună.

După cîteva seri, ajunse să accepte cu resemnare sacrificiul aproape cotidian, lăsîndu-i-se în voie cu nu prea multă silă, dar fără să simtă nici un fel de plăcere, în afară doar de o tulburare nelămurită şi de o enervantă aşteptare. Vădita fericire de care bărbatul se arăta cuprins în clipele acelea o mira, o rănea. Oare ce simţiri atît de

puternice îl încercau, încît să se transfigureze, pierzîndu-şi pînă într-atît controlul asupra lui însuşi ? Într-o seară, ea cuteză să murmure :

— Mi-ai putea spune, cel puţin, că mă iubeşti...

— Ar trebui să-ţi dai singură seama de asta, îi răspunse el, cu veselă trufie.

Claire, deplin stăpînă pe simţurile-i adormite, accepta dar nu se dăruia. El avea nevoie de ea ; ea însă nu-l dorea deloc. „Poate că în asta îmi va sta puterea", îşi spuse.

Cu prilejul căsătoriei, Larraque anunţase că va petrece, cel puţin o săptămînă, la Versailles, cerînd să nu fie stingherit decît în cazuri de mare urgenţă. În cea de a treia zi, el telefonă la Saint-Denis, pentru a-i porunci lui Larivière să-i aducă nişte dosare şi îl opri la masă. Pe Claire diversiunea aceasta o bucură. Nu ştia cu ce să-şi ocupe soţul de cum lăsa lucrul.

— Ar trebui să joci golf, îi spusese el. Motivul pentru care eşti mereu îngheţată este acela că nu faci mişcare.

Claire îşi aminti de tatăl ei care şi el o repezea ori de cîte ori îşi dorea să citească sau să viseze. „O femeie care vrea să trăiască după dorinţa inimii ei, gîndi ea, trebuie să-i ţină la respect pe bărbaţi." În cea de a patra zi plouă cu găleata, iar Albert întrebă :

— Oare n-ar fi mai cuminte să ne întoarcem la Paris ?... S-a dus cu vremea frumoasă.

Ea se arătă imediat de aceeaşi părere, mulţumilă la drept vorbind, dar găsi şi o amară plăcere în a-şi repeta : „S-a dus cu vremea frumoasă..."

XXV

„Paris, 28 septembrie 1917.

SCUMPĂ MAMĂ, TE VEI MIRA CĂ primeşti o scrisoare trimisă din Paris. Ne-am întors în bulevardul Gabriel. Ar fi trebuit să stăm la Versailles cel puţin o săptămînă, dar Albert este copleşit de treburi, iar la uzină s-au iscat nişte neplăceri cu muncitorii. Manifestaţiile nu

au fost defel indreptate împotriva soţului meu, ci împotriva guvernului şi a războiului. Pentru moment, starea de spirit nu este bună. Răzvrătirile din armată i-au agitat mult pe civili, care doresc o pace de compromis. Ieri, Albert şi cu mine am luat masa cu Briand, care îmi plăcuse mult cînd l-am întîlnit cu cîteva luni în urmă. Este fermecător, are ochi de un albastru marin, păr ca poeţii şi acel faimos glas de violoncel. Crede în posibilitatea unei negocieri şi se pare că a primit asigurări din partea Austriei : «Mă voi face luntre şi punte să obţin Alsacia-Lorena», zice el. Stăruie asupra necesităţii de a-i salva pe Habsburgi (una din ideile favorite ale tatii, dacă îţi aminteşti). Imperiul austro-ungar, afirmă Briand, este indispensabil echilibrului Europei... Dar în privinţa asta (îmi spune Albert) nu-i de aceeaşi părere cu domnul Poincaré, iar Albert împărtăşeşte opinia domnului de Poincaré. Eu, firește, nu ştiu ; ascult...

Sînt nervoasă şi obosită. Mă povăţuieşti să iau de îndată în mînă administraţia casei şi am încercat să o fac, imediat după reîntoarcerea la Paris, dar nu-i uşor. Servitorii s-au obişnuit, cu toţii, să facă doar după capul lor. Cheltuiala este de neînchipuit. La flori ne încarcă cel puţin de trei-patru ori mai mult decît costă ele. Cînd l-am mustrat pe Honoré, i-am simţit limpede rezistenţa. Vorbindu-i despre asta lui Albert, a ridicat din umeri : „Asemenea lucruri n-au nici o importanţă, mi-a răspuns el. O picătură de apă în ocean !" Poate că după ce ajungi dincolo de o anume avuţie, trebuie să ştii să te laşi furat, după cum Boaz lasă să-i cadă spice pentru culegătoare. Dar nu aşa m-ai crescut, astfel că instinctele mele de provincială se simt rănite.

O altă cauză a oboselii mele este că nu dorm destul. Lui Albert, care nu are nevoie de somn mult, îi place să meargă seara la teatru sau să se vadă cu prieteni. Ne culcăm, deci, după miezul nopţii, iar el se scoală în fiecare dimineaţă la şapte fix. Asta face ca nopţile să fie foarte scurte şi nu numai că nu dorm destul, dar dorm prost. N-am avut niciodată (în afară de copilărie) atîtea vise urîte. Ziua mă întîlnesc deseori cu Sibylle, care încearcă să mă conducă printre primejdioasele recifuri ale uzinei. Căci şi acolo, ca în toate activităţile sociale pe care Albert ar vrea

să le cîrmuiesc eu, sînt primită ca o intrusă. Muncitoarele mă intimidează. Am credința că nu le pot fi decît uricioasă. Mă apropii de ele cu o nemăsurată bunăvoință. Dar cum să le inspir încredere ? Tatonez și săvîrșesc mii de greșeli.

Ieri, unchiul Charles ne-a invitat la cină. Albert, care îl iubește mult, nu are o părere prea grozavă despre capacitatea sa în ale finanțelor. «Forgeaud este foarte comod, zice cu ironie Albert ; ca să nu te înșeli, este de-ajuns să faci, punct cu punct, contrariul a ceea ce recomandă el...» Sărmanul unchi Charles ! Este, oricum, tare cumsecade, iar strădania pe care și-o dă ca să-i ofere pudicei madam Janin posibilitatea să cînte este emoționantă. Spune-i domnișoarei Brinker că lecțiile ei îmi sînt de un mare folos cînd am treabă cu ofițerii englezi care au înțesat Parisul. Să-mi scrie. Și dumneata, mamă ! Am nevoie, în perioada asta grea de adaptare, să mă sprijin pe voi două, care mă cunoașteți atît de bine. Te sărut cu multă dragoste,

Claire Larraque

Pe la începutul lui octombrie, Roger Martin veni în permisie, iar patronul vru să dea în cinstea lui un mic dineu.

— Foarte intim, îi spuse el lui Claire. El, nevastă-sa, Larivière, Charles Forgeaud și soții Verrier.

— Soții Verrier ? se miră Claire, ușor iritată.

— Da, firește. Și soții Verrier... La urma urmei, Verrier este cel care îl înlocuiește pe Martin la uzină. Au să-și spună lucruri importante.

— Nu mă îndoiesc. Dar nu le pot discuta într-un birou ?... Dealtfel, Guillaume Verrier nu mă stînjenește defel... Pe Rolande, însă, nu țin să o primesc la mine.

Larraque deveni sever :

— Ce mai e și asta ?... cîtă vreme Guillaume Verrier rămîne colaboratorul meu cel mai apropiat, este *indispensabil* să trăim cu toții în bună înțelegere. Nu-ți cer să o iubești pe Rolande ; nici eu nu o iubesc.

— Dar ai iubit-o ?

— Niciodată ! Nu poți iubi o femeie cu un asemenea caracter.

— Atunci de ce legătura ?

— O, ce vrei, draga mea ? Fiindcă e frumoasă, fiindcă e nerușinată, fiindcă s-a oferit... Cînd un bărbat are, ca mine, o activitate pretențioasă și cînd aparține în primul rînd meseriei sale, îi trebuie fie căsătorie, fie o metresă care simplifică „introducerile"... O curte făcută ca la carte cere prea mult timp...

— Nu crezi, Albert, că și ca soț ar trebui *să pierzi timp*, spre a te face iubit ?

— Ba da, ba da, răspunse el, plictisit ! Nu-mi mai spune *dumneata* și nu căuta ceartă, drăguța mea ! Dacă ai ști cîte treburi am pînă diseară ! Dimineață, conferința la ministerul armamentului ; după-amiază, conferință la Holmann, cu privire la noua noastră uzină din Canada ; la ora cinci, conferință cu reprezentanții C.G.T., pentru problema salariilor. În asemenea condiții, îți dai bine seama că frumoasa Rolande trece pe ultimul plan... Telefonează-i să vină la dineu și nu te mai gîndi la asta...

Claire îi dădu dreptate și nu mai stărui, dar, în loc să telefoneze, îi scrise, arătînd că este vorba de „un dineu intim, bărbații la veston". Sibyllei, cu care luă masa, Claire îi spuse :

— Am invitat-o pe Rolande, fiindcă nu aveam încotro, dar nu-mi face plăcere să o primesc.

— De ce, sufletelule ? Pentru că a fost metresa bărbatului tău ? Trebuie să uiți trecutul unui bărbat pe care îl iubești. Eu sînt geloasă ca o tigroaică, dar numai în ce privește prezentul și viitorul... Dealtfel, dacă vreuna dintre voi ar avea temeiuri de ură, apoi aceea ar trebui să fie Rolande. La urma urmei, cu acrul tău de nevinovată, i l-ai luat pe patron, Melisando !

— Tocmai, cred că-mi poartă pică și este destul de isteață ca să știe cum să se răzbune.

— Rolande ? Nu o cunoști ! Este prea trufașă pentru a admite că a suferit o înfrîngere... Uite, să-ți spun eu care îi va fi reacția : „Nu trebuie să se spună că Larraque m-a părăsit, ci că *eu* am făcut-o, fiindcă mi-am găsit pe altcineva..." Și o să-și caute un alt iubit, care să fie cu o treaptă mai sus decît patronul. Dealtfel, sînt sigură că l-a și găsit, căci pare încîntată de viață... Dacă te interesează, pot chiar să dau diagnosticul : este un englez ; am eu niște indicii.

— Așadar, din treaptă în treaptă, din ruptură în ruptură, din ibovnic în ibovnic, Rolande se va cățăra pe crestele tuturor ierarhiilor umane ? Ce viață, Sibe !

— Nu sînt de aceeași părere, sufleţel. E dintr-o altă plămadă decît mine și decît tine. Găsește că așa e foarte firesc.

— *Și-i doar o nebunie, cu alta nepereche/ Să vrei a îndrepta tu lumea veche.*

— Ce tot îndrugi acolo, Melisando ? Iar faci versuri ?

— Nu. Îl citez pe Molière... Dar Molière are dreptate, tu ai dreptate, Albert are dreptate ; voi îngădui moravuri pe care le condamn ; nu voi mai încerca să o îndrept pe Rolande și mă voi strădui, diseară, să fiu drăguță.

— Îți cer să fii și indulgentă, zise Sibylle, dacă eu și Roger vom pleca devreme. Permisia lui e scurtă (o sută patruzeci și patru de ore) și vrem să ne bucurăm de ea !

Și rîse cu mîndrie, fericită. Claire gîndi : „Ăștia rămîn niște îndrăgostiți.“ Dar nu puse nici o întrebare și trecu la alt subiect.

În seara aceea Rolande își îngădui una din trădările mărunte, pe care bărbații abia le bagă în seamă, dar pe care femeile nu le pot ierta. Pe temeiul înțelegerii potrivit căreia era vorba doar de un „dineu intim“, Claire și Sibylle se îmbrăcaseră în rochii scurte, sobre. Claire purta una albă, dreaptă, din satin, tivită cu o fîșie îngustă din blană de sconcs, care o prindea foarte bine, dar era foarte simplă ; nu-și pusese nici o bijuterie. Rolande sosi acoperită cu podoabe, într-o rochie bogată, din stofă cu fir auriu, care îi dezgolea spatele și care se despica aţîţător în dreptul pulpelor. Plină de vigoare, pietroasă, cu ochi strălucitori, cu pielea întinsă, avea aerul unui pursînge. Se scuză rîzînd :

— Claire, o să mă ierți ? Știu că sînt *overdressed* [1], dar după ce plec de la voi trebuie să trec pe la ambasada Angliei... Eram invitată la cină ; mi-am cerut scuze, ca să nu pierd revederea cu Roger, însă a trebuit să făgăduiesc doamnei Bertie că voi merge să sfîrșesc seara la ea... Dealtfel, ador grădina ambasadei... Este cufundată în beznă, misterioasă și prielnică îndrăgostiților... Bună seara.

[1] Impopoţonată. *(Engl.)*

patroane ! Eşti strălucitor. Însurătoarea te întinereşte. Dragul meu Roger, cît de încîntată sînt că te văd căpitan ! Dar e măreţ cu Crucea lui de război !

În realitate, Guillaume Verrier şi Roger Martin se simţeau cam stînjeniţi. Roger dorea să-şi reocupe locul, de îndată ce se va fi sfîrşit războiul ; Verrier dorea să şi-l păstreze. De aici marile demonstraţii de prietenie dintre cele două femei, fiecare pîndind greşelile celeilalte. Sibylle cîştigase o etapă înlocuind-o pe Rolande cu Claire, dar cînd văzu stăpînirea de sine a celei dintîi, înţelese că avea să fie silită, cu un asemenea adversar, să joace strîns. În timpul cinei, căpitanul Martin cîştigă lesne avans. Şi fiindcă venea de pe front, aducea informaţii care îl interesau pe Larraque, iar acesta, în loc să monologheze ca de obicei, puse întrebări, ceea ce însemna din parte-i, un mare hatîr :

— Şi, răzvrătirile ?

— S-au stins cu totul, preciză Roger. Oamenii şi-au recăpătat încrederea. Deunăzi, cînd a venit Poincaré în inspecţie, cîţiva inşi în permisie, aflaţi pe peron, au strigat : „Pace ! Trăiască pacea !“, dar nu cu înverşunare... Ce părere ai de toate zvonurile astea de pace, patroane ?

— Nu cred în ele. Evident, Rusia ne părăseşte şi lovitura este grea. Statele Unite le vor lua însă treptat locul... Dar tancurile, Roger ?

— Ei bine, patroane, sîntem încă departe de a fi pregătiţi pentru exploatarea masivă pe care o preconizezi dumneata... Probele parţiale dau greş, cum ai şi prevăzut, ceea ce are o parte bună, căci nemţii au ajuns să nu mai creadă că vor ieşi vreodată şi nu par să scoată material antitanc.

După dineu, Claire stătu îndelung de vorbă cu Larivière. Îl întrebă dacă i se părea posibil să-l convingă pe Albert să se mute din bulevardul Gabriel şi să schimbe personalul.

— Mi-ar fi cu mult mai uşor, zise ea. Toţi servitorii ăştia, învăţaţi să-şi facă de cap, nu mă respectă defel... În ce priveşte casa este mobilată admirabil, mulţumită dumitale, François, dar mai mult mi-ar place un interior pe care mi l-aş fi alcătuit singură... Şi-apoi, Albert a primit aici multe alte femei ; îmi vine greu.

— Înţeleg, zise Larivière, dar trebuie să o iei domol. Patronului nu-i plac nici feţele noi, nici decorurile noi.

Oarecum sîcîită, Claire privea cum Rolande îl trăsese pe Larraque într-un colţ mai izolat al salonului şi cum, aplecată spre el, povestea istorioare care îl făceau să rîdă, Din fericire plecă devreme. Sibylle şi bărbatul ei folosiră prilejul, pentru a cere îngăduinţa de a o şterge.

— Bineînţeles, îndrăgostiţilor ! Plecaţi repede-repede ! încuviinţă Larraque, patron şi suveran. Şi aveţi grijă să nu vă plictisiţi prea tare !

Cînd rămase singur cu Claire, o cuprinse în braţe, cu înfocare.

XXVI

SIBYLLE, VENITĂ LA UZINĂ PENtru a-şi da maşina să i se strîngă frînele, intră în biroul lui Larivière.

— Nu te stingheresc, François ? Voiam să ştiu dacă ai vreo veste. Sînt tare neliniştită.

Era sfîrşitul lui martie 1918. Războiul ţinea deja de trei ani şi jumătate şi nimeni nu-i vedea un sfîrşit victorios, decît poate mult mai tîrziu. Optimiştii ziceau că în 1919 ar fi posibil un atac, cu ajutorul diviziilor americane ; pesimiştii se temeau de eşecuri mari, iar campania de primăvară părea să le dea dreptate. Germanii loviseră la joncţiunea celor două armate, franceză şi britanică şi dobîndiseră un succes iniţial. Frontul armatei Gough fusese rupt. Divizii franceze fuseseră aruncate în mare grabă în breşa de la Amiens.

— Ştiu de la unul dintre camarazii veniţi ieri, zise Sibylle, că Roger era în refacere dincolo de Reims şi că regimentul lui trebuise să plece foarte repede... Pe de altă parte mi se spune că gara de Nord este înţesată de refugiaţi veniţi din regiunea Abbeville-Amiens... Crezi că vom rezista ?

— Da, sper... Patronul a telefonat azi-dimineaţă la ministerul de război ; militarii afirmă că sînt stăpîni pe situaţie ; ce-i drept, ei spun mereu că totul se petrece potrivit planurilor lor... Dar linia frontului pare, într-adevăr, mai stabilă de două zile.

Șovăi o clipă și mai spuse :

— Îmi pare rău, Sibylle, că trebuie să-ți vorbesc despre altceva într-un asemenea moment, dar întrucît am norocul să fiu singur cu dumneata, aș vrea să-ți spun unele lucruri despre verișoara dumitale. O iubim mult amîndoi-; în urmă cu șase luni am încuviințat, bucuros, împreună, alegerea patronului... Acum mă apasă tot mai puternic impresia că în căsnicia asta nu merge totul strună... Nu zic că este ușor să fii nevasta unui bărbat ca Larraque, dar mi se pare totuși că prietena noastră Claire nu se descurcă bine. Eu îl văd pe patron în fiecare dimineață cînd sosește aici ; îmi pare mai supărăcios ca altădată, mai puțin echilibrat. Sperasem amîndoi că însurătoarea îi va rostui viața. Deloc. Acum ea îi este agitată de mici conflicte gospodărești cu totul și cu totul deșarte... Oare nu i-ai putea spune verișoarei tale să fie mai atentă ? Nu-i de glumă, crede-mă. Este foarte îndrăgostit de ea, dar sînt zile în care se înfurie, iar sănătatea nervilor, pentru un om cu asemenea răspunderi, e lucru important...

— Îți mulțumesc, François, că mi-ai spus toate astea. Simt același lucru și am încercat de cîteva ori să o pun pe Claire în gardă. Dar și ea are a se plînge. Găsește că bărbatul nu se ocupă destul de ea, de gusturile ei, că ar vrea să o modeleze, să o transforme și că nu se obosește să-i placă.

— Ascultă, Sibylle, n-are dreptate... Patronul are altceva de făcut decît să caute a-i fi pe plac !... Gîndește-te cîte alte femei ar fi preafericite să i se arunce de gît la cel mai mic semn.

— Asta, dă-mi voie să-ți spun, François dragă, este un răspuns de bărbat... Voi, masculii, vă obișnuiți cînd sînteți tineri să cuceriți femei venale, ori ambițioase, ori ușuratice și de aici trageți concluzia că trebuie să trăim la nivelul ăsta, care e destul de coborît... Cu cele mai bune, care sînt și cele mai exigente, treaba nu merge așa... Să vorbim ca de la bărbat la bărbat, François, dacă se poate spune... Pentru mine, drama Claire-Albert este o dramă a epidermelor. După unele întrebări pe care mi le pune, după întreaga ei atitudine în fața vieții, îmi dau seama că nu-i o îndrăgostită, că e dezamăgită, poate pentru că nu a fost destul

de atent, de tandru... La voi, bărbaţii, senzualitatea nu prea are de-a face cu sentimentele. La noi însă totul se leagă.

— Nu-i pot spune asta patronului.

— Desigur, înţeleg foarte bine... Voi face tot ce-mi va sta în putere, François dragă... Nimeni nu-şi doreşte mai mult decît mine ca ea să izbîndească. În afară de asta, o şi iubesc foarte mult... Dar nu-i uşor... O, dacă ar avea un copil, asta ar aranja totul... Sau măcar i-ar consolida poziţia.

Diagnosticul Sibyllei părea să fie destul de exact. Claire suferea pentru că era dorită fără a fi iubită sau, mă rog, fără a i se face curte. Ar fi fost gata să înţeleagă că soţul ei avea datoria să-şi pună în slujba războiului toată puterea, gata să admită, de pildă, că pe toată durata acestui efort i se cuvenea să trăiască forecat în propria-i uzină. Dar ceea ce nu admitea era faptul că-i cerea gesturi de iubire fără să le pregătească prin dezvăluirea caldă a simţămintelor. „Nu numai că sînt pentru el un instrument de plăcere, îşi spunea, dar instrumentul acesta este anonim. Aşa cum zicea tînăra căsătorită a lui Balzac, înainte de măritiş eram o persoană, acum sînt un lucru..." Ce caută Albert în dragoste ? Pe sine însuşi. Prin mine aleargă îndîrjit după nu ştiu ce paroxism...

În fiecare seară, cînd se apropia ora de culcare, Claire intra într-o criză de volubilitate, se avînta într-o vorbărie care ar fi părut fără noimă de n-ar fi avut drept menire să-i ascundă neliniştea, îngăduindu-i să se smulgă, fie şi numai în cuget, dintr-o constrîngere de neîndurat.

— Dar mai taci, intervenea el uneori, aproape rugător... Mai taci, draga mea !...

Iar ruga lui tînguitoare îi întărea şi mai mult impresia că pentru goana aceasta după plăcere, el îşi dorea să rămînă singur cu sine.

Inconştient mai întîi, apoi voit, ea încercă, în cîteva seri pe săptămînă, să se sustragă jocurilor monotone. Prefăcîndu-se absorbită de lectura unui roman, uita ora de culcare şi nu se ducea lîngă soţul ei decît în clipa cînd oboseala îl învinsese.

Dar fără să-i vorbească vreodată despre asta, el păru să ghicească foarte repede că la mijloc era o şiretenie — o „grevă perlată", gîndi el cu mînie — şi luă obiceiul să o

strige, dacă ea zăbovea, pe un ton care nu lăsa loc replicii. Atunci se arătă cuprinsă, dintr-o dată, de o bizară și neașteptată dorință să viziteze barurile de noapte și vru să-l tragă pe Larraque prin Hale sau la Montmartre, în noptatice plimbări.

— A, nu ! i-o reteză el. De mii de ori, nu !... Nu vreau să mă culc la trei dimineața cînd trebuie să mă scol la șapte... Și-apoi, un asemenea fel de viață, în timp de război, ar fi indecent și pentru mine, și pentru tine.

Claire se resemnă și străbătu o perioadă de tristă pasivitate. De mai multe ori, la începutul căsătoricî trăise fugar simțămîntul deșteptării poftelor trupești, a unei nădejdi și nepotolite curiozități. „*Aștept un lucru necunoscut...*“ Acum își repeta ca în copilărie : „Nu vreau. Dealtfel, la ce bun ? *Nu pot.*“

În mai, pe neașteptate, simți dorința să stea un timp la Sarrazac. Nu o văzuse de mult pe mama ei, iar doamna Forgeaud, prudentă, refuza o ședere la fiica ei, în Paris. Cînd Claire își întrebă, sfioasă, bărbatul : „Ai fi de acord să mă duc pentru vreo două-trei săptămîni în Limousin ? Mă simt epuizată, și însuși doctorul Crès, care nu-i prea îngăduitor, mă sfătuiește să nu stau în Paris“, ea se aștepta ca el să-i răspundă : „De ce nu te duci la Versailles, unde mi-ar fi și mie mai ușor să vin...“ Dar, spre marea mirare a soției sale, Albert Larraque constată voios :

— Excelentă idee ! O să ți-l dau pe Eugen și o să o poți plimba pe mama.

Claire o găsi pe *miss* Brinker pe peron. Găsi vacile pe imaș, broaștele în eleșteu, furnicile pe alee. Sarrazac, unde odinioară se plictisise atît de tare, îi apăru ca un liman al împăcării. Doamna Forgeaud, care își petrecea mare parte din zi citind *Curierul Centrului* și străpungînd cu acul personaje multicolore, o primi pe Claire cu o bucurie afectuoasă și fără de margini. S-ar fi zis că, îmbătrînind, devenea mult mai maternă. Și-apoi, era mîndră să-și arate fiica, mîndră că circula cu mașina albă care purta, pe radiator, semnătura ginerelui, mîndră că o putea pune pe Claire să istorisească vecinilor uimiți ce discuții poartă ea cu mai-marii lumii.

Léontine spuse :

— Eşti cam palidă, drăguţa mea doamnă... Ai culoarea mucavalei... Vreun moştenitor pe drum ?

— Nu, Léontine, sigur nu... Nu-i nici o grabă.

— De ce ? Ar fi aşa de plăcut ! Ni l-ai da să-l creştem noi.

În prima duminică, dimineaţa, Claire ascultă cu o plăcere care o miră, chemarea clopotelor urcînd din vale. Dar în loc de nişte cai jucînd din picioare pe pietriş, cei patruzeci de cai putere ai lui Larraque lunecară blînd în faţa intrării. Mamă şi fiică se îndreptară spre biserică, iar maşina mare, albă, îi cuceri pe toţi strengarii satului. Marcel Gontran cîntă un coral de Franck. „O face pentru mine, îşi spuse Claire. Şi-a amintit că-mi place Franck."

Contesa Forgeaud se aplecă spre fiica ei şi murmură :

— Ştii că nevastă-sa îl înşală tot mai mult ?

Claire îşi spuse : „Şi de s-ar prăbuşi lumea toată, mama tot aşa ar gîndi. În ziua Judecăţii de Apoi mi-o va arăta pe Jeanne Gontran cu degetul şi îmi va spune : «Ştii că a avut optsprezece ibovnici ?»"

Şi pe loc se mustră pentru uşurătatea gîndului, îngenunche şi încercă să se roage fierbinte.

La ieşire, doamnele Forgeaud erau aşteptate de Anne de Saviniac şi de Edmée Reval. Claire fu încîntată să revadă chipul pur al lui Edmée. Doamna Forgeaud o invită, dimpreună cu doamna de Saviniac şi cu părintele, pentru a doua zi la masă. În după-amiaza acelei duminici nesfîrşite, blînde şi tăcute, ea stătu îndelung de vorbă cu fiica ei.

— Eşti fericită ? întrebă ea, după ce, la terminarea dejunului, *miss* Brinker se retrase discret.

— Pe plan material am tot ceea ce o femeie şi-ar putea dori, îi răspunse Claire. Fericită ?... Am un soţ care spune că mă iubeşte şi care chiar cred că o face, în felul său... Aş vrea mai mult ; aş vrea să aibă aceleaşi gusturi ca mine ori dorinţa de a şi le dobîndi ; să vorbească mai puţin despre afaceri ori politică şi mai mult despre dragoste ; să fie mai puţin dăruit lui însuşi şi mai cucerit de mine...

— Copila mea, zise doamna Forgeaud, nu poţi avea dulceaţa de pe toate feliile de pîine, refuzînd să mănînci

pîinea neagră. Eu găsesc că bărbaţii ca soţul tău sînt tare buni. Se spetesc muncind de dimineaţă pînă seara şi... pentru ce ? Ca să împopoţoneze, să ofere adăpost şi să hrănească o femeie... Firește, se hrănesc şi ei, într-un fel, dar nouăzeci la sută din avuţiile lumii se cheltuiesc cu femeile.

— Sau cu războaiele, adăugă Claire.

— Da, ai dreptate, sau cu războaiele... Sper că nu eşti totuşi geloasă pe război ?

— Nu. Sînt geloasă pe femeile care nu au bogăţii, dar care au un bărbat numai al lor.

A doua zi, în timpul dejunului, doamnei Forgeaud îi făcu plăcere să-l uluiască pe abatele Sarrazac-ului :

— Mi-ai spus că ai fost la Elysées, nu-i aşa ? o întrebă ea pe Claire.

— Da, mamă, de două ori.

— Adevărat, doamnă ? se minună abatele. Ce părere v-a făcut preşedintele Poincaré ?

— Este un om foarte simplu, părinte... Modest, hotărît, puţin şters... Însoţindu-mă într-o plimbare prin grădini, spunea : „Ideea acestei alei de trandafiri este a soţiei mele... A fost tăiată după gustul ei..." În ziua aceea grădinile arătau minunat, pentru că peste boschete, castanii de India îşi presăraseră albele lor petale stropite cu roşu... Domnul Poincaré mi-a explicat că arborii Elysées-ului îşi apleacă spre pajişti capetele, întrucît pămîntul este afînat : „Un simbol", mi-a spus el.

— Adevărat ? Al cui simbol ? întrebă abatele.

— Nu ştiu, părinte... Soţul meu a relatat preşedintelui cele spuse de Clemenceau : „Poincaré şi cu mine sîntem acum ca doi fraţi." — „Da, a exclamat preşedintele, dar cu condiţia ca eu să fiu cel mic."

— Cel mic ! se arătă mirat abatele. Ciudat.

După dejun, Claire se plimbă multă vreme cu Edmée Reval.

— Ştii că te-ai schimbat mult ? observă Edmée.

— Nu-mi dau seama. În ce fel ?

— Ești mai frumoasă, mai strălucitoare, mai directă, dar și mai amară.

Claire oftă :

— Poate. Viața este cu totul alta decît mi-o închipuisem.

— Nu încerca să trăiești după închipuire. Să ne mulțumim cu ce ne-a fost dat... Fericirea ? La urma urmei, ce este fericirea ? Doar un neîntrerupt efort de a crea fericirea... Nici chiar bărbatul meu nu este o ființă desăvîrșită. Nicidecum ! Dar am învățat să-l iubesc așa cum este, fără să vreau a-i schimba o singură trăsătură a chipului sau vreun singur gînd de-al lui. Iar el face, cu mine, același lucru. Și sîntem fericiți... Sau așa ne simțeam, cel puțin, cînd trăiam laolaltă.

— Unde este acum ?

— În armata lui Mangin.

Edmée este foarte inteligentă, zise Claire, seara, doamnei Forgeaud. Dar, mă cam sîcîie... Devine sentențioasă. Își dă... aere. A izbutit în viață și atunci ar vrea să facă din experiențele *ei* legi pentru toate celelalte femei. Nimic nu poate dovedi că are dreptate.

— Sînt de aceeași părere, răspunse doamna Forgeaud. Mă plictisește de moarte.

— Pe mine nu mă plictisește, dar m-am săturat s-o tot aud zicîndu-și Femeia Fericită.

Cînd se duse la culcare, în odăița din turn, Claire zăbovi îndelung în fața celor patru gravuri care o înfățișau pe Ioana d'Arc. În josul uneia dintre ele citi : *Profeția lui Merlin Vrăjitorul : „Va veni o fecioară al cărei cal va lua în picioare spinările arcașilor.“* Măsuța de lucru rămăsese așa cum o lăsase. Îi deschise sertarele și dădu peste hîrtii vechi pe care mîzgălise versuri. Reciti cîteva și suspină :

— Toată viața mea nu voi fi reușit nici în sonet, nici în dragoste...

Se așeză. O mireasmă de brumă și ierburi uscate năvălea pe fereastră. Noaptea, albastră și lăptoasă, învăluia

cîmpia. O clipă, Claire căzu în visare, luă un creion și scrise :

De Moise în fila veche a Scripturilor stă scris
Cum a privit din munte spre Canaan în văi
Urcînd Jehova acolo-l primi pe toți ai săi
Dar el nicicînd n-ajunse într-acel Tărîm Promis ;
Asemeni lui pribeagă și tot așa smerită,
Îmi însoțesc iubitul spre locul sfînt, solemn,
Unde pe chip fierbinte-i gravează un magic semn
Plăcerea...

Claire se opri, privi îndelung frunzișul scăldat în lumina lunii.

„Să trecem degrabă la ultimul terțet", își spuse ; restul va veni de la sine...

Într-un tîrziu, la ceasul cînd soarele se-apleacă,
Privesc înfrigurată de pe colina seacă
Fertilul rai în care n-am să mă văd nicicum.

„Lipsesc trei versuri, își mai spuse ea. Iar rima îmi este ușoară : *pașii să le-ndrum* sau cam așa ceva..."

Dar îi era somn. Închise caietul și îl aruncă în sertar. Într-o clipă fu în pat, întinzîndu-și trupul cu voluptatea oboselii.

XXVII

PE NEAȘTEPTATE. ÎN IULIE 1918, victoria își schimbă tabăra. Sute de tancuri Renault și Larraque țîșniră din pădurea Villers-Cotterêts, deschizînd o breșă în fortăreața germană și hotărînd cel dintîi reflux al armatelor lui Ludendorff. Apoi, Foch ciocăni liniile inamice cu lovituri rapide și dispersate. Din toate armatele soseau scrisori exprimînd mulțumirea : „Le-am venit de hac, patroane, scria Roger Martin. Și încă prin metoda preconizată de dumneata. Voi fi mîndru, toată viața, că m-am alăturat operei ce-ți aparține." Pe front, soldații vedeau apărînd un bărbat bătrîn, cu pălăria pusă anapoda, care flutura un baston și-i împingea cu brutalitate pe generali

spre victorie. Era Georges Clemenceau. „Ce veşti bune ! scria doamna Forgeaud fiicei sale şi cît de fericit ar fi fost sărmanul tău tată ! Dar vai ! Jertfele nu au luat sfîrşit. Nefericita Edmée Reval şi-a pierdut soţul, ucis la 28 iulie. Am fost să o văd ; este curajoasă, pentru că-şi păstrează credinţa ; dar îţi stîrneşte mila. Ar trebui să-i scrii cîteva cuvinte calde. Şi din sat au murit mai mulţi băieţi ; printre ei se numără şi fiul plăcintarului Queyrolas la care tatăl tău ţinea atît de mult. Este mîngîietor faptul că în ţinut există mai multă bună înţelegere ca niciodată. Nimeni nu mai face politică. Îl urmăm pe Clemenceau, pentru că salvează Franţa. Asta-i minunat. Oare cînd se va sfîrşi războiul ? Tu, care auzi şi ştii atîtea, m-ai putea informa..."

În octombrie 1918, viitorul lumii era jucat între Paris, Londra şi Washington. Marea masă nu ştia nimic despre drama secretă care îl făcea pe preşedintele Wilson să se opună europenilor, în privinţa condiţiilor de pace, dar Claire, care primea în casă pe cîţiva dintre asistenţii colonelului House, luă parte la cîteva discuţii înflăcărate în timpul cărora slujea de interpret soţului ei.

— Să ni se dea oare a înţelege, întrebă într-o seară Larraque pe colonelul american Higginson, că de n-am fi de acord cu cele Patrusprezece Puncte, America ar încheia cu Germania pace separată ?

— Fără nici o îndoială, răspunse rece Higginson, iar cuvintele lui căzură într-o linişte adîncă.

Higginson era un profesor în uniformă, cu trăsături regulate, cu glas tărăgănat şi monoton. Claire se simţea ades ispitită să-i ţină parte în loc să se mărginească cu tălmăcirea spuselor lui, dar Albert nu împărtăşea punctul de vedere al americanului.

— La urma urmei, spunea Larraque, preşedintele dumneavoastră acordă mai multă importanţă Societăţii Naţiunilor decît echilibrului de forţe din Europa ?

— Preşedintele este convins, spuse Higginson, că Societatea Naţiunilor va face ca folosirea forţei să devină inutilă.

— În ultimă analiză, totuşi, numai forţa, ea singură, este aceea care aduce rezolvare problemelor, observă Lar-

raque. Un tribunal nu poate face dreptate decît dacă în spatele său se află forţa ţării. Societatea Naţiunilor nu va avea autoritate decît dacă va avea tunuri.

— Există forţe morale, i-o întoarse Higginson, mai puternice decît forţele militare. Guvernul Statelor Unite nu dispune niciodată, în timp de pace, de suficiente forţe pentru a face faţă unei revolte cît de cît mai serioase. Puterea opiniei publice suplineşte însă această lipsă.

— Asta ar însemna că forţa poporului american ar putea susţine, la nevoie, guvernul, zise Larraque ridicînd din umeri. Certitudinea aceasta este într-adevăr suficientă în politica internă, dar în cea externă este nevoie de armate organizate. Masele neînarmate vor fi totdeauna biruite şi dominate de minorităţi bine instruite şi bine comandate... Nu maşina de scris şi nici Biblia preşedintelui Wilson vor putea menţine ordinea în lume... Dacă nu dezarmaţi Germania, toată povestea asta o să reînceapă.

— Numai dacă nu o veţi trata cum trebuie, o să reînceapă, spuse Higginson.

Pe sub arcadele lor pronunţate, ochii lui Larraque se aspriră. Nu avea obiceiul să se lase contrazis prea multă vreme.

Atentă în a găsi echivalenţi exacţi ai cuvintelor englezeşti, Claire alcătuia în acelaşi timp un alexandrin în maniera Prudhomme : „Nici faptul cel mai trainic nu ţine-o veşnicie..."

Incorigibil om de bursă, Charles Forgeaud întrebă :

— Şi ce credeţi că vor face, colonele, valorile industriale americane după război ?

— Vor urca pe verticală, răspunse Higginson. Sîntem în plin avînt... Gîndiţi-vă la tot ce va trebui înlocuit pe planetă !

Claire îşi spuse : „Da, după ce ai dat cu piciorul în furnicar, furnicile se agită şi răscolesc grozav pămîntul. Vor reclădi, fiindcă sînt stăruitoare. Apoi, cine ştie ce alt zeu, coborît din Olimp, va nimici, cu vîrful toiagului, noua lor locuinţă... „Nici faptul cel mai trainic nu ţine-o veşnicie..."

Dar orice urmă de cinism se topi, curînd, în şuvoirea de entuziasm a Armistiţiului. Claire şi Sibylle se ames-

tecară cu mulțimea, înnebunită de bucurie, care plimba tunuri pe Champs-Elysées, cîntînd. Cîntară și ele. Era una din acele zile minunate, în care oamenii își uită viața personală și se unesc, cu mistică ardoare, pentru a nu mai fi decît niște atomi alcătuitori ai națiunii. Cîteva zile Claire se crezu fericită, dar după deznodămîntul dramei războiului, cortina se ridică spre a dezvălui drama păcii.

28 iunie 1919. În ziua semnării tratatului, Claire și Albert Larraque oferiră un mare dejun în grădina lor din Versailles. De față fu și colonelul Higginson, împreună cu Lambert-Leclerc, cu familia Thianges, cu Rolande Verrier și Charles Forgeaud. Ceremonia din Galeria Oglinzilor fu la înălțime, dar majoritatea oaspeților încercară un ciudat simțămînt de stînjeneală.

Seara, soții Larraque rămaseră la Versailles. Albert Larraque invitase pentru *week-end* pe Sibylle cu soțul ei. Roger fusese în sfîrșit demobilizat (după curioase întîrzieri, pe care Sibylle le atribuia, pe nedrept poate, unor uneltiri de-ale Rolandei).

— Sper că o să-i redai lui Roger funcția ? își întrebă Claire soțul.

— Te-ai îndoit vreodată ?

— Și ce o să facă Guillaume Verrier ?

— O să rămînă ajutorul lui Roger, dacă o să primească... Dacă nu, treaba lui.

Guillaume Verrier refuză, fără ciudă :

— Am prevăzut că se va întîmpla așa, îi spuse el lui Larraque. Am oferte interesante... Voi pleca probabil în Polonia, unde voi organiza fabricarea de camioane și tancuri.

— Excelentă idee ! încuviință Larraque. Polonia va fi pe bună dreptate o aliată împotriva Germaniei... Pe Rolande nu o sperie cumva schimbarea de climă ?

— Nu, nu cred. Se pare că în Varșovia societatea este foarte plăcută. Sînt sigur că soția mea va avea mult succes... Și-apoi nimic nu o împiedică să petreacă, în fiecare an, cîteva luni la Paris.

Claire află cu bucurie că rivala de care încă se temea urma să plece departe.

XXVIII

DINTRE TOATE PRODUSELE INdustriei umane nici unul nu se păstrează mai prost ca victoria. În schimbul celor un milion şi jumătate de morţi, lumea acordase Franţei, în 1919, onorurile unui scurt triumf. Franţa însăşi alesese în 1920 o Cameră alcătuită din foşti combatanţi [1]. Apoi ecoul ultimelor fanfare se stinsese şi o tăcere ameninţătoare cuprinsese planeta. Curînd, o arteriolă spartă în creierul lui Woodrow Wilson paralizase Societatea Naţiunilor. Anglia, obsedată de mitul balanţei puterii, se opusese Franţei atît în lumea arabă, cît şi în cea germană. Francul, susţinut în chip artificial pe timpul războiului, stătea gata să cadă. Descumpăniţi, înciudaţi, dezgustaţi, francezii se înrăiau tot mai mult. Clemenceau, eliberatorul teritoriului, fusese înlăturat. Poincaré bătea pasul pe loc, într-o semi-retragere. Din bunăvoinţa şi cumsecădenia firească a lui Briand, din instinctul său de compromis, duşmanii săi făcuseră crime, iar nevinovata partidă de golf pe care o juca cu Lloyd George, la Cannes, devenea în ochii anglofobilor simbolul umilitor al vasalităţii.

Destinele individuale îşi brodau, pe această largă arie simfonică, firavele şi scurtele lor melodii. Edmée Reval, văduvă, se mutase într-un apartament mic din Paris, pe cheiul Béthume, în insula Saint-Louis şi îşi creştea acolo copiii. Sibylle Martin născuse un fiu şi îl botezase Raoul, în amintirea unchiului general. Charles Forgeaud era preocupat de ridicarea francului şi organiza, cu o uimitoare perfecţie, ruina clienţilor săi şi a propriei familii. Albert Larraque se pregătea pentru o criză economică pe care o socotea de neînlăturat :

— Despre ce anume este vorba ? spunea el soţiei şi prietenilor în monologurile sale de după cină. De menţinerea, în timp de pace, a producţiei în serie, care ne-a făcut să cîştigăm războiul. Bine... Pentru aceasta sînt necesare şi suficiente două condiţii. Unu : să punem la punct modele simple şi necostisitoare, care să poată fi la îndemîna

[1] În text: *chambre bleu-horizon*, culoarea uniformei franceze din acea perioadă.

unui număr mare de oameni. Mașina de patruzeci cai putere, cu șofer, nu a fost și nu va fi niciodată decît un obiect de lux, fără valoare socială. Eu voi lansa una de cinci cai-putere, care va fi mașina micului fermier, a gospodinei... Doi : să lărgim piața franceză care, menținută numai pentru sine, ar fi repede saturată... Bine... Această din urmă condiție este o chestiune ce privește acordurile diplomatice și comerciale ; privește cheiul d'Orsay și strada Grenelle. Cu puțină îndemînare, ne putem face în Europa, Asia și Africa o minunată clientelă de state mici... Prima condiție este treaba noastră, a producătorilor... Dar și aici, de ce anume este vorba ? Trebuie și este suficient : a) ca obiectul fabricat să fie dorit de toată lumea ; b) să fie pentru punga bugetelor mici ; c) să fie cel mai bun din categoria sa... În ce privește automobilul, ne apropiem de aceste obiective. Să studiem acum alte probleme... Se dezvoltă telegrafia fără fir ; să punem la punct radioul cel mai bun ; poate și cel mai bun avion familial.

Mereu obosită, Claire invidia această constantă activitate a trupului și a spiritului, dar simțea tot mai mult nevoia să trăiască, din cînd în cînd, în afara zonei radioactive pe care Larraque o crea în jurul ei. Neliniștiții curtezani care, de patru ani, își tot ațintau privirile asupra pîntecelui patroanei, găsiseră în sfîrșit pacea : pîntecele se rotunjea. Claire avea o sarcină grea, vomismente cu neputință de înlăturat și amețeli neașteptate. La sfatul medicului ei, doctorul Crès, ea se instală la Versailles, unde, aproape trei luni, stătu culcată. Un timp de însingurare, petrecut în lungi lecturi ; îi reluă pe Balzac, Tolstoi, îl descoperi pe Dostoievski și învăță atunci să-l iubească pe Proust, pe care Edmée i-l dezvăluise. Albert venea să o vadă la sfîrșit de săptămînă și își petrecea duminica jucînd golf la Saint-Cloud. Se arăta drăgăstos și vorbea fericit despre fiul așteptat, pe care ar fi dorit să-l cheme, ca în dinastiile americane, Albert II ; dar cîteva vizitatoare perfide îi dădeau Clairei a înțelege că fusese văzut la Paris în tovărășia altor femei. Suferea însă prea mult ca să reacționeze. Chiar de-ar fi fost adevărat, își spunea ea, avea oricum să-și recîștige ușor puterea asupra lui Albert, de îndată ce își vor relua existența obișnuită.

Încercă, în mai multe rînduri, să aibă o discuţie cu doctorul Crès, bătrîn ginecolog cu mare nume şi viitorul ei mamoş, o discuţie privitoare la anumite lucruri care continuau să o urmărească, dar omul acesta rotofei, astmatic şi autoritar nu-i lua frămîntările în serios :

— Totul o să fie bine, doamnă, totul o să fie bine... S-ar putea ca însăşi naşterea să desăvîrşească tratamentul... Am întîlnit cazuri în care teama de sarcină acţiona ca o frînă psihică... Dar, ca să-ţi spun adevărul, nu prea dau crezare unor asemenea baliverne !... Da, ştiu foarte bine, există Freud şi şcoala din Viena, şi complexele, şi represiunile, şi fixaţiile infantile !... Ei bine, doamnă, crede-mă, toată pseudo-ştiinţa asta germanică mi se pare a coborî din Molière... În Franţa de altădată unei femei îi plăcea să se culce cu bărbatul ei şi, dacă nu încerca chiar plăcere adevărată, se mulţumea cu puţinul dat şi îşi îndeplinea îndatoririle conjugale... Nu se vorbea atîta despre toate astea, şi lucrurile mergeau mult mai bine... Astăzi nu mai văd decît femei tinere intoxicate de literatură, care par să socoată că plăcerea este un drept al femeii... Ei bine, ce vreţi ? Cînd Ahile a răpit-o pe Briseis, era vorba de satisfacerea poftelor lui !

— Da, doctore, spuse Claire, amuzată de vehemenţa bărbatului rotofei, dar trăim într-o societate în care Ahile a ieşit la pensie şi în care Briseis îşi exercită mica ei înrîurire.

— Aici stă greşeala, observă doctorul Crès. Aici stă greşeala !... Briseis trebuie ţinută la locul ei, în cort sau în odaia biruitorului... Pînă atunci, vegheaţi să-i dăruiască lui Ahile un copil frumos.

Naşterea fu grea. Doctorul Crès aparţinea vechii şcoli de obstetrică ; socotea durerile mamei folositoare naşterii ; o lăsă pe Claire să se chinuie douăzeci şi patru de ore înainte de a o face să respire pentru prima oară cloroform. În afară de aceasta, copilul se prezenta într-o poziţie proastă, naşterea fu deci forţată, astfel că pacienta rămase, privind venirea fiului ei pe lume, cu o amintire groaznică. Copilul nu cîntărea decît şase livre, dar era frumos şi sănătos.

Doamna Forgeaud venise la Paris, spre a-l întîmpina pe „prințul moștenitor". Se înțelese bine cu Larraque, căruia bunul-simț puțin brutal al soacrei sale îi fusese pe plac, încă de la începutul căsătoriei.

— Aș vrea, mărturisi el într-o zi, ca și Claire să aibă despre viață ideile dumitale simple și sănătoase.

— Le va avea, desigur, la vîrsta mea, răspunse doamna Forgeaud. Dar Claire nu-mi seamănă, dealtfel nici tatălui ei... Mi-o reamintește mai degrabă pe bunica generalului, ca ea, blondă și visătoare. Pe vremuri, aveam la Sarrazac portretul ei pictat de Ingres. Din nefericire, sărmanul Raoul a fost nevoit să vîndă pînza, pentru a repara acoperișurile casei noastre... Claire iubea mult tabloul acesta cînd era mică. Îl denumise *Doamna de pe palier*... Dar, ca să ne întoarcem la ideile ei, să nu te neliniștești, dragul meu Albert ; nevasta dumitale trece printr-o criză de sentimentalism romanesc. Nu este prea periculos.

Totuși, conversația aceasta o îngrijoră pe doamna Forgeaud, care profită de primul prilej, pentru a avea prin Sibylle cîteva informații în plus privind viața conjugală a fiicei sale.

— Mă bucur că-mi vorbești despre asta, mătușă Henriette, spuse Sibylle, deoarece, înțelegi, mă găsesc în cea mai nefirească dintre situații... *Eu* sînt cea care am făcut căsătoria asta ; îl vedeam pe patron îndrăgostit ; asemenea cucerire mi se părea, pentru Claire, nesperată și, în afară de asta, alianța slujea chiar și propriile interese ale bărbatului meu... Nici vorbă că eram foarte departe de gîndul că nu ar putea fi un succes !

— Așadar *nu* este un succes ? întrebă, realistă, doamna Forgeaud.

— În sfîrșit, chiar un eșec nu-i, mătușă Henriette... Nu unul dintre acele eșecuri grave, în care simți că respectivul cuplu se îndreaptă vădit spre divorț. Mai ales acum, cu Albert II în tablou, sper ca totul să se consolideze... Firește, nu putem spune că este vorba de un *mare* succes !... Din destule motive. Mai întîi, pentru că de multă vreme patronul are obiceiul să fie curtat și chiar adorat... Ce vrei ? El *este* patronul. Îl ascultăm cu gurile căscate... Iar Claire își așteaptă omagiile pe piedestalul ei... Cu unii bărbați, asta i-ar asigura prestigiu ; cu patronul n-are decît

să aştepte mult şi bine !... Mai grav este însă că i-a făcut impresia a fi o îndrăgostită mediocră... Înţelegi ce vreau să spun... Rezultatul : Albert Larraque I-ul caută aiurea ceea ce nu mai găseşte la el acasă.

— Adevărat ? întrebă doamna Forgeaud. Şi-a luat iarăşi ibovnică ?

— Ascultă, mătuşă Henriette, o să-ţi vorbesc deschis, dar jură-mi că totul va rămîne între noi ; îţi închipui cît ne-ar costa sinceritatea asta, pe mine şi pe Roger, dacă ne-ai trăda. Dar, fără să ne trădezi, poţi să-i arăţi primejdia... Pînă acum, nimic grav. Patronul nu are o metresă, ci doar aventuri mărunte... În prezent, este rîndul tinerei Liliane Fontaine, actriţa, o protejată de-a lui madam Janin. Nu se afişează cu ea ; dimpotrivă, se ascunde, căci ţine la Claire ; mititica aceea nu are asupra lui nici o influenţă... Dar dacă aş fi în locul Clairei, aş face totuşi un efort serios să-l recîştig... N-ar fi deloc mare lucru, pentru că el rămîne îndrăgostit de ea şi, mai ales, pentru că ea este doamna Larraque, mama fiului lui, al prezumtivului moştenitor al uzinelor... În ochii patronului, care trăieşte pentru afacerile sale, asta contează mult.

Doamna Forgeaud îi mulţumi Sibyllei şi făgădui că va sta de vorbă cu Claire. Găsi prilejul, la cîteva zile după aceea, cînd Larraque anunţă, în treacăt, că-şi va petrece următorul *week-end* în Sologne, „spre a deschide vînătoarea“, ca oaspete al unui prieten celibatar.

— Draga mea, zise doamna Forgeaud, cînd rămase singură cu fiica ei, mi-e groază să mă bag unde nu-mi fierbe oala şi trebuie să recunoşti că te-am scutit, înainte de măritiş, de obişnuitele sfaturi. De trei săptămîni, însă, trăiesc în intimitatea căsniciei tale şi cred că este de datoria mea să-ţi spun ce anume am observat.

— Crezi că e foarte necesar, mamă ?... *Ştiu* ce vrei să-mi spui.

— Nu sînt foarte sigură... Ceea ce constat este că te porţi cu bărbatul tău asemenea unui copil răsfăţat. Pentru moment, te refaci după naştere ; este destul de firesc să te vaiţi şi să fii nepăsătoare. Dar simt, cînd vorbesc cu Albert despre tine, că te socoteşte o persoană cu care este greu de trăit şi care îi complică viaţa în loc să

i-o înfrumusețeze. Nu cred, Claire, că asta ar fi o purtare înțeleaptă din partea unei femei care răspunde de un interior ca acesta. Bărbatul tău are în grijă soarta a mii de ființe omenești ; are dreptul să aștepte de la tine ca măcar atmosfera din casă să fie calmă și liniștitoare... Dar iată că se întîmplă tocmai pe dos.

— Cu alte cuvinte, mamă, Albert trebuie să se jertfească mașinilor, ori muncitorilor săi, iar eu trebuie să mă jertfesc lui Albert ?

— Jertfa nu este jertfă pentru o femeie care își iubește bărbatul.

— Dar îmi iubesc oare bărbatul ?

— Ce întrebare, Claire !

— Trebuie totuși pusă... Trupește nu-l iubesc, asta e sigur.

— Sper că nu i-o arăți ?... Ascultă, Claire, o să-ți spun un lucru pe care puține alte mame ți l-ar spune, dar care este adevărat. Dacă nu-ți iubești bărbatul „trupește", cum spui, dar dacă ții la el, din punct de vedere sentimental, afectuos, joacă măcar comedia plăcerii... E atît de ușor !... Bărbații sînt neînchipuit de naivi în privința asta ! Iar certitudinea plăcerii împărtășite crecază între ei și noi, femeile, o legătură atît de strînsă !

— Asta mi s-ar părea murdar și înjositor, spuse Claire cuprinsă de silă. După cum tot rușinos mi s-ar părea să joc comedia instinctului matern, cîtă vreme nu aș încerca asemenea simțămînt. Trebuie să-ți mărturisesc că în clipa în care doctorul Crès mi-a adus, triumfător, bucățica aceea groaznică de carne roșie și zbîrcită, zicîndu-mi : „Îmbrățișează-ți fiul", am gîndit : „Să suferi atîta pentru așa ceva !"

— Claire, ești inumană.

— Poate, mamă... sau prea umană.

Totuși, cînd fiul ei deveni un bebeluș frumos cu ochi albaștri, vioi și cu păr cîrlionțat, Claire făcu un efort să se apropie de el. Era, oricum, drăguț mititelul. Îi surîdea, arătîndu-i gingiile fără dințișori, își agita mîinile minuscule. În fiecare seară, înainte de a se îmbrăca pentru cină, Claire își rezerva o oră pentru a asista la baie și la masa lui Albert II, pe care doica în uniformă cafenie se încă-

pățîna să-l numească „Bertie". Claire încercă să-și ia fiul pe genunchi, ca să-i dea ea însăși biberonul. Dar, curînd, descoperi că exercițiul acesta era monoton, fără de sfîrșit și greu. Și-apoi, dădaca o făcea mult mai bine decît ea, iar copilul țipa cînd Claire era cea care venea cu biberonul. Renunță așadar, fără păreri de rău, să mai joace vreun rol în această măruntă comedie cotidiană.

„Blestemul aurului", gîndi ea.

XXIX

DUPĂ DOI ANI DE ȘEDERE IN POlonia, Rolande Verrier veni pentru cîtva timp la Paris și se grăbi să o revadă pe Claire, care fu nevoită să o poftească la cină. Se arătă entuziastă și triumfătoare.

— *Ador* Varșovia, spuse ea. Am găsit în Polonia o uimitoare cunoaștere a lucrurilor franțuzești și, totodată, o poezie, o dragoste pentru muzică într-adevăr mișcătoare... Și, mai ales, draga mea, adăugă ea, iată o țară unde mai există bărbați care știu să iubească. O, cîte nu face un mare senior polonez pentru o femeie !... Dacă ți-aș spune, nu m-ai crede... Dealtfel nici nu-ți voi spune.

Dar vorbele rostite cuprindeau și ideea că în cinstea ei, a Rolandei Verrier, fuseseră săvîrșite uimitoare bravuri.

— Dacă o să-mi îngădui, o să-ți prezint, Claire, pe unul dintre prietenii mei polonezi, pe contele Radzinsky ; se află, în prezent, la Paris și ar vrea să cunoască scriitori și artiști francezi... Mi se spune că ai acum un salon, draga mea, că romancieri, pictori și muzicieni se întrec să-ți calce casa ! Nici nu mă mir... Ai tot ce trebuie ca să le placi... mă vei invita ? Îi *ador* pe artiști și tare mi-ar place să ți-l aduc aici pe fermecătorul Adam Radzinsky... O, draga mea Claire, ce încîntată sînt că te revăd !

— Primesc joia, de la cinci la opt, cîțiva prieteni, răspunse Claire destul de rece. Îmi va face plăcere dacă în timpul șederii dumitale la Paris vei binevoi să te numeri uneori printre invitații noștri și, firește, prietenul dumitale polonez va fi binevenit.

Mulțumită lui Larivière, Claire cunoscuse mai mulți oameni de litere și artiști, care veneau la ea, în bulevardul Gabriel, săptămînă de săptămînă, atrași de frumusețea și de șampania ei, vara de răcoarea grădinii și în orice anotimp de numele bărbatului. Larraque nu se arăta niciodată în joia soției sale, dar era fericit că ea își găsise un mediu în care părea mai la largul ei decît în cel al afacerilor. La sfatul lui Larivière, el acordase o subvenție importantă unei reviste literare de avangardă, ceea ce făcuse ca soția lui să capete, în respectiva lume, o anume autoritate.

Fără îndoială că el făcea tot ce-i sta în putință pentru ca ea să fie fericită. Încă din seara zilei în care doamna Forgeaud îi vorbise de *Doamnele de pe palier*, vîndute unui anticar pentru a putea repara bîrna de susținere a casei din Sarrazac, îl însărcinase pe Larivière să dea de urma portretelor pictate cîndva de Ingres și Van Loo. Seligmann îi mai avea pe Van Loo. Contesa Forgeaud a lui Ingres se afla în Anglia, la lordul Shalford. Două luni mai tîrziu, într-o seară, întorcîndu-se acasă, Claire trăi surpriza nemăsurată și încîntătoare de a-și regăsi *Doamnele de pe palier*. O contemplă îndelung, cu emoție, pe tînăra zeflemitoare, cu păr lins și care, în rochie gri-violet, cu un trandafir în păr, se sprijinea de un șemineu albastru. Un deget foarte fin susținea bărbia ; ochii priveau sfredelitor, a batjocură.

— Cît de mult îți seamănă, zise Albert, fericit peste măsură de bucuria ei. De necrezut !

Atenția aceasta o impresionă pe Claire și avu roade. După cîteva furtuni, cuplul Larraque părea să se îndrepte, fără catastrofe, spre o rutină civilizată ! Vieți paralele și depărtate în timpul zilei ; intimitate carnală seara ; respirații învălmășite noaptea. Albert se arătă mulțumit cînd Claire îl vesti că o revăzuse și o invitase pe Rolande.

— Excelentă idee ! spuse el. Cînd m-am despărțit de Guillaume, m-am temut că o să-i las pe alde Verrier în încurcătură. Sînt tare fericit că s-au descurcat bine.

— Descurcat ! exclamă Claire. Rolande ar fi uluită și indignată dacă te-ar auzi. Ea nu s-a *descurcat*, ci binevoiește să domnească peste Polonia. Mareșalul Pilsudski îi stă la picioare ; Paderewski cîntă pentru ea *Sonata lunii* ; ambasadorul Franței nu face nimic fără să o în-

trebe ; Verrier va fi sufletul industriei grele poloneze, iar Europa centrală stă cu ochii aţintiţi asupra acestui cuplu !... Nu întrec măsura... Dacă o invidiez pentru ceva, o invidiez pentru prodigiosul ei har de a provoca stări de adoraţie şi extaz !

— Nu-i puţin lucru, încheie Albert, căzut o clipă pe gînduri.

Claire dăduse de multă vreme uitării orice simţămînt de gelozie cu privire la Rolande, dar zgomotoasa reîntoarcere a acesteia, în seara cinei, o irită. Larraque îi sărută încheietura mîinii, spunînd : „Bună seara, doamnă", cu un aer glumeţ şi complice totodată.

— Poţi să-i zici Rolande, interveni destul de aspră Claire. Nu-i interzis.

În timpul cinei, Rolande se întrecu pe sine :

— *Trebuie* să vii să ne vezi uzinele, patroane ! Billy ar fi atît de mîndru să-ţi arate ce a realizat. Prietenilor noştri polonezi le spune întruna : „Eu nu sînt nimic ; am fost modelat de către Albert Larraque ; îi sînt discipol ; creatorul este Larraque..." De aceea pot jura că ţi s-ar face acolo o primire strașnică.

— Din păcate nu am timp să călătoresc, îi răspunse Larraque.

— O să ştim noi să te ispitim, nu-i aşa, Claire ? O să mi-l aduci.

Se informase, desigur, asupra noilor subiecte de monolog ale patronului, căci îi puse întrebări, încă de la servirea supei, asupra mijloacelor de a preveni o criză economică probabilă şi ascultă, cu ochii larg deschişi, discursul privind producţia de serie.

— Da, se înflăcără ea, automobile pentru pungile modeste, radiouri populare, avioane pentru familişti... Ce mai încoace şi încolo, patroane, ai idei geniale ! *Ador* să te ascult !

După cină îl sechestră pe Larraque într-un colţ al salonului. Nu-şi modificase tehnica, iar Claire, care îi observa, fu mirată şi oarecum sîciită de veselia şi vioiciunea bărbatului ei. Aşezată destul de departe de el, îşi încorda auzul pentru a prinde ici-colo cîte un crîmpei. Pe neaşteptate, Rolande exclamă cu ascuţiş de glas ironic şi zglobiu :

— Oricum, dragul meu... *Dumneata* ţi-ai făcut-o...

Claire aştepta cu nerăbdare ca, potrivit obiceiului, Albert să cheme în juru-i un cerc de auditori, dar el îşi petrecu toată seara cu Rolande. Cînd oaspeţii plecară, luă din mîinile unui fecior capa de blană a doamnei Verrier şi i-o aşeză el însuşi pe umeri, cu un gest care Clairei i se păru a fi duios şi intim.

În săptămînile care urmară, Claire observă cîteva lucruri neliniştitoare pentru ea. Albert, care dintotdeauna strigase sus şi tare că nu poate suferi serile mult prelungite, anunţă în cîteva rînduri că trebuie să ia parte la un dineu de bărbaţi şi că se întorcea acasă noaptea tîrziu. În afară de asta, dintr-o dată, păru să renunţe a-i mai cere soţiei, seară de seară aproape, dăruirea trupului, rămas atît de ciudat străin plăcerilor trezite de Claire. Îşi păstrase obiceiul, devenit aproape inconştient, de a întîrzia clipa, făcîndu-se nevăzută, sub diverse pretexte, cînd bătea ceasul fatidic. Şi iată că nu avea de ce să mai fie şireată, să se ferească ori să refuze. Albert era cel care, ades, părea să evite, cel care în clipa culcării o părăsea cu un aer neglijent, pentru a se duce să doarmă, uşurat s-ar fi zis, că o vedea ocupată şi furată de alte gînduri.

Încîntată mai întîi de răgazul acesta, dealtfel priincios nervilor ei, ea fu curînd mirată şi uşor umilită. O mai lua cînd şi cînd în braţe, dar i se părea că o face din politeţe, aproape din milă. Oare ce se întîmpla ? Nu o mai găsea atrăgătoare ? Iubea o altă femeie ? Reînnodase legăturile cu doamna Verrier ? Sau ea îl recucerise ? Claire nu se îndoia de priceperea Rolandei, nici de neclintita-i dorinţă de a se răzbuna.

Curînd descoperi, după anumite semne deloc înşelătoare, prezenţa statornică a Rolandei în viaţa lui Albert Larraque. Cuvinte din vocabularul ei se strecurau pînă şi în monologurile tehnice ale patronului ; chiar şi Rolande, care îi făcea doamnei Larraque dese şi afectuoase vizite, se dădu de gol, în două sau trei rînduri şi făcu aluzie la unele spuse ale lui Larraque, ceea ce nu se explica decît prin prezenţa lor simultană în locuri în care Claire îşi credea bărbatul plecat singur.

— Știi, Claire, spunea Rolande, că l-ai dresat pe patron să iubească pictura bună ? Deunăzi, la muzeul din Grenoble...

Și se poticnise la mijlocul frazei, stînjenită. Claire, care nu voia să dezlănțuie o ceartă, se prefăcu a nu lua în seamă nici brusca tăcere, nici mărturisirea conștientă și perfidă, dar de îndată ce Rolande plecă, o sună pe Sibylle și o rugă să vină. Se simțea iritată, lucidă ; o ura pe Rolande, dar își spunea : „Sînt răspunzătoare de cele ce se întîmplă. Este vina mea, marea mea vină."

Sibylle sosi, ca de obicei, elegantă, năvalnică și veselă. Claire merse drept la țintă :

— Sibe, mi-ai fost totdeauna prietenă. De aceea vin astăzi la tine. Spune-mi adevărul. Rolande a redevenit amanta bărbatului meu ?

— Ce idee, Claire ! Nu zic că nu s-au întîlnit uneori, ceea ce este foarte firesc... La urma urmei, sînt camarazi vechi... Dar am credința că, și dacă s-au văzut, au făcut-o cinstit...

— Haide-haide, Sibylle ! Cui vrei tu să-i spui că un bărbat se poate întîlni cu Rolande Verrier cinstit ? Pentru ce mă tratezi ca pe un copil cînd eu îți cer adevărul ? Nu te teme, nu voi face nici un fel de scene, nici ție, nici Rolandei, nici lui Albert... Sînt foarte calmă... Dar nu minți.

— Nu mint, suflețel... Dar aș vrea să înțelegi și tu că Roger și cu mine ne aflăm într-o situație dificilă... Fără îndoială că Rolande l-a recîștigat în bună măsură pe patron... Asta trebuie să ți-o spun, fiindcă este adevărat... Iar Rolande este un pui de lele, cu puternice motive de a ne purta pică, de vreme ce ocupăm un loc pe care și-l dorea ; iar pe deasupra, eu sînt cea care te-am născocit... Din fericire, nu ne urăște, pentru că este încîntată de situația pe care a găsit-o sau pe care și-a făcut-o în Polonia... Asta-i spre norocul nostru...

— De unde știi că nu ne poartă pică ?

— Pentru că am avut o explicație.

— Prin urmare și tu o întîlnești pe Rolande fără știrea mea ! Îmi ascunzi întîlnirile ei cu Albert ! Poate că-i și inviți ?

— O singură dată, sufleţel... Nu te încinge. Ce vrei ? Asta-i viaţa... Patronul e patron... Dacă abdici, dacă dai puterii drumul — şi i-ai dat, biet sufleţel, nejucîndu-ţi rolul de soţie — sînt totuşi obligată, pentru siguranţa bărbatului meu, să o menajez pe favorită... O, ţie îţi păstrez o afecţiune fără margini. Te-am iubit întotdeauna, Claire, ceea ce între verişoare bune este de mirare şi rar, cu atît mai mult cu cît cu prilejul măritişului tău te-aş fi putut invidia. Dar nu te-am invidiat ; te iubesc mai mult ca oricînd ; oricum însă, nu-ţi pot jertfi cariera lui Roger, asta trebuie să înţelegi.

— Înţeleg chiar prea bine, răspunse Claire.

Potrivit celor făgăduite Sibyllei, Claire nu-i făcu lui Larraque nici o scenă. Dar cînd, a doua zi seara, el vru să o sărute, ea i se desprinse din îmbrăţişare :

— Nu, îi spuse ea, cu glas domol şi dulce. Nu, Albert... Nu-ţi fac nici o mustrare, dar nu admit să te împart cu nimeni.

— Ce vrei să spui ?

— Ştii foarte bine.

Iar Larraque nu mai stărui. La cîteva zile după aceea hotărîră, de comun acord, să doarmă în camere separate. Pretextul faţă de slugi fu sănătatea şubredă a doamnei Claire, care trebuia să doarmă mai mult, să nu fie trezită în fiecare dimineaţă, la ora şapte, de plecarea soţului la uzină.

Cam în aceeaşi perioadă, ea trebui să asiste la o slujbă de sfîrşit de an, întru binele unui vechi salariat, într-o biserică de pe malul stîng al Senei. Îngenuncheată, cu capul în palme, Claire se rugă pentru odihna sufletului lui Claude Parent.

„Sărmanul Claude ! suspină ea. I-am închis inima aşa cum aveam s-o fac mai tîrziu cu soţul şi cu băieţelul meu... Oare de ce sînt astfel ?“

Apoi se rugă pentru sine : „Ajută-mă, Doamne, să pot vedea într-o zi topindu-se şi dispărînd armura aceasta de orgoliu şi indiferenţă care mă depărtează de fericirea pe care şi cei mai umili o cunosc... Ajută-mă să fiu soţie şi mamă... Fă din mine o făptură omenească simplă şi naivă...“

În dimineaţa aceea, înapoindu-se de la biserică, ea se duse drept în camera copilului, hotărîtă să-l cucerească pe Albert II. Văzîndu-şi mama înveşmîntată în negru, copilul, care tocmai se juca cu dădaca, divinitate permanentă şi familiară, se sperie. Şi întoarse capul.

„*Bertie must no be afraid of Mummy*, spuse dădaca... *Of course, Mrs. Larraque, this is quite an unusual hour... Bertie is not accustomed to see you turn up in the morning... It upsets the child's routine.*“ [1]

Claire vru să-l ia în braţe, să-l facă să se joace cu vulpile pe care le purta la gît. Dar mîinile îi erau îngheţate, iar animalele acelea negre, cu ochi de sticlă, nu plăcură lui Albert II, dintr-o dată înfricoşat. Izbucni în lacrimi, începu să ţipe şi făcu eforturi disperate să ajungă iarăşi în braţele doicei. Dezamăgită, Claire încercă simţămîntul unei noi înfrîngeri.

XXX

CÎND CLAIRE O VESTI PE BĂTRÎNA baroană Choin că şi-a pus de gînd să primească de-aci înainte în fiecare joi, aceasta îi dăduse cîteva sfaturi.

— Am treizeci de ani de experienţă, îi spusese doamna Choin, şi o să-ţi arăt ce anume trebuie să faci... O vedetă sau două, dar de soi. Vedeta este necesară pentru a atrage masa muritorilor de rînd. Ea suportă greu concurenţa. Un om de vază înseamnă un monolog ; doi, un dialog ; zece oameni importanţi înseamnă zece prieteni pierduţi... Dar mult mai important decît vedetele e un număr trainic de pisălogi şi iată pentru ce : pisălogul este fidel, prin firea sa, şi punctual, raţiunea-lui de a exista fiind aceea de a pisălogi cît mai mult şi cît mai statornic cu putinţă. Dacă îţi deschizi salonul la ora cinci, pisălogii au şi sosit la patru şi cincizeci şi nouă de minute şi te întîmpină, la dumneata acasă, în clipa în care abia ai ajuns. Mulţumită

[1] „Bertie nu trebuie să se teamă de mămica lui... Desigur, doamnă Larraque, ora este cu totul neobişnuită... Bertie nu-i învăţat să vă vadă întorcîndu-vă acasă aşa devreme... Asta contravine rînduielilor care trebuie să existe în creşterea copiilor.“ *(Engl.)*

lor, nici tu zile pustii, nici tu gol în jurul vedetei care *trebuie* să-și aibă auditoriul ei, nici tu dezertări, căci altor gazde, mai puțin iscusite, nu le trece prin gînd să-ți răpească prețioșii pisălogi... Restul e ușor : multe femei frumoase, spre a-i momi pe scriitori, pe politicieni și pe artiști ; mulți tineri de talent, pentru că trebuie pregătit viitorul ; și una ori două femei în vîrstă, ca mine, pentru a-ți asigura bunăvoința generației mele, care este de o primejdioasă răutate.

Primirile de joia ale doamnei Claire Larraque se dovediseră izbutite. Își cîștigase oameni de credință : un economist monden, un profesor de filozofie, un general pensionar, vechi prieten al tatălui ei, care vorbea întruna despre Silezia, și un explorator maghiar care-i descria, la nesfîrșit, pe băștinașii din insulele Solomon. Cota de femei frumoase era asigurată de Edmée Reval, Hélène de Thianges, Denise Hofmann (verișoară cu Claire prin familia Hocquinville), Solange Villier și Claire însăși. Printre tineri se aflau uneori poeți ilustri ca Paul Valéry sau Léon-Paul Fargue, pictori ca Fernand Léger, muzicieni ca Francis Poulenc sau Darius Milhaud, precum și tineri romancieri ca François Mauriac, Bertrand Schmitt sau Jacques de Lacretelle. Dramaturgul Fabert venise, la început, în speranța că va adăuga numele frumoasei Claire Larraque pe lista, lungă și măgulitoare, a cuceririlor sale. Dar după trei luni de vană strategie, publicase un comunicat defetist :

— Nu-i nimic de făcut ! îi spusese el Rolandei. E un caz disperat. Este gata să „înțeleagă și cele mai complicate sentimente“ ; să vorbească despre poeme, romane, simfonii ; la urma urmei, te lasă chiar să-i iei mîna într-o mașină... Dar altceva, nimic... Foarte puțin pentru mine, draga mea !... Dacă dorește sfaturi în privința lecturilor sale, n-are decît să se adreseze unui bibliotecar !

Și alți fluturi se rotiseră în jurul acestei flăcări albe și pure. Cîțiva dintre ei își arseseră aripile. Pînă și Rolande, care nu se voia deloc binevoitoare, îi spunea lui Larraque :

— Cu Claire nu o să ai a te teme niciodată. Va avea totdeauna destul cap să-și controleze simțurile. Poate pentru că nu are ce controla.

De aceea, Albert Larraque îi dădea soției sale multă libertate. Continua să o acopere cu bijuterii, se păstra mîndru de frumusețea ei, îi plăcea să se arate cu ea și să vadă privirile admirative ale celorlalți bărbați, dar cînd Rolande se afla la Paris (iar ședințele ei aici deveneau tot mai lungi) o părăsea pe Claire cîteva seri pe săptămînă și atunci nu vedea nimic rău în a o lăsa să iasă cu Larivière sau cu un altul dintre prietenii lor.

Într-o joi a lui ianuarie 1923, un grup plin de însuflețire se alcătui în salonul din bulevardul Gabriel, în jurul scriitorului Bertrand Schmitt, care îi reproșa prietenește doctorului Marolles, psihanalist devenit celebru, studiul publicat de către medic asupra lui Balzac în *Revue de Paris*.

— Și ce-a scris doctorul ? întrebă Claire. Îmi cer scuze, dar încă nu am citit articolul.

— Teza doctorului Marolles este simplă, spuse Bertrand Schmitt, ba chiar simplistă... Arătînd că în preajma femeilor Balzac era un timid, că suferise numeroase înfringeri (de exemplu : ducesa de Castries) și că singurul său refugiu îl reprezenta femeia-maternă (de exemplu : doamna de Berny), doctorul susține că acesta este motivul pentru care Balzac subliniază atît de bine șiretlicurile femeilor, îndemînarea lor diabolică, autoritatea lor ; și tot din același motiv Balzac ar dezvălui cu atîta minuție admirativă, *Tainele prințesei de Cadignan*... De fapt, pentru a-și explica eșecurile amoroase (cred că nu-ți alterez ideea, doctore), Balzac trebuie să-l hiperbolizeze pe adversar.

— Aceasta este, într-adevăr, ideea mea, întări Marolles. Cu cît timidul va zugrăvi femeia drept o ființă înzestrată cu un farmec irezistibil și înarmată cu o răutate vicleană, cu atît va atenua umilința de a nu îndrăzni să o înfrunte.

— Mi se pare destul de bine gîndit, spuse Claire. Ce aveți de obiectat, domnule Schmitt ?

— Că Balzac a descris și femei victime ale bărbatului, baroane Hulot, ori femei Grandet, mamă și fiică, precum și amanți cinici și redutabili.

— Da, însă în număr mult mai mic, îi răspunse doctorul Marolles. Și-apoi, în afară de asta, triumful lui Balzac

stă tocmai în zugrăvirea șiretlicurilor femeii. Recitiți *Béatrix :* cele două personaje masculine nu sînt decît simple instrumente în mîinile femeilor. Iar cînd, la sfîrșit, Balzac face să intervină un demon bărbătesc, acesta nu acționează decît la ordinele și după planurile unei drăcoaice.

— Nu crezi, doctore, interveni o femeie tînără care vorbea cu accent rusesc, că lucrul acesta se dovedește exact nu numai în ceea ce îl privește pe Balzac, ci pe toți romancierii bărbați și că, dimpotrivă, în romanele scrise de femei, bărbatul este acela care devine monstrul seducător și de temut ?

— Este foarte adevărat, încuviință doctorul Marolles, iar aceasta îmi confirmă teza. Romanciera caută ocrotire împotriva nevrozei *sale*, care este de fapt teama de a lupta cu bărbatul.

— Va să zică, după dumneata, doctore, toți romancierii, bărbați și femei, sînt niște nevrozați ?

— Mai exact, cu toții *ar fi* niște nevrozați, dacă n-ar fi romancieri... Nevroza îl creează pe artist, iar arta vindecă nevroza.

— Dar e absurd ! observă tînărul deputat Monteix. Există artiști mari, sănătoși : Tolstoi, Victor Hugo, Dickens...

— Exemple cum nu se poate mai prost alese ! exclamă doctorul Marolles, triumfător. Tolstoi, Victor Hugo și Dickens și-au datorat toți trei o parte din geniu unor nevroze grave ; cîndva o să arăt lucrul acesta...

— Cine-i tînăra rusoaică ? întrebă Larivière cu glas coborît. Cea care a vorbit adineauri ?... Este frumoasă.

— Wanda Nedjanin, răspunse Claire. Pictoriță. Fernand Léger mi-a adus-o.

Și se întoarse lîngă doctorul Marolles. De cînd îl cunoștea, i se rotea în jur, înfricoșată și fascinată în același timp. Cîteva dintre prietenele sale spuneau despre el minunății, astfel că, în mai multe rînduri, Claire plănuise să-i ceară să o primească ; dar în ultima clipă tăcuse. Îl întrebă :

— Doctore, ce numești dumneata, foarte exact, o nevroză ?

— Nevroza, doamnă ?... Este fuga de viaţă, împotrivirea de a accepta condiţiile luptei, de unde şi refugiul în imaginaţie...

— Şi care este deosebirea dintre nevroză şi psihoză ?

— În aceea că nevrozatul, deşi fuge de viaţă, recunoaşte existenţa realului, îşi păstrează reflexele sociale şi are mare grijă să se menţină în limitele vieţii sociale, fie şi pe ultimul dintre hotarele ei. Dimpotrivă, în psihoză, care este mai gravă, bolnavul iese din lumea reală. Balzac — sau domnul Schmitt — scriu romane pentru a uita realitatea, dar se prezintă la întîlnirile de joia ale doamnei Larraque sau ale ducesei de Abrantès, demonstrînd astfel că îşi conservă instinctul de hoardă, ceea ce îi salvează...

— Dar de ce anumiţi indivizi simt nevoia să fugă de viaţă, doctore ?

— Pentru că viaţa este foarte grea, doamnă. Dacă cele dintîi experienţe i-au fost potrivnice, el se retrage în sine... Uneori un popor întreg face asta... o întreagă civilizaţie... Poate că o să te uluiesc, dar cred că anumite religii au însemnat nevroze colective ale speciei umane. Cînd şi cînd omenirea inventează zei care îi poruncesc să nu trăiască şi care îi arată că plăcerea este un păcat... Sau ca hinduşii, care socotesc că acţiunea este o greşeală. Doctrinele acestea legitimează refuzul de a trăi şi chiar fac din asta o virtute... Nevrozatul sexual refuză să recunoască existenţa senzualităţii sale ; refuză să-şi cheltuiască puterea de a iubi ; de aceea sîntem îndreptăţiţi să afirmăm că avariţia se găseşte la rădăcina tuturor suferinţelor noastre.

— Vreţi să spuneţi că neputinciosul este un avar ? întrebă Rolande Verrier.

— Da, doamnă.

— Un avar fără capitaluri, observă Rolande rîzînd.

Claire, pe care Rolande o irita, se îndepărtă de grup însoţită de Edmée Reval.

— De cum se vîră femeia asta în conversaţie, zise ea, se aluneca în vulgaritate.

— Aş fi vrut, fu de părere doamna de Reval, ca în seara asta să se afle aici Christian Ménétrier ; să-i răs-

pundă el doctorului. Se pricepe atît de bine să descrie raporturile dintre realitate și iluzie...

— Adevărat ? se miră Claire. Să mi-l aduci într-o zi pe acest Ménétrier al dumitale. Mi-ai vorbit despre el și în timpul războiului, pe cînd ne aflam în Limousin, îți amintești ? *Cîntul lumii*, scris de el, este prima carte pe care mi-ai împrumutat-o la Sarrazac. Dar pe autor nu mi l-ai arătat niciodată.

— Christian nu iese în lume, răspunse Edmée, oarecum stînjenită. Dar o să încerc să pun la cale un mic dejun în trei...

— Fă asta... Voi fi încîntată, se bucură Claire. Mi-ai spus că-i căsătorit, nu-i așa ?

— Da, încuviință Edmée, dar nu mai trăiește cu soția lui decît cînd și cînd, nimeni nu o vede... Doi artiști într-o singură căsnicie înseamnă prea mult ; firile lor egoiste se ciocnesc... Vreme de doi ani Christian a avut ca prietenă o italiancă frumoasă, pe Paola Biondi. S-au despărțit de curînd, nu prea știu pentru ce anume ; dar rana lui sîngerează încă...

— Locuiește la Paris ?

— Nu. Stă la Roma ; dar venea des în Franța... Dealtfel, Ménétrier călătorește mult ; puțini scriitori și-au făcut atîtea corespondente prin toate țările ; parte dintre ele i-au devenit prietene, îl invită acasă, îl tratează ca pe un magician sau ca pe un preot.

— Ce trebuie să citesc din opera lui înainte de a-l întîlni ?

— Ei bine, cunoști *Cîntul lumii*, *Fecioarele la Mormînt*... Pe *Orfeu* l-ai citit ?... Este o carte importantă, dar neclară.

— Întotdeauna mi s-a părut că Ménétrier este un autor dificil... Găsesc în scrisul lui multe fraze pe care sînt silită să le citesc de trei ori înainte de a le pricepe.

— I-ar face plăcere să audă ce spui tu acum ; se vrea ermetic ; claritatea i se pare a fi o slăbiciune... Firește, în scrieri, căci în conversație este foarte simplu.

— Tînăr ? Bătrîn ?

— Mai degrabă tînăr... Slab, ascetic, un cap à la El Greco : mîini minunate, fine și patetice.

De cele două femei se apropie în clipa aceea Larivière :

— Iartă-mă că te întrerup, Claire, dar a sosit adineauri doamna de Noailles și ar vrea să te vadă.

— Să nu-i vorbești despre Ménétrier, îi atrase atenția Edmée. Nu-l poate suferi.

XXXI

EDMÉE REVAL ÎI SCRISE CLAIREI că scriitorul Christian Ménétrier acceptase să ia masa cu ele la 23 februarie, ora unu. „O dată cam îndepărtată, spunea ea, dar în prezent nu este la Paris. De pe acum mă bucur de întîlnirea voastră..." Claire aștepta, curioasă, ziua aceea ; încercă să afle o descriere a necunoscutului prin cei care îl cunoșteau. Și culese portrete contradictorii. Fabert îi spuse, cu un aer superior și tăios :

— Ménétrier ? Sînt gata să recunosc că are talent... Nu cred însă că și geniu... El, însă, e convins... Și uluit de strălucirea propriei nelimpezimi... Nespus de dibaci, chiar șarlatan, a găsit — tot jucînd rolul artistului pur care nu face nici o concesie — calea de a cîștiga un public relativ numeros și de a fi susținut de vreo duzină de mecena-femei răspîndite între Suedia și Italia, București și San Francisco... Disprețuiește succesele bănești, dar se pricepe de minune să nu cheltuiască nimic, să fie găzduit oriunde, de către cine știe ce zeiță topită după el... Onorurile îl scîrbesc, refuză decorațiile și izbutește să facă din modestia aceasta o decorație mai decorativă decît oricare alta. Nu l-am văzut niciodată și nu doresc să-l văd ; îmi ignoră piesele de teatru, care nu au, ca ale sale, prestigiul de a nu putea fi jucate.

Bertrand Schmitt se arătă mai elogios :

— Te pizmuiesc pentru dejunul cu Ménétrier, îi mărturisi el Claireі. Vei avea prilejul să cunoști pe unul dintre cei doi-trei mari scriitori francezi ai timpului nostru. Sînt convins că peste trei sute de ani, anumite pagini din Ménétrier vor fi citite cum este citit astăzi Pascal. Trece drept un scriitor dificil ; dar nu este decît dens. Se zice că ar fi mai degrabă poet ; eu găsesc că proza lui e admirabilă. Ca om ? Nu l-am văzut decît o singură dată ; ni-au

impresionat purtările lui, care sînt încîntătoare, ca și simplitatea lui... Cu femeile se pare că ar cam juca teatru.. Wanda Nedjanin, care îl cunoaște, mi-a povestit că ar pretinde să știe, de la distanță, ce anume face sau gîndește femeia iubită. La urma urmei, voi, femeile, îi iubiți pe magicieni așa cum iubiți ghicitoarele.

Claire citi și un articol al lui Paul Souday despre „Orfeu", articolul scris cu respect, dar și cu severitate „Domnul Ménétrier îl află pe Dumnezeu în sine însuși Asta e foarte comod și îi îngăduie să se adore, îndatorire pe care știe să o îndeplinească de minune." Souday, raționalist voltairian, nu putea admira, fără rezerve, un mistic pe jumătate bergsonian. Severitatea lui se păstra însă cordială.

În ziua respectivă, Claire medită îndelung asupra rochiei cu care să meargă la Edmée. Sfîrși prin a îmbrăca una dreaptă, strînsă pe trup, din lînă maronie, închisă în nasturi mari din lemn.

— Monahală și luxoasă, îi spuse Edmée zîmbind.

La început, Claire își prinsese la cingătoare un trandafir roșu, pentru că Wanda Nedjanin îi spusese că-i plăcea lui Ménétrier. Dar mai apoi își spusese că lucrul acesta apărea mult prea mult un „act de devoțiune" și pusese în loc trandafirul într-o glastră cu gît lung. Desprinzîndu-l se înțepase și țîșnise o picătură de sînge. Sosi devreme la Edmée, aducîndu-i-l înapoi pe „Orfeu".

— L-ai citit? se interesă ea.

— Da ; am găsit ici-colo, frumuseți mari, dar cu siguranță că n-am înțeles tot ce-a vrut să spună autorul.

— O să-l întrebi chiar tu, spuse Edmée.

Claire privi în jur. Edmée Reval închiriase în insula Saint-Louis un apartament vechi, cu lambriuri Ludovic al XV-lea ; de la ferestre se vedeau copaci și Sena. Cîteva frumoase vase chinezești, albe și lăcuite, precum și un portret al stăpînei executat de Vuillard erau singurele ornamente. Austeritatea aceasta se armoniza deplin cu profilul fin și grav al doamnei Reval. Din camera învecinată răzbăteau glasuri de copii.

— Ce fac Dominique și Gilles ? întrebă Claire.

— Au amîndoi pojar, dar au depăşit perioada urîtă.

Soneria vesti sosirea oaspetelui. Claire simţi un fior lăuntric, plăcut. Îl privi, atentă, pe Ménétrier ; era palid, slab, blond ; mîinile, prelungi şi fine, schiţau gesturi puţin şovăielnice ; glasul îi plăcu, de cum îl auzi. Ochii poetului, arzători şi neliniştiţi, se adînceau, stînjenitor aproape, în ochii Clairei.

— Ai dreptate, încuviinţă el, privind spre Edmée. Prietena dumitale seamănă cu cîteva dintre eroinele mele.

— Vii chiar acum de la munte ? întrebă Edmée.

— Da. Am stat două luni în Vosgi, într-o vilişoară. Simţeam nevoia să fiu singur... Ca şi fluviile, poeţii se înfiripă în munţi, sub forma unui firişor născut din zăpadă şi tăcere.

— La ce lucrezi acum ?

— La un Alceste.

Între ei coborî liniştea. Intimidată, ca vrăjită, Claire nu îndrăznea să vorbească.

— Doamna Larraque a citit de curînd *Orfeul* dumitale, spuse Edmée. Chiar în clipa în care ai sosit îmi mărturisea că-i place, dar se întreba ce anume ai vrut să arăţi, care îi este totuşi tîlcul ?...

— Dacă l-ai şti, doamnă... Dacă şi eu l-aş şti, drama ar fi o nereuşită...

Claire roşi ca o şcolăriţă prinsă asupra greşelii. Căuta un răspuns, cînd o cameristă veni să-i anunţe că prînzul era servit. Pe masă, un coş cu trandafiri roşii.

— Mi-am amintit de gusturile dumitale, spuse Edmée lui Ménétrier. Am pregătit o supă de ovăz, jambon de Parma, brînză de vaci şi fructe... Într-o zi dînsul a asemuit, spuse ea rîzînd şi întorcîndu-se spre Claire, un jambon pe care i-l serveam şi a cărui carne trandafirie avea un cerc de grăsime albă, cu un apus de soare tivit de nori subţiratici... Poftim şi mierea dumitale, lîngă obişnuitul unt de culoarea fildeşului.

Ménétrier mulţumi.

— Trebuie să-ţi povestesc, spuse Edmée, cea dintîi discuţie despre dumneata pe care am avut-o cu Claire. Era într-o zi pe cînd ieşeam de la biserică, într-un sat din Limousin unde locuiam pe atunci amîndouă. Organistul ne

emoționase, iar eu i-am citat prietenei mele, mai mult sau mai puțin exact, o frază din scrierile dumitale, o frază în care arătai că așa cum muzica este prezentă în strigăt, așa este prezent Dumnezeu în grozăvia omenirii, iar dragostea ideală în cea animală.

— Am scris eu așa ceva ? se miră el. Îți mărturisesc că nu-mi amintesc. Am o memorie slabă... Dar asta mi se pare a fi întru totul pe linia firii mele.

— Dragostea ideală în cea animală ? interveni Claire, străduindu-se să fie îndrăzneață. Nu-mi vine a crede... Este atîta deosebire între dragostea pe care ne-o zugrăvesc poeții, muzicienii, între iubirea lui Tristan sau... știu și eu... a lui Alceste... și împerecherea dintre animale.

Și i se păru că aude, în timp ce vorbea, glasul trupeșei Léontine : „Oamenii de pe-aici sînt ca animalele".

— Cu toate acestea, răspunse Ménétrier, cu un surîs, dacă perpetuarea speciei nu ar cere acuplarea îndrăgostiților, toată muzica și toată poezia noastră nu ar exista. Artiștii ar fi ales alte subiecte.

— Credeți, într-adevăr, întrebă Claire cu un aer dezgustat, că s-a putut naște vreun cînt sublim din... spasmele acuplării ?

Ménétrier o privi pătrunzător, cu stăruință, puțin surprins și poate ironic.

— Nu numai că nu cred, spuse el. Sînt chiar sigur. Și dumneavoastră, doamnă, sînteți la fel, căci cîntul acesta e tot ce vă place... Vreau, cel puțin, să sper... E Mozart, e Goethe, e Shakespeare... E Baudelaire, Mallarmé, Valéry.

— Valéry, murmură, neîncrezătoare, Claire. Totuși, poezia lui este o poezie intelectualistă.

— Da, însă frumusețea acestei poezii ar fi de neconceput fără o senzualitate mocnită care iese, cînd și cînd, la iveală.

Claire suspină și tăcu.

— Mă pot oare întoarce, pentru cîteva clipe, la *Orfeu* ? întrebă Edmée Reval. Citindu-l, am fost din nou tulburată de îndîrjirea cu care religiile caută să ucidă curiozitatea. Orfeu nu trebuie să se întoarcă. Fiicele lui Lot nu au voie să privească în urmă. Nici Pandora să-și deschidă cutia. Nici Psyche să cunoască vreodată chipul iubirii. Adam nu

trebuie să guste din fructul oprit. În basme, același lucru : Elsa de Brabant nu are voie să întrebe care este numele soțului ei. Viviane nu trebuie să smulgă de la vrăjitorul Merlin „taina". Cea de-a șaptea nevastă a lui Barbă-Albastră nu trebuie să deschidă ușa încăperii a cărei cheie o are, altfel o așteaptă moartea... Nu găsești asta surprinzător ? Educația modernă ne învață, dimpotrivă, cît de minunată este curiozitatea. Știința... Ce înseamnă ea, la urma urmei, dacă nu o curiozitate îndelungată și sistematică ?

— Este adevărat, încuviință Ménétrier. Dar aduce oare știința fericire oamenilor ? Nu cumva chiar ea a deschis cutia Pandorei ? De două veacuri vrem să eliberăm instinctele. Rezultatul ? Cel arătat de Dumnezeu.

— Și cînd nu ai instincte ? spuse Claire.

— O ființă vie are *totdeauna* instincte, răspunse Ménétrier, ațintind-o cu o privire atît de fixă, încît ea își coborî pleoapele. Altfel ar înceta să trăiască.

Edmée îi invită să bea cafeaua în salon.

— Ce lucruri frumoase ai, Edmée ! se minună Ménétrier, mîngîind cu vădită plăcere un vas chinezesc alb și opac.

XXXII

A DOUA ZI DIMINEAȚĂ, CLAIRE O chemă pe Edmée la telefon. Pretextul, o expoziție pe care trebuiau să o viziteze împreună ; dar Edmée înțelese că prietena ei era nerăbdătoare să știe ce spusese despre ea Christian Ménétrier.

— Fii liniștită, draga mea !... A fost entuziasmat... Stai puțin, o să încerc să-mi reamintesc adjectivele foarte „christianești" de care s-a slujit ca să mi te descrie. Mai întîi a spus : „Este o femeie de lume, echilibrată..." După aceea, într-un alt moment : „Prietena dumitale este virginală și marină..."

— De ce *marină* ? Nu sînt deloc *marină*. Aș zice mai degrabă : *lunară*... Eu îl găsesc foarte atrăgător... Mi-ar place tare mult să-l revăd. Crezi că ar accepta să vină, dacă l-aș invita ?

— Nu, dacă ar fi vorba de un dineu cu douăzeci de persoane sau de un ceai cu o sută cincizeci... Numai cu tine însă, bucuros.

— Singur ?... Ar fi greu ; îl cunosc atît de puţin ; dar aş putea să-l rog să vină într-o duminică la dejun cu noi două. Este ziua în care Albert se duce, negreşit, la vînătoare sau la golf.

— Atunci va primi cu siguranţă... dacă, bineînţeles, se găseşte la Paris, căci Christian este un fel de flacără umblătoare ; apare, străluceşte o clipă, apoi dintr-o dată nu-l mai vezi şi îl regăseşti la Roma sau la Stockholm.

— Unde i se poate scrie ?

— Pînă una, alta, locuieşte la o suedeză. La doamna Halstadt, care i-a cedat două camere în apartamentul ei din strada Jacob, numărul 43.

Claire scrise cîteva rînduri, după ce strică trei ciorne, în care îl invita pe Ménétrier să vină la masă duminica următoare, în bulevardul Gabriel, împreună cu Edmée. În ultima clipă, după ce o consultă şi pe Edmée, ea îl invită pe Larivière, care îşi dorea din tot sufletul o întîlnire cu Ménétrier ale cărui scrieri le admira de multă vreme. Claire se ocupă ea însăşi, cu migală, de pregătirea prînzului, de flori, spre uluirea lui Honoré, căruia pînă atunci îi dăduse mînă liberă.

— Miere ? Doamna doreşte miere pe masă, în tot timpul prînzului ?... Iar domnul bea lapte ?... Lapte !... Mă rog, cum doreşte doamna.

— Masa o vei servi în sufrageria mică, Honoré... Şi o să aşezi pe masă trandafiri roşii.

Honoré îşi arcui sprîncenele în semn de mută neîncuviinţare pentru tot acest amestec în treburi.

— Bine, doamnă.

Dejunul a fost un succes. Larivière şi Edmée, care se întîlniseră mai înainte, angajară în ziua respectivă o conversaţie amicală, intimă şi, astfel, Claire se pomeni susţinînd un dialog cu Ménétrier, fericită să constate că discuta fără efort, cu neaşteptată încîntare, despre lucruri pe care altuia nu i le-ar fi spus. Îşi descrise copilăria, odăiţa din turn, moartea focului în vatră şi ultima-i pîlpîire luminînd-o pe Ioana d'Arc urcată pe rug. El asculta, cu

interesul și răbdarea scriitorului deschis destăinuirilor și o îndemna să coboare tot mai adînc în ea însăși. Deodată, se auzi glasul prietenei Edmée :

— Îți dai oare seama, Christian, că s-a și făcut ora cinci ?

— Adevărat ? se miră el, ridicîndu-se. Și îi făgăduisem preabunei doamne Halstadt că o voi însoți la concert !... N-am ce-i face ! Nu regret însă deloc.

— Nici eu, spuse Claire.

— Nici eu, veni ca un ecou răspunsul lui Larivière.

Larivière mai rămase puțin cu Claire, după plecarea lui Edmée Reval și a lui Ménétrier.

— Ei, ia spune-mi, ce părere ai ?

— E încîntătoare... O atît de rară contopire de seriozitate și simplitate !

Claire izbucni în rîs :

— Nostimă treabă ! Eu te întreb ce părere ai despre Ménétrier, iar dumneata îmi vorbești de Edmée. François, nu cumva ești îndrăgostit ?

Larivière surîse :

— Nu credeam că lucrul acesta ar mai fi putut fi cu putință, dar dacă îmi amintesc bine simptomele, da, azi am încercat ceva care aduce cu iubirea... Ménétrier ?... Îl găsesc interesant, original, puțin actor, puțin pedant, foarte mulțumit de sine. Dar are și de ce.

— Ai vorbit mult prea puțin cu el, spuse Claire. Nu este nici actor, nici mulțumit de sine ; este modest, grav, cu o anume latură copilăroasă care se dovedește fermecătoare.

— Bine, bine, Claire dragă, îi răspunse el rîzînd. Să ne cruțăm, fiecare, idolii.

— O, în nici un caz eu nu o să ți-o vorbesc de rău pe Edmée ; este prietena mea cea mai bună.

— Dar cu patronul ? Merge treaba ?... Ai mai avut neînțelegeri ?

— Nu. Îi dau pace. Ieșim cînd vrea el. Îl ascult dezvoltîndu-și ideile asupra universului, asupra Franței sau a uzinelor Larraque, cînd binevoiește să mi le expună, apoi mă strîng din nou în cochilia mea ; e confortabilă, mă simt bine așa.

— Asta nu înseamnă totuşi fericirea, observă Larivière.

— Este o fericire de fată bătrînă, fericirea pentru care am fost făcută... La revedere, François.

După plecarea lui, Claire scoase dintr-un sertar al birouaşului ei un caiet vechi, scris pe jumătate. Jurnalul ei de adolescentă, uitat cîndva în Sarrazac, caiet pe care mai tîrziu îl căutase şi îl adusese la Paris. Îl deschise şi, lăsînd o pagină albă, scrise :

„*4 martie 1923*. Christian Ménétrier a venit să ia masa aici, pentru prima oară, şi aş putea spune ca Julieta : «O, Christian ! Dacă eşti căsătorit, mormîntul îmi va fi pat nupţial...» *Este* căsătorit ; sînt căsătorită şi e mai bine aşa. Nu sîntem, nici unul, nici celălalt robiţi trupesculuí. Este bine ca oţelul rece al spadei, aşezate între corpurile noastre, să ne silească a preschimba o iubire imposibilă într-o prietenie desăvîrşită... Am ştiut asta de la cea dintîi privire. Mă ascultă şi îmi pune întrebări cu o atenţie care mă înduioşează. Cînd i-am spus să vină şi duminica viitoare, mi-a răspuns :

— Firește.“

Claire îşi rîndui apoi caietul în sertar, îl încuie acolo şi vîrî cheiţa în geantă. Duminica următoare scrise :

„*11 martie 1923*. Acelaşi dejun ca duminica trecută : Christian, Edmée, François. Pentru ce oare cuplul Edmée-François mă duce cu gîndul la cuplul Eliante-Philinte din „Mizantropul“ ? Eu nu am nimic din Célimène, iar Christian nimic din Alceste. Dar François şi Edmée sînt raţionali, normali, pe cînd noi... De data aceasta, Christian mi-a vorbit mult despre munca sa. Pînă acum nu înţelesesem pentru ce încearcă, totdeauna, să-şi exprime ideile prin mijlocirea miturilor, care ades mi se par nelimpezi. Mi-a explicat că, potrivit credinţei sale, miturile şi basmele sînt gîndurile cele mai adevărate şi cele mai vechi ale omenirii :

— O legendă nu o poţi crea, mi-a spus el ; ea *se* creează. Se încarcă, treptat, cu emoţiile tuturor celor care au îndrăgit-o. Arta nu înseamnă nimic cîtă vreme nu a pătruns adînc în om.

Mi-a spus, de asemenea, că înainte de a scrie un *Orfeu*, se gîndise la un *Adonis*... S-a mirat cînd și-a dat seama cît de bine cunosc povestea (un adolescent chipeș este iubit, în același timp, de Afrodita și de Persefona ; rănit de un porc mistreț, el trăiește șase luni din an în infern, șase pe pămînt)... Lui Christian i-ar fi plăcut, mai ales, să descrie scena în care Afrodita zboară în ajutorul lui Adonis ; ea se împiedică de un tufiș cu trandafiri albi ; spinii o rănesc, astfel că sîngele zeiței, picurînd peste trandafiri, îi face să devină, pe veci, purpurii... Mi-am amintit atunci că, în ziua primei noastre întîlniri, m-a înțepat lujerul unui trandafir și că a picurat sînge. Prevestire ? În ce mă privește, aș vrea să compun un sonet care să se încheie cu versul : „Trandafirii pe care curatul sînge al Afroditei îi roșește..." Dar acum, cînd cunosc un poet adevărat, nu m-aș mai încumeta să scriu nici măcar un singur vers.

18 martie 1923. Întrucît François și Edmée s-au răzgîndit în ultima clipă, m-am pomenit singură cu Christian. Nici urmă de stînjeneală. Am avut îndrăzneala să-i arăt cîteva din sonetele mele de adolescentă. Le-a găsit oarecum stîngace, firește, dar a scos din ele revelații uimitoare în privința caracterului meu... Și de data aceasta a uitat cît este ceasul și a stat atît de mult, că pînă și Albert se întorsese de la golf. Întîlnirea mă speria, dar totul a trecut cu bine. În sfîrșit, destul de bine... Încîntătoarea politețe a lui Christian a rezolvat totul. Fericit să găsească un auditoriu nou, Albert și-a istorisit debuturile și a reconstruit Europa din paragrafe : „*Unu... doi... trei...*" Christian l-a ascultat cu răbdare, dar a refuzat invitația lui Albert de a rămîne la cină. După ce a plecat, Albert mi-a spus :

— Drăguț băiat ; s-a arătat foarte interesat de tot ce i-am spus. Și-apoi, cred că a fost surprins cînd a descoperit că un om de acțiune poate fi, totodată, un om de spirit.

Ca să vorbesc ca soțul meu, m-am cutremurat : *Unu*, încercînd să-mi imaginez impresia produsă de Albert asupra lui Christian. *Doi*, constatînd propria-mi severitate în privința lui Albert. Severitate întru totul nedreaptă, știu, căci Albert se dovedește remarcabil în domeniul *său* și nu există nici un motiv să-i ceri să fie un Ménétrier.

22 martie 1923. Am fost la Versailles, singură, ca să-i dau grădinarului dispoziţii să umple în vara asta brazdele rezervate trandafirilor numai cu trandafiri roşii.

— Avem deja soiurile *Crimson Rambler* şi *Madam Norbert Le Vavasseur,* mi-a intors-o Arsène, ursuz.

— Bine, dar vreau şi trandafiri dintr-aceia roşii, mari, catifelaţi, culoarea drojdiei de vin.

Arsène s-a arătat surprins de interesul meu în ale grădinăritului. Era posac şi reţinut.

25 martie 1923. François şi Edmée au venit să ne vestească apropiata lor căsătorie ! Ce poveste ciudată ! Par amîndoi tare fericiţi. Christian a vrut să-mi vadă fiul, pentru că în scrierea sa *Alceste* are de gînd să introducă o scenă în care Alceste îşi va îmbrăţişa copiii pentru ultima oară.

— Poftim să-i vedeţi mai degrabă pe ai mei, a spus Edmée. Sînt mai mari.

Dar l-am dus pe Christian la Albert II. Sărmanul copil de care nu mă ocup niciodată a fost foarte mirat cînd s-a văzut ţinta unei atenţii atît de mari. Dădaca, aspră şi uricioasă. Uneori mi se pare că, în contact cu Christian, lipsa aceasta de căldură sufletească, de pe urma căreia am suferit atit de mult, ar putea fi biruită — iar boschetul de trandafiri să reînflorească. Albi sau roşii ?".

XXXIII

VARA LUI 1923 ÎNSEMNA PENTRU Claire una dintre epocile de fericire ale vieţii sale. Vreme de cîteva luni avu parte de ceea ce-îşi dorise dintotdeauna : prietenia caldă, atentă, dar respectuoasă a unui bărbat pe care îl admira. Bucurîndu-se de multă independentă, îl putu lua cu ea pe Christian la Versailles, la Chartres, la Rouen. El îi vorbea despre activitatea lui ; ea îi dădea sugestii pe care adesea le refuza politicos dar ferm ; alteori i le accepta, şi atunci Claire trăia bucuria de a regăsi cine ştie ce gînd mărunt de-al ei inserat în vastul edificiu, aşa cum un vitraliu îşi însoţeşte donatoarea la ceremoniile din biserică.

Edmée Reval, care se căsătorise cu Larivière, rămăsese prietena cea mai intimă a doamnei Larraque, dar o vedea mai rar.

— Îmi cer scuze, Claire, spuse ea într-o zi, că intervin în viaţa ta personală. Dar nu eşti oarecum imprudentă ? Te joci cu focul, draga mea ; o să-ţi arzi mîinile. Şi ar fi păcat ; sînt frumoase.

— Dintotdeauna iubesc focul, îi răspunse Claire, şi sînt incombustibilă din fire... Serios, Edmée, nu-i nici un pericol. Anumite aspecte ale iubirii, care trec drept primejdioase, nu mă interesează. Căsătoria a fost un şoc, de pe urma căruia mi-am revenit abia după doi ani. Ţi-am povestit viaţa mea de adolescentă. Sub pernă îl ţineam pe Musset ; speram să întîlnesc într-o zi un bărbat gata să recite cu mine poeme de Verlaine, să asculte nocturnele lui Chopin, să se plimbe sub clar de lună ţinîndu-mă de mînă... Asta însemna, pentru mine, viaţa unor îndrăgostiţi. Iubirea, aşa cum mi-a dezvăluit-o bărbatul meu, m-a îngrozit... Greşeam, poate, dar aşa a fost... Albert a înţeles şi a cerut alteia ceea ce eu nu-i puteam da... Astăzi îmi întîlnesc, printr-un miracol sau mai degrabă mulţumită ţie, Edmée, visul preschimbat în bărbat... Şi visez încîntător.... Este, în asta, vreun rău ?

— Nu, draga mea, dacă toate s-ar opri aici. Dar nu-i cu putinţă.

— De ce ?

— Pentru că bărbaţii sînt bărbaţi.

— Christian nu-i ca ceilalţi.

— Nu pot crede... Toţi bărbaţii sînt aidoma... De Fanny ţi-a vorbit ?

— De soţie ?... Da, uneori. Nu joacă nici un rol în viaţa lui.

— Nu mai joacă astăzi, dar cînd i-am cunoscut o iubea cu cea mai omenească patimă.

— Cum arată ?

— Frumoasă, bine făcută, brună, mai virilă decît el... cu braţe muşchiuloase, de sculptor... I-a fost de mare folos, ştii... În vremea în care editorii refuzau manuscrisele lui Christian, busturile pe care le sculpta Fanny au ţinut casa. M-am dus să-i văd pe alde Ménétrier, înainte de război,

în vilişoara lor din Alpi ; Fanny făcuse din ea un adevărat sălaş de poet. În fiecare dimineaţă, Albert găsea pe masă mierea, laptele, florile şi cărţile sale... Şi-a purtat sarcina fără să-şi contenească lucrul ; în afară de ultimele zile... Mai tîrziu, bineînţeles, căruţa s-a stricat. Cînd Christian a început să cunoască succesul şi cînd femeile i s-au aruncat de gît, a ascultat Sirenele. A vrut mai multă libertate. Nutrea pentru Fanny, în continuare, o afecţiune deosebită, iar pentru talentul ei preţuire ; rămînea credincios artistei, dar nu purta de grijă femeii. Ea a protestat ; el i-a răspuns printr-o scrisoare ciudată, pe care ea mi-a arătat-o la vremea respectivă şi în care susţinea că „opera lui cerea un ritm constant de reînnoire prin dragoste"... Ingenioasă formulă ; nu prea mulţumitoare pentru soţia care are de crescut un copil.

După un răstimp de tăcere, Claire spuse :

— Ei bine, la urma urmei, avea dreptate. Pentru un artist opera este mai importantă decît viaţa.

— Poate, răspunse Edmée, dar tocmai de aceea este mai bine ca o femeie să nu-şi încredinţeze viaţa unui artist.

— Nu trebuie să-i încredinţezi viaţa, ci doar să încerci să i-o înfrumuseţezi pe a lui... Unde se află răul ?

— O, nu spun că ar fi în asta vreun rău !

După discuţia aceasta, între Claire şi Edmée se statornici o anume stînjeneală. Se apropia vara, iar Claire îşi făurise un plan greu de realizat : să-l ia pe Christian Ménétrier, pentru o lună, la capul Fréhel. Larraque îşi vestise soţia că o să facă în august o croazieră cu familia Verrier. Claire nu se împotrivise ; era, la urma urmei, foarte mulţumită, şi îşi spusese că ea nu merge. Acelaşi lucru îl aştepta şi îl dorea şi Larraque. Era, aşadar, liberă, dar nu se putea duce să stea, singură cu un bărbat şi fără altă companie decît dădaca şi copilul, într-o casă a soţului ei. Cine ar fi primit să o însoţească ? Sibylle ? Claire încercă să o convingă, dar nu izbuti.

— Înţelegi, draga mea, că *trebuie* să-mi petrec vacanţa cu Roger, iar el nu poate părăsi uzina odată cu patronul. Deci noi nu putem pleca decît în septembrie... Şi-apoi,

știi, să-i țin lovărășic unui poet, e ceva ce nu-mi stă în fire... Vreau să cred, de vreme ce o spui tu, că Ménétrier este un geniu, că așa și pe dincolo, dar cînd mă privește cu ochii aceia neclintiți, nu mai știu ce să-i spun... Îl plictisesc și, în fapt, mă plictisește... Nu sări în sus, Melisando !... Eu nu mă pot preface. Îți spun verde tot ce gîndesc... Ca să nu mai vorbim că nu ești doar verișoara mea, ci și nevasta patronului, și că Roger nu ar îngădui să-ți slujesc de însoțitoare... O, știu prea bine că adulterul nu-i genul tău... Dar bărbații cred greu în asemenea nevinovății, iar Roger s-ar arăta nemulțumit... Așa că, nu ! Dar nu-mi porți pică, nu-i așa ?

Claire oferi soților Larivière o aripă a casei. Edmée refuză.

— Va fi prima noastră vară și, într-un fel, prima noastră călătorie, de vreme ce François nu a avut decît o săptămînă vacanță cînd ne-am căsătorit ; vom simți nevoia să fim singuri, se înțelege. Îl cunoști pe Christian ; este cel mai pretențios dintre prieteni. Dacă într-o casă sînt două femei, o să găsească firesc ca amîndouă să-l asculte pierdute și îl vor asculta. Nu ar fi plăcut pentru François. Eu am idei foarte limpezi despre căsătorie ; aș vrea să fac din ea o operă de artă ; o dată mi-a izbutit ; simt, știu că voi reuși și de data aceasta. Dar operele de artă se desăvîrșesc numai în singurătate.

— V-aș lăsa singuri, oricît ați voi, spuse, cu umilință, Claire.

— N-ai putea-o face nici cu cea mai mare bunăvoință din lume... Și-apoi, îmi spui că vrei să mențiii prietenia pentru Christian doar în plan spiritual... Te asigur că viața zilnică alături de o pereche îndrăgostită nu s-ar dovedi prielnică unei asemenea intenții.

Claire își reaminti brusc de vizita pe care Blaise și Catherine Forgeaud o făcuseră cîndva la Sarrazac, în copilărie, precum și de neliniștita-i curiozitate stîrnită atunci de expresia *lună de miere.*

— Așadar, ești din nou tare îndrăgostită, Edmée ?

— Nebunește.

— Senzual ?

— Firește, senzual.

— Ce poveste stranie ! spuse Claire, ușor iritată. Eram convinsă că o femeie nu poate întîlni iubirea decît o singură dată în viață... cînd o întîlnește. O credeam predestinată unui singur bărbat. Mă gîndeam că atunci cînd are norocul să-l întîlnească de tînără și, așa cum s-a întîmplat cu tine, să se mărite cu el, bărbatul acesta îi lasă o amprentă de neșters.

— Este adevărat, îi răspunse Edmée, dar nu așa cum crezi... Prea despici firul în patru, draga mea. Lasă lucrurile la voia întîmplării. Totul este atît de simplu, de firesc...

O femeie nu se dă ușor bătută. Claire continuă să caute neapărat o însoțitoare și îi veni un gînd genial : *miss* Brinker ! Ar fi putut-o invita, desigur, pe mama ei, dar să găzduiască în același timp pe doamna Forgeaud și pe Christian Ménétrier i se părea lucru de neconceput. Bunul-simț realist al doamnei Forgeaud l-ar impresiona neplăcut pe Christian ; tensiunea cerebrală a lui Christian ar obosi-o pe doamna Forgeaud. Obișnuită să ducă o viață retrasă, discretă, *miss* Brinker ar fi mai puțin stînjenitoare. S-ar afla de față la fiecare masă ; apoi, în restul zilei, ar dispare imediat, pentru a vedea de Albert II. Claire îi scrise. Primi răspuns în trei zile. *Miss* Brinker accepta cu recunoștință :

„Cînd te-ai măritat, am fost fericită că mama dumitale îmi oferea posibilitatea să trăiesc alături de ea, dar Sarrazac este tare izolat și mi-ar place să vizitez regiunea Bretagne. Am putea face amîndouă și puțină engleză, în timpul plimbărilor...“

Doamnei Forgeaud, *miss* Brinker îi spuse :

— Nu vi se pare ciudat că soțul fiicei dumneavoastră pleacă fără ea într-o călătorie de plăcere ?... Ah, toți bărbații sînt niște...

Nu-și întregi fraza, dar în fundul sufletului încerca o tainică satisfacție constatînd că amarele ei profeții păreau a se fi adeverit. Fu luată hotărîrea ca ea să vină la Paris către sfîrșitul lunii iulie, spre a face cu mașina, împreună cu Claire, călătoria de la Versailles la capul Fréhel.

— Aștept, o lămuri Claire pe *miss* Brinker, de cum sosi, pe un prieten de-al soțului meu care trebuie să vină, în ziua de 2 august, să stea cu noi în Bretagne... Este vorba de Christian Ménétrier. M-ai auzit adesea vorbind despre cărțile lui. I-am oferit ospitalitate, spre a-l ajuta să lucreze în tihnă.

— *What ?* sări *miss* Brinker. *Do you mean to say he'll stop several days ?...* [1] Vine la capul Fréhel, ca să stea cu noi ?

— O să stea cît o să vrea ; toată luna, sper.

— *Really ?* întrebă *miss* Brinker. *Don't you fear people will start gossiping about you ?* [2]

— Cînd mi-e conștiința împăcată, nu mă sinchisesc de lume, încheie Claire.

XXXIV

Jurnalul Clairei

5 AUGUST 1923. ATMOSFERĂ GREA.

Nu din vina lui Christian, ființa cu care te poți înțelege cel mai bine. Simt însă în juru-mi dojeni nerostite. Deși între *miss* Brinker și dădaca Floyd există o luptă de castă, s-au unit amîndouă împotriva noastră. Honoré ne servește la masă întorcînd capul a dispreț. Eugène, șoferul, se oprește în marginea drumurilor însorite și se apucă să scotocească în motor, fără alt temei decît dorința de a mă pedepsi. Toate astea mă lasă rece ; nu fac nimic rău și sînt fericită. Christian este un tovarăș minunat. L-aș putea asculta la nesfîrșit — fie că-mi vorbește despre viața lui ori despre muncă. Nespusă încîntare să-l pot asculta seară de seară, însăilînd, ca într-o visare, scena pe care o va scrie ; cîtă fericire, a doua zi, cînd îl aud citindu-mi-o gata scrisă. Aseară, după ce Brinker s-a dus în sfîrșit la culcare (era miezul nopții, aproape), Christian a sugerat o scurtă plimbare pe clar de lună. Am mers pînă la banca de pe

[1] Cum ? Vrei să spui că se va opri pentru cîteva zile ?... *(Engl.)*

[2] Adevărat ? Nu ți-e teamă că lumea va începe să șușotească pe seama dumitale ? *(Engl.)*

faleză și ne-am așezat unul lîngă celălalt. Jos, oceanul își rostogolea valurile cu zgomot de galeți în ciocnire. Un vînt puternic culca ierburile înalte. Și fiindcă mă scuturau fiori, Christian și-a trecut brațul peste mine, șal viu, iar eu mi-am lăsat capul să-i cadă pe umăr. Am stat acolo multă vreme, în desăvîrșită neclintire. Nemaipomenită impresie de așteptare voluptuoasă. Cît de recunoscătoare i-am fost că nu a cutezat nici un gest mai îndrăzneț.

6 august 1923. Plimbare cu Christian în pădurea Broceliande. La plecare, *miss* Brinker ne tot da tîrcoale ; am fost neșovăitoare. Și Albert II ar fi vrut „să urce în mașină" ; a plîns cînd am refuzat să-l iau cu mine. Aș fi vrut să-i fac plăcerea, însă ne-ar fi stingherit orice conversație și aveam eu o idee, să-l fac pe Christian să aleagă într-o zi drept temă, în locul veșnicelor mituri grecești, o veche legendă celtică și franceză. I-am arătat stejarul lui Merlin și i-am istorisit povestea Vivianei fermecîndu-l pe cel ce fermeca. La început, a ascultat cu un aer distrat, apoi, dintr-o dată, m-a privit cu o bucurie care m-a umplut de fericire :

— Chiar așa, a spus el, ai dreptate ; ar fi într-adevăr un subiect !

Ador să văd cum șocul creației îi străbate ființa. Pe drumul de întoarcere i-am mărturisit că mi-ar place să-l fac să scrie un *Parsifal francez* (sau mai degrabă un *Percoval),* pentru că reprezintă triumful castității.

— O, sfîntă candoare ! mi-a răspuns. Oare nu știi ce înseamnă Graal-ul și Lancea ?

— Cum să nu știu ! Graal-ul este vasul din care Isus Cristos a băut vin la Cina cea de Taină... Lancea ? Ei bine, este vorba de cea care i-a străpuns trupul pe sub coaste.

— Aceasta este, într-adevăr, transpunerea creștină a temei, dar ea a apărut foarte tîrziu... În textele sfinte nu este vorba de Graal... Nu, ci de un străvechi cult al Fecundității, lancea și cupa corespunzînd organelor generative, masculul și femela.

Cu oricare altul aș fi discutat aprins, dar pe Christian îl accept...

La întoarcere am găsit-o pe Brinker într-o dispoziție foarte proastă. Am sfîrșit prin a o întreba ce are.

— *You know very well*, mi-a răspuns ea pe un ton amar, *that I love sightseeing. There was nothing I wanted more than to see Merlin's forest.* [1]

Am greșit, poate, aducînd-o.

7 august 1923. Zi de ploaie. Pentru a o mai domoli pe Brinker, preaplină de ură, i-am cerut să ne citească cu glas tare, după cină, pagini din îndrăgitul ei Tennyson. Christian știe destul de bine engleza și îmi spuneam că poate o să găsească în *Idile* elemente pentru drama către care aș vrea să-l îndemn. Brinker a ales, firește, povestea regelui Arthur, a lui Lancelot de la Lac și a reginei Ginevra, și a citit-o cu tonul agresiv al unui ministru cromweilian predicînd împotriva corupției babiloniene. Cînd și cînd, își ridica ochii din carte, pentru a mă străfulgera cu privirea lor și declama :

Shall I kill myself ?
Wath help in that ? I cannot kill my sin
If soul be soul, nor can I kill my shame... [2]

Vechea mea prietenă începe să mă irite ! Ai zice că, într-adevăr, Albert este regele Arthur sau regele Marke : Christian — Lancelot sau Tristan. Dar nu ! De o mie de ori, nu ! Christian *nu* este amantul meu. Albert nu mă iubește și el este cel care în clipa aceasta plutește cu „sirena" „pe-o albă corabie"... Din fericire, către ora zece, ploaia a stat și am putut, sub pretextul unei migrene, să-i dau pace lui Brinker și să fugim pînă la banca noastră de pe faleză. Cu capul pe umărul lui Christian, am închis ochii. Pe pleoape mi s-a așternut o mîngîiere atît de ușoară, încît nu știu de-au fost buzele lui sau adierea vîntului. Nu vreau să știu.

[1] Știi foarte bine că-mi place să privesc. Niciodată nu mi-am dorit mai mult ca acum să văd pădurea lui Merlin. *(Engl.)*

[2] Să-mi iau viața oare ?
La ce bun ? Păcatul meu nu mi-l pot ucide.
De vreme ce sufletul rămîne și nici rușinea nu mi-o pot gîtui... *(Engl.)*

9 august 1923. Ieri, zi de furtuni electrice și sentimentale. Tunet îndepărtat. Fulgere în zare. Căldură copleșitoare și nesănătoasă. Brinker mi-a făcut o adevărată scenă. Urcasem în camera mea, pentru siestă. A venit după mine și mi-a îndrugat nerozii. După ea, aș fi o cățea în călduri, îmi corup fiul, abuzez de încrederea soțului.

— Dealtfel, mi-a vestit ea, o să-i scriu mamei dumitale.

M-am supărat. Ea de asemenea. Mi se pare și mie că i-a scris mamei, ca să o întrebe dacă se poate întoarce la Sarrazac. Noroc bun ! Seara, după cină, ne-a părăsit imediat. Și, pentru că văzduhul era încă fierbinte, i-am propus lui Christian să ia mașina mea și să mergem pînă în landă, la marginea capului, necontenit bătută de vînt. Ajunși acolo, am lăsat mașina și am pornit pe jos. Nicicînd n-am văzut un spectacol mai frumos. Stelele scînteiau cum rareori mi-a fost dat să văd. Jur împrejurul nostru, foarte departe, fulgere poleiau fața mării. Era ca o bătălie navală între uriași. Christian mă luase de braț și pășeam amîndoi printre tufele de grozamă. Dintr-o dată, fără să ne fi spus nimic, printr-un fel de intuiție simultană, ne-am întors unul spre celălalt ; m-a luat în brațe, iar buzele lui le-au apăsat pe ale mele, dar cu atîta pricepere, cu atîta desăvîrșire, încît nu m-a încercat dorința de a mă împotrivi. Christian are mișcări molcome, irezistibile. Și de data aceasta, sărutul duios, prelung, m-a îmblînzit. Puțin mai departe, în timp ce intram într-un soi de luminiș pardosit cu mușchi, mi-a spus :

— Nu vrei să stăm jos ?

Eram singuri și atît de departe de toate, că mi-a fost frică. Am propus să ne întoarcem la mașină. Mi-a răspuns :

— Dacă dorești...

Dar i-am simțit dezamăgirea. Ce-o să mă fac ?

11 august 1923. Christian a plecat la Dinard ; mi-a cerut mașina, ca să se ducă să cumpere un dar fiicei sale, a cărei aniversare se apropia. Uitasem că are, undeva prin Vosgi, o soție și un copil. Viața nu-i bine făcută, sau — cum spunea dragul meu abate Mugnier : „Totu-i pierdut, doamnă, totu-i pierdut !“ Mi se pare acum că, dacă în loc de Albert l-aș fi întîlnit pe Christian la vremea în care

eram romanţioasă şi neîntinată, aş fi cunoscut dragostea aşa cum mi-o închipuiam. Sărutul acela în landă... N-am întrezărit atunci doar Pămîntul Făgăduinţei, ci am simţit că aş fi putut ajunge acolo singură cu iubitul meu... Dar vai ! Ceea ce nu-i nu poate fi. Am jucat ; am pierdut ; trebuie să plătesc.

12 august 1923. Brinker a primit o telegramă de la mama. Pleacă pe data de 16. Dumnezeu ştie ce o să povestească la Sarrazac ! Sărmană Brinker ! Mă iubeşte din toată inima, dar mă mai crede, ca pe vremea lui Claude Parent, „asaltată de un netrebnic".

13 august 1923. Aseară, conversaţie lungă şi serioasă cu Christian. Cînd l-am vestit că Brinker pleacă, i-am spus rîzînd că o face fiindcă nu vrea să ocrotească o iubire vinovată. Şi am adăugat :

— Martor e totuşi Domnul că nu este nimic !

Iar el mi-a răspuns scurt :

— Martor e totuşi Domnul că este totul !

Am vrut să protestez, dar m-a întrerupt cu vehemenţă :

— Pentru ce să ne mințim ? Te iubesc şi mă iubeşti. Vei fi a mea în curînd, poate mîine.

Pentru prima oară de atîta vreme am simţit cum Marele Frig îmi străbate şira spinării. Şi am spus repede :

— Niciodată !

Mi-a dat drumul, îmi încătuşase mîinile.

— Atunci, mai bine să plec şi eu. Dorinţa fără speranţă este un chin pe care nu l-aş putea îndura.

Am pledat, am mărturisit că-l iubeam, dar că nu eram făcută nici pentru trădarea morală, nici pentru plăcerea trupească.

— De ce să-şi schimbe dragostea noastră faţa ? am întrebat. Pentru mine, fericirea înseamnă să te văd, să te ascult, să mă simt o clipă în braţele tale.

M-a privit cu o milă ciudată :

— Tot copil eşti, mi-a spus, şi vrei să trăieşti aievea basme. Viaţa trebuie trăită, Claire, trebuie să înţelegi că e frumoasă sub toate formele.

L-am părăsit fără să răspund. Ce să fac ? Mi-e atît de teamă să nu-l pierd şi *ştiu* că va pleca, dacă voi rezista

prea multă vreme... Mi-am trecut noaptea spunîndu-mi : „Dar dacă are dreptate, dacă deodată, la ieşirea din ceţuri, voi descoperi valea fermecată ?“ Am adormit spre dimineaţă şi m-am visat, cu o nemaipomenită limpezime, căzînd pe scara ce ducea la orgă, l-am visat pe bietul Marcel Gontran, uitat cu totul.

14 august 1923. Zi groaznică, în pofida celui mai încîntător soare de vară. Unchiul Charles, a cărui ambiţioasă prietenă cîntă la cazinoul din Dinard, a venit să-şi petreacă ziua de 15 august cu ea, iar pudica madam Janin, nevoind să-şi instaleze, făţiş, protectorul la hotel Royal în care locuia, l-a sfătuit să-mi ceară mie ospitalitate. A picat la mine pe la ora prînzului, vesel, afectuos, poznaş şi vorbind tare. Christian, care tocmai începuse să-mi citească scena finală a lucrării sale *Alceste*, s-a închis în el ca o senzitivă, auzind apostrofările unchiului meu — „Ei, domnişoară Clairon, ce se mai aude ?“ — care a rămas cu noi pe terasă pînă seara, vorbind despre titluri de rente, despre creşterea şi scăderea cursului acestora, despre cursul lirei, despre unele bîrfe din Paris şi poveşti de vînătoare. Eram mult mai nefericită decît Christian care, după ce şi-a revenit din primul şoc, s-a hotărît să rămînă deoparte şi să ne urmărească. Într-o bună zi îl voi regăsi pe unchiul Charles în una din dramele sale, transpus în Hercule sau Vulcan. Dar mă simţeam atît de ruşinată de trista zi petrecută de Christian, încît eu însămi am propus, după cină, cînd Des Grieux-ul nostru de cincizeci de ani a plecat să o aplaude pe *Manon* la cazinou, să mergem pînă la banca de pe faleză. Christian m-a urmat, după o scurtă şovăială.

— Eşti crudă, mi-a spus.

Mai tîrziu m-am cuibărit lîngă el. M-a lăsat să o fac, dar fără să reacţioneze... Simt, ştiu că răceala asta este o ameninţare... şi un blam... Ce să fac ? Ce să fac ? Nu vreau să-l pierd.

16 august 1923. La nouă, plecarea unchiului Charles, care m-a luat deoparte, ca să-mi spună :

— Sibe m-a însărcinat să-ţi recomand să fii prudentă şi să nu strici ceva... Mai mult nu spun, domnişoară Clai-

ron... Dar Sibe știe ce vorbește și are mult bun-simț... Așa că cine are urechi de auzit...

La prînz, plecarea domnișoarei Brinker. Am condus-o la gara din Dinard. Era politicoasă, glacială :

— *Good bye, my dear,* mi-a spus, *and thank you for a lovely fortnight.* [1]

Acum sînt singură în casă cu Christian, cu servitorii și cu băiețelul meu.

XXXV

ÎN ZIUA ÎN CARE *MISS* BRINKER a plecat, Claire și Christian au stat în grădină pînă tîrziu. Cînd au urcat spre camerele lor și și-au urat noapte bună pe palierul tapetat cu creton de culoare deschisă, nici o fereastră nu mai era luminată. Frîntă de oboseală, dar nervoasă, Claire își spuse că va adormi greu. Deschise sertarul birouașului ei, scoase de acolo „jurnalul" și umplu o pagină. Pe urmă reciti tot ceea ce scrisese de cînd sosise la Fréhel, clătină din cap și suspină. Un căscat îi reaminti ora. „Trebuie totuși să dorm." Și își alese o carte din mica bibliotecă de lîngă birou, pe care o puse pe masa de la capătul patului, lîngă lampă. Era *Adolphe*. Și începu să se dezbrace.

După ce își scoase rochia, întîlni imaginea făpturii sale în oglindă. Pielea, deși rebelă la poleirea soarelui, se arămise ușor. Lăsă să-i lunece bretelele cămășii și își privi umerii, sînii. „Ești bine făcută", îi spusese cîndva Larraque. La fel era și acum ; avea, mai mult ca oricînd, aerul unei zeițe grecești. „Făcută pentru iubire", gîndi ea cu melancolie și zîmbi trist propriei imagini. Așternutul răcoros se dovedi mîngîietor pentru trupul ei ostenit. Deschise cartea și căută pasajul pe care voia să-l recitească :

„Încîntări ale iubirii, cine v-ar putea zugrăvi ? Credința că am întîlnit ființa pe care ne-a hărăzit-o natura, lumina aceasta neașteptată revărsată peste viață, părînd a

[1] Rămîi cu bine, draga mea, și îți mulțumesc pentru plăcuta găzduire. *(Engl.)*

ne desluși însăși taina acesteia, căldura necunoscută pînă acum, cu care învăluim pînă și cea mai măruntă împrejurare, ceasurile acestea fugare ale căror amănunte scapă aducerii-aminte datorită farmecului lor și care nu ne lasă în suflet decît o dîră de fericire, veselia aceasta..."

Un scîrțiit o făcu să-și ridice privirea. Și atunci văzu, cu groază, ușa deschizîndu-se încet. Într-un halat de casă din mătase vișinie, Christian. O indemna la tăcere, apăsîndu-și un deget pe buze. Ea se simți înghețată, un fel de șoc îi cutremură inima și o făcu să-i cadă cartea pe cearșaf. Din două sărituri, ușoare ca cele ale unui dansator, Christian ajunse lîngă pat. Ea își încrucișă brațele pe piept.

— O, Christian, șopti ea. Pleacă... Te implor...

I se așezase alături și îi simțea palmele bărbătești trecîndu-i peste umerii aproape goi.

— Taci, draga mea ! răspunse el murmurat. Taci ! Te-ar putea auzi cineva. Am venit, pentru că ochii tăi spuneau : „Da" în timp ce glasul rostea : „Nu". Îmi era peste putință să mai trăiesc în așteptare, iar dintre toate noaptea aceasta este o adevărată noapte a nunții. Vezi, draga mea...

Dintr-o mișcare stinse lampa ; un clar de lună roz-cenușiu îi învelì.

Claire tremura, cuprinsă de neliniști. „Dacă trece cineva pe palier... Dacă băiatul este bolnav și dădaca vine să mă caute... S-a mai întîmplat..." „Greu păcat ! Greu păcat !" Dar de spus, nu spunea decît : „Christian, Christian", și se bucura din plin, simțind alături de ea trupul călduț și ușor. O, mîngîiere a pielii aceleia netede și înmiresmate ! Claire nu mai tremura, se destindea, se dăruia molcomelor dezmierdări. Apoi din nou o năpădea speranța luminoasă pe care nu o dată i-o insuflaseră sărutările lui Christian. Calde valuri de fericire îi umpleau ființa. Ca o frază muzicală, plină de farmec, mistuitoare, desfășurîndu-se, urcînd în arpegiu și așteptînd cu nerăbdare dominanta.

„Claire, Claire !..." murmura glasul rugător.

Deschise ochii și văzu deasupra, în penumbră, un Christian transfigurat. „Ca scos din minți", gîndi ea și ideea curmă brusc mica frază miraculoasă pe care trupul fremătător al Clairei începuse să o schițeze. Da, în clipa aceea, Christian părea departe de ea și de el însuși, atent doar la

înfruptarea din bucuriile unui tainic paradis ; iar ea, care abia întrezărise chiparoşii şi viaţa în floare din fermecata vale, se simţea despărţită acum de aceasta printr-un grilaj. Şi ştia că niciodată nu va ajunge acolo. Icoana fiului adormit, a doicii ostile, a servitorilor aflaţi prin preajmă se interpuneau între Claire şi „şocul violent" pe care îl aşteptase. Privindu-l pe Christian, lucidă, îşi spuse : „Nemaipomenit de ciudat... ! În clipa asta seamănă cu Albert." Gîndul i se păru ironic şi deznădăjduitor. Totuşi, puţin mai tîrziu, cînd Christian se aplecă asupra ei şi o întrebă : „Eşti fericită ?", ea murmură : „Divin de fericită".

După plecarea lui Christian, care parcă lunecase pe covor, fără a face mai mult zgomot decît un Sylph, ea plînse ca în noaptea nunţii, cu şase ani în urmă. Cele două situaţii se deosebeau mult. Îi fusese dat să aibă drept iubit nu un om copt, impus de convenienţe sociale şi neîndrăgit, ci pe singurul care putea să-i fie drag şi pe care, dintre toţi, îl admira cel mai mult. Cu toate acestea rămăsese nemulţumită, nedomolită, deloc în stare să ducă pînă la capătul capătului simfonia neterminată care mai cînta în adîncurile fiinţei sale. Neputînd să doarmă, pînă la ivirea zorilor, se gîndi la camera din Versailles, la susurul fîntînii şi, în plină visare, i se părea că aude respiraţia egală şi puternică a bărbatului ei. În sfîrşit, păsările se deşteptară, iar lumina zilei molcomi puţin spaimele Clairei. „Firește, gîndi ea, cu Christian totul va fi bine. Îi iubesc în aceeaşi măsură mintea şi trupul zvelt, tînăr. Îmi place blîndeţea iscusită a mişcărilor sale... Decepţia mea îşi află izvorul în surpriză, în teamă şi ruşine. Mă găseam în casa bărbatului meu, la doi paşi de copilul nostru. În altă parte, mai tîrziu, vom fi fericiţi..."

Încrezătoare, îşi repetă : „Vom fi fericiţi". Şi adormi.

Cînd coborî, Christian părea bine dispus, radios. Nu-i putu spune Clairei cuvintele pe care le aştepta, căci Albert II şi dădaca Floyd se aflau pe terasă, dar o întîmpină drăgăstos şi îi citi o scenă foarte frumoasă, scrisă în aceeaşi dimineaţă. De cum rămaseră singuri, Claire încercă să-l facă a înţelege cît de mult suferise şi cît avea să mai sufere de pe urma unei situaţii atît de false.

— Falsă ? se miră el. Falsă !... Dimpotrivă, din noaptea asta a încetat să mai fie astfel.

— Între noi, poate, dar în ce-l priveşte pe bărbatul meu, pe soţia dumitale...

— Ce înseamnă nişte raporturi legalizate faţă de sentimente atît de puternice ca ale noastre ?

— Dar nu există numai legi umane, Christian... Legea divină...

Christian luă un trandafir roşu, pe care îl trecu uşor, a mîngîiere, peste fruntea iubitei sale şi zîmbi :

— Scumpa mea, fereşte-te de frazele gata ticluite... Pentru ce ar condamna o lege divină ceea ce înşişi zeii au binerînduit ?

— Dar aici, Christian, aici, în casa asta, care e a lui Albert ?...

El legănă încetişor trandafirul pe buzele ei, recitind în şoaptă :

Îndepărtaţi de lume ca-ntr-o pădure deasă-n
Iubirea noastră calmă, ştiu, inimile fi-vor
Vrăjite filomele ce cîntă-n faptul serii.

„Poezia, îşi spuse Claire, dintr-o dată rebelă, aduce poeţilor ciudate servicii."

Christian veni în camera ei şi în noaptea următoare, şi aproape în toate celelalte. În fiecare zi, ea aştepta clipa cu mare speranţă ; în fiecare seară, regăsea spaima de a fi spectatoarea unei bucurii supraomeneşti de care o despărţea un perete nevăzut.

XXXVI

ÎN ZIUA DE 25 AUGUST, CHARLES Forgeaud primi o telegramă trimisă din Sarrazac de către cumnata sa. Doamna general Forgeaud dorea urgent să-l vadă, spunea ea, şi îl ruga să-i reţină o cameră la Paris. O instală într-un hotel apropiat de locuinţa lui şi o invită la cină încă din seara sosirii ei, împreună cu Sibylle şi cu Roger Martin.

— Prefer să fii şi tu de faţă, Sibe, spuse el fiicei sale. Cam ştiu eu despre ce e vorba... Tărăşenii femeieşti... Mi-am şi dat seama că se pregăteşte o furtună, cînd am fost la Dinard... Să ne deschidem umbrelele !

Doamna Forgeaud prezentă neocolit situaţia :

— *Miss* Brinker, care trebuia să stea toată luna august la capul Fréhel, a fugit, pur şi simplu, pentru că a găsit-o pe Claire instalată acolo cu un amant.

— Cu un amant ? îi curmă vorba Sibylle. Eşti sigură că asta este el pentru Claire, mătuşă Henriette ? Ştii, aşa cum o cunosc eu pe Claire, m-ar mira...

— Dacă nu-i este amant, cu atît mai bine ! suspină doamna Forgeaud. Oricum, este inadmisibil ca ea să trăiască acolo singură cu un străin. O să-i *poruncesc* să-l trimită la plimbare, iar ea să vină acasă.

— În locul dumitale, mătuşă Henriette, n-aş face-o. Claire îţi seamănă. O să se întărîte... Firește că n-ar fi rău să ai cu ea o discuţie. Treaba este serioasă nu numai în ce o priveşte, dar şi pentru noi, nu-i aşa, Roger ? Dacă s-ar ivi o ruptură între Claire şi patron, nimeni n-ar şti să spună care i-ar fi urmările ; numai că, zic eu, evitarea rupturii este cu putinţă, şi ar fi chiar uşor... La urma urmei, patronul s-a desprins de Claire ; ăsta-i adevărul ; tot ce-i cere este să nu-l facă de rîs... Pentru ce nu-i telefonezi ei, mătuşă Henriette, să-i spui că te afli la Paris şi că o rogi să vină să te vadă ?... Ne vom da atunci seama cum va reacţiona.

— Că bine zici, Sibe ! încuviinţă unchiul Charles. Ascult-o pe Sibe, Henriette dragă, are fler.

— Da' cine e, la urma urmei, acest Ménétrier ? întrebă doamna Forgeaud.

— Un poet oarecum ermetic, răspunse Roger Martin, dar foarte talentat.

— Foarte talentat ? îi curmă vorba Sibylle. Asta nu ştim, fiindcă nimeni n-a putut citi un rînd scris de el ; dar nu se poate nega că are farmec şi că este inteligent. Pînă şi patronul se arăta cucerit.

— Şi cum a intrat el în viaţa fiicei mele ? întrebă doamna Forgeaud.

Edmée Larivière l-a „născocit" şi i l-a „dăruit" Clairei... Grozavă idee !

— De unde a apărut ?

— Ménétrier ? Habar n-am ce-i cu familia lui. În orice caz, are maniere desăvîrşite. Edmée mi-a spus că este

căsătorit cu o femeie sculptor şi că are o fată de unsprezece ani. Dar a dus întotdeauna o viaţă independentă.

— A... e căsătorit ? răsuflă uşurată doamna Forgeaud. Cu atît mai bine ! Nevasta va însemna pentru noi o aliată... În ce-l priveşte, *miss* Brinker l-a găsit înfumurat şi distant ; cînd s-a întors de la capul Fréhel, era ca scoasă din minţi. Nu am văzut-o niciodată în starea asta.

Doamna Forgeaud urmă sfatul Sibyllei şi o chemă pe Claire, fără să-i facă vreo mustrare. Contrar aşteptărilor, telefonul ei fu bine primit. Foarte stînjenită de cîteva zile din pricina situaţiei neliniştii în care se găsea, Claire luă hotărîrea să închidă casa bretonă şi să se întoarcă la Paris. Nădăjduia că acolo îl va putea întîlni pe Christian în afara casei şi departe de toţi cei care o iscodeau. În aşteptarea fiicei, doamna Forgeaud o văzu în fiecare zi pe nepoata ei Sibylle.

— Dar cum a putut Claire să-şi lase soţul să se desprindă pînă într-atît de ea ? se arăta nedumerită doamna Forgeaud. Ştia doar foarte bine că viaţa ei, a mea, a ta, cea a lui Blaise depind de afecţiunea lui Albert !

— Claire nu se gîndeşte la lucrurile astea, mătuşă Henriette. Sau, chiar dacă se gîndeşte, nu o arată defel ! Toată atenţia şi-o îndreaptă spre sine, spre sentimentele, impresiile şi lecturile ei... Rezultatul : patronul, care înainte de toate vrea să fie ascultat cu gura căscată, a găsit alte ascultătoare frumoase, iar Claire a pierdut o splendidă partidă... O, de-aş fi fost în locul ei !... Bărbaţii sînt firi atît de fragile, nu găseşti, mătuşă Henriette ? Atît de adorabil mulţumiţi de ei ! Îi stăpîneşti cum pofteşti... Dar Claire *nu vrea.*

— Niciodată n-am avut noroc ! suspină doamna Forgeaud. Bărbatul meu nu accepta condiţiile vieţii politice ; fiica mea nu le acceptă pe cele ale vieţii conjugale... Las' că-i spun ce părere am despre ea !

Şi i-o spuse, într-adevăr, cu tărie şi furie :

— Egoismul şi stîngăcia ta mă înspăimîntă, copila mea... Ţi-am arătat, cînd te-ai măritat, că în puterea ta stătea, făcîndu-l pe bărbatul tău să se intereseze de Sarrazac, să restabileşti avuţia familiei. Spontan — chiar fără ştirea ta, ceea ce era foarte delicat din parte-i — Albert mi-a dat nu numai o pensie, ci şi un credit anual

pentru reparații și te rog să mă crezi că am știut să-l folosesc. Dacă te-ai fi făcut iubită, de neînlocuit, ar fi căpătat obiceiul să vină în ficcare an in Limousin... Iar în loc de asta, poftim...

— Dar bine, mamă, crezi că ținta vieții poate fi repararea stricăciunilor unei proprietăți și aducerea unui constructor de automobile în Limousin ?

— Și care este, mă rog, după tine, ținta vieții ?

— Să-ți cauți mîntuirea pe plan spiritual, pentru cine crede în viața viitoare ; sau pe plan sentimental, pentru cine crede într-o singură viață, terestră.

Scoasă din răbdări, doamna Forgeaud își înalță brațele spre cer :

— Ce de vorbe ca să mărturisești, pînă la urmă, că vrei să-ți vezi în voie iubitul.

— Dacă preferi să o spun cu asemenea cuvinte, fie, vreau să fiu liberă să-mi văd prietenii.

— Și nu-ți pasă că distrugi un cămin care adăpostește un leagăn ? Că arunci în stradă pe propria ta mamă, pe verișoara căreia îi datorezi totul, pe tinerii Blaise și pe mulți alții, tîriți și ei, fără voie, în neînțelegerea ta cu bărbatul tău ?

— Un *cămin* nu adăpostește un leagăn, mamă... Un acoperiș, da, la nevoie.

— Claire, nu fi obraznică.

— Nu o doresc deloc, mamă, dar aș vrea să înțeleg cum și de ce v-aș „arunca pe toți în stradă“ ?... Mai întîi, *nu* sînt certată cu Albert, care nu știe nimic din poveștile dumitale... Și apoi, nu ești de partea mea.

— Firește că nu ! Iar dacă ai ajunge să-l părăsești pe bietul Albert, aș fi cea dintîi care aș dori ca nepotul meu să-i fie încredințat lui.

— N-aș vedea nimic rău în asta, spuse Claire.

— N-ai pic de inimă !

— Aș vrea să știu ce vină îmi aduci, mamă. Că iubesc ? Sau că nu iubesc ? Că am prea multă inimă ? Sau nu destulă ?

În clipa aceea intră Sibylle :

— A, spuse ea, bine dispusă, înțeleg. O săpunești pe Melisanda, mătușă Henriette. Eu spun : să facă ce-o vrea

cu Pelléàs, dar să nu uite că toată familia lucrează la Golaud !

Între timp, Edmée și François Larivière îl invitaseră pe Ménétrier la cină, dar singur. Voiau să știe ce anume se întîmplase și care erau gîndurile lui Christian.

— Nu există nici un temei care să ne facă a tăgădui că ne iubim, Claire și cu mine.

— Te-ai gîndit, zise Larivière, că prin imprudențele ei riscă să-și piardă soțul și copilul ?

— Soțul, dacă ar fi să dau crezare spuselor ei, nu mai este pentru ea un soț.

— În ce-o privește, poate, răspunse Larivière. Dar din punct de vedere social...

— Totul este să știm : trebuie sacrificată fericirea ei și a mea, în numele unor conveniențe sociale ? Sacrificiul individului poate fi legitim (prea sigur de asta nici nu sînt), cînd este în joc existența unei societăți, dar aici... Cu ce va avea de suferit societatea franceză că eu și Claire ne vom iubi ?

— Cert rămîne totuși faptul că durabile au fost acele societăți în care pasiunile au acceptat limitele impuse de legi, zise Larivière. Libertatea moravurilor și decadența merg mînă în mînă.

Edmée își spuse că era timpul să-i readucă pe pămînt pe bărbații aceștia gata să-și ia zborul spre aerul rarefiat al ideilor generale, sterile :

— Dar ce-i poți oferi femeii iubite, Christian ? întrebă ea. Ești căsătorit.

— Prea puțin. Am iubit-o mult pe Fanny. Cîndva mi-a fost inspiratoare și prietenă. Astăzi a devenit ea însăși o artistă cunoscută, recunoscută. Nu mai avem nevoie unul de celălalt... Iar eu am nevoie de Claire.

Edmée se întrebă, nu fără un ușor fremătat de gelozie, ce putea aduce Claire operei și vieții lui Christian Ménétrier. Claire este frumoasă și inteligentă, da, e limpede, își spunea Edmée, dar atît de puțin umană... Bărbații sînt într-adevăr ciudați, iar reacțiile lor imprevizibile.

Între timp, Larivière și Ménétrier erau din nou furați de cucerirea cine știe cărei abstracte stratosfere.

XXXVII

Jurnalul Clairei

15 SEPTEMBRIE 1923. AVEAM DE gînd să-i spun lui Albert, de cum se va fi întors acasă, tot adevărul şi să-i cer să-mi redea libertatea. Dar, împotriva voinţei mele, m-am pomenit prinsă de rutina treburilor casnice care nu-mi mai dădeau răgaz pentru alte acţiuni, atît de neobişnuite. Albert a fost convocat pe dată de către Poincaré, care vrea să-l trimită în regiunea Ruhr, să negocieze cu nişte industriaşi germani. Prin urmare, mîine o să plece din nou şi nu i-am spus nimic. Îmi ziceam că alţii — Rolande, Honoré, Eugène, dădaca Floyd — aveau să mă pîrască, dîndu-mi astfel prilejul să mă explic. Se pare că personalul n-a clevetit, iar Rolande mi-a declarat, cu obişnuitul ei cinism :

— Micuţă Claire, îţi cunosc secretele ; fii pe pace, nimeni nu va şti să le păstreze mai bine ca mine. Nu mi te mai împotriveşti ; nici eu nu-ţi voi mai sta în cale. Dacă patronul ar divorţa, aş putea nimeri peste o nevastă de o sută de ori mai primejdioasă... Aşa că îţi ţin parte.

— Dar Albert ? am întrebat. Ce ştie ? Ce crede ?

A rîs :

— În prezent, Albert are atîtea probleme de rezolvat, încît — mai înainte de orice — vrea în viaţa lui pace.

Am găsit că este penibil ca după o lună de pregătire, în vederea unui act curajos, să cad iarăşi, fără a fi făcut ceva, într-o viaţă de moliciune, de laşitate.

2 octombrie 1923. Toamna asta frumoasă, care ar fi trebuit să fie cea mai fericită din toată viaţa mea, este, dimpotrivă, aducătoare de suferinţe. După ce a lipsit din Paris în septembrie, Christian s-a întors, de două săptămîni, şi ne întîlnim oarecum des, dar pe căi ascunse şi nemulţumitor. În ce mă priveşte, eu, care am osîndit cu atîta severitate femeile de tipul Rolandei, îmi este greu să văd că, acum, ele mă socotesc de-a lor. Am parte de priviri complice, de oferte împăciuitoare, de propuneri de minciuni reciproce. Şi pentru ce m-aş supăra ? Oare nu fac ceea ce am condamnat întotdeauna ? Ca să-mi petrec

duminicile cu Christian, sînt silită să mă bizui pe tăcerea camaristei mele și a șoferului. Mă fac să simt că am nevoie de ei și mi-e limpede că se distrează pe seama „corupției stăpînilor". Mă disprețuiesc și mă urăsc. Christian nu încearcă nici unul din sentimentele acestea, pentru că este un păgîn, pentru că la el plăcerea fizică prețuiește mult și pentru că trăiește departe de societate. Eu însă, pe drept ori nu, detest păcatul, iar cel trupesc rămîne în ochii mei mai vinovat decît oricare altul. Ce plăcere îmi dăruiesc oare fugarele îmbrățișări ? Era cît pe ce să scriu : *nici una*. Nu ar fi adevărat. Dacă nu l-aș iubi pe Christian, mi-ar fi fost ușor să renunț la el, să rup legătura. Îl iubesc ; simt nevoia să stau cu el ; îmi plac mintea lui, opera lui, prezența lui ; îmi place să simt că-i sînt folositoare și chiar necesară. N-aș mai putea trăi fără el, dar aș vrea ca viața alături de omul acesta să fie deschisă, sinceră și pură — da, pură.

5 decembrie 1923. Deschid rareori caietul acesta, fiindcă sînt puține întîmplările pe care trebuie să le notez. Totuși, cînd și cînd simt imperioasa nevoie să clarific situația în care mă aflu... Sentimentele mele pentru Christian... Mai multă admirație ca oricînd față de *poet*. În prezent scrie o dramă foarte frumoasă pe tema Merlin-Viviane, temă pe care *eu* i-am dat-o ; o dramă mai umană, pare-mi-se, decît cele din perioada sa precedentă. Ține seama de aproape toate sugestiile mele și asta mă impresionează. „Ai asupra lucrului meu cea mai fericită înrîurire", mi-a spus, și simt că influența mea (dacă am vreuna) este mai mult spirituală decît fizică. Sînt mîndră de asta. *Omul* Christian îmi place pentru desăvîrșitul său dezinteres, pentru onestitatea sa intelectuală. Banii, onorurile, succesul și chiar gloria îl lasă nepăsător. Caută să producă opere pe care să le poată iubi. Nimic altceva pe lume nu mai contează, pînă și eu însămi, doar în măsura în care favorizez această creație... Christian *iubitul ?* În sensul acesta orice bărbat m-ar decepționa, din păcate ! În primele seri, la capul Fréhel, mai exista cel puțin teama, remușcarea și grija lui Christian de a învălui în poezie goliciunea dorinței. Acum pare să socoată drept firească și obișnuită dăruirea trupului meu, care rămîne pentru mine un sacrificiu

consimțit, dar nu dorit. Christian, dublă personalitate : magul, evocator de umbre divine ; studentul, cinic, libertin. Dar îl iubesc așa cum e.

8 decembrie 1923. Tristețe multă în această încăpere de parter în care mă primește Christian. Camera mea din turnulețul de la Sarrazac era un paradis, dacă ar fi să o asemuiesc acestui puț umed. Cum își pot închipui bărbații că o femeie are plăcere să se dezbrace, la cinci după-amiază, într-o cameră hidoasă, afumată și prost încălzită ? Christian va fi surprins și chiar indignat, dacă va citi vreodată jurnalul ăsta. Dar mi-am făgăduit cîndva că în el voi scrie *totul*. Altfel, la ce bun ?

10 decembrie 1923. Lungă conversație cu Edmée. De mult voiam să o fac să vorbească despre Paola Blondi, despre Fanny și despre toată „viața aceasta anterioară" a lui Christian, pe care ea a cunoscut-o mai bine decît mine. Nu-i pot da crezare chiar deplin, fiindcă observ la ea, de cînd Christian mă iubește, un ciudat simțămînt de ură. Nu și l-ar mărturisi, desigur ; pentru că, poate, nu-i conștientă de el, dar simt că se învățase să-i fie confidentă, sfătuitoare și deci nu-mi iartă că am înlocuit-o. De aceea și vorbește despre el cu mai puțin entuziasm decît odinioară. Dacă ar fi să mă iau după ea, Paola Blondi era o femeie ușuratică, cu numeroase aventuri, pentru care Christian nu însemnase nimic. Italianca aceasta frumoasă este stăpîna unei vile în apropiere de Florența, vilă cu o grădină în care Christian avea un pavilion romantic, unde îi plăcea să lucreze și care însemna pentru cei doi (așa spune Edmée) legătura esențială. Nu cred... Cît privește pe Fanny Ménétrier, l-a iubit pe Christian, zice Edmée, pînă în clipa în care el și-a dat seama că mai mult avea el nevoie de ea decît ea de el. Fuseseră uniți, la început, de un gust comun, de importanța pe care o dădeau amîndoi artei lor, de admirația pe care fiecare o nutrea pentru harurile celuilalt. Mai tîrziu s-a plictisit de bărbatul acesta care nu accepta nici una din responsabilitățile căsătoriei. După Edmée, ea a căutat și a găsit un tovarăș mai pămîntean. Fetița, Hyacinthe, pe care Edmée a văzut-o, seamănă cu Christian. Mi-ar place s-o cunosc.

20 decembrie 1923. De Crăciun vreau să-i fac lui Christian o surpriză care, cred eu, îl va încînta. Am găsit pe malul stîng al Senei, într-o casă veche, trei camere pe care le-am închiriat sub numele lui şi cu a căror mobilare mă tot distrez de atunci, alergînd prin magazine de antichităţi. Din dreptul ferestrelor va putea contempla o grădină veche, aproape sălbatică, iar dincolo de ea un fel de mînăstire în care se plimbă maici. Lemnăria este frumoasă şi, încetul cu încetul, umplu bibliotecile cu autori care-i plac. Astfel, îmi dau singură impresia că trăiesc alături de el. Din păcate, nu este — ca şi odinioară — decît un basm pe care mi-l spun. Dar cine poate şti ? Poate că într-o zi...

26 decembrie 1923. L-am condus pe Christian la apartamentul *nostru*. I-a plăcut, iar bucuria lui copilărească mi-a încîntat. Îmi place aerul firesc cu care primeşte să fiu totul pentru el. Uneori reuşeşte să trezească în mine slujnica... Dar asta nu ţine mult. Şi atunci, cîtă revoltă ! Însoţită de toată furia sclavei şi de tainica ei sete de a se răzbuna.

3 februarie 1924. Bucurie mare : l-am convins pe Jean-Philippe Montel să scrie muzica pentru un libret pe care Christian îl va face, la cererea mea, după al său *Merlin şi Viviane*. Sînt sigură că va fi un succes, care îi va dărui, în sfîrşit, lui Christian publicul numeros pe care îl merită. Mulţumită prieteniei pe care Poincaré o are pentru Albert, am putut obţine de la directorii Operei Comice prioritate. Dacă cineva mi-ar fi spus, în urmă cu un an, că într-o bună zi voi folosi puterea de influenţă a soţului meu în slujba iubitului, l-aş fi tratat de sus. Nu cumva atunci aveam dreptate ?

5 februarie 1924. Aseară, în timpul unui dineu oferit în casa noastră, aprigă dispută între bancherul Holmann şi Albert pe problema francului. Sînt întru totul incompetentă, dar m-au impresionat temeinicia şi forţa argumentelor soţului meu :

— Războiul, zicea el, a costat Franţa o bună parte din ceea ce poseda. Logica vrea ca Franţa să treacă la o scă-

dere a capitalului și ca fiecare francez să accepte o anume pierdere, pentru ca apoi să se poată bucura, în deplină siguranță, de ceea ce îi rămîne. Dumneata, dimpotrivă, pretinzi ridicarea puterii de cumpărare a francului cît mai aproape de vechea sa cotă, pentru a realiza, din pierderea dumitale, o creștere a capitalului. Este o politică financiară bună pentru un azil de alienați.

— Este, totuși, cea a domnului de Poincaré, față de care ai, pare-mi-se, toată stima, i-a răspuns Holmann.

— Da, însă reacția domnului de Poincaré în privința francului este sentimentală. Este reacția unui loren și a unui patriot. „Am cîștigat războiul, își spune el, deci nu vom da înapoi în nici un sens. Nici o fărîmă de teritoriu, nici o fracțiune de monedă.“ Atitudinea este onorabilă, dar un bilanț trebuie să fie o ecuație, nu o atitudine. Dacă volumul de mărfuri scade în timp ce francul crește, puterea de cumpărare a fiecărui franc este mai mică. Și un copil ar pricepe asta.

Eu însămi înțelegeam și admiram limpezimea acestei inteligențe ori de cîte ori era vorba de lucruri pe care le cunoștea bine. Într-o zi, Edmée Larivière mi-a spus :

— Ai greșit nemodelîndu-ți soțul și căutînd aiurea ; materia era excelentă...

Este adevărat, dar nu puteam fi pentru Albert ceea ce aștepta el.

25 martie 1924. Catastrofă. Albert a primit o anonimă — mi-a arătat-o — care îmi dezvăluia purtarea și „dezmățurile“ *(sic)*. După ton, fusese scrisă de un muncitor din uzină, informat, poate, de către șoferul meu, căci scrisoarea cuprindea amănunte adevărate. Foarte iritat, Albert mi-a spus :

— Nu poate continua așa. În casa mea trebuie să fiu respectat. Ori vei avea de-aci înainte o purtare ireproșabilă, ori vom divorța. O operație pe loc, fie și dureroasă, este de preferat unei boli îndelungate.

M-am hotărît imediat. Nu voi renunța la Christian. Dar prevăd că voi avea de îndurat asalturi de pretutindeni. Mama, unchiul Charles, *miss* Brinker, Sibylle, Edmée

Lariviere, Rolande şi, vai, poate chiar Christian îmi vor sta împotrivă. Nu pentru că nu m-ar iubi, dar să divorţezi, să te recăsătoreşti, să consulţi oameni ai legii, să aduni hîrtii, toate acţiunile acestea complicate îl vor speria. Atît de mult îşi doreşte să uite propria-i viaţă în binele operei sale ! Dacă va trebui să-l constrîng, pentru cîtăva vreme, să coboare iarăşi pe pămînt, mă va blestema.

27 martie 1924. Discuţie de trei ore, aseară, cu Christian. Dureroasă pentru mine, aproape jignitoare, căci repeta :

— Ştii foarte bine că nu sînt făcut pentru căsătorie. Am evadat dintr-un menaj, nu ca să mă închid într-un al doilea. Un artist nu trebuie să fie însurat. Arta lui trăieşte din reînnoire, din speranţe şi păreri de rău. Stabilitatea căsătoriei îl ucide.

A mai spus : „Echilibrul nostru, al scriitorilor, este dezechilibrul ; timpul nostru frumos este furtuna".

Totul învălmăşit cu declaraţii de dragoste, fără îndoială sincere. Dar sufeream. L-am pus în faţa responsabilităţilor (un cuvînt de care îi este groază). Sfîrşitul a fost ca în toate certurile dintre îndrăgostiţi şi, lucru ciudat, niciodată nu m-am simţit mai aproape de Pămîntul Făgăduinţei. Lacrimile, suferinţa mă umpluseră de nu ştiu ce aprigă şi nesănătoasă furie. Oricum însă, n-am trecut dincolo de „grilaj", dar *ştiu* un lucru : căsătoria îmi va dărui cheia acestuia. Pînă acum, latura întîmplătoare, fugară, clandestină a iubirilor mele cu Christian m-a stînjenit nespus. Dar în deplinătatea şi liniştea unei vieţi duse în comun, totul se va rostui.

10 aprilie 1924. Ne-am înţeles să divorţăm fără scandal, de îndată ce Christian va fi dobîndit consimţămîntul soţiei sale, Fanny. Albert s-a arătat generos şi a primit să aştepte, dacă îi voi lăsa fiul. Primul act al vieţii mele s-a încheiat. Să fi fost un eşec total ? Nădăjduiesc că nu. La urma urmei nu i-am făcut lui Albert nici un rău ireparabil. Dar plec la timp. O femeie nu poate decît iubi ori distruge — iar eu nu-l iubeam.

XXXVIII

CHRISTIAN MÉNÉTRIER A MAI şovăit în faţa căsătoriei, asemenea calului care încearcă să evite obstacolul. O iubea pe Claire, dar se temea să nu-i impună un fel de viaţă care să-l îndepărteze de opera sa şi de el însuşi.

— Prea cunoşti lume multă ! îi spunea el. Nu pot trăi în atîta omenire. Pentru ca fiinţele umane să-mi aducă ceva, îmi trebuie să le văd singure, vreme îndelungată şi să las destăinuirile lor să fiarbă înăbuşit, la foc mic. Ce vrei să fac într-un salon ? Este un loc în care mă simt nefericit, mut, de prisos.

— Dacă vrei, nu voi mai primi pe nimeni, Christian. Sacrificiul nu va fi prea mare.

— Eşti şi mult prea bogată, draga mea. Chiar şi după divorţ vei mai deţine o avere considerabilă. Nu vreau să fiu bogat ; este nesănătos. Ce cunosc bogătaşii din viaţă ? Cunosc servitori şi pe alţi bogătaşi. Pentru ei — a spus cineva — pămîntul este un pustiu jalonat cu slujitori. Femeia bogată nu ştie ce este maternitatea, pentru că o alta îi îngrijeşte copilul. Bogatul nu ştie ce-i dragostea, fiindcă o cumpără. Eu însă am nevoie, pentru opera mea, de mame şi iubite ; am nevoie de oameni săraci, de simpli soldaţi, de muncitori. Cu voie ori nu, mă vei despărţi de toate astea.

— De ce, Christian ? Mai ieri acceptai admiratoare aproape necunoscute, case, vacanţe, croaziere... Pentru ce nu ai accepta şi felul de viaţă al soţiei tale ?

— Nu este acelaşi lucru. Acceptam doar scurte escale ; aveam dreptul să dispar... Şi-apoi, ca să-mi împart viaţa cu tine, ar trebui să o părăsesc în mod legal pe Fanny, care mi-a fost tovarăşă în zile grele. Dacă o voi face, prietenii mă vor judeca aspru, iar inima mea le va da dreptate.

— Ai atît de multă inimă, Christian ?... Eşti, ca şi mine, un egocentric. Dealtfel, în ce o priveşte pe Fanny, ai greşi dacă ai avea scrupule... De cînd îmi pregătesc divorţul, avocatul meu a pus pe cineva care să o supravegheze cu discreţie. Ştiu, deci, că are viaţa ei... ceea ce este firesc,

de vreme ce nu trăieşti alături de ea ; dar asta nu-i îngăduie să te judece ori să se împotrivească planurilor noastre.

Christian căzu în clipa aceea pradă unui acces de furie a cărui violenţă o miră :

— *Ai pus* să-mi fie supravegheată nevasta ! Cu ce drept ? De ce te amesteci ? Claire, eşti într-adevăr o fiinţă inumană şi de neînţeles. Nu pricepi că anumite fapte ale tale îmi displac şi mă îndepărtează de tine ?

Dispăru pentru cîteva zile, apoi se întoarse la Claire ; dar viaţa lor, în tot timpul acesta, fu tulburată de numeroase certuri.

În sfîrşit, în noiembrie 1925, fu pronunţat dublul divorţ „din vina amîndurora", iar la sfîrşitul verii următoare Ménétrier se căsători cu Claire.

Aceasta consultase avocaţi eclesiastici, în nădejdea că va găsi un mijloc care să anuleze prima ei căsătorie catolică, astfel încît să se poată recăsători religios. Sibylle fusese rugată de Claire, care nu îndrăznea să o înfrunte pe mama ei în direcţia aceasta, să întreprindă o ciudată negociere. Fusese nevoită să se ducă pînă în Sarrazac, căci doamna Forgeaud, de cînd fiica ei se afla în divorţ, se abţinea să mai vină la Paris.

— Înţelegi, mătuşă Henriette, zise Sibylle, Claire, care este o credincioasă, ţine din tot sufletul să se recăsătorească la biserică şi se pare că asta depinde de dumneata... Da, te asigur... După cum zice ea, dacă vei recunoaşte că ai îndemnat-o şi silit-o să-l ia de bărbat pe domnul Larraque, din interes, Biserica va socoti că nu a existat căsătorie.

— Cum ar fi cu putinţă, cînd din unirea aceasta a rezultat un fiu ?

— O, mătuşă Henriette, ştii, eu nu mă pricep deloc în jurisprudenţa eclesiastică... Îmi închipuiam, ca şi dumneata, că o căsătorie creştină este de nedezlegat, în afară de cazul în care nu a existat unire trupească, ceea ce, evident, nu-i cazul... Dar mai sînt, pare-se, şi alte cazuri de anulare... Ceea ce face din căsătorie un act sacru este consimţămîntul lăuntric al soţilor... Dacă fiica dumitale a fost constrînsă de dumneata, atunci în faţa bisericii ea nu-i măritată.

— Cum ? sări doamna Forgeaud. Claire se logodeşte într-o zi în Bretagne cu un bărbat pe care nu l-am văzut

niciodată !... Şi vrea acum să vin şi să spun că eu am silit-o ! Există limite pentru orice absurditate, Sibylle !

— O ştiu prea bine, mătuşă Henriette, dar cred că o căsătorie civilă te-ar îngrozi, nu ? !

— După mine, nici *nu* ar fi o căsătorie... Este însă sigur că nu mă voi duce să jur strîmb în faţa unui tribunal eclesiastic... Am prea mult respect faţă de biserică...

Astfel s-a încheiat negocierea, iar cea de a doua căsătorie a Clairei nu a fost celebrată decît la primăria arondismentului VIII. Doamna general Forgeaud nu a luat parte.

— Nu voi încuviinţa prin prezenţa mea această nebunie, spuse ea doamnei de Saviniac. Claire este pe cale să-şi strice viaţa. Ţin să se ştie că m-am opus acestei aventuri.

— Se spune însă că a luat în căsătorie un om de mare talent, murmură blînda Anne de Saviniac.

— Găsesc că e de necitit, îşi dădu cu părerea doamna Forgeaud. Şi-apoi nu despre asta e vorba. Nu vreau să-l cunosc, pentru că nu-l socotesc ginerele meu... Cîtă vreme căsătoria Clairei nu este anulată, pentru mine nu există altă legătură în afară de cea dintre ea şi tatăl copilului ei... Eu voi rămîne credincioasă bietului Albert, care a fost desăvîrşit.

Unchiul Charles se arătă mai îngăduitor, ceea ce însemna destul curaj din partea sa, dacă ne gîndim ce rol mare juca în economia familiei Forgeaud prin clientela lui Larraque. Dar o îndrăgea pe Claire şi, în afară de aceasta, ştiind că Opera Comică avea să pună în scenă o dramă lirică de-a lui Ménétrier, madam Janin îi spusese :

— Să te ai bine cu ei... Nu ştii niciodată. Poate că, într-o zi, se va găsi un rol şi pentru mine...

Nepoatei sale, care veni să-i vestească viitoarea căsătorie, Charles Forgeaud îi spuse :

— Aşadar, domnişoară Clairon, ne dezmăritäm ? Ne remăritäm ?... Maică-ta nu-i mulţumită, ştii tu bine ! M-a potopit cu scrisorile... Ar vrea să mă bag şi eu, să te aşez pe banca de acuzare a familiei... Totuşi, îţi voi fi martor, ca de obicei...

Edmée Larivière fu martor pentru Christian. Vrînd să fie totodată amicali şi prudenţi, Sibylle şi Roger plecară

într-o „urgentă călătorie de afaceri“ chiar în timpul fixat pentru căsătorie, dar trimiseră de la Londra o telegramă în care cuvîntul „felicitări“ fusese înlocuit prin formula „urări de fericire“.

Jurnalul Clairei

17 septembrie 1926. A doua zi după căsătorie. Ce aş putea spune ?... Sperasem atîtea... Iar destinul îmi este ostil ! Mai întîi, faptul că nu mă căsătoream religios a însemnat pentru mine o tristeţe şi o remuşcare cumplită... Căsătoria civilă este o formalitate fără măreţie şi golită de orice emoţie. Aveam impresia că semnez un contract sau că mi se eliberează un paşaport. Christian se plictisea atît de tare, încît îmi era milă de el şi mă simţeam vinovată. Primarul a ticluit un discurs pompos, în care *Orfeu* era denumit „giuvaer al literelor franceze“. Îl şi vedeam pe Christian ridicîndu-se şi plecînd. Apoi... Plănuisem să ne petrecem prima noastră seară de soţi departe de Paris. Alesesem eu însămi, cu mult drag, o cameră la Compiègne, o cameră ale cărei ferestre dădeau spre pădure. Cînd să plecăm, s-a dezlănţuit o furtună de o extraordinară violenţă. Din pricina potopului, maşina comandată nu a mai putut ajunge la noi. Obosit, Christian a folosit pretextul pentru a rămîne la Paris. Am cinat, melancolic, la Foyot şi ne-am întors acasă la el, astfel că nici o schimbare de decor n-a marcat „noaptea de iubire“. Fulgerele şi tunetele s-au prelungit pînă în zori. Afrodita, care mă urăşte, dobîndise de la Zeus această ofensivă cerească împotriva fericirii mele. „S-au dus toate pe copcă, doamnă !“ ar fi spus dragul Abate. Îmi vine să scriu pe pereţi, ca şi castelana de Montal : *Nici o speranţă.*

20 septembrie 1926. Ştiu atît de bine ce aşteptam, ce speram :

Clipitul vetrei. Lampa care discret palpită ;
Visarea pe-ndelete, cu tîmpla-n mîini proptită ;
Privirile-ndreptate spre ochii dragi, în clipa
Cînd aburește ceaiul şi cartea-şi strînge-aripa ;

Plăcerea de-a-ţi da seama că seara-ncet se duce ;
Deliciul ostenelii şi aşteptarea dulce-a
Tîrziului în văluri de umbre nupţiale.
O, tuturor acestea le ies cu visu-ń cale,
Chiar de mă-ncruntă lanţul de amînări avane
Cu săptămîni cît luna, cînd luna cît un an e !

Da, visul meu duios pîndea toate astea, nerăbdător în scurgerea lunilor şi chiar a zilelor ! Dar lucrurile nu se petrec astfel, dragul meu Verlaine, nu se petrec niciodată astfel. „Căminul“ nostru este doar acest foarte mic apartament al lui Christian, pe care odinioară îl mobilasem cu atîta drag, dar din care a făcut, cu notiţele şi cărţile sale, un templu al dezordinei, un cuib de praf.

— Christian, i-am spus azi-dimineaţă, nu vrei să-mi dai voie să fac puţină ordine pe birou ?

— Draga mea, mi-a răspuns el cu blîndeţe, dacă te atingi chiar şi de o singură hîrtie, nu vreau să te mai văd niciodată !

O, bărbaţii ! ar fi spus *miss* Brinker... Animale impure şi aiurite.

23 septembrie 1926. Înainte de orice trebuie să-l determin pe Christian să se mute. Am în vedere o casă mare în strada Varenne. Greu va fi să-l hotărăsc. Dar este necesar. Aici, în cele trei încăperi, mă lovesc întruna de toţi vizitatorii săi. Azi-dimineaţă am intrat în timp ce punea la punct o scenă cu Montel şi am văzut că prezenţa mea îi irita pe amîndoi... Şi-apoi, mai sînt vizitatoarele... Ştiu foarte bine că trebuie să le tolerez, pentru că mereu vor exista gazetăresele, admiratoarele, actriţele... Dar aş prefera să nu le văd.

25 septembrie 1926. Mi-am adus aici băieţelul, ca să păstrez legătura cu el, dar vizita lui a fost un dezastru. Dădaca Floyd privea cu groază teancurile de cărţi. Bertie repeta :

— Aici eşti acasă la tine, mamă ? De ce ai o casă aşa de mică ?

Pe urmă, dintr-o dată, a luat grămezile de cărţi drept metereze ce trebuiau doborîte şi le-a ţintit de peste birou, stîrnind la fel de multe ravagii ca şi pe timpuri carele de

asalt ale tatălui său. Christian, care încercase, cu îngerească răbdare, să se joace cu el desenînd trenuri, case și animale, s-a înfuriat pe neașteptate. Bertie a izbucnit in lacrimi și mi-a spus :

— Mamă, cînd o să plece domnul ăsta rău ?

— Uite-acum, a spus Christian și a ieșit.

15 octombrie 1926. Mai puține ciocniri, pentru că intervine rutina conjugală, cea de zi și noapte și pentru că repetițiile la *Merlin și Viviane*, care ne pasionează pe amîndoi, creează între noi o legătură ciudată. Dar să înlocuiești visul cu rutina înseamnă un eșec... Nici o speranță, nici o speranță, nici o speranță !

XXXIX

ÎN DECEMBRIE 1926 *MERLIN ȘI Viviane* fu jucată la Opera Comică, începîndu-și acea prodigioasă carieră care face ca ea să fie socotită, astăzi, una dintre cele mai populare drame lirice din lume. Nici o altă operă modernă franceză, în afară de *Louise*, în afară de *Pelléas et Mélisande* nu mai avusese parte de un asemenea triumf. În anul următor, atît la Metropolitan, cît și la Covent Garden, entuziasmul atinse delirul. New York-ul dădu numele de Viviane unor parfumuri, țesături sau iahturi, iar o stațiune nouă de sporturi de iarnă căpătă denumirea de *Broceliande Park*. Vîlva ce se iscă în jurul numelui lui Ménétrier îi spori neînchipuit de repede numărul cititorilor. Un volum de poeme în proză, *Mituri clasice și barbare*, pe care îl publică în iarna lui 1927—1928, atinse un tiraj care uimi, deopotrivă, pe editor și autor.

— Și eu, care mă credeam un autor greu de înțeles ! spunea Christian cu oarecare amărăciune.

— Poți *fi* un autor greu de înțeles ; dar nu poți rămîne astfel, îi spuse Montel. Vezi, de pildă, ce se petrece cu noi, muzicienii. Copiii de astăzi îl înțeleg pe Debussy încă din leagăn ; înaintașii lor au avut nevoie, pentru asta, de o inițiere lentă.

În noile succese ale bărbatului ei, Claire jucase un rol ascuns dar uriaș. Nu numai că ideea de a face din *Merlin* o dramă lirică îi aparținuse, dar ea organizase și orchestrase o glorie care se năștea. Îl constrînsese la o muncă bine rînduită pe scriitorul care, din fire, se dovedea oarecum indolent. Înainte de căsătorie, cam de capul lui, Christian se scula dis-de-dimineață, își făcea cafeaua cu ciudată grijă, scria două-trei ceasuri, apoi, tot restul zilei, hoinărea, visa. Îi plăcea să-și petreacă o după-amiază întreagă cu prietene ca Edmée Reval, Paola Biondi sau Denise Holmann ; răsfățat de ele, se întindea pe o canapea, le asculta destăinuirile sau le ruga să-i citească cu glas tare cîte ceva din autorii preferați. Foarte geloasă, Claire îndepărtase cu energie toate preotesele cronofage. Apăra ceasurile de lucru ale bărbatului ei, îl ținea din scurt, îl îmboldea, îi cerea să scrie drame, poeme, povestiri și le dobîndea pe toate. A scris mai mult în cei trei ani care au urmat căsătoriei, decît în cei cincisprezece dinainte.

Oare îl făcea fericit ? Greu de spus. Renumele, bogăția nu-l mulțumeau pe Christian Ménétrier. Avea gusturi simple ; nu-i plăcea să vadă servitori în jur :

— A fi sigur că nu-mi va intra nimeni în camera unde lucrez, îi spunea el, înseamnă pentru mine un lux.

Dar găsea o nesecată fericire în a aduce pe lume personaje, iar Claire se dovedea îndemînatecă în a-i face spiritul să rodească. Accepta, nu numai cu răbdare, dar chiar cu vădită bucurie, să vorbească la nesfîrșit despre evoluția unei scene ori efectul unei replici, despre alegerea unui cuvînt. Poate că știa să fie, pe temele acestea ale meșteșugului, o interlocutoare de neasemuit tocmai pentru că era în adîncul inimii ei un scriitor refulat ; acesta era poate și temeiul pentru care Christian îndura o tiranie casnică destul de apăsătoare.

Pe de altă parte, față de cei mai mulți, Claire se păstra distantă, sălbatecă. Se bucurase, mult mai mult decît Christian, de succesele lui. Nedomolita sete de glorie încercată încă din copilărie afla în sfîrșit molcomire. Numele și opera lui Ménétrier erau acum cunoscute și prețuite nu numai în Franța, ci chiar în lumea întreagă.

Orgoliul neliniştit al Clairei găsea în asta un fel de împăcare. Dar ce se întîmpla cu viaţa ei sufletească ? Ce reprezenta menajul Christian-Claire luat ca grup uman, ca pereche de îndrăgostiţi ? În zilele pe care le petrecu în Limousin, la doamna de Saviniac, Edmée Larivière încercă să răspundă gazdei sale la această întrebare :

— Ca timp este, fără îndoială, un triumf. Christian era un scriitor iubit de o elită ; Claire l-a împins într-o direcţie în care, fără să decadă, a întîlnit publicul larg. Firește, confraţii îi poartă pică. Paul Souday scrie despre el că e „ros de mituri", ceea ce pare destul de nostim. La Paris, în cercurile oamenilor de litere, este moda să se spună : „Claire îl vulgarizează pe Ménétrier". Ca să fim drepţi, nu-i adevărat. Ea îl îndepărtează de la temele metafizice sau politice, îl face să se apropie mai mult de sentimente decît de idei, îl îmboldeşte spre subiecte mai accesibile tuturor şi mai ales femeilor. Să fie în asta vreun rău ? Nu cred. La urma urmei Tolstoi şi Balzac nu sînt autori dificili ; asta nu-i împiedică să fie mari ; dimpotrivă. Duşmanii lui Christian susţin că opera lui a devenit prea feminină. Dar este nevoie de o parte „feminină" în orice operă care pretinde că zugrăveşte umanitatea. Cei care neagă lucrul acesta nesocotesc problema pe jumătate... Şi nu mă suspecta că aş părtini-o pe Claire ! Îţi mărturisesc că de multă vreme m-a iritat şi dezamăgit.

— Cum ? Dumneata care o iubeai atît de mult ! se miră doamna de Saviniac.

— Da, am iubit-o cît a fost tînără fată... Dovedea pe vremea aceea o noblețe sufletească şi o dragoste faţă de frumos care mă impresionau. Prima ei căsătorie m-a mirat, chiar m-a şocat puţin. Pe vremea aceea nu-l cunoşteam pe Larraque şi îl judecam cu asprime. Între timp însă, am învăţat să-l cunosc şi ştiu că este, în felul lui, şi în pofida cusururilor sale, un om de valoare. Claire nu l-a înţeles sau nu a vrut să-l înţeleagă. A pierdut una dintre cele mai frumoase şanse pe care le-a avut vreodată o femeie.

— Mama ei mi-a spus acelaşi lucru... Şi cum îţi explici atitudinea ei ? Chiar dumneata spui că este foarte inteligentă...

— Este destul de misterios. Aș fi înclinată să cred, după întrebările pe care mi le-a pus Claire, dar și după destăinuirile amantei lui Larraque, doamna Verrier, că este vorba de o dramă a senzualității... Iar drama nu s-a încheiat, ea reîncepe cu Ménétrier.

Doamna de Saviniac își înalță brațele la cer :

— O, cît de complicate sînt femeile tinere din ziua de azi ! Credeam că cea de a doua căsătorie este un roman de dragoste !

— Aveai dreptate. Și dintr-o parte și din cealaltă a fost vorba de o dragoste mare. Dar nu m-ar mira (nu-i decît o ipoteză, observă, te rog)... în fine, n-aș fi totuși surprinsă dacă, la temelia acestei dragoste reciproce, ar fi existat o neînțelegere. Este foarte cu putință (încă o dată, spun *cu putință,* nu *cu siguranță*) ca ea să se fi căsătorit cu un poet, iar Christian cu o femeie. Înțelegi ce vreau să spun...

— Nu, mărturisi, cu timiditate, doamna de Saviniac.

— Ei bine, am o impresie : Claire plimbă în viață o imagine a iubirii pe care și-a făurit-o din cărți, din vise și care nu se vrea deloc aidoma iubirii așa cum este ea... Dimpotrivă, Christian, pe care îl cunosc bine, este un senzual, pe cît de abstract în primele poeme, pe atît de concret și adept al naturalismului în viața personală... Înainte de căsătoria cu Claire, număra printre admiratoare, în afară de persoane serioase ca mine, și cîteva păcătoase notorii, lîngă care îi plăcea foarte mult să-și petreacă timpul... De aici și decalajul dureros dintre ceea ce aștepta Claire și ceea ce a găsit.

Pudică, doamna de Saviniac roși.

— Am avut, toate, vise de tinere fete, mai tîrziu însă ești nevoită...

— Întocmai. Or greșeala — sau dacă vrei nefericirea ei — este că refuză să depășească treapta adolescenței feerice. Simți în ea o împotrivire, neînduplecarea sentinței ; și o carapace, o armură acoperindu-i ființa... Orice-ar fi, un lucru este neîndoielnic : și în noua căsătorie rămîne tot o nemulțumită... Sînt sigură de asta ; îmi dau seama după mii și mii de semne ce nu pot înșela femeile : mai întîi, o nespusă agitație, o nevoie de a primi, de a străluci, de a apărea peste tot, lucru ce nu se împletește cu fericirea

lacomă a femeii care se desfată din iubirea ei, în cea mai adîncă singurătate ; apoi, o răutate dureroasă, o amărăciune, o gelozie față de fericirea altora, pe care nu o dezvăluie niciodată o femeie deplin împăcată cu ceea ce i-a hărăzit destinul... Firea ei, din vremea cînd era tînără fată, mă impresionase, așa cum ți-am spus dealtfel adineauri, tocmai printr-o reală noblețe. Pentru ce stă să asculte astăzi, cu atîta îngăduință, toate lucrurile neplăcute ce se spun pe seama prietenelor ? Pentru ce se arată atît de lucid-sfredelitoare a celor mai puțin demne mobiluri ale acțiunilor noastre ? Pentru ce manifestă, în ce privește oamenii și viața, un pesimism îndreptățit, dar distrugător ?

— Într-adevăr, pentru ce ? se miră, cu nevinovăție, Anne de Saviniac.

— Fiindcă nu este fericită, spuse Edmée. Încearcă să-și justifice secreta ei înfrîngere, afirmînd că toate viețile, și mai cu seamă cele închinate iubirii, sînt niște eșecuri... Am observat pornirea aceasta și la alte femei.

— Nu ți-e dragă Claire ?

— O, ba da... Aș fi gata să o iubesc și acum... Nu-i port pică... Dar aș fi în drept să o fac. Cînd m-am recăsătorit, i-am spus, firește, întrucît o socoteam cea mai bună prietenă a mea, cît eram de fericită. Spre marea mea uimire, mi-a primit destăinuirea cu un fel de ciudă, aproape cu mînie. Mi-a declarat că, de mi-aș fi „adorat“ primul soț, așa cum „pretinsesem“, nu m-aș fi putut lega atît de repede de un alt bărbat... Iată, cam acestea ar fi gîndurile artificiale din care este plămădită... Nu o urăsc, deși lui Christian i-a spus destule lucruri rele despre mine ; și lui François... Nu, o plîng... Dar nu o mai văd, firește, cu aceeași plăcere și aș evita-o, din prevedere, dacă n-aș avea atîta prietenie pentru Christian. Cred că o pereche înțeleaptă nu trebuie să se înconjoare decît de alte perechi unite și fericite. Lipsa de unire și defetismul sînt molipsitoare... O întîlnești din cînd în cînd pe doamna Forgeaud ?

— Cel puțin o dată pe săptămînă, răspunse doamna de Saviniac. A trecut de partea fostului ei ginere, care îi încredințează ades copilul. Pare-mi-se că-i dă bunicii o pensie. În orice caz, Sarrazac arată înfloritor.

— Știu de la soțul meu, spuse Edmée, că domnul Larraque a răscumpărat conacul Sarrazac pentru fiul său ; prin urmare el întreține domeniul.

— Atunci totul se explică, spuse doamna de Saviniac. Micuțul este drăguț, dar puțin prea răsfățat... Ceea ce tot ținutul Limousin a defăimat foarte tare în atitudinea Clairei este faptul că a renunțat atît de ușor la fiul ei... Oare nu o încearcă nici o simțire maternă ?

— Ce vrei, își dădu cu părerea Edmée Larivière, toate se leagă... Claire s-a străduit, sînt încredințată, poate nu o dată, să fie o mamă bună... Și acum îl vede cînd și cînd pe Albert, dar asta înseamnă pentru ea un efort.

— Nu înțeleg ! spuse doamna de Saviniac. După mine, singura și adevărata fericire a unei femei este cea pe care i-o dăruiesc copiii.

— Nu-i chiar atît de simplu, spuse Edmée. Eu găsesc că există mai multe feluri de femei : „cloștile“, care nu trăiesc decît pentru copiii lor, „iubețele“, care nu trăiesc decît pentru ibovnicii lor și „hibridele“ care ar fi ispitite să fie „iubețe“ dar care, dintr-un simț al datoriei, se jertfesc pentru progenitură... Aparțin, pare-mi-se, acestei ultime specii.

— Dar Claire ? întrebă doamna de Saviniac.

— O, Claire se rînduiește într-o clasă aparte... Este aplecată spre ea însăși.

— Sărmană Claire ! spuse doamna de Saviniac. N-a făcut niciodată lucrurile ca toată lumea.

XL

MARII ÎNVINGĂTORI MUREAU. CLEmenceau dormea în picioare în cripta sa din Vendée ; pentru Foch sunau goarnele pe sub bolțile catedralei Notre-Dame ; slăbit, lovit de hemiplegie, Poincaré plîngea ca un copil într-un oraș din sudul Franței ; înlăturat, Briand dormita prin consilii. Pentru a succeda unei generații de uriași, porneau din provincii, în urcuș, pigmei buni de gură și desfrînați, în timp ce în alte țări se ridicau tipi machiavelici fără de scrupule.

Neliniștea colectivă sporea nevrozele particulare. Avea dreptate Edmée Larivière cînd gîndea că menajul Ménétrier se zbătea într-un noian de probleme nedezlegate. Christian găsea că soția sa este nervoasă, că se trăiește greu cu ea ; Claire se mustra pentru o anume agitație, vană și fără temei, pentru acreala pe care și-o recunoștea, dar pe care nu izbutea să și-o înfrîneze. Cum să fi discutat cu bărbatul ei despre propriile-i neliniști ? Hotărîndu-se, în primele seri, la capul Fréhel, să-și tăinuiască decepția, fusese condamnată mai apoi, prin însăși această atitudine, să tacă în continuare. Nu spusese că este „divin de fericită“ ? Totuși, de pe crestele sterpelor ei coline, continua să privească, pizmuitor, spre văile încîntătoare și spre pădurile înmiresmate ale Pămîntului Făgăduinței. Uneori, în persoana cine știe cărui medic întîlnit la întîmplare, încerca să afle călăuza care ar ajuta-o să treacă, pe căi furișate, dincolo de misteriosul hotar.

Doctorul Crès primise cu multă neplăcere tentativa ei de a se destăinui și îi spusese :

— Faceți copii, doamnă, faceți copii... Franța are nevoie de copii... Fericirea ? Dar există atîtea chipuri de a fi fericit într-o căsnicie. Cel mai sigur este să-i faci fericiți pe cei din jur... Răbdare, bună dispoziție, milă, iată ce se dovedește a fi mai important decît toate trăsnăile cu care îmi împuie capul femeile de azi... Din toate dramele astea, doamnă, bunicii noștri ar fi făcut comedii ; dreptate aveau ei.

Dar într-o seară, găsindu-se la cină la doamna Choin, vecină cu tînărul doctor Marolles, și deschizînd discuția după clasica formulă : „O prietenă îmi spune...“ Claire se așeză singură cu el, după ce luaseră masa, într-un colț mult mai retras, și lăsă să-i cadă masca, vorbind despre sine.

— Ar fi greu, doamnă, de găsit un răspuns la întrebările dumneavoastră, fără a face ceea ce numim o „analiză“, îi spuse Marolles. Sînteți, desigur, lucidă, inteligentă, iar explicațiile pe care mi le sugerați pot fi prețioase... Da, este posibil, așa cum spuneți, că văzînd în copilărie căsătoria neizbutită a părinților dumneavoastră, ați reprodus nefericita pildă în cele două căsătorii ; este posibil

ca mama dumneavoastră să vă fi inspirat greşit groaza faţă de sarcină ; s-ar prea putea ca educaţia pe care v-a făcut-o o fată bătrînă să-şi fi lăsat amprenta, şi s-ar mai putea ca o anume nevoie feminină de dominaţie şi revanşă să joace în dumneavoastră un rol... Totul este cu putinţă... Dar este mult prea veridic pentru a fi şi adevărat... Vreau să spun că temele acestea sînt peste măsură de limpezi pentru a fi esenţiale ; o analiză ar dezvălui elemente nici chiar de dumneavoastră cunoscute dar care sînt, într-adevăr, rădăcini ale răului.

— Ce înţelegeţi mai exact printr-o *analiză*, doctore ? Sînt foarte neştiutoare. Să fie vorba de interpretarea viselor ? Mi se pare că li se exagerează mult importanţa.

— Analiza este mult mai complexă decît o simplă interpretare a viselor. Ea înseamnă cercetarea, prin mijloace foarte diferite, a tuturor elementelor din subconştient... Dealtfel, orice s-ar spune, visele sînt revelatoare.

— Şi de ce, doctore ?

— Pentru că în ele, numai în ele subconştientul se exprimă în voie. Visul, doamnă, este curtea interioară a unei închisori în care propriile dorinţe, ţinute o zi întreagă în chinga convenţiilor, au noaptea îngăduinţa să se plimbe. Viaţa oricărui spirit înseamnă luptă între cer şi infern, între societate şi individ. Dacă instinctul de hoardă bîruie în starea de veghe, instinctul sexual îşi ia revanşa în starea de somnie... Şi, odată cu el şi alte instincte antisociale... Puţini oameni civilizaţi şi-ar asasina voit duşmanii ; mulţi asistă în vis la moartea fiinţelor pe care le detestă... Numai că, cel mai ades, visul însuşi este controlat, iar dorinţele aşa-zise „vinovate“ sînt reduse la o imagine simbolică... Asta face interpretarea viselor atît de grea pentru o minte neînvăţată cu asemenea lucru... Unde se petrec, cel mai adesea, visele dumitale, doamnă ? În timpurile de-acum sau în copilărie ?

— Totdeauna în copilărie, răspunse Claire.

— Ai fost căsătorită de două ori, nu-i aşa ? Îi visezi, uneori, pe amîndoi soţii ?

— Nu, niciodată... Cîteodată îl revăd în vis pe organistul din satul nostru.

— Şi alţi bărbaţi nu ?

— Alţii nu există în viaţa mea.

— Totuşi... frumoasă cum eşti...

— O, curte mi s-a făcut... Firește... La începutul primei mele căsătorii aveam chiar naivitatea să mă simt impresionată ori de cîte ori un bărbat pe care îl socoteam de vază îmi arăta interes... Dar vai, am înţeles foarte repede că toţi, chiar şi cei mai inteligenţi, se dădeau la o parte de îndată ce vedeau că nu „marşez", cum spuneau ei... Ba mai mult decît atît, îmi purtau pică.

— Nici unul n-a izbutit să te tulbure

— Nici unul. Nu. Cînd am văzut că prietenia dintre un bărbat şi o femeie, prietenia pură era cu neputinţă, am căutat să-mi croiesc o viaţă suprapopulată cu indiferenţi în care să nu mai fie loc pentru discuţia în doi, sentimentală... Asta pînă în ziua în care l-am întîlnit pe Christian... Dar spune-mi, doctore, cum sfîrşeşte o *analiză* ? Cînd se dobîndeşte vindecarea ?

— Bolnavul meu este vindecat în ziua în care îl pot face să se vadă aşa cum este, să-şi cunoască adevăratele dorinţe, ambiţia, uneori cruzimea, să descopere izvorul acestor devieri... Nevrozatul este mai totdeauna un orgolios. Cu cît este mai egocentric, cu atît se crede mai generos, mai sublim. Sadicul care vrea sînge, pentru că iubeşte sîngele, îşi aduce sieşi nobile pretexte : revoluţia socială, patriotismul... Este vindecat în ziua în care acceptă, nu să renunţe la a fi mare, ci să renunţe a fi mare în cuprinsul societăţii, ţinînd totodată seama şi de ceilalţi... Este vindecat, aşa cum bine a spus un autor dramatic, în ziua în care, în loc să aibă drept ideal moartea glorioasă pentru ceva anume, atinge celălalt ideal, mult mai nobil : să trăiască modest pentru ceva.

Claire se aplecă spre tînărul medic, plină de speranţă :

— Nici nu-ţi poţi închipui, doctore, cît de bine mi se aplică tot ceea ce îmi spui. Căci toată adolescenţa mi-am dorit să mor în glorie pentru ceva, dar de ani şi ani lupt, fără izbîndă, să-mi impun mai multă modestie.

— Cazul dumitale nu este deloc excepţional. Fixaţii infantile, ca acestea, am văzut cu sutele.

— Şi le-ai vindecat ?

Doctorul surîse :

— Să fim cinstiţi... Uneori.

Ar fi vrut să se ridice, dar ea îl opri, fremătînd.

— Și pentru ce cugetul meu se reîntoarce mereu-mereu spre copilărie, care, la urma urmei, nici n-a fost fericită ?

— Avem un atît de mare dar să uităm ceea ce este neplăcut, încît lucrurile trecute sau mai îndepărtate ne apar aproape totdeauna mai de dorit decît cele prezente. De aceea unii bărbați, deși au cunoscut războiul în toată grozăvia lui, și-l doresc din nou. Nu că l-ar fi îndrăgit cu adevărat la timpul respectiv, dar memoria îi înșală. Și poate că, pentru același motiv, sînt atît de false romanele de dragoste... Pînă și artistul cel mai pesimist nu dezvăluie nici a suta parte din greutățile vieții. Prin asemuire cu realitatea, *Doamna Bovary* nu-i decît o idilă.

— Cîtă dreptate ai, doctore ! Toate romanele, în afară de cele ale lui Proust poate, sînt impostură criminale.

În clipa aceea Claire își spuse că-i va cere doctorului Marolles o *analiză*. Dar nu o făcu, poate și din teamă pentru cele ce-ar fi putut găsi în ea.

XLI

PE ÎNTREAGA PLANETĂ VIOLENȚA biruia justiția. Afacerea Etiopiei, tratată fără realism și fără curaj, dădea Europei o lovitură de moarte. Maniacala persecutare a evreilor atinsese în Germania cel mai înalt grad al nebuniei, fără să aducă din partea națiunilor cu vederi liberale reacțiile legitime și necesare. În Franța, partidele de stînga pregăteau Frontul Popular. Partidele de dreapta nu aveau nici șefi, nici politică. Banca Franței proslăvea deflația, iar Albert Larraque spunea că țara va pieri din pricina stupidității oamenilor ei de finanțe. Hitler devenea tot mai mare ; Mussolini tuna ; Laval făcea pe șmecherul. Doar Churchill, prealucidă Casandră, vestea inevitabila catastrofă. Dar pe solul minat, gata să sară în aer, oamenii muncitori își vedeau de treabă. Montel compunea un balet ; Larraque construia un schimbător de viteză automat ; Ménétrier scria o *Cleopatră*.

În decembrie fu chemat în Statele Unite, ca să asiste la prima reprezentație a piesei *Viviane and Merlin*. Drama lirică atrăsese atenția asupra versiunii originale, astfel

că un autor american o tradusese şi o adaptase. Christian şi Claire petrecură două luni la New York, unde au fost primiţi regeşte. Ménétrier nu se arătă încîntat de adaptarea lui *Merlin*, în care traducătorul introdusese, transpunîndu-le, două scene din *Orfeu* şi jumătate dintr-un act al piesei *Alceste*, dar îndrăgi tot ceea ce în litere şi arte era propriu-zis american. La dineul dat în cinstea lui de către Pen Club-ul din New York, Christian spuse :

„Voi, americanii, veţi avea, aveţi chiar de pe acum, una dintre marile literaturi ale omenirii. Dar trebuie să vă feriţi să deveniţi o ramură bastardă a literaturii engleze. Noi, europenii, vă implorăm să rămîneţi voi înşivă şi să scrieţi în americană. Numai astfel ne veţi ajuta să ne reînnoim şi ne veţi transmite uriaşele comori ale poeziei şi ale umorului tăinuite de continentul vostru..."

Discursul deveni prilejul unei controverse care făcu din cei doi Ménétrier, vreme de două luni, unul din cuplurile-vedetă ale New York-ului. Invitaţi, sărbătoriţi, încărcaţi de onoruri, asaltaţi de interviuri, trăiră într-o agitaţie atît de neîntreruptă, încît însăşi Claire uitase pentru moment conflictele care o sfîşiau. Totuşi, continua să observe, cu îndărătnica-i curioziate, problemele care, în ochii ei, rămîneau esenţiale. Se interesă cu înfocare, tot timpul, de viaţa şi reacţiile femeilor americane.

— Ce roman grozav ai putea scrie despre ţara asta ! îi spunea ea lui Christian.

— Din păcate, n-aş fi în stare ! venea răspunsul lui. America nu-mi stă în sînge ; n-am fost bîntuit de fantomele ei. A o descoperi la vîrsta mea ar fi suficient pentru un istoric, pentru un călător, nu şi pentru un artist. Un francez poate fi un Tocqueville sau un Siegfried al Americii ; nu-i poate fi însă un Balzac.

Soţii Ménétrier se înapoiară în Franţa la începutul lui martie 1936 ; pe vasul *Paris*, în acelaşi timp cu familia Bertrand Schmitt, alt cuplu de scriitori. Bertrand ţinuse un curs la Universitatea din Princeton, iar soţia sa, Isabelle, îl însoţise. Traversările maritime creează rapid apropieri. Cele două cupluri se legară mai mult decît o făcuseră, pînă

atunci, în Paris ; luară obiceiul să-şi apropie pe punteapromenadă şezlongurile şi să schimbe impresii :

— America este o ţară norocoasă, unde mai există încă fericire, zise Bertrand. Ura este mai puţin aprigă. Religiile, rasele, naţionalităţile, diferitele climate creează atît de felurite secţionări, încît partidele politice nu se invidiază ca cele de la noi.

— Partidele sînt, poate, inofensive, recunoscu Christian, dar crezi că pasiunile politice sînt mai puţin violente ?... Stînga americană se arată mai profund revoluţionară decît a noastră.

— În teorie doar, urmă Bertrand. În fapt, aici revoluţia ar fi statistică, birocratică, formalistă, niciodată sîngeroasă. Respectul faţă de legi îi va salva totdeauna pe anglo-saxoni.

— Nu sînt chiar atît de sigur de asta, zise Christian. Şi-apoi va rămîne America anglo-saxonă ?

Un tînăr marinar aşternu o pătură peste picioarele doamnei Ménétrier, care venise să se aşeze lîngă cei doi bărbaţi. Îi ascultă o clipă, apoi îndrumă conversaţia spre subiecte care o interesau :

— Mi se spusese, arătă ea, că America este puritană. Aşa ceva n-am constatat în nici un caz. Cîtă libertate în relaţiile dintre fete şi băieţi ! Cîtă violenţă în limbaj ! Într-un colegiu de tinere fete am asistat într-o zi la un curs privind căsătoria, profesorul pomenea cu gravitate lucruri care la noi şi pe un ostaş din gardă l-ar fi făcut să roşească. Determina ştiinţific punctul limită pînă la care poate ajunge o pereche de adolescenţi necăsătoriţi... Ce să mai spunem despre cărţi ! Se pare că odinioară anglosaxonii erau înspăimîntaţi de îndrăzneala romanelor franceze... Americanii ne-au întrecut însă cu mult !

— Staţi puţin ! interveni Bertrand. Ceea ce aţi văzut la New York nu este valabil pentru toată ţara ; mai există oaze de puritanism. În afară de asta, ceea ce descrieţi reprezintă o transformare recentă, datorată, în parte, succesului dobîndit de freudism... Întreaga *intelligentsia* americană a devenit conştientă de inconştienţa sa, iar ştiinţa a făcut legitimă obsesia sexuală.

— Poate, răspunse Claire, însă oricare ar fi cauza, transformarea reprezintă o realitate... O realitate fericită... O tînără americană ajunge, acum, la căsătorie perfect avertizată în privinţa a tot ceea ce o poate aştepta... Şi pentru că a ieşit întruna însoţită de tineri, a căpătat obişnuinţa unei intimităţi ale cărei etape le-a străbătut treptat... Eu găsesc asta foarte bine.

— Nu sînt de părerea dumitale, zise Isabelle. Tot ceea ce se cîştigă prea uşor îşi pierde preţul. Ce poate însemna dragostea pentru o fată obişnuită să-şi dăruie buzele în schimbul unei bluze cu orhidee şi tot restul pentru o cină urmată de o seară la teatru ? Un sport plăcut, dar lipsit de importanţă. Cum ar fi ea în stare să încerce pustiitoarele şi minunatele simţăminte ale eroinelor romantice ori ale femeilor din Evul Mediu care îşi primejduiau viaţa pentru a-şi putea întîlni iubitul ?... Şi-apoi, cît valorează, la urma urmei, toată această pretinsă ştiinţă a iubirii ? Într-o zi, într-un colegiu, Bertrand aducea laude soţiei profesorului de Fericire Conjugală pentru cursul ţinut de bărbatul ei. „Fericirea conjugală ? a răspuns ea, cu un dispreţ inexprimabil ; căsătoria ? Mai întîi de toate, s-ar cuveni ca el, sărmanul, să o priceapă."

— Credeţi, spuse Christian, că senzualitatea îşi va pierde vreodată preţul ? Ea este un instinct ; a dat şi va da totdeauna aceleaşi plăceri.

— Nu totdeauna ! interveni Claire, pe un ton oarecum ostil. Un instinct neîncurajat, nedezvoltat, poate fi ucis printr-o înfrînare stîngace. Sistemul american de coeducare, caracterul anunţurilor din revistele ilustrate, importanţa acordată frumuseţii trupeşti, discutarea liberă a acestor subiecte, toate acestea înlesnesc înflorirea unei senzualităţi precoce. Pe cînd la noi...

— Educaţia *nu ucide* instinctul, spuse Christian. Cel mult îl constrînge să ducă o viaţă subterană.

— Am, printre prietenii mei din Statele Unite, spuse Bertrand, cîţiva puritani veritabili. Senzualitatea lor nu-i, firește, moartă ; dimpotrivă, este foarte ascuţită. Dar unii dintre ei au nevoie să se îmbete pentru a găsi curajul să şi-o satisfacă.

— Ceea ce nu este o stare de dorit, îl întrerupse Isabelle... Nu, eu n-aș fi de părere că vechile obiceiuri din provinciile franceze, tăcerea care acoperă anumite lucruri, pudoarea, la nevoie sacrificiul ar fi fost rele. Își aveau, desigur, primejdiile lor ; sistemul american și le are pe-ale lui.

— Da, încuviință Claire, dar primejdiile metodei americane nu sînt așa de grave ca cele ale metodei noastre. Accept ca o *Co-Ed* (coeducată — *n.n.)* să fie încercată de sentimente mai puțin profunde decît castelanele medievale din Limousin. Ce-ar fi rău în asta ? Ea devine disponibilă pentru alte gînduri și alte activități. Cel puțin este scutită de nevrozele noastre.

Christian își asculta soția cu neliniște. Isabelle Schmitt reluă :

— Scutită ? Ești sigură ? Pentru asta ar trebui să știm dacă în America s-au constatat mai puține nevroze și mai puține obsesii decît în Europa. Dacă ar fi să ne luăm după locul pe care studiul acestor probleme îl ocupă, nici vorbă de așa ceva. Ai asistat ca și mine, scumpă prietenă, la dejunuri ale femeilor americane. Și nu auzi vorbindu-se atunci decît de *frustrări*, de divorțuri, de *mental cruelty* și de *sexual maladjustements.*

— Mă întreb, într-adevăr, spuse Bertrand, dacă decalajul existent la noi între dragoste, așa cum și-o închipuie adolescenții, și realitatea carnală nu este cumva și mai mare în Statele Unite... Unde mai pui că în Europa de astăzi doar o anume elită, cultivată, citește romane, în timp ce masele duc o existență sănătoasă, clădită doar pe instincte : în schimb, în Statele Unite masele sînt cele care participă la aceste vise paradisiace și dezamăgitoare... Aș zice că în America primejdia este mult mai mare.

— Împărtășesc părerea lui Bertrand, spuse Isabelle. Cei mai buni romancieri francezi au curajul de a fi duri, realiști, antipatici, lucizi. Citiți-i pe Mauriac, Jules Romains, Duhamel, Lacretelle, Colette... Sau, din altă generație, pe Flaubert, pe Maupassant... Iată descrieri cinstite.

— Citiți-i, interveni Christian, pe Hemingway, Dreiser, Caldwell, Dos Passos, Dorothy Parker... Oricum, mi se pare că în materie de realism și luciditate...

— De acord, incuviință Bertrand. Numai că viziunea asupra lumii aparținînd americanului mijlociu nu este modelată de Hemingway, nici de Dorothy Parker, ci de Hollywood.

— De un Hollywood corectat, rectificat de multiple experiențe, spuse Claire. Diferența e mare.

Bertrand îi propuse lui Christian o plimbare pe punte, astfel că cele două femei rămaseră singure. Claire, de obicei mai puțin blajină cu ființele de sexul ei, suporta și chiar gusta compania Isabellei Schmitt. După un răstimp, spuse :

— De mult am poftă să-ți pun o întrebare... Nu îndrăzneam, dar acum ne cunoaștem mai bine... Ai fost măritată de trei ori, nu-i așa ? Spune-mi, i-ai iubit... i-ai iubit cu adevărat... pe cei trei soți ?

— Nu știu ce să zic, răspunse Isabelle fără înconjur. Cu primul soț m-am căsătorit în plin război și n-am trăit cu el decît durata unei permisii. A fost ucis la Verdun, în februarie 1916, așa că m-am pomenit văduvă înainte de a fi majoră... După terminarea războiului m-am remăritat cu Philippe Marcenat, văduv și el.

— Tatăl lui n-a fost cumva senator al regiunii Haute-Vienne ?

— Ba da... Familia Marcenat locuia în Gandumas, pe lîngă Limoges, la vreo cincizeci de kilometri de Sarrazacul dumitale.

— Adevărat... În copilărie am auzit adesea vorbindu-se de Philippe Marcenat, ponegrindu-i-se prima căsătorie, care sfîrșise rău...

— Văd că cei din Limousin au memorie bună, spuse Isabelle. Philippe și-a iubit nebunește prima nevastă... L-a părăsit pentru un altul, iar în anul următor s-a sinucis.

Claire, căreia îi plăceau amănuntele catastrofelor sentimentale, o făcu pe Isabelle să istorisească drama aceasta petrecută înainte de război, apoi continuă să-i pună întrebări despre propria ei viață conjugală.

— Philippe s-a căsătorit cu mine din prietenie, ca să-și refacă viața, în timp ce eu îl iubeam cu pasiune.

— Te-a făcut nefericită ?

— Da şi nu... Mi-a adus în viaţă o oarecare suferinţă romantică ; m-a făcut să cunosc gelozia, dar era un om cald şi am trăit lîngă el patru ani de o nemaipomenită intensitate... Philippe a murit tînăr, cînd tocmai ajunsesem la un echilibru care însemna, poate, fericire.

— Adevărat ? spuse Claire. Şi Bertrand Schmitt ? Cînd te-ai măritat cu el ?

— Mult mai tîrziu, în 1928... Aveam deja, pe-atunci, treizeci şi doi de ani... Acum am patruzeci.

— Eşti una din puţinele femei care nu-şi ascund vîrsta !

— La ce bun ? răspunse Isabelle, scoţîndu-şi pălăria. Vezi, părul mi-a încărunţit.

— Ar trebui să ţi-l vopseşti !... Spune-mi, te rog, pe Philippe Marcenat şi pe Bertrand Schmitt i-ai iubit deopotrivă ? În sfîrşit, vreau să spun, în acelaşi fel ?... Dacă te plictisesc, sau dacă sînt indiscretă, nu-mi răspunde.

— I-am iubit pe amîndoi... Deopotrivă ? Nu vreau să ştiu. Experienţa mi-a arătat că nu trebuie să te analizezi prea mult. Rişti să distrugi disecînd prea mult.

— Ai, fără îndoială, dreptate, dar trebuie să şi poţi să te înfrînezi... Eu nu sînt în stare.

— Lasă-te în voia soartei, o sfătui Isabelle. Femeia trebuie să fie pasivă.

Claire ar mai fi vrut să pună o întrebare, cînd reapărură cei doi bărbaţi.

— Bate gongul pentru masă ! spuse Bertrand. Aerul de mare îmi dă o poftă de mîncare nebună.

Tînărul marinar veni să strîngă păturile. Era, cu maieul lui alb-albastru, chipeş şi plin de vigoare.

XLII

EXISTĂ BOLI GRAVE, CARE MOCnesc multă vreme pînă să izbucnească deschis, cu toată puterea. Pacientul ştie că ficatul sau inima lui sînt şubrede, însă duce o viaţă normală şi nu-şi consultă medicul. Soseşte o perioadă de surmenaj, o emoţie puternică, şi organul

atins dezvăluie dintr-o dată că nu mai era în stare să suporte un efort. Întoarcerea la Paris însemnă pentru Christian și Claire Ménétrier prilejul unei asemenea revelații.

Pînă să plece în America, încadrați în ritmul vieții și rutina conjugală, ei trăiseră aproape normal. Munca și obligațiile sociale susținuseră și înconjuraseră cuplul. Dar lunga ședere în țară străină îi dezrădăcinase pe amîndoi. De cum se înapoiară, agitația New-York-ului le lipsi dintr-odată, asemenea drogului pentru un intoxicat. În momentul acela Christian nu avea nimic în lucru și nici nu simțea nevoia să se apuce de ceva. Istovită de călătorie, Claire se lăsa în voia nervilor și a deselor crize de plîns.

Nesiguranța viitorului îi sporea descumpănirea. Germanii reocupaseră tocmai Renania, iar guvernul francez nu făcuse nimic spre a se împotrivi. Larraque, căruia Claire îl telefonă la începutul lui aprilie 1936, spre a-l întreba dacă fiul lor putea să-și petreacă vacanța de Paște cu ea la Sarrazac, exprimă vii temeri în privința situației internaționale.

Patronul nu se recăsătorise ; Rolandei Verrier îi urmase în viața lui Larraque o femeie tînără, destul de proaspătă pentru a nu fi și rea ; pe Claire o trata cu o curtoazie amicală.

— Da, ești îndreptățită să te neliniștești, îi spuse el. Ceea ce ni s-a întîmplat acum poate fi prologul unui nou război... În fața lui, Franța s-ar pomeni divizată, fără aliați... Ar fi nespus de grav... Mi-e teamă ca fiul nostru să nu se afle sub arme în clipa cea mai grea.

— Și ce-ar fi de făcut ?

— Ce-ar fi de făcut ?... Asta o știe toată lumea... *Unu :* să se unească francezii. *Doi :* să ne înțelegem cu englezii. *Trei :* să fie strivit Hitler înainte de a deveni prea puternic... Dar nu vom face nimic din toate astea !... În Franța, ca și în Anglia, partidul la putere este cel al struților care își ascund capul sub aripă. Confrații mei din industria grea sînt orbi sau idioți... Guvernul face politică în loc de tancuri... Puștiul ? Da, firește, se poate duce la Sarrazac de Paște. Dealtfel cred că așa și rămăsese

vorba între el și bunică-sa, încă de la Anul Nou... Merge și Ménétrier cu voi ?

— Nu cred, răspunse Claire.

De fapt, ideea aceasta de a merge la Sarrazac îi venise Clairei, deoarece Christian își exprimase în mai multe rînduri dorința de a sta singur, o lună, în Alpi sau în Vosgi. Trăise, adesea, în timpul vieții sale de scriitor, perioade de sterilitate. De fiecare dată, retragerea în locuri însingurate, la mari înălțimi, îi împrospătase izvorul creației. De cînd se căsătorise cu Claire, renunțase la „curele de altitudine". Friguroasă, soția lui se plîngea totdeauna că îngheață la munte și nu voia să-l însoțească, dar se și temea ca, plecînd singur, escapadele acestea să nu însemne vreun pretext de a se duce după cîte o Viviane, prin zăpezile eterne. Pînă atunci reușise să-l oprească.

— De data aceasta, Claire, nu mă voi lăsa convins să renunț la proiectul meu !... Îmi trebuie, ca să mă pot reapuca de lucru, cel puțin o lună de vacanță conjugală... Nu-ți dai seama în ce se preschimbă viața mea alături de tine. Îmi controlezi faptele, scrierile, gîndurile. Nici o creație liberă nu-i cu putință sub o asemenea dictatură conjugală !

Vorbise cu anume asprime ; apoi, ceva mai zîmbitor, dar tot serios, adăugă :

— Asta nu-i numai o scenă, doamnă. Este o revoluție !

Claire sfîrșise prin a ceda. Se simțea bolnavă ; avea și ea nevoie de odihnă.

Întoarcerea la Sarrazac, calmul cîmpiei îi trezi emoții complexe. Doamna Forgeaud și *miss* Brinker continuau să ducă, în simbioză, o viață tihnită și ordonată. Léontine murise ; fusese îngropată în rînd cu cei din neamul Forgeaud, între două brîie de chiparoși. Albert II, căruia doamnele din Sarrazac, luîndu-se după *miss* Brinker, îi ziceau Bertie, avea același păr deschis la culoare, aceiași ochi de acvamarin ca și mama sa, dar moștenise de la tată arcadele adînci ale sprîncenelor, ingeniozitatea și limpezimea de spirit. Contrar dorințelor mamei sale, care

ar fi vrut ca, după bacalaureat, să-şi continue studiile, tînărul voia să intre cît mai repede în uzina Larraque.

— Pentru ce vrei, mamă, să pisălogesc mai departe latina sau istoria ? M-ar plictisi ; şi-apoi, la ce bun ? Ascultă, mamă... *Unu* : mă vreau constructor, nu profesor. *Doi* : se prea poate să-mi petrec tinereţea în război, unde mecanica îmi va fi de mai mare folos decît erudiţia. *Trei* : am toate şansele să fiu ucis la douăzeci de ani... Atunci să fiu lăsat să fac ce vreau !

Auzindu-l cum îşi enumeră, ca şi Larraque, argumentele, Claire se tulbură. Se surprindea, după treispre-zece ani, evocînd cu duioşie imaginea lui Albert. Nu avea nici talentul, nici farmecul lui Christian, dar cel puţin era dintr-o bucată, fără partea aceea ambiguă, cochetă şi paradoxală care o deruta, ades, în comportarea celui de al doilea soţ. Albert II dovedea o stăpînire de sine uimitoare ; se apuca să-i explice bunicii politica externă şi stîrni zîmbetul mamei sale cînd, într-o zi, la masă, îi spuse :

— Nu cunoşti povestea debuturilor tatei ? E nemaipomenită... Pe cînd nu era decît un puşti, la Amiens, îi plăcea la nebunie să construiască maşinării de tot soiul. În odaia lui, cînd se deschidea dulapul, se aprindea şi o lumină electrică...

Istorisirea a durat un sfert de oră şi, cu toate că o ştia pe dinafară, Claire o ascultă fără să se plictisească. După ce Bertie plecă, îi simţi mult lipsa. Şi reîncepu să ţină un jurnal.

Jurnalul Clairei

4 mai 1936. Bertie a plecat, lăsînd în urmă un gol mare. Îndrăzneala şi siguranţa lui de sine sînt încîntătoare.

— Am citit cărţile soţului dumitale, mi-a spus. Nu-s rele.

O, cît regret că, din greşeala mea, am trăit prea puţin alături de el în clipa în care devenea un bărbat. Trebuie să fie atît de interesantă formarea unui spirit, a unui caracter. Recunosc că Albert a încercat, de zeci de ori,

să mă apropie de fiul nostru. Dar „egoismul meu feroce“ strica totul. Îmi amintesc și acum de ziua în care am ținut neapărat să-l duc pe sărmanul copil la o conferință despre Chopin.

— Nu, mamă, mi-a spus el, e plictisitor la culme ! La Colombes are loc un meci grozav de rugby. Să mergem acolo !

Am refuzat. M-am dovedit mai copilăroasă și mai încăpățînată decît băiatul ăsta.

Oare de ce sînt mereu așa ? De ce resping lucruri pe care le-aș putea avea, pentru ca apoi, de îndată ce mi-au scăpat, să le regret ? Am detestat Sarrazacul, pentru ca mai tîrziu să am nostalgia lui ; mi-am dorit să-l părăsesc pe Albert, pentru a-i recunoaște apoi valoarea ; am evitat îndatoririle materne, iar azi mă vait că nu le-am cunoscut bucuriile. Cine știe dacă nu cumva, mîine, o să înțeleg că mi-am distrus viața cu Christian, viață care ar fi putut fi (și care într-un fel a și fost) atît de frumoasă ?

7 mai 1936. Este lucru sigur că aici mă simt fericită cum de multă vreme n-am mai fost. Reluare de contact cu adevărata Claire, care este cea din adolescență. Răsfoiesc jurnalul din anii aceia. Cît entuziasm ! Voiam să cunosc totul, să învăț totul ! Scriam : „Doamne, fă să fiu iubită de un om de geniu...“ Am fost. „Și ce-ai făcut cu dragostea asta, mă rog ?“ Mult mai de treabă eram pe-atunci. Credeam în glorie, în onoare, în cele sfinte. Mai cred și acum, firește, dar astăzi văd prea „clar“ toate piedicile ce se ivesc în cale. O, prea lucidă Claire, prea „clară“ Claire, cît de tare te-a dezamăgit viața ! Recitind aici vechile mele cărți, simt cum mă cuprinde obida împotriva scriitorilor pe care atît de mult i-am iubit. Pentru ce mint astfel ? Pentru ce înfățișează tinerilor o neîntreagă și mincinoasă icoană a lumii ? Da, pînă și Tolstoi pe care îl admir nespus și al cărui registru se dovedește atît de întins, pînă și el ascunde marea amărăciune, cea care ar trebui neapărat cunoscută... În afară de *Sonata Kreutzer*, poate ; carte cumplită și adevărată, cînd o recitești în lumina experienței... Musset, care îmi era atît de drag, îmi apare acum drept un mijlocitor care acoperă

cu văluri mincinoase și lascive goliciunea pasiunilor... Balzac a spus uneori adevărul, iar Proust aproape totdeauna... Oricum, poeții m-au amăgit și mi-au trebuit douăzeci de ani de suferințe și erori pentru a descoperi că viața nu poate răspunde speranțelor pe care ei le-au trezit.

8 mai 1936. Vizită la cimitirul din Sarrazac. Îmi amintesc de vremea în care îi invidiam pe morți. Acum îi invidiez mai mult ca oricînd, dar nu pentru aceleași temeiuri. Atunci doream să mă găsesc în centrul unei ceremonii, fie ea și tragică. Dar vai, am fost glorioasă victimă, iar sacrificiul s-a dovedit zadarnic. Astăzi îi pizmuiesc pe morți pentru odihna lor, pentru evadarea din acest lugubru carnaval.

10 mai 1936. Este trist că soțul meu se vede nevoit să plece departe pentru a putea lucra în liniște. *Știu* că de multă vreme îi fac viața grea. Uneori mă dojenesc ; alteori îmi spun că în certurile noastre are și el partea lui de vină. Sînt de nesuferit, e-adevărat, dar Christian nu-i oare și el sălbatec, inconștient de egocentric ? De zece ani trăiesc alături de el, nefericită slujitoare a unei iubiri care fuge de mine ; iar el, care știe să dea migăloase îngrijiri unor drame imaginare, n-a simțit-o niciodată pe a mea, atît de reală... Mama îmi spune :

— Ce-i cu tine ? Pari bolnavă. Nervii îți sînt încordați...

Este adevărat, nervii îmi sînt încordați ; poate că această reluare de contact cu lecturile mele de altădată, conversația cu *miss* Brinker mi-au redeșteptat vechi suferințe. O, de s-ar sparge odată buba ! De cîte ori nu mi-am spus că mult mai bine ar merge lucrurile între mine și Christian, dacă i-aș spune tot adevărul. Dar totdeauna m-am oprit din teama de a nu-l răni cumva, de a-l îndepărta de mine. Ceea ce n-aș vrea în nici un chip... În seara asta am început o scrisoare pentru el. Apoi am rupt-o. Trebui-va oare să trăiesc toată viața în minciună ? Nu mai știu.

12 mai 1936. M-am hotărît și am trecut Rubiconul. I-am scris lui Christian și i-am spus totul... da, totul.

Săvîrşesc, fără îndoială, o nebunie. Mi-era nespus de preţios ce aveam şi risc să pierd. O fericire pe viaţă jucată la zaruri. Cîndva, tatăl meu a făcut la fel — şi a pierdut. Recitind scrisoarea, gîndurile mă poartă la cea, întocmită pe aceeaşi masă, pentru Claude Parent, dar pe care mai apoi am regretat-o atît de mult... Cît de puţin m-am schimbat ! Dar te schimbi, oare, vreodată ?

„Sarrazac, 12 mai 1936.

Dragul meu, de cînd mă aflu aici am început şi am rupt de zece ori o scrisoare pe care aş fi vrut şi ar fi trebuit să ţi-o trimit de mult.

Ceea ce am de spus este, pentru mine, foarte greu şi mă tem să nu te îndurereze. Totuşi, trebuie să vorbesc. Vezi singur că, fără voia noastră, în pofida afecţiunii ce ne leagă, viaţa ne-a devenit o neînţelegere adîncă, mută, intermitentă, dar care niciodată nu se domoleşte cu adevărat. Am ajuns la certitudinea că trebuie mers la rădăcina răului. Vei spune că distrug edificiul iubirii noastre. Poate. Dar ceea ce voi distruge s-ar fi prăbuşit curînd, îngropînd sub sfărîmături trăirile comune încă. Sper că măturînd falsele iluzii, curăţind locul, vom putea reclădi, pe temeiurile adevărului, ceva mult mai trainic şi mai frumos.

Nu cred, dragul meu Christian, că-ţi poţi închipui cîte suferinţe am îndurat în ultimii doisprezece ani. În parte, sînt răspunzătoare de ele. Încă din prima zi m-am aşezat, în ce te priveşte, într-o situaţie falsă, astfel că m-am pomenit condamnată ori să mint, ori să te dezamăgesc. Iată de ce... Îţi aminteşti de noaptea aceea de august, de la capul Fréhel, cînd ai venit în camera mea şi ai devenit iubitul meu ? Ai înţeles atunci că nu o doream ? Ţi-o spusesem cu tărie ; te implorasem să mă cruţi ; îţi explicasem, atît cît îmi îngăduia pudoarea, sălbatecă dealtfel, că nu eram făcută pentru iubirea trupească şi, mai cu seamă, pentru adulter.

Ţi-ai spus fără îndoială că este vorba de o tradiţională tactică de femeie şi că o luam la fugă uitîndu-mă peste umăr dacă nu cumva te iei după mine. Dar vai, nimic din toate astea ! Eram sinceră, trist şi nebuneşte de sinceră.

Te admiram ; te iubeam ; nu doream să-ţi aparţin. Nici ţie, nici altuia. Aş fi fost fericită să-ţi stau alături ca prietenă şi, mai ales, dacă mi-ar fi stat în putinţă, ca inspiratoare. N-ai vrut şi am cedat pentru că mă temeam să nu te pierd, împotrivindu-mă. Dar, dacă m-am putut înfrînge spre a suporta, nu am putut — şi aici e toată drama mea, Christian — să-mi poruncesc plăcerea. Îţi aud şi acum glasul murmurînd, sub clarul acela de lună care îmi umplea în clipa aceea odaia : «Eşti fericită ?» Şi mă aud răspunzînd : «Divin de fericită...». Minţeam. Nu, în clipa aceea nu eram divin de fericită. Eram tulburată şi deznădăjduită. Aşteptasem de la tine, impunîndu-mi sacrificiul de a mă dărui, o revelaţie pe care căsătoria mi-o refuzase. Revelaţia n-a venit, Christian. N-a venit niciodată. Nu cred că ţi-ai dat seama. Femei care aveau experienţa bărbaţilor, mult mai mult decît mine, mă sfătuiseră să mint. «Amorul propriu al unui iubit suportă greu asemenea confidenţe, îmi spuseseră ele. Prefă-te că simţi plăcere. E atît de uşor !» Da, e uşor. Dar e şi cinstit ? Durabil ? Şi oare poţi clădi o comuniune desăvîrşită pe o minciună permanentă ? Nu cred.

Încet-încet am văzut că jocul acesta îmi toceşte nervii, îmi şubrezeşte sănătatea morală, îmi clatină pînă şi judecata. Mă năvăleau valuri de înciudare, de gelozie, uneori chiar de ură împotriva nevinovatelor fiinţe a căror singură vină era că gustau din bucurii pe care propria-mi fire mi le refuza. S-ar fi cuvenit să-ţi destăinui neliniştea. Nu am îndrăznit. Şi de ce astăzi ? Pentru că nu mai văd altă ieşire. Multă vreme am sperat că totul se va aşeza ; învinuiam împrejurările. Îmi spuneam : prima căsătorie a fost o căsătorie fără dragoste. Apoi am avut o iubire fără căsătorie. Doar după experienţa loială a unei vieţi conjugale, în fapt izbutită, şi care ar fi trebuit să fie normală, m-am hotărît să-ţi lansez acest S.O.S., tîrziu, primejdios, care, cel puţin, mă smulge din tăcere.

Te iubesc, Christian. Numai pe tine. Unul din elementele tragice ale cazului meu este că îţi sînt şi îţi voi fi disperat credincioasă. Nu am în asta nici un merit. Repet : te iubesc şi ce-aş mai căuta aiurea ? Dacă ar exista controale instituite de Afrodita, aş fi declarată :

inaptă. *Totuşi, uneori îmi spun că de-ai fi vrut să aduci în căsătoria noastră tot atîta poezie ca şi în iubirile eroilor de tine plăsmuiţi, aş fi atins poate temperatura aceea foarte înaltă menită să-mi alunge reţinerile. Exista în viaţa conjugală, aşa cum se pare că o concepi, o anume rutină, un anume libertinaj care mă îngheţau. Cred că greşesc ; o femeie normală ar fi găsit foarte firesc să «facă dragoste», cum spuneţi voi bărbaţii, în fiecare seară, fără să fie nevoie de învăluirea acelor gesturi în poezie, nelinişte şi frumuseţe. Dar ce vrei ? Aşa sînt eu făcută. M-am gîndit că mai bine ar fi să ţi-o spun, de vreme ce orice speranţă s-a dus. Nu mă iubi mai puţin, te rog, căci te iubesc aşa cum poate iubi o femeie ca mine.*"

14 mai 1936. Dar abia am trimis fatala scrisoare, că am şi regretat ! Aş vrea să se piardă, să nu o primească niciodată. Totuşi... Aş fi putut oare să păstrez taina pînă la moarte ?

15 mai 1936. Am primit o scrisoare de la Edmée Larivière. Christian — îmi spune ea — s-a dus să-şi vadă fiica în Vosgi. E firesc. Dar de ce nu mi-a scris nimic despre asta ? Tot ea îmi mai spune că el se va reîntoarce la Paris. Scrisoarea mea o să-l urmeze, din păcate !

20 mai 1936. Groaznicul răspuns al lui Christian. Îl copiez, spre a mă sfîşia mai mult :

„Paris, 18 mai 1936.

Voi fi, Claire, la fel de sincer ca tine. Ţi-am citit cu tristeţe scrisoarea ; dar nu m-a surprins. Din nefericire *am învăţat de mult să te cunosc, iar dacă spun* din nefericire, *crede-mă că nu o fac fiindcă aş regreta că te-am cunoscut. Îţi datorez mult şi o ştiu. Dar pentru că, admirîndu-te şi iubindu-te, văd cu deznădejde cum cele mai rare calităţi sînt alterate în fiinţa ta de o atitudine artificială, deprinsă, îmi închipui, încă din vremea adolescenţei, de care nici astăzi nu te mai poţi descătuşa.*

În pofida impresiei multora dintre prietenii noștri, în pofida propriilor tale idei, ești, Claire, o făptură omenească, reală și fremătătoare, clocotitoare de pasiune și făcută pentru iubire. Ai fost „strîmbată" de o educație puritană, de o învățătură romanească, ceea ce pare contradictoriu dar nu este, căci și una și alta ți-au îndreptat atenția asupra făpturii tale : una pentru a te învăța să te urăști tu însăți, cealaltă pentru a te învăța să fii nefirească. La tine inteligența luminează mișcările lăuntrice, în loc să ilumineze lumea, iar lumina aceasta strălucitoare, îndreptată asupra a ceea ce ar trebui să se păstreze ascuns și spontan, uluiește, pentru ca apoi să adoarmă instinctul. În timp ce o femeie simplă se dăruie, negîndindu-se decît la fericirea celui iubit — pe a ei socotind-o un adaos — tu nu faci decît să observi, să declami, să te încordezi. Ești «împrumutată», da, «împrumutată» din cărți, din poeme, în loc să te accepți așa cum te-a făcut Dumnezeu. Nu-i vina ta ; este vina celor care te-au format. Dar asta face anevoioasă atît fericirea ta, cît și a celor care te iubesc.

Ești foarte aspră, Claire. Nu sînt prea sigur că-ți dai seama de asta. Uneori ești chiar crudă. Ai făcut ce-ai făcut și ai distrus căsătoria prietenei tale Edmée Larivière. Mi-ai scormonit trecutul, cu răbdătoarea-ți migală de fată bătrînă, pînă ce-ai extras din el substanțele dăunătoare care ar fi putut dizolva tot ce mai rămînea în mine ca încredere. De vreme ce îți place să te analizezi, ai observat cumva cum îmi vestești o știre proastă, spusele vreunui dușman, o trădare, un eșec ? Te învîrtești în jurul meu toată ziua, asemenea unei zîne rele, amenințătoare ; asemenea unei mesagere încărcate de presimțiri urîte, ești tăcută, enigmatică și sumbră ; o, da, atît de sumbră, încît presimt îndată apropierea unei noi lovituri a destinului. În sfîrșit, seara furtuna se dezlănțuie. «N-aș fi vrut să-ți spun, începi, dar trebuie să știi...» Și simt cum se trezește în tine nu știu ce bucurie sadică în fața spectacolului tulburării mele.

Necruțătoarea ta amărăciune s-a oglindit, treptat, în opera mea. Cînd te-am cunoscut, credeam în frumusețea iubirii, a prieteniei. Exista pe atunci în dramele mele o măreție, prea abstractă, poate, dar care reprezenta într-un

fel valoarea, «stilul» meu. Prinzîndu-te de mine, cu toată povara făpturii tale, m-ai readus pe pămînt. Mi-ai dezbrăcat, în față, fără pudoare, femeile pe care le zeificam. Mi-ai arătat, cu nemiloasă luciditate, tarele trupurilor și sufletelor lor. Eroii mei au devenit, în contact cu tine, mai plini de perspicacitate, dar au pierdut, cred, speranța, esența frumuseții lor. Cîndva, îți învinuiai mama că aducea orice pornire de entuziasm la nivelul ridicolului. Ești sigură, Claire, că nu-i semeni ?

Citind frazele acestea neiertătoare, o să te revolți, o să juri că descriu o Claire cu totul imaginară. Nu greșești. Fiindcă știu, ai și tu noblețea ta și cred că mă iubești, cum spui la sfîrșitul scrisorii, «așa cum poate iubi o femeie ca tine». Dar mă iubești uneori ; alteori mă urăști. Ai nevoie de un responsabil al nefericirii tale, iar eu îți stau la îndemînă. Ai transferat asupră-mi resentimentul ascuns pe care primul soț ți-l inspira cîndva. Așa mă torturezi sau, dacă vrei, ne torturăm.

Să fie toate astea fără leac ? În clipa aceasta, în care abia am primit lovitura tristei tale destăinuiri, nu sînt în stare să răspund. Mi se pare că fiecare dintre noi ar trebui să-i dea celuilalt timpul să se liniștească, să-și revină. Să ne acordăm încă o lună de singurătate și de cinstită meditație ; vom vedea, după aceea, cum stăm.“

Scrisoarea mă răvășește. La fel de aspră, la fel de binemeritată, fără îndoială, ca odinioară cea a lui Claude Parent. Să fiu sinceră cu mine însămi, *știam* că astfel gîndea Christian despre mine. Gîndurile acestea și le exprimase, simbolic, în personajul Vivianei. Din clipa în care îi smulge inelul care îl legase de Radiance, prima iubire, din clipa aceea îl ține ea sub obroc (eu și Fanny). Edmée Larivière, care este foarte fină, a desprins tîlcul și mi-a spus : „Viviane nu-ți e străină“, ceea ce, am găsit eu, nu a fost prea drăguț din partea ei și nedrept din partea lui Christian, dacă a avut, cu adevărat, intenția asta. Era, de fapt, și drept și nedrept. Există în mine elemente din această perfidă Viviane, dar și din atîtea alte femei posibile. Cînd eram mică, visam să devin o sfîntă. Uneori îmi

spun că mi-ar trebui foarte puţin ca să pot trece de la cruzimea de care mă învinuieşte Christian la neprihana dorinţelor mele copilăreşti. Sfintele sînt aspre, dar asprimea lor se întoarce mai cu seamă împotriva lor însele. Sînt oare incapabilă să-mi revin ? Scrisoarea lui Christian cuprinde o frază care face loc speranţei. Aceasta : „*Eşti, Claire, o făptură omenească, reală şi fremătătoare, clocotitoare de pasiune şi făcută pentru iubire...*“ Reală ?... Dacă crede, într-adevăr, că îndărătul atitudinilor dobîndite, dăinuieşte în mine „*o făptură omenească reală şi fremătătoare*“, totul mai poate fi salvat.

XLIII

CHRISTIAN SE ÎNTREBĂ CU TRISteţe, după ce primi scrisoarea soţiei sale, dacă divorţul nu ar însemna cea mai înţeleaptă soluţie — ori, poate, singura posibilă. „Spune că mă iubeşte, gîndea el, şi nu pare să dorească despărţirea, dar ce-ar mai fi viaţa noastră în comun de-aci înainte ? Ori vom pomeni întruna de mărturisirea aceasta şi toate discuţiile vor fi otrăvite de ea, ori o vom trece sub tăcere, iar neînţelegerea se va adînci astfel tot mai mult... Nenorocirea este că şi eu o mai iubesc, chiar după lovitura pe care mi-a dat-o ; mult mai mult aş vrea să trăiesc acum alături de ea, în ciuda defectelor şi a cusururilor ei ; mai mare mi-ar fi plăcerea decît odinioară în nesăbuitele mele aventuri...“ Totuşi, fiind singur la Paris, se simţi încercat de dorinţa unei reînnoiri.

Făgăduise mai demult Wandei Nedjanin că-i va poza ; în anul acela ea desena cîteva portrete de scriitori şi de artişti pentru o expoziţie pe care urma să o deschidă la Galeria Zak. Christian admira desenele tinerei rusoaice : „Dumneata eşti un Ingres cu ochi de El Greco“, îi spusese el odată ; şi, într-adevăr, dacă linia şi umbrele aveau în crochiurile Wandei minuţia desăvîrşită şi graţioasa continuitate a lui Ingres, chipurile erau deformate, ca la El Greco, oarecum. „Să fie manieră ? se întrebase Christian. Sau aşa vede ea într-adevăr ?“ Îl interesa, pentru că era energică, vie, amintindu-i-o pe Fanny. A doua zi

după primirea „fatalei scrisori“ de la Claire, îi telefonă Wandei :

— Mai dorești să-mi faci portretul ?

— Firește. Pentru ce mă-ntrebi ?

— Fiindcă în prezent m-aș putea face liber mai ușor. De cîte ședințe ai nevoie ?

— De trei sau patru cel mult.

— Vrei să începem mîine către sfîrșitul după-amiezii ? Aș veni pe la cinci.

— Perfect. Voi fi încîntată. Nu mai speram.

Locuia la capătul străzii Rennes, aproape de gara Montparnasse, într-un atelier micuț, în fundul curții. Casa era groaznică, dar cînd ajunse în atelier, Christian încercă o plăcută impresie de pace. Nici un zgomot al străzii nu răzbătea pînă acolo. Mobilierul era rudimentar. Pereții, văruiți. Desene de Cocteau și Picasso. Divan de un albastru aprins, care slujea pesemne și de pat. Un pick-up. O măsuță joasă. Perne din piele, după moda orientală. Cîteva șevalete cu tablouri începute. Alte pînze, întoarse cu fața la perete.

— Ești un model bun ? îl întrebă ea, în timp ce își pregătea creioanele.

— Desigur, dacă te pot privi în timpul ședinței.

— Cît ești de politicos !

Wanda era plăcută la vedere. Cînd lucra, purta pantaloni din catifea brună și o bluză mult deschisă la piept, în carouri galbene și maron. Părul îl purta tuns scurt, gîtul îi era robust, deși urma o linie delicată, bustul, agresiv.

— Cum ai prefera să pozezi ? Așezat pe divan ?... Vrei să citești, să fumezi ?

— Nu. Să stau de vorbă cu dumneata.

De fapt, Christian sporovăi singur. Wanda se arăta cucerită de lucrul ei ; cînd și cînd se dădea puțin înapoi, spre a-și cîntări mai bine desenul, clipea ori scotea limba. După o oră, își puse creioanele pe șevalet.

— Cinci minute pauză. Mă simt vlăguită.

— Pot să văd și eu ?

Se ridică și, trecînd lîngă Wanda, privi desenul. Își trecuse familiar brațul pe după mijlocul ei, iar ea se sprijinea de el, fără sfiiciune. Schița îl mira pe Christian.

— Aşa mă vezi ? Semăn cu un pastor cam jalnic. Dar desenul e bine făcut.

— Chiar *eşti* un pastor jalnic ! întări ea. Dar, cel puţin, eşti un soţ bun ?

În ultima parte a şedinţei vorbiră despre Claire.

— Lumea nu o iubeşte, observă Wanda. Eu însă îi iau totdeauna apărarea. E greu să fii aşa uluitor de frumoasă ca ea. Frumuseţea excesivă îşi are, ca şi excesiva bogăţie, primejdiile ei ; dă atîta putere, încît aduce un soi de nebunie capricioasă.

— Nu cred că soţia mea este nebună ; şi nici capricioasă.

Dintr-o dată îl încercă dorinţa de a-i face un nemăsurat elogiu. Dar îşi aminti de scrisoare şi se întunecă :

— Sînt tare prost dispus în seara asta. Nu vrei să cinezi cu mine şi să-mi ţii de urît ?

— Cît de drăguţ eşti şi cît de diferit de ceea ce credeam... Cu mult mai simplu. Uite, n-aş fi crezut niciodată că ai putea spune : „sînt tare prost dispus".

— De ce ?

— Nu ştiu... N-aş fi crezut... Nu-i vocabularul din dramele dumitale... Da, sînt fericită că-mi petrec seara cu dumneata, numai că va trebui să iei masa de seară la mine, deoarece am provizii care pe căldura asta n-ar ţine. Pregătesc eu ceva... Carne în sînge, cartofi pai, brînză „camembert" ?

— Minunat ! exclamă el.

— Ei bine, vei avea din toate astea şi, pe deasupra, un păhărel de vin.

— Îmi place masa muncitorească, încuviinţă el.

— Chiar *sîntem* muncitori ! întări Wanda. Artizani de cameră.

Se duse după ea în bucătărie, privind-o cum face treabă. Ca şi Fanny, avea un „ce" senzual, puternic. Cu bucata de carne sîngerînd în mînă, părea la fel de firească precum leoaica sau pantera care a sfîrtecat un miel, iar pe urmă se linge pe bot.

— Haide, haide ! îl puse ea la punct. Jos mîinile, e interzis să săruţi bucătăreasa.

Totuşi o sărută, în mirosul acela îmbietor de carne şi grăsime încinsă. Ea îi dădu voie, rîzînd. Şi cinară în bună dispoziţie, aşezaţi pe perne din piele.

— Stai puţin. O să-ţi ofer şi muzică. Am discuri de Musorgski, minunate şi prea puţin cunoscute.

— Fie. Dar dacă vrei să ascult în linişte, vino lîngă mine.

Ea se ghemui la picioarele lui, sprijinindu-i-se de genunchi. El îşi petrecu braţul pe după gîtul ei vînjos, dezmierdîndu-i, prin deschizătura bluzei în carouri, sînii.

— Cît de bine ne simţim aici !... Nu ştii ce înseamnă pentru mine interludiul acesta păgîn, în afara timpului, spuse el.

— Nu te înfierbînta. Şi eu mă declar foarte mulţumită că sînt cu dumneata, dar există în viaţa mea un bărbat pe care îl iubesc. Şi doar el contează... Îl cunoşti... Rosenkranz, pianistul.

Christian îl întîlnise de cîteva ori pe Rosenkranz, artist romantic, cu mult succes.

— Este un mare talent... Numai că... E mai bine să-l asculţi decît să-l iubeşti. Aşa se spune.

— Ştiu prea bine, răspunse Wanda, scuturîndu-şi părul tăiat scurt. Ştiu foarte bine... Mă înnebuneşte... Dar n-am ce face. Îl iubesc. Mi-a intrat în sînge. Nu-i uşor.

— Îl întîlneşti des ?

— Cît pot... Sau mai degrabă cît poate *el*... Călătoreşte atît de mult. Şi ştiu că are mii de aventuri. Mai necredincios ca el nici că poate fi cineva.

— Atunci, pentru ce ?

— Uite-aşa... Pentru că mă face să sufăr — şi să trăiesc... Pentru că nu mă plictisesc niciodată lîngă el... Pentru că este un mare artist... Dar cîtă răutate ! Şi e crud cu mine, de prisos, din plăcere... Cu toate acestea şi el mă iubeşte, cînd are timp.

Christian încercă o firească gelozie masculină şi, spre a şi-o apropia, vru să vorbească despre munca lui :

— Mi-a venit noaptea trecută ideea unui subiect destul de original, menit să exprime o sumedenie de lu-

cruri. În poemele greceşti zeii se înfăţişează neîncetat oamenilor sub chipul unui bărbat sau al unei femei. Dar dacă, pentru asta, ar lua înfăţişarea *noastră* ? Dacă, dintr-o dată, Afrodita ar fi dumneata, iar Jupiter eu ?... Întrezăresc posibilităţi interesante.

Wanda nu reacţionă în nici un fel. Se ridică să pună un disc.

— Ascultă, îl îndemnă ea. Rosenkranz în *Tablouri dintr-o expoziţie.*

Dezamăgit, Christian îşi imaginä tot ceea ce Claire i-ar fi putut răspunde şi sugera, dacă i-ar fi împărtăşit ideea. „Ar fi găsit nişte scene, gîndi el, iar o trupă de personaje gata plăsmuite i-ar fi şi ţîşnit de pe buze..." Sau ar fi spus : „E încîlcit şi neclar. Nu-i nimic de făcut." Revăzu în minte părul blond, fruntea palidă, ochii de acvamarin şi, cînd discul amuţi, oftă adînc.

— Ce zici, cîtă forţă ? spuse Wanda. Nu pari prea fericit...

Fredonă : „*Sometimes I'm happy and sometimes, I'm blue... My disposition all depends on you...* [1] Eşti cam *picnit* în seara asta, nu-i aşa ?

— Sînt *picnit*, cum bine spui... Ştii, drăguţ ar fi să mă laşi să petrec noaptea aici... Îmi placi mult şi îmi este atît de teamă să rămîn singur.

— Nu, hotărî ea, punîndu-şi prietenește mîna peste mîna lui Christian. Ar fi o greşeală. O, nu-ţi închipui că dau lucrului ăstuia prea mare importanţă... Şi nu-mi displaci, nu, chiar deloc... Dar dumneata te-ai gîndi la Melisanda dumitale, iar eu la Cassanova al meu... Aşa că mai bine să visăm fiecare în colţişorul nostru.

Christian se ridică să plece. Ea îi întinse fruntea.

— Noapte bună, îi spuse. Vii să pozezi, da ?

„Îşi urmează gîndul, ca fiecare dintre noi", reflectă Christian.

La cîteva minute după aceea cobora cu pas uşor pe strada Rennes. Se răcorise, stelele străluceau ; îşi aminti de capul Fréhel şi de vîntul acela venit din larg, încovoind tulpinile de grozamă.

[1] Uneori sînt fericit, alteori ursuz... Toate trăirile mele depind de dumneata... *(Engl.)*

XLIV

CLAIRE SE TEMUSE CA NU CUMVA, iritat de scrisoarea ei, Christian să ia hotărîrea de a o părăsi şi de a se refugia pe cine ştie ce culmi înghiţite de neguri. Nimic din toate acestea nu se întîmplă. La data hotărîtă pentru înapoiere, adică, după două luni de absenţă, ea se putu întoarce acasă, unde îşi găsi soţul. Îşi făgăduise că va fi calmă şi drăgăstoasă. Nicicînd n-a fost mai puţin respectat un jurămînt. Departe de a fi limpezit atmosfera vieţii lor conjugale, destăinuirea le-o otrăvise şi mai tare. Eliberată de lunga-i tăcere, Claire înlătura cătuşele celor doisprezece ani de refulare şi vorbea neîntrerupt despre subiecte care o urmăreau. În fiecare seară, către ora unsprezece, după ce rămîneau singuri, Christian vedea cum se redeşteaptă în cugetul femeii sale furiile nocturne hotărîte să o häituiască. Claire se apuca să repete întruna povestea dezamăgirilor sale... Visele din copilărie... Speranţele adolescenţei... Musset... Verlaine... Claude Parent... Albert Larraque... Şi el însuşi...

— Dacă ai fi vrut să aştepţi pînă în seara căsătoriei noastre !

Cît de tare îl plictisea pe Christian această mereu tristă poveste !

— Oare n-ai putea vorbi despre altceva, Claire ? Nu vezi că-mi faci rău ?

— Nu crezi că răul acesta mi-l fac şi mie ?

— Te răneşti şi singură, e adevărat, dar răul ăsta *îţi place*..Groaznică pornire ai să-ţi zgîndăreşti rana. Am văzut de multă vreme cu cîtă sete prinzi pînă şi cel mai mărunt prilej de suferinţă ori de văicăreală. Tot ce ni se întîmplă rău sau ne este potrivnic capătă la tine proporţii sporite ; succesele, bucuriile noastre le dai la o parte, nu vrei să le vezi. Durerea îţi este singura voluptate. Eu nu sînt aşa ; lasă-mă să trăiesc...

— E vina mea dacă nu am şi eu acelaşi neîntemeiat optimism ?

— Nici a mea. Oare eu am vrut să-mi leg viaţa de a ta ? Ştii foarte bine că nu te-am silit să divorţezi ; ştii doar că,

deşi te iubeam, mă temeam să mă căsătoresc cu tine. Ţi-am spus-o de sute de ori. Aveam dreptate. Pentru ce m-ai constrîns, de vreme ce ştiai ?...

— Nu fi atît de aspru, Christian, încearcă să mă înţelegi. Nu eram femeia care să treacă de la o legătură la alta, în goană după plăcere. Te iubeam. Aventura mea cu tine fusese, într-un anume sens, dureroasă, dar ea însemna o durere ce se împletea minunat cu bucuria. Îmi spuneam că doar dubla noastră trădare mă mai împietrea. Aşteptam de la căsătoria cu tine nu ştiu ce mîntuire... La urma urmei, am găsit adesea lîngă tine fericirea... Încerc o nemăsurată mîndrie cînd văd cum cîte o idee de-a mea înfloreşte bogat în spiritul tău. Unele dintre dramele tale sînt ca şi un copil pe care ţi l-aş fi făcut, pe care l-am fi avut împreună... E foarte frumos.

— Da, Claire, e frumos, dar nu strica ce avem, seară de seară, cu aceeaşi căinare nesfîrşită despre tot ce nu ai...

— Îţi convine să vorbeşti. Eu sufăr... N-ai întîlnit niciodată în viaţă femei neliniştite, care suferă ca mine ?

— Niciodată !

— Paola Biondi ?... Fanny ?... Nu ţi-au vorbit niciodată despre asemenea lucruri ?

— Niciodată !

— Eşti ciudat de orbit şi de rece cînd alţii se află în joc. O femeie care a cunoscut-o bine pe Fanny mi-a povestit...

— Claire ! Nu vezi cît de feroce îţi este răutatea ? Nu sfîşii numai tot ce a însemnat iubirea noastră, dar mai şi distrugi puţinele amintiri care mi-au mai rămas. Şi dacă mă înşel cumva, socotindu-le fericite, ce-ţi pasă ? Adevărul pare să fie, din păcate, altul : suferinţa, a ta ori a mea, te apropie cel mai mult de plăcerea senzuală... Dacă ai avea un bărbat care să te snopească în bătăi, ai găsi o compensaţie în fericirea de a şti că eşti maltratată — şi de a o spune.

Reînnodată în fiecare seară, conversaţia aceasta devenea tot mai brutală ; şi tocmai pentru că, aşa cum spunea şi Christian, Claire încerca o cumplită bucurie în „luptele" acestea, deznădejdea şi exasperarea bărbatului nu făceau decît să inspire femeii nedomolita dorinţă de a le declanşa

din nou. Vreme îndelungată îi respectase opera ; acum i se întîmpla să o pună faţă în faţă cu omul.

— Mă întreb uneori, spunea ea, cît eşti de sincer în cărţile tale. Scrii despre iubire lucruri minunate, dar în ce te priveşte ai o concepţie materialistă şi grosolană. Spui că disprețuieşti bogăţiile. Şi este adevărat... Dar Silf [1]-ul pe care vrei să-l închipui poposeşte totdeauna, ca din întîmplare, — după zborurile sale stratosferice — la umbra cărţilor frumoase, pe un divan „înmiresmat de uşoare parfumuri", lîngă o femeie frumoasă care îi oferă miere şi lapte, dacă nu o bucată zdravănă de carne în sînge.

— Fie. Unde-i răul ?... Nu am, firește, geniul lui Goethe. Dar Goethe, care, mult mai mult decît mine, scria — aşa cum spui — lucruri sublime, era şi el un realist în viaţa personală... Îl admiri pe Verlaine ? Citeşte despre viaţa lui. Nu l-a împiedicat să rămînă Verlaine... Îl admiri pe Tolstoi ? Citește Memoriile soţiei sale. Se plîngea mai mult decît tine.

— Ceea ce nu dovedeşte că Sofia Tolstoi sau Claire Ménétrier greşesc.

— Nu, dar dovedeşte că artiştii sînt oameni... şi că este o nebunie să le ceri să se asemene cu visele lor... Orice-ar fi, nu pot discuta cu tine aşa, noapte de noapte, pînă la trei dimineaţa. Mă scol sleit ; nu mai pot lucra. Eşti un om bolnav, Claire ; creierul tău lucrează în gol ; nervii îţi sînt încordaţi. Du-te la un doctor şi lasă-mă să trăiesc.

Claire consultă cîţiva medici. Specialiştii endocrinologi îi spuseră că suferă de o insuficienţă glandulară şi îi făcură costisitoare injecţii cu hormoni. Chirurgii o sfătuiră să facă o operaţie. Medicii care răspundeau de anumite case de odihnă îi lăudară bunele roade ale însingurării. Claire voi să facă şi experienţa unei psihanalize ; cu doctorul Marolles. Dar curînd se plînse de el.

— Merge greu, îi spuse ea lui Christian. Am ajuns la capătul răbdării. Data viitoare îl trimit la plimbare.

[1] Duh aerian, fragil, care împreună cu Silfida întruchipa — în mitologia popoarelor germanice — elementul aerului. *(N.t.)*

Christian preferă să transmită el însuşi mesajul.

— Soluţia mă încîntă, spuse Marolles. Voia să conducă ea însăşi analiza. Mare lucru n-aş fi putut face pentru ea.

În timpul îndelungilor ei tratamente, Christian îşi reluase obiceiul să iasă singur aproape în fiecare seară. Regăsise vechi prietene, fericite să poată aprinde iarăşi ritualele făclii în faţa unui altar multă vreme închis ofrandelor. Prietenei Edmée Larivière îi spuse :

— Claire mă îngrijorează. Nu-ţi închipui cît de grea devine viaţa alături de ea. Este nepăsătoare faţă de tot ceea ce se petrece în jurul ei, este egoistă, răutăcioasă, incoerentă...

— Sărmane Christian ! Cine şi-ar fi închipuit, cînd te-am invitat la masă împreună cu această frumoasă divinitate marină, că tocmai ea o să-ţi preschimbe viaţa într-un chin nesfîrşit ?

— Şi totuşi...

— Nu. Nu există un *totuşi*... Îţi face viaţa chin... Ei bine, descotoroseşte-te de ea... Nu te însori cu o femeie cum e Claire ; sau, dacă din nefericire te-ai însurat cu ea, divorţezi !

— M-am gîndit şi eu, spuse Christian, dar nu cred că m-aş putea lipsi de ea.

Edmée schiţă un gest de nerăbdare :

— Refuz să-i mai înţeleg pe bărbaţi ! Oricum, nu-i îngădui acestei *Viviane* să-ţi distrugă sănătatea ; nici munca. Arăţi ca venit de pe cealaltă lume, sărmane Christian !

— Vin din iad şi nu am izbutit să o aduc pe Euridice.

Edmée se duse cu gîndul la ironica expresie rostită de Souday pe seama lui Ménétrier : „E ros de mituri". Apoi se mustră pentru asemenea idee şi redeveni drăgăstoasă, maternă.

Peste cîtva timp un alt personaj pătrunse în viaţa lui Ménétrier : Rolande Verrier. Sibylle fu cea care aduse vestea cu toată prudenţa verişoarei sale, la care venise în vizită :

— E de haz, nu-i așa, sufletelule ? Ca cel de al doilea soț al tău să se întîlnească atît de des cu Rolande, de care *fostul* s-a despărțit...

Claire sări ca arsă :

— Cum, Christian se întîlnește cu Rolande ?

— Nu știai ? Serios ? Atunci îmi cer scuze ; îmi pare rău că ți-am spus... Credeam că știi, de vreme ce nu se ascunde. M-am dus, deunăzi, să o văd pe Rolande la hotelul Meurice, unde locuiește de patru luni ; l-am găsit acolo pe Christian, instalat ca la el acasă, cu cafeaua, mierea și trandafirii lui roșii... Tocmai îi adusese o ediție frumoasă din *Merlin și Viviane*, ilustrată de Dali... Iar Rolande îi citea ! Da, sufletel, e de necrezut, dar adevărat !... Rolande citea cu glas tare, cu strădania unei copilițe, o predică religioasă a lui Bossuet !... Dacă s-a mai pomenit așa ceva !

— Dar unde a cunoscut-o pe Rolande ?

— O, mai demult. Știi și tu... A întîlnit-o cîndva la Edmée Larivière și la mine.

— Și cum de a reîntîlnit-o ?

— Habar n-am. Cred că Rolande, fiind ceea ce este, a luat niscaiva inițiative.

— Am început să mă cam satur ! Oare pentru ce mă urmărește femeia asta ? Vrea să mi-l ia și pe Christian, după ce mi l-a luat pe Albert ?

— Ascultă, Melisando, să vorbim pe dreptate. Rolande nu te-a despărțit niciodată de patron. Patronul s-a reîntors la ea, pentru că *tu* ți-ai călcat jurămîntul... Cu poetul nu știu cum o fi făcut... Dar ceea ce mi se pare nemaipomenit e că nu îmbătrînește... Nici tu dealtfel, sufletel. Eu am de pe acum labe de gîscă în jurul ochilor ; voi vă țineți bine, cum rar s-a văzut.

— Eu ? se miră Claire. Am o sută zece ani.

Adevărul este că Rolande, mînată de o ciudată perversitate, și auzind că menajul Claire-Christian „nu merge bine", găsise că ar fi picant să o învingă pentru a doua oară pe Claire. Christian era celebru, deci ușor de cunoscut. Făcuse în așa fel încît să-l întîlnească la Wanda Nedjanin, casă în care Claire nu călca niciodată ; apoi, fiindcă se iscase o ploaie cu furtună, Christian o adusese din Mont-

parnasse cu maşina. După care ea îl poftise să vină să o vadă la hotel Meurice. Altădată, poate, Christian ar fi şovăit. Dar de cînd erinia lui îl tortura, simţea nevoia să-şi recapete încrederea în sine, iar Rolande stăpînea, mai bine decît oricare altă femeie, arta de a lăuda.

— *Dragă* Christian, spunea ea, sînt mulţumită că te am aici, numai al meu ! Îţi *ador* cărţile... Sînt zece ani de cînd doresc să mă apropii de dumneata, ca să te aud vorbind... Nu îndrăzneam, pentru că soţia ta mă sperie... Da, te asigur, mi-e teamă de Claire... Nu mă iubeşte. O, dar chiar deloc, şi n-am de ce să-i port pică pentru asta. Cîndva a încercat, mititica, să-mi ia un bărbat şi a pierdut partida... Nu mi-o iartă ; e firesc. Dar să nu vorbim de Claire. *Dumneata* eşti cel care mă interesează... Care îţi sînt proiectele ? La ce lucrezi ?

— La niște eseuri.

— Grozavă idee. *Ador* eseurile... Eseuri despre ce ? Explică-mi... Mă pasionează.

Christian se înfrupta din bunăvoinţa auditoarei şi din atrăgătoarea uşurătate a femeii.

Lui François Larivière, care veni să o vadă din partea lui Larraque, spre a-i vorbi de viitorul lui Bertie, Claire i se plînse cu tărie de Rolande :

— O să sfîrşesc prin a mă duce să-i spun, zău aşa, ce gîndesc despre ea ! Pentru ce se înverşunează să-mi strice fericirea ? Ce i-am făcut ? N-are decît să cucerească toţi bărbaţii din Franţa şi Polonia, dar să mi-l lase pe al meu !

Larivière şovăi o clipă, apoi adăugă :

— Ascultă, Claire, foarte sincer vorbind, nu te pot plînge. Rolande nu-ţi ia bărbaţii. Tu i-i dăruieşti. Dacă este cineva care se înverşunează împotriva „fericirii“ tale aceea eşti chiar tu. Ce doreşti ? Ai avut cîndva, drept bărbat, un om care, în felul său, era deosebit ; l-ai îndepărtat prin răceala ta. Şi nu crede că te-ar fi părăsit, dacă nu l-ai fi făcut să simtă că-ţi repugnă. Chiar şi astăzi patronul vorbeşte despre tine cu admiraţie şi respect.

— Şi mie mi se întîmplă să-l regret... Într-una din serile trecute, la dineul acela al Comitetului Franţa-America, îi ascultam discursul şi am fost impresionată atît de forţa inteligenţei sale, cît şi de frumuseţea ochilor lui.

— Da, micuță Claire, recunoști însă prețul acestor haruri, fiindcă le-ai pierdut... Îmi îngădui un sfat ? Ai avut norocul ca, după distrugerea primei căsnicii, să ai o a doua care, într-un alt fel, era tot atît de strălucită. Toate femeile ți-l pizmuiesc pe Christian Ménétrier. Nu-l dărui, Claire, căci și de data asta ai regreta.

Claire se aplecă spre el, ațintindu-l cu o privire stăruitoare :

— Și eu îmi repet, neîncetat, ceea ce îmi spui acum dumneata, François. Aș vrea să mă înfrînez. Dar cum ?

— Numai dumneata poți ști asta. Cred că ar trebui să renunți la vise supraomenești și inumane, pentru a încerca să clădești, cu răbdare, o fericire umană... Știi — sub aparența ei complexitate — viața este foarte simplă... Uneori trebuie să ai curajul să schimbi brusc direcția... Asta ar putea scufunda barca, dar ar și putea salva totul... Pentru dumneata a sosit, fără îndoială, vremea remediilor eroice.

După plecarea lui Larivière, Claire medită îndelung. „Are dreptate, își spuse ea. Sînt o nebună. Dumnezeu mi-a dat totul, iar eu am stricat totul. Trebuie să salvez ce mai e de salvat. Trebuie să mă smulg acelui «mecanism de autodistrugere», cum zice Marolles. Dușmanul meu cel mai mare sînt eu însumi... Dar acum destul... Nu-l voi lăsa pe Christian, pe care îl admir și îl iubesc, să mă părăsească pentru o Rolande."

Lucidă, dezmeticită, se întrebă pe îndelete, cu metodă și sînge rece, cum ar trebui să arate planul de acțiune : „Mai înainte de toate, fără dojeni, căci în starea de spirit în care se află sărmanul Christian, din vina mea, ele ar putea duce la o ruptură. Poate că ar fi mai bine să plec din Paris, să-mi fac un serios examen de conștiință, să-mi regăsesc echilibrul, să mă întorc molcomită și să-l recîștig... Drept este că, plecînd, las cîmp liber Rolandei... Ei bine, fie și așa... Eu voi fi aceea care va trebui, la întoarcere, să-l fac să o uite."

A doua zi îi spuse lui Christian că doctorul Crès o sfătuia să-și ia cîteva zile de odihnă totală, zile pe care avea de gînd să și le petreacă în sud, la Valescure.

XLV

Jurnalul Clairei

4 DECEMBRIE 1937. LUNGĂ PLIMbare pe jos în munţii Estérel. Pini şi stînci. Creste golaşe, pure. Minunată solitudine. Meditaţie. Efort de a limpezi situaţia. Care mi-a fost greşeala esenţială ? De a cere de la viaţă şi oameni o perfecţiune care nu se află în firea lucrurilor. Ceea ce trebuie este să ai curajul de a renunţa, de a accepta eşecul, de a întoarce foaia şi de a o lua de la capăt... Oare sînt în stare ?... Cred, sper, pentru că acum doresc din tot sufletul să nu-mi pierd bărbatul. Rolande îmi va fi făcut măcar serviciul de a-mi arăta preţul a ceea ce îmi aparţine.

5 *decembrie 1937.* Dumnezeule, fă-mă să fiu simplă. Dumnezeule, fă-mă să fiu bună. Descătuşează-mă de ruşinoasa grijă a propriei mele fiinţe. Îngăduie-mi să-mi uit suferinţele şi să le recunosc pe cele de mine iscate. Dă-mi putere să trăiesc în Tine şi pentru Tine, şi nu în mine şi pentru mine. Dă-mi putere să aud ceea ce mă răneşte şi să nu rostesc ceea ce îi poate răni pe ceilalţi. Dumnezeule, simt că sînt gata să mă ridic şi să Te urmez. Îmi vei întinde mîna ? Îmi vei arăta drumul ? Îmi cunoşti păcatul, Doamne : trufia. De ea sufăr încă din copilărie. Am crezut că voi putea fi mai mult decît o femeie. Înţeleg acum că, pentru a deveni mai mult decît o femeie, trebuie mai întîi să accepţi să fii femeie. Să accepţi să fii soţie şi mamă. Voi încerca, Doamne, îţi făgăduiesc că voi încerca. Astăzi, 5 decembrie 1937, îmi iau acest angajament solemn, faţă de mine, faţă de Tine.

Aceeaşi zi, seara. O, preadragul meu Verlaine, tu, pe care te-am adus aici cu mine ca altădată şi care, odinioară, îmi exprimai atît de bine visurile... Tot tu îmi vei rosti cel mai bine căinţa :

Părinte-al păcii, Domn al fericirii,
Tot ce mă roade, teama, ignoranţa,
Părinte-al păcii, Domn al fericirii

Tu toate astea, toate le cunoşti.
Şi cum, că-s ne-ntrecută în sărăcie,
Tu toate astea, toate le cunoşti

Dar tot ce am îţi dăruI, Doamne, ţie.

„Verlaine n-a fost un om bun", spunea *miss* Brinker. Da, scumpă *miss* Brinker, nici eu nu am fost o femeie bună. Totuşi, iată-mă ca şi el, „toată înlăcrimată de-o prea mare bucurie".

6 decembrie 1937. Există sub cer şi pe pămînt ciudate coincidenţe. Ieri după-amiază am scris o rugă ţîşnită din propria-mi durere. În seara aceasta citesc corecturile *Noilor Eseuri* ale lui Christian, pe care le am la mine şi dau peste această pagină : „Ruga ar deveni nelegiuire dacă ar avea drept scop să ceară unui Jude, care ne cunoaşte toate gîndurile, să-şi schimbe hotărîrile. Ce l-am putea învăţa pe Domnul ? Dar ruga este rodnică şi nobilă, dacă are drept ţel îngemănarea gîndurilor noastre cu cele ale Domnului care sălăşluieşte în noi. Căci aici Judele se întruchipează în Acuzat. Judele devine Acuzat. Acuzatul devine Jude..." Şi mai departe : „Jertfirea unui miel sau a unei fecioare, pe altarul lui Zeus nu însemna decît un ritual magic. Jertfirea omului ce sînt întru omul care aş vrea să fiu deschide drum izbăvirii. Idealul nostru e în noi, aşa cum în noi sînt pasiunile, astfel că doar împăcarea dintre ideal şi real poate împlini acea unitate a fiinţei, fără de care orice gînd se preschimbă în nelimpezime, luptă, suferinţă. Destăinuind Domnului, în ruga noastră, dorinţele toate, ni le cunoaştem mai bine ; ne transformăm ; ne împlinim propria rugă..." Iar la sfîrşitul acestui al nouălea eseu : „Cel ce se jertfeşte lăuntricului care îl depăşeşte ajunge la seninătate, pentru că sacrificiul îl izbăveşte de dorinţa jertfită..." Simt în seara aceasta, cu o nemaipomenită certitudine, că în asta stă dezlegarea frămîntării mele. Nu altul îl jertfeşte pe Christ, ci el însuşi. Singura jertfă pe care fiecare dintre noi o poate aduce este cea a propriilor patimi. În clipa aceasta (este ora două din noapte) lucrul

mi se pare clar, mă înflăcărează și mă liniștește. Care îmi vor fi gîndurile la deșteptare ?

8 decembrie 1937. O dimineață frumoasă. Hidroavioane zboară pe deasupra golfului... Albine zumzăitoare și îmbăiate de lumină. De la fereastra mea văd sclipind în soare zidurile unei vile provensale de un gălbui-trandafiriu ; văd, lucind, și albastrul coclit al măslinilor. O scrisoare de la Christian ; dezamăgitoare. Îl simt „înfășurat" de Rolande. Cît de slabi și de naivi sînt bărbații ! Ieri admiram un Christian în stare să scrie despre rugă și sacrificii, lucruri care mă tulbură ; dar iată că același Christian, părăsindu-și masa de lucru și după ce abia a propus un ideal de viață spirituală, se duce la o femeie ușuratecă, pusă pe măguliri. Jalnic contrast. *Miss* Brinker era puritană dar, cel puțin, și o neîntinată. Unii scriitori vor să aibă dreptul de a fi cinici în comportarea lor și, totodată, de a se păstra în operă deasupra pasiunilor cărora le cad pradă. Nu poți, cum spunea mama mea, să mănînci dulceața de pe toate feliile de pîine și să arunci pîinea... Totuși, adevăratul sacrificiu ar fi acela să accepți pînă și aceste inconsecvențe și să-ți iubești bărbatul așa cum este. Un glas se ridică în mine : „Pentru ce asemenea efort ? De ce n-ar căuta și el calea către desăvîrșire ?..." Dar glasul acesta este cel al Diavolului. Mîntuirea lui Christian nu poate fi decît opera lui Christian. Iar izbăvirea Clairei o privește doar pe ea. „Faceți-vă datoria și lăsați restul pe seama zeilor." Dacă, totuși, Claire și-ar accepta sacrificiul fără să aștepte nimic în schimb, fără nădejde, nici temeri. poate că atunci tot restul i-ar veni ca un dar...

10 decembrie 1937. Lungă convorbire cu un neurolog vestit, care se află la hotelul Golf. Profesorul Bias mi s-a înfățișat în hol, pentru că avem prieteni comuni (pe alde Schmitt, Holmann, doctorul Crès). Îmi pare a fi tare inteligent și bun. I-am vorbit, firește, despre neliniștile mele. Mi-a răspuns cu multă sinceritate :

— Ferește-te, doamnă, să umbli din doctor în doctor. Nu putem face nimic pentru dumneata. Contrar celor ce-ar

putea afirma niște șarlatani, răul de care suferi este fără leac. Dar mai spune-ți singură că, oricum, cazul dumitale este cel a milioane de femei și că multe dintre ele au reușit să-și clădească fericirea — a lor și a bărbatului de lîngă ele.

Ciudat lucru. Condamnarea aceasta fără de apel mi-a făcut mult bine. Dacă aș ști, fără putință de tăgadă, că nu voi păși niciodată pe Pămîntul Făgăduinței, nu mi-aș mai irosi puterile zgîlțîind zăbrelele acelui grilaj de neînlăturat. Aș cultiva ogorul întins și frumos care se desfășoară dincolo de coline, la hotarul acelei lumi neîngăduite.

12 decembrie 1937. Îl citesc pe sfîntul Matei : „Cînd postiți, nu vă luați un aer de mîhnire, asemenea fățarnicilor, care arată un chip răvășit, spre a-i încredința pe oameni că țin post. Adevăr grăiesc vouă : își primesc răsplata. Dar cînd postești, înmiresmează-ți capul și spală-ți obrazul, așa încît să nu arăți oamenilor că ții post, ci Tatălui tău din ceruri ; iar Tatăl tău, care vede totul în taină, te va răsplăti..." Iată înțelepciunea cea mare. Am voit ades jertfa, dar și răsplata, imediat ; am voit ca jertfa să fie știută de cel pentru care o făceam. Dar jertfa nu putea da roade decît dacă nimeni n-ar fi cunoscut-o — în afară de Domnul.

În aceeași zi. Am făcut singură o plimbare pe faleză. Marea și cerul erau de o frumusețe ireală, iar textul din sfîntul Matei mă înflăcărase. Cred că, în sfîrșit, am înțeles un mare adevăr. Ajută-mă, Doamne, să mă păstrez pe culmea pe care m-ai adus în clipa de față. De voi recădea, fă-mă să te regăsesc, uneori, în inima mea.

13 decembrie 1937. Vremea s-a stricat. Plouă, nu pot ieși. Recitesc *Jean-Christophe.* Cîndva, la Sarrazac, Edmée îmi împrumutase cartea ; am socotit-o, pe-atunci, lungă și greoaie. Acum îi prețuiesc forța și credința ; nu totul este bun în ea ; multe personaje se dovedesc ireale ; dar sensul general este adevărat. Trebuie să iubești și să ai încredere. Dragul profesor Bias, cu care am luat ceaiul, și-a rezumat povețele în fraza :

— Și-acum du-te, trăiește și suferă.

— De suferit am suferit prea mult, i-am răspuns. Pe plan sentimental am trecut din eşec în eşec ; iubirea şi prietenia m-au dezamăgit în aceeaşi măsură. Greşit am călcat şi pe misteriosul tărîm al simţurilor ; dar îmi rămînea o nădejde de nedestrămat... da, cîtă vreme nu am ştiut că obstacolul era în mine...

— Învaţă să alungi şi speranţa.

14 decembrie 1937. Deplină odihnă şi întreagă liniştire cînd nu mai speri.

15 decembrie 1937. Dimineaţă, o scrisoare de la Christian : adorabilă. Îmi spune că e sătul de Paris, că nu poate lucra departe de mine (bucurie ! bucurie ! lacrimi de bucurie), că simte nevoia să stea de vorbă cu mine despre proiectele sale. În fine, mă întreabă dacă poate veni să-şi petreacă aici Crăciunul. Firesţe, primul gînd pe care mi l-a strecurat diavolul a fost : „Rolande s-a înapoiat, probabil, la Varşovia". Dar nu era aşa. În aceeaşi zi, o scrisoare primită de la Sibylle mă vestea că, dimpotrivă : „Rolande nu mai are deloc poftă să plece la Billy-Willy al ei". Fugară nelinişte la gîndul că voi fi atît de repede pusă la încercare. Oare sînt pregătită ? Şti-voi să-mi ţin jurămintele ? Mi-am înfrînt oare orgoliul şi speranţa ? Îi scriu lui Christian să vină.

22 decembrie 1937. Fericirea de a-l avea pe Christian aici, de Crăciun. Fericirea de a merge să-l aştept, ieri, la Saint-Raphaël. Fericirea de a descoperi dintr-o dată chipul atît de drag, printre necunoscuţii care coborau din tren. Binecuvîntată fie căsătoria, căci de n-am fi fost căsătoriţi, de mult l-aş fi pierdut. Totuşi ne iubim. Şi vom îmbătrîni alături, uniţi, de nedespărţit. Singură, aici, cu el, sînt mai sigură de asta ca oricînd. Fericirea de a-l vedea lucrînd, fericirea de a lucra cu el ; fericirea de a-i da fericire. Aseară, într-un strigăt spontan, i-am spus : „O, cît de mult le iubesc, Christian !" Şi era adevărat.

23 decembrie 1937. Rămîn credincioasă hotărîrilor mele. De cînd a venit, nici cea mai mică neînţelegere. Dar

artiștii sînt într-un chip ciudat spectatorii propriei lor vieți. Din îndelunga noastră neînțelegere, Christian a scos piesa *Xantippe* ; mi-a citit, ieri, cîteva fragmente. Mă simțeam împărțită între tristețea de a fi inspirat personajul acesta — care în piesa lui Christian este complex, iar pe alocuri atrăgător — și plăcerea de a descoperi o nouă față, dacă nu chiar rară, a talentului lui Christian. Filozoful acesta năzuros, poetul acesta tragic, are — cînd vrea — un uimitor simț al comicului. A schițat, sub numele de Socrate, un amuzant și caricatural portret al lui Christian Ménétrier. Pînă și Rolande figurează în povestea asta satirică ; a tratat-o cu indulgență și comic, fără îndulciri.

— Iată, Christian, o comedie care va uimi pe mulți dintre admiratorii tăi !

— Trebuie, mi-a răspuns el, să-ți uluiești cînd și cînd admiratorii — și mai cu seamă dușmanii.

Apoi mi-a cerut să-i spun observațiile mele critice, sugestiile... Aveam, firește, multe de spus. Am încercat să fiu imparțială și am fost răsplătită. Pe neașteptate, Christian m-a sărutat cu patima de odinioară.

— Cîtă bucurie să pot trăi alături de tine ! mi-a spus.

O, putere de alungare a răului ! Miraculoasă substituție ! Ajutîndu-l să o înveșmînteze cu cele mai absurde cusururi ale mele pe imaginara Xantippe, îmi vine a crede că mă desfac de ele, că mă eliberez.

25 decembrie 1937. Unul dintre cele mai frumoase Crăciunuri ale vieții mele. Greu va fi să mențin această desăvîrșită armonie și cînd vom fi la Paris, cînd ne vom reîntîlni cu toții. Dacă în prezent adun comori de răbdare și bunăvoință, știu că aceste credite vor secătui. Dar vreau să-l păstrez pe Christian orice-ar fi și voi îndura — pentru a dura.

XLVI

25 MARTIE 1938. NU MAI DESCHISESEM caietul de trei luni, pentru că totul mergea bine și pentru că doctorul Bias mă sfătuise să nu mai țin un jurnal :

— A-ţi nota greşelile înseamnă a le fixa şi mai tare, a spus el, iar reveria îndreptată asupră-ţi e totdeauna nesănătoasă.

Am încercat aşadar să îndeplinesc ucenicia resemnării şi să-mi impun exerciţii de voinţă. Şi să nu mă mai gîndesc niciodată la lucrurile acestea... Aproape că izbutisem. Dar vai ! Lesne pradă amăgirii, Christian m-a crezut vindecată şi m-a tratat ca pe o îndrăgostită. Dezastru. În felul acesta el a declanşat în mine, încă o dată, mecanismul părerilor de rău. Din nou am trăit nopţi de nesomn, coborînd în trecut. *Dar dacă* l-aş fi întîlnit pe Christian înainte de a mă fi măritat... *Dar dacă* acolo, la capul Fréhel, i-aş fi mărturisit totul, poate că... Victoria asupra ta însuţi constă în a schimba firul gîndului de îndată ce o ia pe asemenea căi ; am făcut aşa multă vreme, dar de cîteva zile voinţa mi-a slăbit. L-am exasperat pe Christian, în cîteva rînduri, cu discuţii neîntemeiate, zadarnice. Aseară, dintr-o dată, s-a supărat şi mi-a făcut o scenă violentă. Nicicînd nu l-am văzut atît de brutal şi, trebuie să recunosc, atît de sătul de mine :

— Du-te la dracu ! mi-a spus. Nu mai am nevastă ; nu-mi mai rămîne decît să-mi iau o ibovnică.

Am răspuns :

— Dacă te mulţumeşti cu o Rolande...

Furia lui a crescut :

— Cu ce drept o disprețuieşti pe Rolande ? Ea, cel puţin, este umană... Şi-apoi, lumea nu-i alcătuită numai din tine şi Rolande !

Am spus :

— Nu ţi-e ruşine, Christian, să-mi vorbeşti cu atîta cinism ?

Eram iritată, vehementă ; în realitate, însă, îmi spuneam că nu greşeşte şi, încet-încet, asprimea lui mi-a făcut bine. În căsnicii, certurile sînt ca şi furtunile pentru văzduh ; alungă norii şi, cînd se isprăvesc, aerul pare mai uşor... Dar, în ce priveşte cura mea morală, trebuie să o iau de la capăt.

26 martie 1938. Revin la furtuna de ieri. Ciudat este că, deşi nu sînt o drăgăstoasă, gelozia mă frămîntă. Nu suport

să-l știu pe Christian ducîndu-se la Wanda, la Rolande și chiar la Edmée. De ce ? Greu pot înțelege. Cred că din orgoliu : „Nu vreau ca alta să aibă a se lăuda că este intimă cu bărbatul *meu*... Mă tem să nu mă vorbească, nu prea frumos, față de altele...“ Știu, totuși, că — dimpotrivă — îmi face totdeauna elogiul. Oricum, rămîn neliniștită. Și-apoi, de fapt, îl iubesc cu patimă și n-aș vrea, cu nici un preț, să-l pierd. Numai că... de ce am oare nevoie să fiu mai întîi scuturată și abia după aceea să ajung la asemenea gînduri sănătoase ? Cîte nu-mi făgăduisem...

27 martie 1938. Și dacă-mi place, mic, să fiu lovită...

2 mai 1938. Progrese mari. Am avut amîndoi o lună de fericire deplină. Christian lucrează la *Xantippe*, îmi vorbește necontenit despre ea și simțim o mare plăcere să fim singuri. Cînd mă gîndesc că odinioară îmi doream un salon, niște „strălucitoare“ după-amieze joia ! Nu-mi mai place decît această dublă solitudine și, fenomen nou, mult mai important, însuși Christian nu mai are nevoie de „toate cucoanele sale“.

10 mai 1938. Nu trebuie să triumfi prea repede. Mă simt, încă, prada unei impresii vii și neobișnuite... O convalescentă fragilă... Ieri, Albert a pus să mi se telefoneze că Bertie are apendicită și că urmează să fie operat. M-am dus așadar să-mi văd fiul în bulevardul Gabriel. Nu suferea prea mult și era voios. Albert s-a întors acasă către sfîrșitul vizitei mele. Foarte curtenitor. Dar am încercat, revăzînd casa care a fost a mea, un ciudat sentiment de amărăciune. În calitate de adevărată burgheză franțuzoaică, aș vrea să păstrez totul. Îl prefer pe Christian primului meu bărbat, firește, dar *îmi* regret biblioteca, mobilele. Mă uimește constatarea că, îmbătrînind, încep să mă leg tot mai mult de obiecte, de case. Cîndva, doctorul Marolles mi-a spus că femeile de soiul meu se dau în vînt după diamante. Dar nu numai după diamante, ci și după cărți scumpe, blănuri. Lucrurile țin locul ființelor ; nu

dezamăgesc. Îţi dăruiesc totdeauna, şi întocmai, plăcerea pe care o aştepţi de la ele. Nu trădează... Mă gîndeam la toate astea în timp ce mă întorceam pe jos din bulevardul Gabriel în strada de Varenne, cînd, pe sub castanii de pe Champs-Elysées, am văzut un marinar înlănţuind o fată şi sărutînd-o. M-a înfiorat aceeaşi puternică simţire, ca pe timpuri, cînd, la optsprezece ani, descopeream Parisul păşind alături de *miss* Brinker. M-am întrebat : „Oare ce simt ei ? Ce dorinţă ? Ce nădejde ?“ Şi am trăit un moment de ascuţită amărăciune. „Aştept un lucru neştiut“, gîndeam cîndva la Sarrazac. Mai aştept. Sau, mai degrabă, nu mai aştept. Sînt cea care nu va şti niciodată.

11 mai 1938. L-am întîlnit pe doctorul Bias, la un dineu dat de familia Thianges şi i-am istorisit această melancolică evocare de adolescentă.

— Ce nu-nţeleg prea bine, mi-a spus el, este intensitatea regretelor dumitale. Pentru ce să plîngi după un lucru niciodată dorit cu adevărat ? Un instinct care nu se manifestă, încă din anii pubertăţii, decît prin reverii poetice, n-a fost niciodată un instinct prea puternic.

Şi mi-a cerut din nou, cu stăruinţă, să nu mai ţin un jurnal. Voi încerca... Bertie a fost operat azi-dimineaţă. Se simte bine.

1 octombrie 1938. Mi-am ţinut făgăduiala vreme de cinci luni. Dealtfel am trecut prin emoţii atît de mari, încît fiecare francez abia de mai îndrăznea să se gîndească la nefericita lui viaţă. Războiul a trecut pe lîngă noi. Oare ne va ocoli ? Nu ştiu. Niciodată n-am simţit mai limpede ca în criza aceasta sfîşietoare dragostea pe care o nutresc pentru Franţa. M-am gîndit mult la tatăl meu în zilele acestea de frămîntare. Sărmanul ! Cît de puţin l-am cunoscut ! Şi cît de puţin m-am străduit să-l cunosc. Totuşi, îi datorez tot ce am mai bun în mine. Mă mai văd şi acum întorcîndu-ne amîndoi, pe jos, din sat, în ziua de 14 iulie 1914. Era mîndru de mine, o simţeam şi asta îmi încălzea inima. Ar fi trebuit să i-o spun ; ce mare plăcere i-ar fi făcut. Dar nu i-am spus nimic, zicîndu-mi : „Într-o bună

zi o să vorbesc". Din păcate, la două luni după aceea, a murit.

Şi fiindcă mi-am redeschis jurnalul, vreau să văd în ce situaţie mă găsesc în clipa de faţă. Am recitit, chiar acum, jurămintele pe care mi le făceam anul trecut, de Crăciun, la Valescure. Oare mi le-am ţinut ? În linii mari, cred că am dreptul să răspund : da. Au existat şi recăderi, firește. Diavolul nu se dă bătut cu una, cu două. Dar am încetat a-i mai face lui Christian viaţa de netrăit. Mai mult chiar, nădăjduiesc să i-o fi făcut fericită. Mi-a spus-o şi el, adesea. Dealtfel toţi prietenii lui îl găsesc schimbat.

Uneori mă întreb : „Cum de a fost cu putinţă redresarea ? Şi pentru ce, dacă mă puteam birui, n-am făcut-o mai devreme ?" Nu mă simt în stare să răspund acestor întrebări. Părerea mea este că marile transformări lăuntrice se produc, prin însăşi natura lor, pe neaşteptate. De ce anume este vorba ? De o hotărîre. O iei într-o bună zi şi gata. Clipa iluminării a fost precedată de îndelungi pregătiri. Dar vremea menită alegerii este scurtă.

Alţi factori au intrat în scenă. Evenimentele, temerile pentru destinul ţării mi-au dezvăluit zădărnicia şi nimicnicia văicărelilor mele. Piesa *Xantippe*, la care Christian a lucrat primele şase luni ale anului 1938, m-a distrat şi m-a descătuşat. „Purificarea patimilor prin artă" este o poveste veche, dar adevărată. Mai jurasem, la Valescure, să mă apropii de Bertie ; am izbutit, iar fiul meu mi-a făcut nespus de mult bine. Este un bărbat foarte cinstit, deloc odraslă de bogătaş, entuziast şi idealist, cum am fost eu însămi la vîrsta lui. Trăind alături, am înţeles că este firesc să crezi, la şaisprezece ani, într-o mie de lucruri care mai tîrziu îţi vor apărea mincinoase ori exagerate. Şi nu este doar firesc, ci sănătos, necesar... Greşeala ar fi dacă ai voi să te păstrezi o veşnică adolescentă. De-acum înainte am acceptat să trăiesc în lumea care există cu adevărat, nu într-una visată de mine. Este poate aceasta o cale de a păşi pe un alt Pămînt al Făgăduinţei.

Duminică 3 septembrie 1939. Astăzi, războiul ! Cu atît mai groaznic cu cît cei care se pricep (Albert, Roger, Martin) afirmă că nu sîntem deloc pregătiţi. Albert spune că

mobilizarea se face în pofida bunului-simţ, că intendenţa îi răpeşte cei mai buni muncitori, că armata va duce lipsă de tancuri şi de avioane. Dar este, totuşi, mai puţin pesimist decît Roger, căci speră în redresare şi victorie, lucruri pe care Roger nu le crede a fi cu putinţă. Dragul meu Bertie este furios fiindcă e prea tînăr ca să se înroleze. Dar îşi va face ucenicia de aviator, astfel încît să fie pregătit pentru ziua în care armata îl va accepta. Albert este de acord cu el şi îl va ajuta să intre într-o şcoală de pilotaj. Christian, care nu publicase niciodată nimic în gazete, intreprinde de trei luni încoace o frumoasă, dar şi violentă campanie, în *Le Figaro*, împotriva doctrinelor hitleriste. Vrea să înceapă, acum, o trilogie vastă : *Germanii.*

Rolul meu este mai mărunt decît cel al lui Bertie sau al lui Christian, dar mi-am ţinut jurămintele făcute la Valescure. Am fost o bună slujitoare în dragoste şi muncă. Acum înţeleg că am dat greş cîtă vreme mi-am dorit un sacrificiu glorios. Esenţa sacrificiului este aceea de a fi necunoscut. În afara cîtorva zile de revoltă şi furtună, am găsit, de la Valescure încoace, pacea lăuntrică — şi fericirea. Doamne, tu care m-ai izbăvit de mine însămi, ocroteşte-mi fiul şi ţara.

XLVII

CÎND LA 11 IUNIE 1940, CHRISTIAN Ménétrier ieşi din casa lui de pe rue de Varenne, văzu pe zidul Ministerului Agriculturii un afiş alb. Un afiş care anunţa că Parisul, declarat oraş deschis, nu va fi apărat. Se întoarse îndată acasă şi o chemă pe Claire.

— Chiar acum am auzit şi eu vestea la radio, spuse ea. Groaznic... Trebuie să plecăm.

— Pentru ce ? întrebă Christian. Mai mare ar fi curajul să...

— Nu, Christian. Ar fi un curaj cu totul şi cu totul zadarnic. După articolele pe care le-ai publicat în *Le Figaro*, dacă nemţii pun mîna pe tine, te împuşcă.

— Oare ar îndrăzni ?

— Firește că ar îndrăzni. L-a oprit vreodată pe Hitler decenţa ? Şi cîte n-ai scris pe seama lui ! Trebuie să

fugim din Paris. Să mergem la Sarrazac. Mama o să ne găzduiască oricît.

— Crezi ? Mama ta nu mă iubește deloc.

— Te cunoaște prea puțin. De îndată ce va trăi în preajma ta, o să te îndrăgească. O să ai o cameră mare, în care să poți lucra. Retrași, vom aștepta acolo inevitabila întoarcere a soartei... Trebuie să pornim însă la drum. Neîntîrziat. Nemții pot ajunge aici în foarte scurtă vreme.

— Dar mașina ne-a fost rechiziționată.

— O să-i dau un telefon lui Larivière sau lui Roger... Albert nu-i omul care să-mi refuze o mașină și vei merge cu mine.

Autoritatea calmă a soției sale îl impresionă pe Christian. Odată cu ivirea primejdiei, redevenea fiica generalului Forgeaud și prelua comanda. Dădu cîteva telefoane și, peste două ore, o mașină mare, albă trăgea în curte. Îi spuse șoferului de altădată :

— Tot dumneata, Eugen ? Sînt fericită că te văd.

— Vă mulțumesc, doamnă... Domnul Albert mi-a spus să-i transmit doamnei că poate păstra mașina pînă la sfîrșitul războiului. Domnul Larivière va veni să o vadă pe doamna diseară. Dînșii au spus că e destul de devreme dacă doamna pleacă mîine în zori, cînd poate că drumurile vor fi mai puțin aglomerate.

— Îți mulțumesc, Eugen. Succes !

— Dumneavoastră vă urez succes, doamnă. Cu plăcerea de a vă revedea...

Petrecură întreaga zi făcînd o triere dureroasă și grea.

— Spune-mi ce cărți și ce hîrtii vrei să iei cu tine, Christian. Gîndește-te bine. Loc este puțin și nu strică să presupunem că nu vom mai revedea nimic din ce lăsăm aici...

Aveau de făcut, între casă și mașină, drumuri multe. Abia se hotărau să salveze cine știe ce obiect, că și descopereau un altul, mult mai de preț, resemnîndu-se astfel să-l sacrifice pe întîiul.

— Ce soare minunat ! se bucura Claire. Lumea se năruie, iar Parisul n-a fost niciodată mai frumos.

În grădină, păsările cîntau. Iar trandafirii roşii înfloriseră.

— Nu-i voi lăsa pradă nemţilor ! spuse Christian. Îi voi culege pe toţi mîine dimineaţă, înainte de plecare.

Către ora cinci, Bertie veni să-şi ia rămas bun de la mama sa. Se găsea într-o şcoală de pilotaj din împrejurimile Parisului şi urma să se evacueze, în aceeaşi seară, la Cognac.

— Se zvoneşte că vom fi trimişi în Algeria. Ce crezi, mamă ?... Tata nu e deloc liniştitor. Încarcă pe şlepuri cît mai multe maşini, fiindcă ar vrea să monteze o uzină în Landes... În Landes ! Nu zău, îţi dai seama ?

Seara, Larivière sosi cu veşti. Nemţii traversaseră Sena la Vernon şi înaintau în susul ei, pe ambele maluri. Îi sfătuia să nu mai stea pe gînduri.

— Aţi risca să vi se taie calea. V-am adus actele maşinii şi permisul de liberă trecere. Cu toţi refugiaţii ăştia care au umplut drumurile s-ar putea ca jandarmii să nu vă întrebe nimic, dar pentru mai multă siguranţă...

Claire şi Christian nu s-au mai culcat ; şi-au petrecut noaptea arzînd hîrtii, scrisori vechi.

— Dar cele pe care mi le-ai scris mie, Christian, şi manuscrisul dramei *Merlin şi Viviane* pe care mi-ai dedicat-o le voi lua cu mine, le voi purta în dreptul inimii...

Şi dintr-o dată, gîndul i-l aduse în faţă pe Claude Parent ; şi el purtase la inimă scrisori de iubire în timp ce îşi dădea viaţa pentru o victorie acum transformată în scrum, ca şi însemnările adunate în douăzeci de ani, cărora Christian le dădea acum foc pe pajişte. La patru dimineaţa, Claire hotărî :

— Să plecăm !

Zorile erau roz-albăstrui, ca nişte aripi de fluture. Christian dădu fuga în grădină, să-şi culeagă trandafirii ; se înapoie cu mîinile însîngerate.

— Ce-ai făcut, dragul meu ?

— N-am găsit foarfecele de grădină... M-am grăbit, ei s-au apărat.

— Unde-o să găseşti loc pentru braţul ăsta de flori ? Maşina e plină-ochi.

— O să le ţin pe genunchi.

O pîclă stranie, groasă acoperea încet-încet Parisul. Încă de la „porte d'Orléans" dădură peste fluviul lent al refugiaţilor. Două zile şi două nopţi le-au trebuit să ajungă la Sarrazac. În cîteva rînduri se pomeniră sub focul mitralierelor unor avioane însemnate cu zvastică, care zburau foarte jos, urmînd drumurile exodului spre a semăna groaza. De pe la Vierzon trandafirii lui Christian se ofiliră.

La Sarrazac găsiră cincizeci de refugiaţi. Activă şi calmă, doamna Forgeaud menţinea ordinea, iar *miss* Brinker îi slujea de aghiotant. Amîndouă îl primiră bine pe Christian, deşi *miss* Brinker se arătă ceva mai rece. Nici după şaptesprezece ani nu-i iertase Clairei chiar totul.

— Cum a fost călătoria ? o întrebă ea pe Claire.

— Groaznică, Missy... Este înfiorător să vezi Franţa invadată, pierdută...

— Pierdută ? Să nu mai spui niciodată asemenea lucruri. Anglia va cîştiga războiul acesta.

— Dar cum, Missy ? Nu aveţi nimic : nici armată, nici tancuri, nici aviaţie.

— Vom avea tot ce trebuie. Nu poate fi altfel.

Doamna Forgeaud evoca neîncetat imaginea soţului, închipuindu-şi ce ar fi spus „sărmanul Raoul", ce ar fi gîndit despre retragerea aceasta, fără bătălie, de la Marna.

— Vă găzduiesc în camera soţilor Blaise. Într-a ta s-a instalat mătuşa de Hocquinville.

Astfel dormi Claire, pentru întîia oară, în patul cel mare cu coloane, care o tulburase în copilărie. Cu ochii deschişi, neînstare să adoarmă, îngheţată, îşi recită sonetul scris cîndva pentru *Gisanţi* :

„*Gisanţii sînt uniţi prin ceea ce-i desparte*... Ciudat lucru şi memoria ! Douăzeci de ani nu mă mai gîndisem la versurile astea proaste. Şi iată că-mi revin, întregi, înşirate pe rime... Lungă noapte ! O, drag ceasornic de perete, cu cadran luminos, eşti ultimul obiect pe care îl voi părăsi... E abia ora două din noapte ! Unul din lucrurile groaznice de la ţară este că te culci atît de devreme... În patul ăsta s-au iubit Blaise şi Catherine... Unde-or fi acum nenorociţii, cu cele cinci fete ale lor ? Pe ce drumuri ? În ce ca-

mion, hurducaţi pe drumuri desfundate ? Cît de tineri şi frumoşi erau atunci în luna lor de miere !... Iată-i ajunşi la o vîrstă coaptă, şi ce au avut de la viaţă ? Mult mai puţin decît mine... Lumea este absurdă... Inutilă şi atît de tristă... Mi se pare că Valéry este cel care a spus : «Sfîrşitul lumii ? Dumnezeu se întoarce pe partea cealaltă zicîndu-şi : am visat urît» Tare urît vis, Doamne... Unde-i Valéry ?... Unde-i Rolande ? — curtezana curtezanelor ?... Şi tot aşa, unde-i Albert ?... Dar unde ne sînt bucuriile de altădată ?... Căci am fost fericiţi, da, foarte fericiţi, insuportabilă Claire, însă nu ştiam... Putea-vor fi stăviliţi nemţii pe Loira ?... Dacă vor ajunge pînă aici, va trebui să plecăm... Christian ar fi pierdut... Doar n-or să ocupe Franţa întreagă !“

Culcat lîngă ea, nici Christian nu putea închide ochii. Se plîngea că are febră. Claire îl învălui cu braţele-i răcoroase.

— Ai dreptate, dragul meu, fruntea ţi-e fierbinte... Te doare ceva ?

— Da, puţin... Uită-te la mîinile mele umflate. Locurile în care m-au înţepat spinii s-au infectat.

Şi adăugă, cu zîmbet trist :

— Răzbunarea Afroditei.

EPILOG

ÎN 1944, BERTRAND SCHMITT, CARE pe-atunci stătea la New York cu soţia, cu Isabelle, primi de la profesorul Charles B. Wright, de la Universitatea din Columbia, o scrisoare prin care îi cerea o întîlnire.

„Ştiţi, probabil, scria profesorul Wright, că luna viitoare va avea loc la Carnegie Hall o ceremonie, în memoria scriitorului francez Christian Ménétrier, cu prilejul scurgerii a trei ani de la moartea sa. Doamna Ludmila Pitoeff va citi poeme ; Charles Boyer, unul din *Noile Eseuri* ; Opera Metropolitan va reprezenta un act din *Merlin şi Viviane*, iar eu am fost însărcinat, întrucît am studiat opera lui Ménétrier, să rostesc panegiricul. Din nefericire nu am cunoscut omul ; ştiu că i-aţi fost prieten ; v-aş fi recunoscător, dacă m-aţi primi şi mi-aţi vorbi despre el."

Bertrand răspunse printr-o invitaţie la dejun. Profesorul Wright avea păr alb, dar ochi tineri, plini de entuziasm şi un zîmbet cuceritor. Vorbea foarte corect franceza, doar că uneori se oprea să caute cîte un cuvînt. Isabelle, de faţă la discuţie, îl întrebă imediat :

— De ce vă adresaţi soţului meu ? După moartea lui Christian, doamna Ménétrier a venit în Statele Unite. Locuieşte la New York, astfel că v-ar putea informa mai bine ca oricare altul. Iar pe deasupra, s-ar simţi chiar jignită dacă nu i-aţi cere părerea.

— Pe dînsa o văd foarte des, întări profesorul Wright. Toată ceremonia am organizat-o împreună şi, cred eu, la îndemnul ei. Dealtfel, tot dînsa a fost aceea care m-a sfătuit să vă caut, pentru cîteva informaţii suplimentare... şi-apoi, mai mult asupra persoanei sale aş vrea să mă lu-

minați... Istorisirile ei dau impresia că amîndoi au alcătuit un cuplu minunat de unit și văd bine că dorește să insist asupra acestui lucru în discursul meu. O voi face bucuros, dar n-aș vrea să vin cu ceva care să nu fie riguros exact... este adevărat că a fost pentru el o tovarășă și o colaboratoare admirabilă ?

— Da, confirmă Bertrand.

— Nu, interveni Isabelle.

Răspunseseră în același timp, astfel că profesorul Wright îi privi, pe rînd, cu uimire.

— Nu-mi va fi ușor.

— Cred că eu și soția n-am răspuns la aceeași întrebare, își dădu cu părerea Bertrand. Zicînd „nu", soția mea evoca în ansamblu viața familiei Ménétrier. Răspunzîndu-vă „da", m-am gîndit la ultimii ani ai căsniciei lor.

— Ar trebui să facem puțină istorie, completă Isabelle. Cunoașteți, profesore Wright, biografia doamnei Claire Ménétrier ?

— În liniile ei mari, da, doamnă Schmitt. Știu că numele ei de fată este Claire Forgeaud, că e fiica unui general căzut în bătălia de la Marna și că a avut drept prim soț un constructor de automobile, un soi de Ford francez... Este exact ?

— Exact, răspunse Isabelle. În vremea aceea trecea, în Paris, drept o mare frumusețe.

— Nu *trecea*, o corectă Bertrand. *Era* foarte frumoasă. Este și acum.

— ...Și de o inteligență remarcabilă, continuă Isabelle, dar și de o neliniștitoare răceală. Avea prieteni puțini și nu-și dorea mai mulți ; avea dușmani, sau mai bine zis dușmance, pe care le judeca fără cruțare.

— Cel puțin, astea erau aparențele, spuse Bertrand. Cei care au avut prilejul să vorbească mai intim cu ea, au întrezărit, în cîteva rare momente de naturalețe, un suflet pătimaș, o imaginație aproape balzaciană și aș spune chiar un fel de geniu.

— Asta era, după cîte știu, părerea bărbaților, pe care niște ochi frumoși și un surîs tainic-nelimpede i-a tulburat dintotdeauna. Femeile, ceva mai ascuțite la minte...

— Ori mai geloase... adăugă Bertrand.

— ...gîndeau, își urmă Isabelle firul gîndului, că inteligența aceasta, a cărei vigoare o cunosc, era alterată de o ignoranță aproape de neînchipuit în privința celor mai elernentare simțăminte. Ce rol poate avea, ca inspiratoare a unui poet, femeia care nu cunoaște nici dragostea maternă, nici pe cea filială, nici dragostea-dragoste ? În fapt, Claire și-a scîrbit, rînd pe rînd, cei doi bărbați. După o scurtă experiență, Albert Larraque se întoarce la o veche prietenă ; după zece ani de căsnicie, Christian zboară iarăși din floare în floare.

Surprins de intervențiile pătimașe ale Isabellei, profesorul Wright se întoarse spre Bertrand :

— Corect ?

— Pe jumătate corect. Dar numai pe jumătate. Dovadă că, după ce a zburat din floare în floare, cum spune soția mea, Ménétrier a sfîrșit prin a se reîntoarce la cuibul conjugal ; dovadă că și Claire, cînd nenorociri mari i-au lovit căsnicia, s-a arătat curajoasă, fidelă și, la urma urmei, cum spuneați la începutul discuției noastre, admirabilă.

De data aceasta, profesorul se adresă Isabellei :

— Corect ?

— Întru totul. Și, ca să fiu dreaptă, trebuie chiar să adaug că, încă din 1938, am observat la Claire strădania, nu totdeauna izbutită, de a se transforma și replămădi. Era mai puțin amară, mai umană, se ocupa mai mult de fiul ei, iar în clipa în care a izbucnit războiul menajul Ménétrier mergea mult mai bine, după cum chiar prietenii lor spuneau.

— Războiul acesta, spuse Bertrand, l-a tulburat mult pe Christian. În timp ce, din motive politice diverse, în 1939, numeroși scriitori francezi șovăiau să intre în acțiune, Ménétrier a scris pentru *Le Figaro* o serie de articole foarte violente și foarte frumoase, zic eu, îndreptate împotriva nazismului și a fascismului. În afară de asta și-a început marea trilogie *Germanii*, care, din păcate, a rămas neterminată, dar care și-ar putea găsi asemuire, fără a se cădea în ridicul, cu *Perșii* lui Eschil.

— Sînt de aceeași părere, spuse profesorul.

— Urmările unei asemenea atitudini erau lesne previzibile, continuă Bertrand. Cînd în iulie 1940 nemții au pornit asupra Parisului, posturile lor de radio îl declarau zilnic pe Christian Ménétrier inamic public și îl amenințau cu moartea. De aceea nu a putut rămîne la Paris. Întîi, au încercat să se retragă în Sarrazac, la doamna general Forgeaud ; dar s-a întîmplat ca Sarrazac-ul să se găsească în partea nefavorabilă a Liniei de demarcație, astfel că familia Ménétrier s-a văzut nevoită să se refugieze în Spania. De acolo au ajuns în Maroc, unde i-a văzut și soția mea cînd a traversat în Africa de Nord.

— Dar pentru ce n-au venit în Statele Unite ? întrebă profesorul Wright. Ménétrier avea aici prieteni, admiratori ; am fi fost fericiți și foarte mîndri să-l primim.

— Pentru că, răspunse Bertrand, Christian era mult prea suferind și nu mai putea întreprinde o călătorie așa de lungă. Cunoașteți ciudata istorie a îmbolnăvirii sale ? Mi-am spus totdeauna că de-ar fi vrut să creeze un *mit* al lui Christian, Ménétrier n-ar fi putut găsi ceva mai poetic... Știți că adora, pur și simplu, trandafirii roșii ? Cînd au părăsit Parisul, a vrut să culeagă toți trandafirii din grădină... Spinii unuia i-au făcut o zgîrietură destul de adîncă. Cuprins de emoțiile înfrîngerii și ale plecării, nu dăduse nici o atenție măruntului incident ; dar, încă de la sosirea la Sarrazac, mîna inflamată i-a adus suferințe. În Spania i s-a infectat tot brațul și, cîtva timp, chiar s-a crezut că trebuie amputat. Un tînăr chirurg din Madrid, admirator al cărților sale, îl salvă. Din nefericire, infecția a însemnat punctul de plecare al unei boli de sînge, o neașteptată înmulțire a globulelor albe, care în doar cîteva luni l-a adus în ultimul grad de slăbiciune. În decembrie 1940 se găsea în Maroc, la Casablanca ; acolo l-a văzut soția mea pentru ultima oară.

— Era palid ca un mort, interveni Isabelle. Slăbise groaznic. Se știa pe moarte și vorbea despre sfîrșitul apropiat cu un amestec de fantezie macabră și resemnare, care îți rupea inima. Purtarea Clairei mi s-a părut sublimă, trebuie să o recunosc cu deplină umilință. Soții Ménétrier nu aveau bani în afara hotarelor Franței ; cinste lor. La Paris, întregul lor cont fusese confiscat de nemți. Christian

avea de încasat niște drepturi de autor din Statele Unite, dar știți cît timp trebuie pentru obținerea unei autorizații de transfer, și nici aceasta nu le putea aduce, lunar, decît o sumă infimă. La Casablanca locuiau într-o odaie de hotel mizerabilă. Cel mai adesea, Claire gătea pe un reșou, deoarece restaurantul i-ar fi costat prea mult. Îmi amintesc cît de tare m-a emoționat într-o zi cînd, vrînd să pregătească pentru dejunul lui Ménétrier două ouă, de care cu greu și pe bani mulți făcuse rost, le spărsese, neîndemînatecă, astfel că jumătate din ele se întinseseră pe podea : „Cumplit, a spus ea, și-i dăduseră lacrimile. Nimeni nu m-a învățat să fac mîncare ; tremur și..." De îmbrăcăminte se ocupa tot ca și îl îngrijea pe Ménétrier care se temea de spital mai mult ca de orice. Tot ce făcea era fără ostentație, fără văicăreală ; nici semne de slăbiciune nu dădea. Poate că mai adineauri v-am părut severă în privința ei și mărturisesc că am fost severă — dar pentru timpurile ei de prosperitate, adică pentru Claire Larraque și pentru Claire Ménétrier. Recunosc că nenorocirea o schimbase și că ea o acceptase cu înălțătoare demnitate.

— Ceea ce s-a dovedit adevărat la Casablanca rămîne la fel și pentru New York, întări profesorul Wright. Nu știu dacă ați vizitat-o pe doamna Ménétrier în cămăruța ei din West End Avenue ? Locuiește într-o casă veche, prost mobilată, fără confort ; lucrează toată ziua (ca vînzătoare într-o librărie) și nu se plînge niciodată. Singurul ei lux : să răscumpere exemplare alese din toate cărțile soțului ei, să țină în fața portretului acestuia un vas cu trandafiri roșii, totdeauna proaspeți.

— Știm, încuviință Isabelle. Cînd și cînd ne ducem să o vedem. Am coborît de multe ori cu ea pînă la piața de flori.

— Și cum îți explici asemenea atitudine, dacă este femeia pe care mi-ai descris-o, doamnă Schmitt ?

— Poate că orice om valorează mai mult cînd se găsește în nefericire și lipsuri...

— Nu, Isabelle, nu ! i se împotrivi Bertrand, cu tărie. Ai văzut, ca și mine, în tot dezastrul acesta, că, dimpotrivă, vitregiile soartei dezvoltă în unii oameni amărăciune, ură, cruzime. Adevărul este că nenorocirile pun în lumină noblețea ființelor alese. Ceea ce cred eu este că temperamen-

tul Clairei era destul de aproape de cel al anumitor sfinte care nu-şi află pacea sufletească decît în post şi austeritate. Avea nevoie de măreţie, de sacrificiu ; simţea nevoia să creadă şi să admire. Şi, trebuie să recunoaştem, profesore Wright, că noi, bărbaţii, nu sîntem decît arareori capabili să potolim setea de admiraţie a femeilor...

— Corect, sublinie Isabelle.

— Claire îndrăgise în Christian o anume imagine a poetului. Pe Christian prea-pămînteanul îl învinovăţise că nu totdeauna se suprapunea visului ei de adolescentă. Dar Christian dispărut nu dăinuie decît în spiritul Clairei — ceară funerară, modelată după buna-i voinţă ; şi dictează unei umbre limbajul duios, liric, care rămîne pentru ea cel al iubirii. Narcisismul, însemnînd egoism în vremea în care un bărbat trăia alături de ea, se preschimbă în devoţiune acum, cînd bărbatul acesta supravieţuieşte doar în fiinţa ei. Îl poate adora pe Christian „aşa cum l-a schimbat în ea, pînă în cele din urmă, însăşi veşnicia".

— Cred că... înţeleg, spuse, aproape şoptit, profesorul Wright. Oricum, chiar după mărturia voastră, ea n-a aşteptat ca Ménétrier să moară pentru a i se devota, nu-i aşa ?...

— Aveţi dreptate, încuviinţă, cu aer grav, Bertrand. Aşa cum v-am spus, ea a avut dintotdeauna simţul măreţiei şi o tainică dorinţă de a atinge perfecţiunea spirituală. Chiar şi în vremea în care lumea o învinuia că ar fi o mondenă lipsită de inimă, am avut necontenit convingerea că micimea sufletească a oamenilor o dezamăgise. Singură, într-un oraş dogoritor şi pîclos, alături de omul acela de geniu care se stingea încercînd să încheie o adevărată capodoperă, Claire s-a aflat în sfîrşit în chiar inima unei tragedii pe măsura ei, a cărei eroină a întruchipat-o cu aprigă şi sinceră pasiune. Fusese, poate, în vremuri prea uşoare, o soţie mulţumită...

— Dar va fi, încheie Isabelle, o văduvă de neasemuit.